Louis Baldwin

Nagy emberek nagy szerelmei

A fordítás az alábbi kiadás alapján készült:
Louis Baldwin: The Loves of Their Lives

Címlapfotók: Szelényi Károly

Magyar Könyvklub, Budapest,1995
Felelős kiadó Dr. Kratochwill Balázs igazgató
Irodalmi vezető Ambrus Éva
Műszaki vezető Szedlák György
Felelős szerkesztő Szijj Zsuzsa
A borítót tervezte Lengyel János
Műszaki szerkesztő Lengyel János
Szedte OMIGRAF Kft.
Nyomta és kötötte a
Kossuth Nyomda Rt., Budapest
Felelős vezető: Székely Károly vezérigazgató
Megjelent 16 (A/5) ív terjedelemben
ISBN 963 548 083 0

Tartalom

ELŐSZÓ

A szeretet tág fogalom. Magában foglalja azt az érzést, amit egy kedves kis kölyökkutya ébreszt bennünk, de a katona indítékát is, aki a fölrobbanó gránátra veti magát, hogy megmentse bajtársai életét. Erények és bűnök sokasága tartozik hozzá, megszámlálhatatlan érzelem, amelyek az emberi személyiségek végtelen változatosságából fakadnak. Éppen sokféleségében rejlik nagyszerűsége. E sokféleség egyike - a világ legtöbb nyelvében nincs rá külön szó - egy másik ember iránt érzett különleges formája: a *szerelem.*

A szerelem is sok változatban mutatkozik meg ezekben a vázlatokban: önzetlen odaadásban, mély vonzalomban, szenvedélyes vágyban, érzelmi függőségben, megszállott ragaszkodásban, rajongásban, imádatban, esetenként pedig hűvös számításban - a legkülönbözőbb arányokban keveredve. Láthatjuk, miként lángolt hosszú időn át hevesen I. Erzsébet és Robert Dudley harmincéves "flörtjében" amelyet csak olykor szakított meg dühödt ellenségeskedés. E harminc év alatt is túlélte a férfi megalkuvását és az asszony királynői szerepéből adódó óvatosságát, a vetélytársak megjelenését, ütköző becsvágyaikat, politikai manővereiket. Örökké harcoltak, s ha abbahagyták, csak azért, hogy újrakezdjék; szakítottak, hogy ismét egyesüljenek, meggyűlölték egymást, hogy azután megint visszatérjenek a szerelemhez. A velejéig politikus Erzsébet, aki minden porcikájában Angliáé volt, sohasem oszthatta meg a férfival a trónját. Mint királynő mindig megtartotta vele szemben a három lépés távolságot, még ha csak képletesen is. Királynőként aratott legnagyobb győzelme pillanatában mégis könnyeket csalt szemébe a végső elválás híre.

Ellenpéldaként említhetjük Eleanor szerelmét Franklin Roosevelt iránt. Erzsébet számára a Dudleyval való kapcsolat meg-megszakadó, hosszan tartó enyelgés volt, az enyelgés pedig nem az a fajta viselkedés, amit könnyen társíthatnánk azzal az egyenes lelkű és illedelmes hölggyel, aki ama tizenegy viharos esztendőn át a Fehér Házban lakott. Mert az ő szemében a szeretkezés kötelesség volt, a szerelem visszataszító járuléka (és vitathatatlanul szerelmes volt), még ha partnere egy jóképű és jó kedélyű, pokolian vonzó fickó volt is, és nagyon szerette őt. Ez bizonyos józanságot kölcsönzött kapcsolatuknak, amitől Erzsébet minden bizonnyal a falra mászott volna. Mindamellett Eleanor roppant ragaszkodó, odaadóan gyöngéd, hűséges és önfeláldozó tudott lenni. Franklin kedvéért kifogástalanul udvariasan, sőt alázatosan viselkedett félelmetes anyósával szemben is. Férje kedvéért vállalta a politikai karrierrel együtt járó terhes társadalmi kötelezettségeket. Majd az 1921-ben bekövetkező szörnyű tragédia, a gyermekbénulás támadása után teljesen Franklin gyógyulásának, a hosszan tartó kezelésnek, majd a politikai életbe való visszatérésének, bátorításának és boldogságának szentelte életét. Ő pótolta lábának hiányzó erejét. Ő volt a nagykövete, asszisztense, nélkülözhetetlen segítőtársa - még azután is, hogy tudomást szerzett a Lucy Mercerrel való kapcsolatról. Attól fogva nem a férfi, hanem a haza iránti szeretetből tette, amit tett. De az élethossziglan tartó érzelmektől éppolyan nehéz megszabadulni, mint a régi szokásoktól.

Megint más volt Zelda Sayre szerelme F. Scott Fitzgerald iránt. Erőteljesebben lobogott, mint Erzsébeté, szenvedélyesebben, mint Eleanoré, és sokkal mélyebben gyökerezett az érzelmi függőségben. Szerelmük mániákus-depressziós aspektusa - amibe az alkoholizmus is belejátszott - megrendítően szenvedélyes jelenetekhez vezetett, amelyek lármás házastársi perpatvarokkal váltakoztak, bőséges beszédtémát kínálva a szomszédságnak az Atlanti-óceán mindkét partján. Amikor az asszony szellemi egészsége megrendült, és elbűvölő élénksége mintha teljesen kiapadt volna, úgy kapaszkodott a Scott iránti szerelmébe, mint fuldokló a szalmaszálba. És a férfi ezt a maga módján viszonozta is. Még akkor is hűségesen írogatott neki, tőle telhetően támogatta érzelmileg és anyagilag, amikor feleségét szanatóriumba kellett vinni, ő pedig már egy másik asszonnyal élt együtt a világ túlsó felén: nem tagadta meg tőle a barátságát, amelyre oly kétségbeejtően szüksége volt. A szeretet kétségtelenül tovább élt, jóval azután is, hogy a szerelem elmúlt és a szenvedély lecsillapult.

Winston Churchill kedves Clementine-ja azt a szeretetet nyújtotta, amely reményt adott a férjnek élete legsötétebb óráiban, bátorságot a veszélyes pillanatokban, és meleg csodálattal övezte a győzelmek alkalmával. Napóleon Bonaparte "chére Josephine"-ja nem annyira adta, mint inkább viszonozta a szerelmet, különösen azután, hogy a férfi megbocsátotta az egyiptomi hadjárata alatti

kilengéseit, s ragaszkodása nem szűnt meg még a politika által motivált második házassága, sőt Josephine halála után sem. Marion Davies William Randolph Hearst iránti szerelme kezdetben a kóristalány rajongása volt a jóságos "apuci" iránt, de több mint egy negyedszázad elteltével még mindig kitartott mellette, ápolta,

törődött vele. Golda Meir szerelmét Morris Meyerson iránt - éppúgy, mint Erzsébetét Dudley iránt - háttérbe szorította a hazaszeretet, de akárcsak Erzsébet, ő is megismerte az utólagos, kétségekkel vegyes megbánást.

A szerelemnek nincsenek törvényei, írta négy évszázaddal ezelőtt John Lyly. A szív nem a bölcsesség fészke. A fejtől eltérően, nem köti logika, egyöntetűség, következetesség. Ellenáll a sztereotípiáknak. Ahogy ezek a vázlatok jelzik: nagyon egyéni, nagyon személyes, nagyon misztikus valami.

Kleopátra és Marcus Antonius

Az ókori világ leggyakorlottabb szeretői állítólag az egyiptomi nők voltak, de az az asszony, akinek a híre ebben a tekintetben húsz évszázadot is túlélt és két nagy drámaírót ihletett meg - Shakespeare-t és Shaw-t -, görög. Sorrendben a hetedik egyiptomi Kleopátra - az utolsó sarja annak a dinasztiának, amelynek első uralkodóját, Ptolemaiosz görög hadvezért Nagy Sándor bízta meg Kr. e. 323-ban Egyiptom kormányzásával - valóban varázslatos nő. Fizikai szépsége talán nem volt olyan lenyűgöző, mint ahogy egyes legendák sugallják, de minden bizonnyal azok közé a nők közé tartozott, akik más tulajdonságok birtokában szebbnek látszottak, mint amilyenek valójában voltak - legalábbis az elragadtatott hódolók szemében. Filmen legutóbb két rendkívüli szépség - Vivien Leigh és Elizabeth Taylor - keltette életre alakját, habár alighanem jobban hasonlított Barbara Stanwyckre vagy Barbra Streisandre. Nem mintha ez egy csöppet is csorbította volna a varázsát.

De még ha úgy festett volna is, mint az Óz gonosz boszorkánya, egyéb tulajdonságainak köszönhetően akkor is mindenkit elbűvölt volna. Jó nevelést kapott, élvezetesen társalgott, több nyelven beszélt (ő volt az egyetlen Ptolemaida, aki ismerte és beszélte az egyiptomi nyelvet), jól vágott az esze, tudta, hogyan kell bánni a férfiakkal, és járatos volt a hálószobai művészetben. Személyes varázsához kétségtelenül hozzájárult, hogy mint uralkodó nem volt elég erős: éppúgy meg lehetett hódítani, mint ahogy ő tudott hódítani, különösen ha erős férfival került szembe. Két leghíresebb szerelmi kapcsolata közül - mind a kettő az akkori nyugati világ leghíresebb nőhódítóihoz fűzte - az elsőben teljesen rabul ejtette Alexandriában Julius Caesart, később azonban készségesen követte őt Rómába, és ott is maradt egészen Caesar meggyilkolásáig. A másodikban úgyszólván rabszolgájává tette Marcus Antoniust, de hűségesen kitartott mellette mindaddig, amikor már nem kerülhették el a közös végzetet.

Antoniusszal Alexandriában, Egyiptom nagyon görög fővárosában találkozott. A férfi akkor Caesar kíséretéhez tartozott, és Kleopátrát sokkal jobban lekötötte a római félisten, semhogy ügyet vetett volna alárendeltjére. Amikor hat vagy hét évvel később, Kr. e. 41-ben igazán összetalálkoztak, Kleopátra huszonnyolc éves volt, már tíz éve királynő, és sokat tanult atekintetben, hogyan lehet minden erkölcsi aggály nélkül élni a hatalommal, pompával és a körülmények kínálta lehetőségekkel. Marcus Antonius ekkor negyvenkét éves, színes egyéniségű, érett férfi és ünnepelt hadvezér, markáns férfiszépség és a Római Birodalom gazdag keleti felének kormányzója. (Hallgatólagos megegyezés alapján az ország nyugati felét Octavianus, Julius Caesar fiatal unokaöccse, fogadott fia és valószínű utóda kormányozta.) Amikor Antonius a kis-ázsiai Tarszoszba érkezett azzal a szándékkal, hogy a birodalom határait még jobban kiterjessze kelet felé, maga elé idézte az egyiptomi Kleopátrát, hogy megbizonyosodjék a Római Birodalom iránti hűségéről, amit abban az időben egyesek kétségbe vontak.

Kleopátra elég sokáig halogatta a válaszát ahhoz, hogy megőrizze uralkodói méltóságát, de nem olyan sokáig, hogy bajt idézzen a fejére. A Küdnusz folyón érkezett Tarszoszba egy pompás bárkán, amelyet Shakespeare tett híressé: a csupa bíbor és arany hajót tömjénillat lengte be, ezüstevezőkkel hajtották, fuvolások és hárfások zenéltek rajta. A királynőt Cupidónak öltözött fiúk és nimfának öltözött lányok ülték körül, és Kleopátra szintén jelmezt viselt, feltehetőleg a szerelem istennőjéét. A folyó mentén tágra nyílt szemmel bámészkodó emberek között Plutarkhosz szerint az a hír terjedt el, hogy Aphrodité jött el Dionüszosszal múlatni az időt, s ez elő fogja segíteni Ázsia boldogságát. Mások Ízisszel és Ozirisszal azonosították őket.

Az első kérdés, amit el kellett dönteni, ismerősen csenghet a mai fülekben: "Nálad vagy nálam?" Elsőnek, mint házigazda, Antonius hívta meg Kleopátrát vacsorára, de a futár viszontmeghívással tért vissza, amit ő készséggel elfogadott. A fiatal birodalomtól látszólag független királyságok közül Kleopátráé volt a legfontosabb, és Antonius nem akarta az uralkodónőt megsérteni. Ezen az estén minden oka megvolt rá, hogy örüljön döntésének: valósággal elkábította az a gondosan megtervezett, káprázatos és fényűző lakoma, amelyet

a tiszteletére rendeztek. Talán egy kicsit túlzóan és rikítóan, de nem ízlése ellenére. Ezt a kort nem az uralkodó osztályok mértékletessége jellemezte. A hadvezér másnapi lakomáján nem csekély fáradsággal mentegetőzött a maga aránylag szegényes vendéglátása miatt.

Kleopátra háziasszonyi bemutatkozása azonban csak előjátéka volt a jövőbelieknek. Antonius merőben személyes okból teljesen elfeledkezett a keleti hadjáratról éppúgy, mint Fulviáról, a feleségéről, aki Rómában hasznosította kivételes politikai tehetségét a férje érdekében. Antonius és Kleopátra a 41-40-es év telét együtt töltötte Alexandriában. Kleopátra természetesen tudott Fulviáról, mint ahogy az imádott férfi egyéb szenvedélyes kapcsolatairól is, és a verseny arra sarkallta, hogy minél vonzóbbá tegye a vele töltött időt, s Antoniusnak eszébe se jusson másra gondolni. Nem is gondolt. Mire a tél végén el kellett mennie Alexandriából, mert híre jött, hogy a birodalom keleti határát megtámadták a parthusok, Kleopátra áldott állapotban volt.

Antonius csak 37 őszén tért vissza hozzá. Miközben kelet felé vonult, hogy csapatai élére álljon, hírét vette, hogy Fulvia sikertelen lázadást szított Octavianus ellen, s a férjnek nem kis munkájába került, hogy jóvátegye felesége tapintatlanságát. Fulvia Görögországba menekült, és ott nemsokára meghalt. Antonius ezután Rómába sietett, s rövid ellenségeskedés után megkötötte Octavianusszal és a triumvirátus harmadik, jelentéktelenebb tagjával, Lepidusszal a brundisiumi békét, s legalább a következő három évre fönnmaradt a *status quo.* Az alkut megpecsételendő, Antonius feleségül vette Octavianus éppen megözvegyült húgát, Octaviát, aki szép volt és művelt, és fiatalabb Kleopátránál. Az alexandriai palota levegőjét a hírre súlyos döbbenet ülte meg.

Antoniusnak rengeteg tennivalója volt Rómában. Például pénzt kellett felhajtania és csapatokat toboroznia egy újabb keleti hadjárathoz, mert meg akarta erősíteni helyzetét az Octavianusszal való politikai vetélkedésben. Csak 37 közepére sikerült ismét tető alá hoznia a megállapodást vetélytársával, ezúttal Tarentumban; ennek értelmében százhúsz hajóját átengedte Octavianusnak, aki cserében húszezer gyalogost ígért neki. Amikor ennek az évnek őszén Szíriába hajózott, magával vitte Octaviát, de félútról visszaküldte Rómába, gyönge egészségét, terhességét és a gyermeknevelést hozva fel ürügyül, és azzal a céllal, hogy mérsékelje fivére becsvágyát. Miután megérkezett Szíriába, egy percet sem vesztegetve, odahívta Kleopátrát. Az egész telet ott töltötték édes kettesben.

Ugyanakkor bizonyos alkut is kötöttek. Octavianus semmi jelét nem mutatta, hogy be akarja váltani a szárazföldi harcosokra vonatkozó ígéretét (nem is váltotta be soha), így hát Antoniusnak szüksége volt Kleopátra gazdag és erős birodalmának támogatására. Cserében a támogatásért segítséget nyújtott a királynőnek belső ellenfelei legyőzéséhez, és kisebb területeket adott át neki a Közel-Keleten, miáltal Kleopátra királysága majdnem olyan nagy és hatalmas lett, mint elődeinek Nagy-Egyiptoma. Antoniusnak az ellen sem volt kifogása, hogy a keleti miszticizmus gyümölcsöztessék kapcsolatukban és helyzetük megszilárdítására. A két szerelmes kinyilvánította a saját, valamint hároméves ikergyermekeik, Alexander és Kleopátra istenségét, miáltal az asszonynak Julius Caesartól származó fia több fokkal lejjebb került a ranglétrán. Amikor 36 májusában Antonius ismét megindult kelet felé, úgy látszott, biztosan ülnek a nyeregben: Antonius elsöprő győzelemre számított, Kleopátra pedig harmadik közös gyermeküket várta.

Antonius azonban elkövette azt a hibát, hogy túlságosan előretört, és csak kevés erőt hagyott hátra az utánpótlás védelmére. Amikor az ellenség tönkretette az ostromhoz használatos nehéz fegyverzetét és málhás szekereit, kénytelen volt visszafordulni. Egy újabb Szíriában eltöltött tél után Kleopátrával és a három gyermekkel együtt visszatért Alexandriába, szívében némi elégedetlenséggel amiatt, hogy nem sikerült a vállalkozás, és hogy ebben a balsikerben meglehetősen nagy szerepe volt az egyiptomi nőnek. Ezalatt Octavia nagy tiszteletet vívott ki Rómában gyermekei lelkiismeretes nevelésével, Antoniust pedig keleti szeretőjével való tartós enyelgése miatt úgy emlegették, mint valami lelkiismeretlen szatírt. Octavianust viszont mindjobban becsülték, amiért kemény kézzel kormányozta a nyugati tartományokat, főleg roppant tehetséges új hadvezérének, Agrippának köszönhetően.

Ez az Agrippa hajtja végre majd Octavianus, valójában azonban Róma bosszúját Antonius ellen a hadvezér katonai kudarcai, a tiszteletre méltó Octaviával szembeni komisz viselkedése, keleti kényúrhoz illő (római férfihoz méltatlan) fényűzése miatt, főleg pedig azért, hogy római provinciákat merészelt odaajándékozni egy idegen királynőnek! Ami Kleopátrát illeti, habár a római jog szerint nem házasodhattak össze Antoniusszal, sorsát elválaszthatatlanul összekapcsolta vele. Szüntelenül mellette volt a haditanácsban éppúgy, mint kevésbé hivatalos alkalmakkor; ötszáz hadihajójából kétszázat átadott neki, továbbá nagy mennyiségű harci eszközt

bocsátott rendelkezésére, és minden joga és oka megvolt rá, hogy részt vegyen az Octavianus elháríthatatlannak látszó támadására való felkészülésben. 32 májusában a görög partokat ítélték legmegfelelőbbnek egy tengeri ütközethez, így hát Athén felé hajóztak. Ősszel megindultak nyugatnak, és a part menti védelmi támaszpontok középpontjában, Patriae-ban rendezték be főhadiszállásukat, várva az összecsapást.

Agrippa azonban húzta az időt, hagyta, hadd merüljenek el az élvezetekben, katonáik és hajósaik pedig hadd fásuljanak bele az egész télen át tartó tétlen várakozásba. Amikor végül márciusban lecsapott, teljesen váratlanul és egyetlen ponton tette: Methonénál, a Peloponnészoszi-félsziget délnyugati csücskén. Villámgyorsan elfoglalta a támaszpontot, majd onnan kiindulva ismétlődő támadásokkal nyugtalanította a többi kikötőt és az egyiptomi utánpótlási vonalakat. Antonius és Kleopátra ijedtében sietve kivonta csapatait Patriae-ból, és a mintegy ötven mérföldre északra fekvő Actiumban, az Amrakiai-öbölben fekvő mai Vonitsától nyugatra szándékozott berendezkedni. Mire odaértek, Octavianus serege körülzárta flottájukat az öböl északi partjánál, Agrippa hajóhada pedig a bejáratánál.

Némi óvatos csatározás után kiderült, hogy a vártnál jóval nagyobb erőkkel állnak szemben, mind a szárazföldön, mind a tengeren, ezért úgy látták, okosabb, ha meglépnek. Így is tettek. (Annak, hogy Kleopátra cserbenhagyta volna Antoniust a tengeri ütközet kellős közepén, nincs semmi alapja.) De mire néhány hét múlva megérkeztek Alexandriába, habár a királynő látványos felvonulást rendezett, hogy visszatérésük diadalmenetnek látsszék, az ötszáz hadihajóból mindössze hatvan maradt, szárazföldi hadseregükből pedig semmi: embereik vagy megszöktek, vagy fogságba kerültek. A palotát fásult levertség ülte meg, az egymást érő lakomák olyasféle szerepet játszottak, mint amikor valaki félelmében fütyül a sötétben. Az erőltetett tivornyázás ellenére az utolsó telük nyomorúságosan telt el.

A győzelmekbe azonban Octavianus is belerokkant. Szüksége volt Alexandria gazdagságára. A 30-as év tavaszán és nyarán indított támadásait nem lehetett megállítani. Augusztusban elfoglalta a várost (az eseményt azzal ünnepelte meg, hogy fölvette az Augustus Caesar nevet). Mialatt csapatai megrohanták a palotát, Antonius - akit úgy tájékoztattak, hogy Kleopátra öngyilkos lett - igazi rómaihoz illően kardjába dőlt. Amikor ezt Kleopátra megtudta, rejtekhelyére - a mauzóleumába - hozatta, de már késő volt: a férfi a karjaiban halt meg. Octavianus katonái betörtek a mauzóleumba, és foglyul ejtették a királynőt, de a győztes megengedte neki, hogy eltemesse szerelmesét.

Octavianus sem mártírt nem akart csinálni belőle azáltal, hogy kivégezteti, sem szánalmas látványosságot római diadalmenetéhez. Egyszerűen meg akart tőle szabadulni. Arra számítva, hogy semmitől sem fél úgy, mint attól, hogy harci szekéren vonszolják végig Róma utcáin, és hogy keleti nő lévén, ért a mérgekhez, közvetítők útján meggyőzte róla, hogy van számára kiút. És Kleopátra, ha nem is áspiskígyóval, de megmérgezte magát. Octavianus pedig méltó módon eltemettette, úgy, ahogy kívánta, Antonius mellé.

Egyiptom pedig a Római Birodalom szerves része lett.

Héloïse és Abélard

A megerőszakolást nem annyira kéjes, mint inkább brutális cselekedetnek szokás leírni, amelyben a fizikai erőfölény érvényesül. Az elcsábításban ezzel szemben a szellemi erőfölénynek jut nagy szerep: a csábító fortélyossággal győzi le a másik ellenállását. Körülbelül ez történhetett, amikor Abélard 1116-ban elcsábította Héloïse-t.

A férfi jellemétől nem állt távol az ilyesmi. Nem mintha kéjenc lett volna; ellenkezőleg, a családjabelieken kívül addig soha nem ismert nőt, talán a szó szoros értelmében sem, de bibliai értelemben egész biztosan nem. 1092-től, tizenhárom éves korától fogva teljesen belemerült a filozófiai tanulmányokba és vitákba, s olyan életet folytatott, amelyben a kor asszonyai szinte egyáltalán nem vettek részt. Briliáns vitakészsége és a skolasztikus logikában való jártassága révén nemcsak az európai szellemi elit körében szerzett nagy tekintélyt, hanem önmagáról is fölöttébb jó véleménnyel volt. Annál kevésbé mindama nőkről, akikkel összeakadt, minthogy egyikük sem kapott olyan kiváló nevelést - ha egyáltalán kapott valamilyet -, hogy fogalma lehetett volna olyan témákról, amelyekről ő hajlandó volt eszmét cserélni.

De Héloïse a jelek szerint versenyre kelhetett okosságával, sőt bizonyos mértékben a műveltségével is, bár még csak tizenhat tavaszt látott, ő pedig harminchatot. Kitűnő zárdai nevelést kapott, bámulatosan sok ismeretet szívott magába Párizs eleven légkörének ösztönzésére (nagybátyja házában lakott), és meglepően éles esze és jó memóriája lehetett. Legalábbis Abélard szerint. Különben mások szerint is: az volt a híre, hogy döbbenetesen okos. De főleg Abélard-t bűvölte el. A férfi bizonyára azt gondolta: íme egy nő, aki elég okos ahhoz, hogy értékelje őt. És persze bájos arca és szép termete sem hagyta hidegen.

Többször látta, kérdezősködött felőle, megismerkedett a nagybátyjával, és a következő ajánlattal állt elő: hadd lakjék a házában, tekintve, hogy egy közeli iskolában tanít; viszonzásképpen a szabad idejét rendkívüli képességű unokahúga további oktatásának szenteli. A nagybácsi, egy Fulbert nevű kanonok, aki nagy reményeket táplált Héloïse-zal kapcsolatban, nevezetesen azt, hogy egy fényes házasság révén neki is leesik majd valami, készségesen beleegyezett. Így hát Abélard beköltözött a házába, és csakhamar egymásra találtak Héloïse-zal.

A ravasz, sőt agyafúrt csábítási terv Fulbert mohóságát és Héloïse ártatlanságát használta ki a siker érdekében. De Abélard a maga módján éppolyan naiv volt, mint Héloïse (sőt Fulbert is): nem vette számításba azt, hogy ő is szerelmes lehet. Mert ez történt vele, ugyanúgy, ahogy a lánnyal, és a filozófiai tanulmányokat egykettőre fölváltotta egymás elmélyült tanulmányozása.

Akármilyen magasan szárnyalt is az intelligenciájuk, ahhoz is volt eszük, hogy hónapokig elszórakozzanak egymással Fulbert házában anélkül, hogy lelepleződnék a titkuk. Amikor végül mégis tetten érték őket, nem lehetett félreérteni a helyzetet, és a felbőszült Fulbert, akinek dédelgetett vágya, úgy látszott, romba dőlt, ráparancsolt Abélard-ra, hogy azonnal távozzék, és be ne tegye a lábát még egyszer a házába. A szerelmesek kapcsolata ettől fogva titokban váltott levelekre szorítkozott, s Héloïse az egyikben tudatta Abélard-ral, hogy áldott állapotban van. El volt bűvölve attól, hogy Abélard gyermekét hordja a szíve alatt, ugyanakkor aggódott, mit szól majd a hírhez a nagybátyja. Abélard úgy döntött, hogy mielőtt bármit is szólhatna, a tettek mezejére lép. Az első adódó alkalommal - éjszaka, Fulbert távollétében - megszöktette a lányt bretagne-i szülőházába, és a nővére gondjaira bízta, amíg túl nem lesz az - úgymond - áldott eseményen. A gyermek fiú lett, és az Astralabe nevet kapta.

Abélard viselkedése ebben a históriában világosan mutatja, hogy nemcsak játékszernek tekintette a lányt. Nyugodtan faképnél hagyhatta volna, rábízva, hogy oldja meg maga a dolgot (persze akkor még nem álltak rendelkezésre a modern nőgyógyászati klinikák). Eléggé agyafúrt és híres személyiség volt ahhoz, hogy kibújjon a felelősség alól. Ám ő habozás nélkül vállalta, s ahelyett, hogy Héloïse-t holmi párizsi bába gondjaira bízta volna, egy megbízható és együttérző rokonhoz fordult.

Sőt még tovább ment. Arra kérte Fulbert-t, beszéljék meg személyesen a helyzetet. Ehhez jó adag bátorság és elszántság kellett, mert a nagybácsi unokahúga váratlan eltűnése óta a szó szoros értelmében tajtékzott a dühtől. De valahogy sikerült türtőztetnie magát, és belement, hogy találkozzék Abélard-ral, amikor is a csábító elmesélte neki az egész kínos históriát, és a bocsánatát kérte. Fölajánlotta, hogy feleségül veszi Héloïse-t, de csak titokban, hogy megőrizhesse papi státusát és filozófusi tekintélyét. (Az egyházi törvények nem tiltották az alacsonyabb rangú lelkipásztorok házasságát, amely afféle hitvány kompromisszumként széles körben elterjedt ebben a látszólag a nőtlenség bűvöletében élő társadalomban.)

Egy nyilvános esküvő talán kielégítette vagy legalábbis meglágyította volna Fulbert-t. Az önző Abélard azonban képtelen volt belátni, hogy a titokban megkötött házasság a nagybácsi szempontjából legalább olyan rossz, mint a semmilyen házasság. Ennek ellenére megszületett az egyezség; Fulbert azt gondolhatta, Abélard férji helyzete úgysem számít a bosszú szempontjából, amely talán már körvonalazódott is az agyában. Amellett Abélard-t mint a vejét alighanem könnyebb is lesz elkapni, bármilyen bosszúról legyen szó.

Az egyezség tehát létrejött, és Abélard Bretagne-ba sietett, hogy visszahozza Héloïse-t az esküvőre. Jellemző módon eszébe sem jutott, hogy előtte őt is megkérdezze. Ezért döbbenten hallotta, hogy a lány visszautasítja az általa ajánlott üdvözítő házasságot, mégpedig azon az alapon, amelyet akár ő is megfogalmazhatott volna. A házasság szakmailag tönkretenné Abélard-t, érvelt Héloïse; még ha titokban tarthatnák is, akkor sem szabad Európa legfényesebb elméjét a családi élet terheivel sújtani. Úgy sorakoztatta föl az érveit, hogy a mester sem tehette volna különbül. Az ókori Róma filozófusaira, az egyházatyákra és a tudósokra hivatkozott. Végső érvként még azt is fölajánlotta, hogy a szeretőjeként él vele, miáltal a férfi később akadálytalanul visszatérhet korábbi mértékletes életéhez. Ámde hasztalan volt minden érve.

Így hát beleegyezett a házasságba, mert - mint Abélard emlékirataiban elmagyarázza - nem vitte rá a lélek, hogy megbántsa őt, hogy az legyen a látszat, mintha nem szeretné, végül pedig, hogy ne kelljen megszegnie a nagybátyjának tett fogadalmát. Az esküvő, mondanunk sem kell, roppant szerényen zajlott le, mindössze néhány rokon és jó barát volt jelen. A házasságkötés után a szerelmesek elváltak, s attól fogva csak ama ritka alkalmakkor találkoztak, amikor nem fenyegetett az a veszély, hogy a titkuk kiderül.

Az egyezség nem sokáig tartott. A házasságnak nemsokára híre ment, s erről elsősorban a lány családja, mindenekelőtt Fulbert gondoskodott. Héloïse, hogy megvédje Abélard-t, ahhoz az ártatlan cselhez folyamodott, hogy aki őt kérdezte, annak letagadta a házasságát. Amikor Abélard meghallotta, hogy Fulbert Héloïse-t gyalázza emiatt, kijárta, hogy szerelmese beköltözhessen abba a zárdába, amelyben gyermekként nevelkedett. (A fiuk Bretagne-ban maradt a nővérénél.) Fulbert tábora ezen annyira felbőszült, hogy késlekedés nélkül valóra váltotta bosszútervét. Az éjszaka sötétjében néhány fölbérelt orgyilkos behatolt Abélard házába, lefogták őt, és megfosztották férfiasságától.

Abélard a fájdalmat el tudta viselni, de a megaláztatást nem. Roppant öntelt és becsvágyó férfi lévén, legjobban attól rettegett, hogy nevetségessé válik. Bevonult hát a híres Saint-Denis-apátságba, és Benedek-rendi szerzetesként szüntelen zsolozsmázással és effélékkel töltötte napjait. Héloïse, mestere jellemzően önkényes parancsára, minden ellenkezés nélkül - mert osztozni akart sorsában - szintén fölvette a fátylat, Benedek-rendi apáca lett, és ugyancsak szüntelen zsolozsmázással és effélékkel töltötte napjait a mindössze néhány mérföldnyire lévő zárdában. Nyilván megdöbbentette és lesújtotta az a tudat, hogy bármeddig élnek, soha többé nem szerethetik egymást.

A vitatkozó szellemű Abélard-t nem arra teremtette az Isten, hogy beérje a kolostori élet szűkös lehetőségeivel. Bántotta az apátságban tapasztalt fegyelmezetlenség és korrupció, s természetesen nem rejtette véka alá rosszallását. Ezzel olyan szüntelen ellenségeskedést idézett elő a jámbor atyák között, hogy végül engedélyt kapott a kolostor elhagyására, és letelepedhetett egy darabka földön, ahol szerény hajlékot épített magának a magányos elmélkedéshez. De Európa legnépszerűbb tanítómestere nem sokáig élvezhette a magányt. Csakhamar fölfedezték a búvóhelyét, s mindenfelől sereglettek hozzá a tanítványok, akik eleinte szintén egyszerű kunyhókat eszkábáltak össze maguknak, nemsokára azonban megépültek az első házak. A közös imádkozás céljára szerény templomot is emeltek, amelyet mesterük a Szentléleknek ajánlott föl, miáltal ismét magára vonta lankadatlanul éber bírálóinak tüzes haragját, akik azzal vádolták, hogy megkérdőjelezi a Szentháromság egységét. Az effajta vádaskodás, amely néha sokkal súlyosabb és konkrétabb formát öltött, úgymint megbélyegzés, könyvégetés, többrendbeli, tőrrel és mérgezett itallal való felebaráti gyilkossági kísérlet, az egész életét végigkísérte. Büntetése jóval meghaladta az elkövetett bűn mértékét.

Amikor 1131-ben bezárták Héloïse kolostorát, és az apácákat szétszórták, miközben az egyházon belül folyt a huzakodás az ingatlanért, Abélard hirtelen akcióba lépett a védelmében, és engedélyt szerzett a helyi püspöktől, hogy birtokának egy részét átadhassa neki és azoknak az apácáknak, akik vele akarnak maradni. Így alapították meg a Le Paraclet zárdát (már megint a Szentlélek!), és Héloïse-t nevezték ki a főnökasszonyává, azaz apátnővé. A történelem iróniájának újabb példája, hogy e két, a cölibátust képviselni hivatott vallási intézmény apátja és apátnője tollából születtek meg a világ leghíresebb szerelmes levelei.

Héloïse azzal kezdte a levelezést, hogy tudatta, másolatban elolvasta Abélard emlékiratait - amelynek írója ezt a nem meglepő címet adta: *Historia Calamitatum, avagy Szerencsétlenségem története* -, és hogy inkább sói hintett sebeire, semmint enyhítette fájdalmát azáltal, hogy szinte csak mellékesen említi meg benne a szerelmüket és az ő szerepét az életében. Amiatt is szemrehányást tett a férfinak, hogy nem ír neki, pedig még mindig ő jelenti számára a legtöbbet, még mindig fáj a szíve érte, s teste-lelke vágyakozik utána. Szeretné látni, beszélni vele, megtudni, hogyan él, és osztozni kicsit az életében, tapasztalataiban, gondolataiban és érzéseiben, még ha csak levelek útján is. Tudván, hogy még mindig összeütközései vannak szent életű testvéreivel, még azt is fölajánlotta, hogy csatlakozzék apátként az ő közösségükhöz. Mint e közösség megalapítója - érvelt Héloïse - tartozik az apácáknak azzal, hogy tanácsaival segíti és megvédi őket.

Abélard szeretetteljes, de jóval kevésbé izzó hangnemben válaszolt. Nyilván megijesztette a sorukból félreérthetetlenül kicsengő vágy, amelyet ő már sohasem elégíthet ki, és amelyet nem is szabad kielégíteni, annak ellenére, hogy Héloïse-ból szemmel látható

an hiányzik az elhivatottság a kolostori életre. Ezért arra kérte őt, fojtsa el szenvedélyét, és szerelmét ajánlja föl Jézusnak. Ami a közösségükhöz való csatlakozását illeti, természetesen kétségei voltak a helyességét illetően, de későbbi leveleikben kompromisszumra jutottak: Abélard hajlandó volt Szent Benedek szabályzatát

- amely férfiak számára íródott - a nőkre, jelesül Héloïse zárdájának lakóira adaptálni. Tulajdonképpen csak annyit tett, hogy nagyobb terjedelemben megfogalmazta azt, amit az apátnő írt a leveleiben. A kolostori élet megreformálása tekintetében nem volt köztük nézetkülönbség.

Időközben a nyughatatlan Abélard megszabadult zavart félénkségétől, és ismét a viták rivaldafényébe került. Írásai és tanításai olyan tiszta és éles fényt vetettek a megfellebbezhetetlennek hitt doktrínákra, hogy fölkeltették a rendkívül tehetséges Clairvaux-i Bernát cisztercita szerzetesnek, a hit önjelölt védelmezőjének és misztikusnak a figyelmét. Támadásai következményeként Abélard-t előbb egy egyházi tanács, majd 1141-ben maga a pápa is elítélte. Abélard csüggedten vonult vissza a roppant toleranciájáról és higgadt bölcsességéről ismert Petrus Venerabilis által vezetett clunyi apátságba. A bölcs apátnak valahogy sikerült kibékítenie Bernátot és Abélard-t, s rábeszélnie a pápát, hogy hagyja békében élni vendégét Clunyben. Abélard a következő évben, hatvankét éves korában meghalt, és Petrus átvitette holttestét a Paraclet-be. Azért tette, mert Abélard ezt kérte tőle halálos ágyán, és mert némi vigaszt akart nyújtani Héloïse-nak az elkövetkező hosszú évekre. Ez az ember, mondta neki szeretettel, "a te Abélard-od" volt.

Héloïse életének hátralévő huszonkét évében apácatársaival a keresztény kolostori élet mintaképévé fejlesztette zárdáját. Az intézmény olyan nagy hírre tett szert feddhetetlenül erkölcsös szellemével, és ahogy ma mondanánk: a humán ismeretek oktatásával, hogy nemcsak a szellem embereinek csodálatát vívta ki, hanem a legszélesebb körök elismerését is. Oly nagy lett iránta a kereslet a lányos családok körében, hogy Héloïse-nak 1164-ben bekövetkezett haláláig hat fiókintézetet kellett alapítania, hogy elhelyezhesse a jelentkezőket. Apátok, püspökök és pápák tisztelték a nagy tudású apátnőt. Abélard roppant büszke lett volna rá.

Lucrezia Borgia és Salerno hercege

Lucrezia Borgiát hivatalosan tizenegy éves korában, 1491-ben jegyezték el.

A Borgiáké ízig-vérig spanyol család volt, amely egy ízig-vérig olasz városban, Rómában élt. Amellett fölkapaszkodott újgazdagok voltak, akik családfája eltörpült a spanyol nemesség óriásai mellett. Lucrezia atyja, Rodrigo Borgia bíboros, aki örökké az előnyös családi kapcsolatokat kutatta, remek húzásnak vélte, ha leányát valamelyik ősi spanyol család ifjú sarjához adja férjhez. Az, hogy a lány az egyik ágyasától származó szerelemgyerek volt, nem képezhetett akadályt. A bíboros valamennyi gyermeke fattyú volt, hiszen apjuk elvileg cölibátusban élt. Ez azonban nem számított komoly hátránynak az akkori felső körökben. Lehet, hogy a spanyol nemesség fintorgott a Borgiák viszonylag homályos eredete miatt, de egy csöppet sem volt ellenére az efféle - bár illegitim - családi kapcsolat a Vatikánnal.

Valóban, a bíboros még válogathatott is: Lucrezia eljegyzését csakhamar fölbontotta, és egy még befolyásosabb spanyol család kamasz fiának ígérte oda leánya kezét. De alig egy évvel később, 1492-ben megválasztották pápának, és mint VI. Sándort, az olasz csizma teljes szárára kiterjedő pápai állam fejét, már jobban érdekelték az olasz kapcsolatok. Még az év vége előtt fölbontották hát Lucrezia távházasságát, és 1493 júniusában férjhez adták a lányt Giovanni Sforzához, egy huszonnyolc éves özvegy itáliai nemeshez, a pesarói fejedelemség grófjához. (Itália jóval lemaradt a többi európai ország mögött a nemzetállammá fejlődés útján.) Sándornak szüksége volt a nagy hatalmú Sforza család katonai erejére, ha a franciák netán partra szállnak Nápolyban, s ezáltal a pápai államot is fenyegetik.

A pápa azonban nem tudta, hogy Giovanni, gőgös viselkedése és nyers modora ellenére, alighanem a legsilányabb a Sforzák között hatalom és jellem tekintetében. Velejéig megbízhatatlan, árulásra hajló szövetségesnek bizonyult. Részben a Sforzák együttműködésének köszönhetően, VIII. Károly francia király csapatai akadálytalanul masíroztak végig az olasz csizmán, át a pápai államon (Sándor erőteljes, ámde hatástalan tiltakozása ellenére), és hódítókként vonultak be Nápolyba. Itt, azonkívül, hogy készséges nápolyi hölgyektől sikerült elkapniuk a vérbaj különösen virulens fajtáját (amelyet Kolumbusz tengerészei importáltak az Újvilágból, és amelyet a sors iróniájaként "francúz kórnak" kereszteltek el), olyan sértő módon viselkedtek, hogy Nápolyban csakhamar forradalom tört ki. A franciák egészségének és erkölcsi tartásának hanyatlását látva, a fiatal és meglehetősen tapasztalatlan Károly úgy döntött, nem játssza tovább Nagy Károlyt, inkább visszatér hazája kényelmes biztonságába. Ebben az elhatározásában számos olyan nemes támogatta, akik a franciák távozási hajlandóságát jó alkalomnak tartották arra, hogy a kedveszegett vendégeket mind északabbra szorítsák. Még össze is fogtak a cél érdekében: Velence, Milánó és a pápai állam katonai szövetséget kötött a

spanyol királlyal és a német császárral, óvatlanul elkergetve a gaz betolakodókat, s közben kitárva a kaput más betolakodók előtt. A hadjárat 1495 júliusában lezajlott utolsó ütközete egyben a franciák vendégeskedésének végét jelentette.

Addigra Sándor is rájött, hogy kár volt Lucreziát Giovanni Sforzára pazarolni; ennél jóval előnyösebben is fölhasználhatja. Hivatali hatalmával és némi csengő dukátokkal elérte, hogy a házasságot Giovanni Sforza igencsak megkérdőjelezhető impotenciája miatt megsemmisítsék, s ennek folytán Lucreziát ismét áruba bocsátható szűzzé nyilvánítsák. Amikor megjelent a pápai bizottság előtt, amely szüzességét volt hivatva kimondani, bő köntösével sikerült elrejtenie hat hónapos terhességét; amelynek előidézője egy fölöttéb figyelmes pápai kamarás lehetett, akit gondosan eltakarítottak az útból, mielőtt sor került a meghallgatásra.

Sándor megható ragaszkodása Lucrezia piacképességéhez igazolást nyert, amikor Frigyes nápolyi király kinevezte Alfonso fiát Salerno hercegévé, és a pápa figyelmébe ajánlotta mint kérőt. Sándor természetesen azonnal látta, hogy nem lenne rossz üzlet ez a frigy - Nápoly komoly támogatást nyújthatott a szomszédaival vívott csetepatékban -, mégis hónapokig halogatta a választ, hogy minél jobb feltételeket csikarjon ki. Végül 1498 júliusában Lucreziát a szokásos reneszánsz pompa közepette férjhez adták a Vatikánban Alfonsóhoz, aki ez alkalommal a Bisceglia hercege címet is megkapta, és gazdagabb lett a negyvenezer dukátot kitevő pápai hozománnyal.

Lucrezia nem volt már az a passzív és engedelmes kislány, aki szó nélkül belenyugodott sorsába korábbi házasságai és álházasságai során ebben a teljesen férfiak uralta társadalomban. Tizennyolc éves, karcsú, művelt, vonzó, szőke fiatalasszony lett belőle, és nyilván szívesen látott egy vonzóbb férjet Giovanni Sforzánál, aki egyéb hátrányai mellett tizenöt évvel öregebb volt nála. De mert még mindig szigorúan a kapott parancsokhoz igazodott, képzelhetjük, milyen kellemesen meglepődött, amikor megtudta, hogy Alfonso vele egykorú, jól nevelt, becsületes, szerény, udvarias és a hírek szerint a legcsinosabb ifjú, aki valaha is Rómába látogatott.

Valószínűleg idegeskedett egy kicsit, vajon milyen hatással lesz Alfonsóra az ő meglehetősen kétes híre. Giovanni Sforza, azt követően, hogy aláírta az impotenciáját tanúsító nyilatkozatot, amely lehetővé tette a házasság fölbontását, egyre növekvő dühvel gondolt a felfogása szerint hamisítatlan olasz férfiassága elleni merényletre. Haragját kétségkívül az a be nem vallott felismerés is táplálta, hogy a Borgiák az ő kapzsiságát kihasználva (megtarthatta Lucrezia hozományát) juttatták ebbe a kínos helyzetbe. Ahelyett, hogy belátta volna a hibáját, könnyebbnek és főleg célravezetőbbnek vélte, ha a Borpiákat szidalmazza, s azt a hírt terjeszti róluk, hogy azért akartak megszabadulni tőle, mert a nőbolond pápa és hasonlóképpen nőbolond fia, Cesare Borpia bíboros a maga hálószobai tornagyakorlataihoz kívánja fölhasználni a kívánatos Lucreziát. A vérfertőzés gyanúja, melyet a pápának leánya iránti szembetűnő rajongása és ragaszkodása is táplált, mérges gőzként gomolygott Lucrezia fölött egész életében.

Sőt, ez a gyanú a történelem folyamán is fönnmaradt. Mindamellett Lucrezia rossz híre - melyet többek közt Victor Hugo darabja és Donizetti operája is tartósított - minden valószínűség szerint a rágalom termékeny talajából fakadt. A körmönfont, kéjenc és kapzsi Borgia férfiak kérlelhetetlen ellenfelek tömegét szerezték maguknak, akik bármikor hajlandók voltak még a megérdemeltnél is jobban befeketíteni a hírüket, és ha ehhez egy lányra volt szükség, annál rosszabb volt Lucreziára nézve. Az ilyen megkérdőjelezhető hírforrásokkal szemben azonban ott vannak azoknak a beszámolói, akik pontos leírást adtak viselkedéséről és jelleméről - például a férjjelöltek megbízottai, akiknek családja nem kívánt kígyót vagy szajhát melengetni a keblén -, és ezek a jelentések egyformán kedvezőek. Tagadhatatlanul megvolt az a gyengéje, hogy szerette a pompát, a szép ruhákat és a szórakozást, ez azonban jellemző volt a korra és a helyre, és akkor és ott nem számított véteknek. Általában úgy látták, hogy nagyon kedves, élénk és tréfakedvelő, de másokkal szemben tapintatos és előzékeny ifjú hölgy, aki kecsesen táncol, elmésen társalog, és egyáltalában mintaszerűen viselkedik.

Akármilyen hírét keltették is a pletykálkodók, Alfonsónak nem okozott csalódást, sőt el volt ragadtatva tcíle, ugyanúgy, ahogy Lucrezia őtőle. A nászéjszakájuk maga lehetett az üdvözítő boldogság, amennyiben hiszünk azoknak az állításoknak, hogy úgy viselkedtek utána, mint a holdkórosok. Lucrezia véleménye mérhetetlenül megjavult a házasságról. Miután berendezték pompás reneszánsz otthonukat a Vatikán egyik palotájában, Sándor, leánya boldogságát látva, odavolt az örömtől. Mélységesen és őszintén szerette a lányát - ami kétségkívül az önimádat egyik formája volt -, nála jobban csak a politikai machinációkat szerette.

Éppen ez volt a bökkenő. Hevesen vágyott rá, hogy még szorosabbra fűzze a Frigyes nápolyi királyhoz fiíződő rokoni szálakat, ezért meg akarta nyerni feleségül Cesare fia számára Frigyes még hajadon lányát (Alfonso

nővérét). Frigyes azonban ellenállt. Eléggé idegesítette már így is a Borpiákkal való kapcsolata - Sancia lányát már koraibban hozzáadta Sándor kevésbé fontoskodó másik fiához, és a lány állítólag Cesare kedvese lett; a legkevésbé sem vágyott még szorosabb kötelékre. Ráadásul meglehetősen bizarrnak érezte azt az ötletet, hogy egy kardinálishoz (na jó, egy exkardinálishoz) adja a lányát. Így hát addig húzta-halasztotta a dolgot, amíg Cesare 1499-ben, párizsi látogatása során, hírtelen elhatározással feleségül nem vett egy francia hercegnőt. Ez megoldotta a patthelyzetet, de a francia kapcsolat megint fejfájást okozott Sándornak, bár más okból. Franciaország királya, ez idő szerint XII. Lajos, igényt tartott Nápolyra, és trónbitorlónak minősítette Frigyest. Így hát Franciaország és Nápoly szembekerült egymással, és Sándor igencsak kellemetlenül érezte magát köztük.

Tagadhatatlanul kényelmetlen volt a helyzete, de még kényelmetlenebb volt Alfonsoé, hiszen a pápai dilemma megoldásának egyik módja az ő eltávolítása lehetett volna. Ezért 1499 augusztusában, miután megtanácskozta a dolgot a nápolyi követtel, szép csöndben elindult délnek, és egy közeli baráti várban keresett menedéket. Amikor Sándor tudomást szerzett hirtelen távozásáról, elfogta a düh, amiért a politikába belekeverték a lánya iránti szeretetét. Pápai csapatokat küldött ki, hogy hozzák vissza a szökevényt, de ezek csak annyit értek el, hogy elfogtak egy Lucreziának szóló levelet, amelyben Alfonso megmagyarázta távozása okát, és arra kérte, hogy jöjjön utána. Mivel Lucrezia sohasem látta ezt a levelet, és három hónapra rá várta gyermekük megszületését, vigasztalhatatlan volt a látszat szerint hűtlen szerelmese szökése miatt. Sándor vigasztalásul északra küldte a pápai uralom alá tartozó szép Spoletóba, sőt kinevezte a város és környéke kormányzójává.

Lucrezia egész jól helytállt ebben a minőségében a helyi krónikák szerint, amelyek úgy írják le, mint hozzáértő vezetőt és igazságos bírót. De nem sokáig maradt Spoletóban, mert szerelmetes atyjának, akit mindig lehangolt lánya távolléte, sikerült rábeszélnie Frigyest, hogy vegye rá Alfonsót a visszatérésre. A fiatalember szeptember közepén jelent meg Spoletóban, és a szerelmesek könnyes boldogsággal ölelkeztek össze. Négy napig tartó második mézeshetük után az ifjú pár eljött Spoletóból, és egy újabb héten át élvezték egymás és a pápa társaságát Nepiben, egy Rómától húsz mérföldre fekvő városkában. Visszatérve a Vatikánba, Lucrezia novemberben fiút szült, akit a nagyapja után Rodrigónak kereszteltek. Az elragadtatott pápa Alfonsót jutalmul a pápai hadsereg parancsnokává nevezte ki.

Így hát Alfonso pápai hivatalnokként lovagolt ki Rómából más méltóságok társaságában 1500 februárjában, hogy üdvözölje sógorát, Cesarét, aki Franciaországból tért vissza, miután francia támogatással több győzelmes csatát vívott meg néhány észak-itáliai fejedelemséggel szemben. Nem lehetett túlzottan boldog ebben a szerepben, minthogy Cesare pillanatnyilag Nápoly legfőbb ellenségének volt a barátja és szövetségese. De Cesare káprázatos hadi sikerei és hasonlóképpen lenyűgöző egyénisége - szembetűnő szifilisze és növekvő ingerlékenysége ellenére - a jelek szerint apát és lányát egyaránt megejtették (mint ahogy egész Rómát), s az ifjú nápolyi is hajlandó volt elásni a csatabárdot. Ennek ellenére a következő hónapokban nyíltan szembeszegült a franciák vatikáni befolyásával, amit Cesare jellemző módon sértőnek, sőt egyenesen botrányosan fölháborítónak tartott magára nézve. Ráadásul a helyzetet érzelmileg is terhelte, hogy Sancia is Alfonso pártjára állt.

A botrány egy július közepi estén robbant ki. Alfonso nyugodtan megvacsorázott Sándorral, Lucreziával és Sanciával, majd keresztülment a téren, ahol is öt fegyveres haramia támadta meg. Súlyosan megsebesítették a fején, vállán, karján és lábán. Némi segítséggel sikerült visszavonszolnia magát a Vatikánba. Amikor Lucrezia meglátta, ájultan esett össze. Négy nappal később még mindig láz gyötörte mind a két fiatalt. Lucrezia ekkor hihetetlen akaraterővel összeszedte magát, és Sanciával együtt ápolta a férjét.

A két asszonyban erősen élt a gyanú, hogy a gyilkossági kísérlet szálai a Vatikán falain belülre vezetnek, és hogy valakik szívesen bevégeztetnék a munkát. Ezért úgy intézték, hogy egyikük mindig a sebesült ágya mellett őrködjék. Ezt a szabályt hűségesen betartották egészen augusztus közepéig, amikor a gyógyulás útjára lépő Alfonsót meglátogatta néhány barátja. Egyszer csak Cesare őrségének egyik kapitánya utat tört magának a betegszobába, és kiparancsolt minden látogatót. Amikor Lucrezia és Sancia haragosan tiltakozott, azzal mentegetőzött, hogy parancsra cselekszik, és ha a parancsot vissza akarják vonatni, jobb, ha a pápához fordulnak. Kétségbeesésükben megfeledkeztek fogadalmukról, és együtt siettek Sándorhoz. Amikor visszatértek a pápai paranccsal, a kapitány még mindig ott volt, Alfonso pedig az ágy mellett, a földön feküdt. A kapitány azt állította, hogy a sebesült megijedt, föl akart kelni, elesett és fejét beverte a kőpadlóba. Mire a nők odaszaladtak hozzá, már halott volt. Csak jóval később fedezték föl, hogy megfojtották.

Tanúk természetesen nem voltak. Sándor nem segíthetett, vagy ami valószínűbb, nem akart bizonyítékot szolgáltatni kedvenc fia ellen. Úgy gondolta, a legjobb orvosság Lucrezia bánatára, ha visszaküldi a megtört fiatal özvegyet Nepibe, ahol olyan boldog napokat töltött el a férjével annak visszatérése után. Hogy elterelje a figyelmét emlékeiről, amelyeket a hely keltene benne, kinevezte a térség kormányzójává. Lucrezia négy hónapot töltött el itt mélységes gyászban. Egyetlen vigasza csecsemő fiacskája, Rodrigo volt.

Alig egy hónappal később Sándor már azon mesterkedett, hogy új férjet szerezzen lányának. Ezúttal valószínűleg egyforma súlylyal esett latba az, hogy gondoskodjék a jövőjéről, és hogy politikailag is előnyös legyen a frigy. Hetvenedik évében járt, és fontos volt, hogy még mielőtt meghal, férjhez adja Lucreziát, különben ki tudja, mi lesz vele azután? Lucreziának magának természetesen egy csöpp kedve sem volt újból férjhez menni. De az idő múlásával némi atyai nyomásra megadta magát, és 1501 szeptemberében férjhez ment egy másik Alfonsóhoz, Ferrara huszonnégy éves jövendő hercegéhez. Salerno hercegétől eltérően, ez az Alfonso keményebb anyagból volt gyúrva, s jobban érdekelte a tüzérség, mint a szerelem művészete. De nem volt rossz ember, és ha az együtt eltöltött tizennyolc év nem okozott is Lucreziának olyan szenvedélyes örömöt, mint amilyenben rövid ideig része volt, bizonyos megnyugvást és csöndes boldogságot hozott neki. Néhány, minden valószínűség szerint plátói házasságon kívüli kapcsolata ellenére, jóban-rosszban kitartott új férje mellett. Amikor 1519-ben meghalt, ez a durva katona azt írta egyik rokonának, hogy nem állja meg sírás nélkül, ha eszébe jut "ennek a kedves, édes társnak" az elvesztése.

I. Erzsébet és Robert Dudley

Erzsébet először és mindenekfölött Anglia királynője volt. Valójában ő volt Anglia, legalábbis abban az értelemben, hogy a birodalom egyetlen főnemese sem dicsekedhetett olyan széles körű népszerűséggel és támogatással, mint ő, egyiküknek sem voltak a szűk, személyes becsvágyon túllépő törekvései. Erzsébet mindenekelőtt politikus volt, és csak azután nő, és ha a szerelem és a szex hasznos lehetett politikai céljai eléréséhez, akkor haszonnal élt vele. Negyvenöt évi uralkodásának jó részében többnyire azzal szerelte le a fejedelmi kérők követeit, hogy alighanem valamelyik angol honfitársához lesz kénytelen férjhez menni, ugyanakkor az angol kérőknek azt mondta, hogy mint királynő külföldi herceget kell hogy válasszon.

Az kétségtelen, hogy minden porcikájában nő volt, mégpedig olyan nő, aki igencsak kedvelte a férfiakat. Kitűnő nevelést kapott, és csinos, egészséges lány volt, amellett intelligens, eszes, sőt ravasz és kacér, aki tudta értékelni a körülötte legyeskedő férfiak hasonló tulajdonságait. Hosszú uralkodása alatt, hogy csak a legismertebbeket említsük, a következőkkel űzte szerelmi játékait: Thomas Seymourral, a flotta admirálisával, Robert Dudleyval, Leicester grófjával, Sir William Pickeringgel, Sir Christopher Hattonnel, Ferenc alenconi herceggel, Sir Walter Raleigh-vel és persze Robert Devereaux-val, Essex grófjával - akit Lytton Strachey életrajza és Maxwell Anderson színdarabja tett híressé -, nem szólva a számtalan, kevésbé híres széptevőről. Hogy milyen messzire ment az enyelgésben, azt nem lehet tudni. A maga korában a neve mellé ragasztott címkék a "szűz királynő"-től a "királyi szajhá"-ig terjedtek. A követeknek kormányaikhoz küldött jelentéseiben minden megtalálható a pletykáktól kezdve ("A gróf rendszeresen meglátogatja ágyasházában") a körültekintőbb vizsgálódások eredményéig, amelyek azt sugallták, hogy makulátlan erényű. Ő maga egy alkalommal, miután egyik udvarhölgye megpirongatta "botrányos viselkedése miatt", azzal tiltakozott, hogy minden dolgát aggályosan figyelő udvartartásának szüntelen jelenlétében intézi, úgyhogy aligha folytathatna valódi szerelmi viszonyt az udvar tudomása nélkül. Mi több, tette hozzá, soha senki nem kaphatja rajta azon, hogy ennyire elkötelezze magát egy férfinak. Nem is kapták rajta. Legalábbis a be nem avatottak.

Az a férfi, akinek kedvéért a legmesszebbre ment az ilyen elkötelezettség vállalásában - vagy talán még annál is messzebb -, Robert Dudley volt. Kapcsolatuk, amely több-kevesebb kihagyással több mint harminc éven át tartott, a londoni Towerban kezdődhetett, amelynek mindketten kényszerű lakói voltak 1554 tavaszán. A fiatal Dudleyt, Northumberland hercegének engedelmes fiát azzal vádolták, hogy belekeveredett becsvágyó apjának az Erzsébet féltestvére, Mária királynő ellen szőtt összeesküvésébe, és azért csukták a Towerba, hogy szem előtt tarthassák. Erzsébet még csak húszéves volt, és senkivel nem esküdött össze, de a politikai elégedetlenség, különösen a bigottan katolikus Máriával szembeni protestáns elégedetlenség gyújtópontjába került, s Máriát megnyugtatta, hogy kalickában tudja a nyugtalanító madárkát. A Tower azonban egyikük esetében sem bizonyult jó megoldásnak. Erzsébet ottléte azt a gyanút ébresztette, hogy áldozattá válik, ezért a fiatal hercegnőt hamarosan átvitték egy kisebb, lerobbant kastélyba, ahol házi őrizetben tartották. Robertot is

szabadon engedték; addig meglehetősen erőszakos apjának parancsai szerint cselekedett, ezentúl viszont hajlandónak mutatkozott híven szolgálni Mária királynőt, és így is tett.

Ezt tette Erzsébet is, legalábbis látszólag. Megengedhette magának, hogy nyugodtan várjon, még ilyen megalázó helyzetben is. Mária a negyvenes éveiben járt, gyönge és beteges volt, egyre-másra azt hitte, hogy terhes, de inkább úgy festett, mint akit elhagyni készül az élet. Ha Mária hamarosan meghal, éspedig gyermektelenül, Erzsébet királynő lesz. Amikor Mária Hampton Courtba, a királyi palotába hozatta, a jövendő trónörökösnő mindenkinek kellemes csalódást okozott jól nevelt viselkedésével. Különösen Spanyol Fülöpnek, a királynő tizenegy évvel fiatalabb férjének. Erzsébet is, Fülöp is rájött - mindketten kitűnő politikai érzékkel bírtak -, hogy kölcsönösen hasznot húzhatnak abból, ha baráti viszonyt alakítanak ki, mielőtt elfoglalnák jövendő trónjukat. Fülöp 1555 nyarán szívében keserű csalódással visszament Spanyolországba, mert Mária sem a jelenben, sem a jövőben nem volt hajlandó királyt csinálni belőle. Elmenetelekor szigorúan megparancsolta, hogy Erzsébettel gondosan és tisztelettel bánjanak.

A Mária 1558-ban bekövetkező halálát megelőző években Erzsébet a magánélet politikamentes szférájában kevésbé tartotta kordában érzelmeit. Rajongó és nem épp reménytelen szerelemre lobbant a jóképű, vérbő Robert Dudley iránt, aki mint katona és mint széptevő egyaránt nagy hírre tett szert. A férfi viszonozta érzelmeit, habár sosem volt képes annyira elválasztani a személyes indítékokat a politikaiaktól, mint Erzsébet. Mindenesetre roppant nagylelkűnek mutatkozott, még egy darab értékes földet is eladott birtokából, *hogy* anyagilag kisegítse a hercegnőt. Amikor Erzsébetből királynő lett, egyik első rendeletével kinevezte Dudleyt főlovászmesterré. Ezt a posztot harminc éven át töltötte be. Erzsébet szerette a lovaglást.

Az, hogy házasember volt, még jól is jött Erzsébetnek: így könnyebben kitarthatott a mellett az elhatározása mellett, hogy nem megy férjhez. De 1560 szeptemberének egyik napján Robert feleségét holtan találták otthona lépcsőjének tövében: nyakát szegte. A pletykás londoniak máris elterjesztették, hogy feleséggyilkosság történt, bár sokkal valószínűbbnek látszott az a magyarázat, hogy a szegény ráktól gyötört asszony testi gyöngesége okozta a végzetes balesetet. Halála szabad utat nyitott Robert politikai ambíciói és Erzsébettel kapcsolatos tervei előtt, a királynő viszont azzal a problémával került szembe, hogyan utasítsa vissza a házassági ajánlatot anélkül, hogy megsértené a férfit. Mert bár Dudley kitűnő táncos volt és lenyűgöző udvarló, férji kvalitásaival szemben fenntartásai voltak, különösen ha ez a férj királyi koronára ácsingózott.

Robert ellenállhatatlan ostroma rendíthetetlen ellenállásba ütközött. A kétszeres jutalom megszerzésére tett szüntelen erőfeszítései a legszélesebb skálán mozogtak, kezdve azzal, hogy tárgyalni próbált Spanyolországgal támogatása érdekében, egészen addig a frivol ajánlatáig, amellyel egy estélyen állt Erzsébet elé: a jelen lévő püspök örömmel szentesítené azonnal frigyüket. Erzsébet nyilvánvalóan élvezte a párviadalt, de sohasem annyira, hogy elveszítse az önuralmát: valahányszor a nő kezdett elgyengülni, és már-már megadta magát, előtérbe tolakodott a királynő, és Robert megint elvesztette a játszmát. Erzsébet változatlanul ragaszkodott a társaságához, elárasztotta királyi kegyének jeleivel, bizonyos dolgokat megengedett, másokat megtagadott tőle. 1564-ben megtette Leicester grófjává. De királyt nem csinált belőle.

A vakmerő Lord Robert a kölcsönös szerelem tudatában néha elvetette a sulykot; ilyenkor kemény visszautasításban részesült. Egyik emlékezetes alkalommal a csatlósa, kihallgatást kérve, be akart menni a királynő magánlakosztályába, de az ajtóban föltartóztatta az őr. A gróf embere visszament urához, aki nem sokkal később maga is megjelent az ajtó előtt, de az őr őt is megállította, majd besietett Erzsébethez, és letérdelt eléje azzal a ravasz szándékkal, hogy így elháríthatja feje fölül a királynő haragjának villámait. "Mondd meg, asszonyom - könyörgött -, ki viseli a koronát, Leicester grófja, vagy felséged?" A királyi harag Robertra zúdult: "Kedvellek, de nem mások ellenében. Itt csak egy úrnő lehet, úrra nincs szükség!" Robert, ilyeténképpen megszégyenülve, egy ideig (legalábbis a krónika szerint) az alázat valóságos mintaképe volt. De Erzsébet is igyekezett enyhíteni a feszültséget, és nemsokára ugyanúgy turbékoltak, mint azelőtt.

Így ment ez végesteien-végig. 1565 őszén Erzsébetet mélyen elbűvölte az udvar egyik, különösen ellenállhatatlan ifjú daliája. Robertot annyira bosszantotta az enyelgésük, hogy egy Lettice Knollys nevű kacér udvarhölgy után vetette magát. Az asszony férjnél volt, ennek ellenére viszonozta az érdeklődést, és most Erzsébeten volt a féltékenykedés sora. De rövid ideig tartó kölcsönös duzzogás, majd dühös felelősségre vonás után a két javíthatatlan újra kibékült, és folytatta véget nem érő enyelgését. Robertban ismét föltámadt a remény.

Újabb viharos évtized elteltével azonban föladta. 1579 nyarán Erzsébetnek tudomására jutott, hogy majdnem egy éve az orránál fogva vezetik: Kobert az előző év őszén titokban feleségül vette a megözvegyült Lettice-t.

Apjának hű leányaként először a Towerba akarta csukatni őket, de győzött az angol jogrend; mindössze annyit tehetett, hogy egy ideig házi őrizetben tartotta, majd száműzte őket az udvarból.

De nem sokáig. Egyszerűen nem bírta megfosztani magát Robert társaságától. A férfi nagyjából visszakapta korábbi pozícióját az udvarnál éppúgy, mint Erzsébet szívében. John Lyly 1585-ben keletkezett *Endymion* című allegorikus színdarabja mint a királynő szerelmesét jeleníti meg. Amikor 1585-ben meghalt, hála a királynőnek, tekintélyes vagyon maradt utána. Halála Erzsébetet mély gyászba borította, amelyet még a spanyol Armada fölött aratott győzelem híre sem oszlatott el. Bezárkózott a szobájába, és olyan sokáig sírt, hogy tanácsosai végül rátörték az ajtót. Tizenöt évvel később bekövetkező halála után a személyes kincseit rejtő ládikában találtak egy gyöngéd levélkét Roberttól, amelynek margójára a királynő ezeket a szavakat rótta reszkető írással: "Az utolsó levele."

Deborah Read és Benjamin Franklin

Az amerikai folklórba mélyen bevésődött a kép: a leány ott áll házuk ajtajában, és elnéző mosollyal nézi az ifjú hőst, aki kalandos életének kezdetén lefelé ballag a philadelphiai Market Streeten, zsebei kidagadnak a váltás fehérneműtől és tartalék harisnyáktól, arca pedig a jókora gömbölyű zsömle utolsó falatjától, amelyet épp lenyelni készül. Karját oldalához szorítja, nehogy leejtse a két másik zsömlét. A leány - mint Benjamin Franklin emlékirataiban megjegyzi - "nyilván úgy vélte, hogy a legügyetlenebb, legnevetségesebb fickó vagyok, és az is voltam".

Tizenéves nincstelen volt, aki elmenekült a mereven és szigorúan puritán Bostonból, ahol a bevett vallásról kifejtett vitatható nézetei miatt okoskodó istentagadó hírébe keveredett. Azért jött most, 1723-ban, a kvéker Philadelphiába, mert itt nagyobb toleranciára vagy legalábbis közömbösségre számított (amiben nem is csalatkozott). És a zsömle csak egyharmadába került, mint Bostonban.

Nem sokkal később állást talált a helyi nyomdában, és miután megérkeztek hosszan bolyongó csomagjai, kivett a közelben egy szobát ellátással. A házat, mint volt szerencséje megtudni, egy bizonyos Mr. Read birtokolta, és az is kiderült, hogy az ő Deborah leánya volt az a mosolygó ifjú hölgy ott a Market Streeten. Úgy érezte, ezúttal "jóval tekintélyesebb benyomást" keltett a szemében. A következő hónapokban, ha éppen nem dolgozott, vagy nem csillapíthatatlan betűszomját oltotta, néhányszor alkalma nyílt még jobban elmélyíteni ezt a jó véleményt, miközben ő is igen jó véleményt alkotott a leányzóról. "Időközben kicsit udvarolgattam Miss Readnek. Roppant tiszteltem és vonzódtam hozzá, és volt némi okom, hogy azt higgyem, ő is így érez irántam, de minthogy hosszú utazás előtt álltam, és mind a ketten nagyon fiatalok voltunk, alig valamivel idősebbek tizennyolc évesnél, édesanyja bölcsen úgy gondolta, megakadályozza, hogy túl messzire menjünk, mivel a házasságra, amennyiben egyáltalán sor kerülhet rá, alkalmasabb időpont volna a visszatérésem, amikor várakozásaim szerint beindíthatom az üzletet. Amellett talán azt is gondolta [Mrs. Read], hogy a reményeim nem annyira megalapozottak, mint jómagam hiszem."

Amiről beszél, nem kevesebb volt, mint egy londoni utazás, és Deborah édesanyjának teljesen igaza volt az ifjú túlzott reményeit illetően. Ebbe az utazásba Franklint egy holdkóros alak, sőt lehet, hogy kifejezetten szélhámos rántotta bele. Ott találta magát Angliában állás, pénz, kapcsolatok és barátok nélkül, egy olyan fiatalember társaságában, aki feleségét és gyermekeit sorsukra hagyta Amerikában, és inkább teher volt, mint támasz. Ilyen aggasztó körülmények között csak egyszer írt Deborah-nak a kis híján kétévi távollét alatt, hogy hírül adja, nem tud olyan hamar visszatérni, mint tervezte. A következő hónapok különféle gondjai közepette, mint önéletrajzában megjegyzi, "fokozatosan" elfeledkezett róla.

Csak 1726 nyarán tért haza megújult reményekkel: egy kvéker kereskedő állást ígért neki Philadelphiában. De a kereskedő váratlanul és eléggé el nem ítélhető módon meghalt, úgyhogy Franklin megint nyomorúságos jelennel és zord jövővel nézett szembe. S ha ez még mindig nem lett volna elég a kétségbeeséshez, eltűnődhetett Deborah helyzetén. Miután a leány hónapokig egy sort sem kapott tőle, anyja és barátnői elkezdték a "te sem leszel fiatalabb" kezelést, és addig folytatták, amíg kétségbeesésében férjhez nem ment egy ígéretes fiatalemberhez, aki azonban nem is vitte többre az ígéretnél. Miután eltékozolta felesége hozományát, Deborah-nak tudomására jutott, hogy egy másik feleség vár rá Angliában. Ennek okán otthagyta, és visszaköltözött a szüleihez. Franklinnek megszakadt a szíve érte, mert ezek után nem lehetett sem férjezettnek, sem férjhez adhatónak tekinteni, ez pedig a XVIII. századi Amerikában igencsak szánalmas állapot volt egy

nőre nézve. Franklin, ha bűnösnek nem is, nagymértékben felelősnek érezte magát Deborah nyomasztó helyzetéért, de üres zsebe visszatartotta attól, hogy bármit is cselekedjék.

A következő négy évben azért, mialatt egyszer hopp, máskor kopp jellemezte anyagi helyzetét, fölújította barátságát a Read családdal. Nem tettek neki szemrehányást a Deborah balsorsában játszott szerepéért; Mrs. Read, "becsületére legyen mondva, inkább magának, mint nekem tulajdonította a hibát, hiszen ő akadályozta meg a házasságunkat az elutazásom előtt, s kényszerítette ki távollétemben azt a másikat." De: "Sajnáltam szegény Miss Readet szerencsétlen helyzete miatt, általában lehangolt volt, csak ritkán jókedvű, és kerülte a társaságot.. . Kölcsönös vonzalmunk föléledt, de óriási akadályok tornyosultak egyesülésünk útjában." Enyhén szólva. Ha Deborah semmirekellő férje netán fölbukkan a házasságkötés után, és nem lehet bebizonyítani a másik feleség létezését, Bent és Deborah-t vád alá helyezhetik és életfogytiglan börtönben tarthatják bigámia miatt. Továbbá: nem volt hozomány, volt viszont egy gyermek. Ben szűkszavúsága William fiának származását illetően - aki később New Jersey kormányzója lett - bőséges találgatásokra adott okot a történészeknek, hogy vajon a kisfiú közös gyermekük volt-e, vagy csak Frankliné, netán csak Deborah-é. Mert ha csak Frankliné, az, hogy Deborah hajlandó volt a sajátjaként fölnevelni, jórészt ellentételezte a hiányzó hozományt.

Ezen a lehetőségen kívül még egy jó oka volt Bennek arra, hogy kikössön egy rendes nő mellett. Forrongó húszas éveinek közepén járt, és a pennsylvaniai törvények igencsak szigorúan elítélték és súlyosan büntették a házasságtörést és a paráználkodást. A múltban "alantas nőkkel" volt dolga, és igazán szerencsésnek mondhatta magát, amiért nem kötött ismeretséget a vérbajjal. Mindenesetre nem szívesen vállalt továbbra is ilyen kockázatot. Az "újbóli egyesülésükben" rejlő kockázat, úgy látszik, kevésbé ijesztőnek tűnt neki. Deborah vonzó nő volt, ő pedig valószínűleg annyira szerelmes belé, amennyire egy ilyen sokféle intellektuális tehetséggel és érdeklődéssel bíró férfi egyáltalán képes a szerelemre. Ennek ellenére lehetett valami, ami késleltette a döntését, vagy mindkettőjükét. Amikor 1730 szeptemberében egybekeltek, nem szabályos házasságot kötöttek, hanem élettársi kapcsolatra léptek: Deborah-t ezentúl egyszerűen Mrs. Franklinnek hívták, és összeköltözött Mr. Franklinnel. Ez az eljárás, bármennyire elítélték volna Bostonban, a philadelphiaiak szemében teljesen elfogadható volt.

Ben mindig hajlott a kockáztatásra, mint ahogy ezt jóval később, a Függetlenségi Nyilatkozat aláírásával be is bizonyította. Abban az esetben is szerencséje volt, meg ebben is. Deborah tékozló férjét a hírek szerint Nyugat-Indiában megölték egy verekedés közben; mindenesetre soha többé nem bukkant föl. Deborah egészen boldog volt Bennel, habár némileg megijesztette növekvő tekintélye; ő csak egy "odaadó feleség" volt, ahogy a gyarmatok legműveltebb emberei közé tartozó férjének szóló egyik levelét aláírta. Kapcsolatuk valószínűleg nagyon szoros, egyúttal romantikusabb és szenvedélyesebb volt, mint ahogy Ben valaha is hajlandó volt elárulni leveleiben. Későbbi szoknyavadász híre valószínűleg olyan ajkbiggyesztő, hivatásos rosszallóktól származott, mint John Adams. A mindenki szeme láttára udvarló jópofa és a megveszekedett kéjenc között jókora különbség van, John Adams azonban könnyen átsiklott e különbség fölött. Ennél jóval fontosabb volt - ahogy Ben megfogalmazta -, hogy "kölcsönösen törekedtünk boldoggá tenni egymást".

Mint társak ugyanígy törekedtek arra, hogy jólétben éljenek. A Market Streeten, mindössze néhány háztömbnyire attól a helytől, ahol Deborah először pillantotta meg Bent, amint ama zsömlét bekebelezte, áruházat nyitottak, amelyet az asszony vezetett, továbbá egy újság- és metszetkereskedést, amely a férfi hatáskörébe tartozott. Két év alatt kifizették az adósságaikat, és ezt jórészt Deborah-nak köszönhették, aki lehet, hogy nem tudta megkülönböztetni a szezont a fazontól, de azt tudta, hogyan kell rendben tartani a leltárt, és hogyan kell dolgozni. Nap nap után látástól vakulásig robotoltak mind a ketten, ékesen bizonyítva, hogy mennyire összeillenek. Franklint kizárólag csillapíthatatlan könyvéhsége csábította el néha az asszonyától és a munkájától, meg a *Szegény Richard almanachjá*nak megírása, amely azután elindította a hírnév és a gazdagság útján. De semmi esetre sem annyira, hogy 1732-ben ne születhessék meg Francis Folger névre keresztelt fiuk.

Ezt a fiúcskát 1736-ban elragadta a himlő, és csak 1743-ban született meg második gyermekük, Sara. Addigra igencsak megszedték magukat. Ingatlanbefektetéseik, nyomdavállalataik és egyéb vállalkozásaik bőséges jövedelmet nyújtottak anélkül, hogy agyon kellett volna hajszolniuk magukat, úgyhogy Ben negyvenkét éves korában visszavonult az üzlettől, és attól fogva csakis azzal foglalkozott, ami megragadta dús képzeletét: elsősorban a tudománnyal és a közügyekkel. Ez Deborah számára is fordulatot jelentett, de kevésbé örömtelit. Megszűnt a kellemes partneri viszony, a közös munka által megkívánt szoros együttlét. Végtére is, a férje

alapította meg a világ legelső közkönyvtárát és a philadelphiai tűzoltóegyletet, újjászervezte a rendőrséget, megreformálta az utcák karbantartásának rendszerét, pénzt hajtott föl a városi kórház fölépítéséhez, részt vett a Pennsylvaniai Egyetem és az Amerikai Filozófiai Társaság megalapításában, rendbe hozta a gyarmati postaszolgálatot, úttörő kutatásokat végzett az elektromosság terén, beleértve a légköri elektromosság fölfedezését és a villámhárító föltalálását, kifejlesztette a rendkívül hatékony Franklin-kemencét, föltérképezte a Golf-áramlatot, sürgette a nyári időszámítás bevezetését, föltalálta a bifokális üveget, javasolta, hogy használjanak agyagot a talaj savanyúságának csökkentésére stb., stb. Hogyan tarthatott volna lépést vele egy egyszerű feleség? Ehhez nem volt elég "odadónak" lenni.

Ehhez az elfoglaltságbeli különbséghez járult még 1757-ben a földrajzi távolság: a pennsylvaniai törvényhozás Londonba küldte Bent, hogy képviselje érdekeit egy adóügyi vitában a vagyonos Penn családdal szemben. Deborah-nak fájt a szíve, amikor a férje és William fia ezen a nyáron Európába utazott, de jobban félt a tengertől, semhogy elkísérje őket. Sara meg ő azzal vigasztalták magukat, hogy mintegy másfél év múlva megint itthon lesz a két férfi, de a valóságban több mint öt év lett belőle.

Ben a hazatérése után két évig otthon maradt, ám ez idő alatt is többnyire távol voltak egymástól, mert a férj hosszú utazásokat tett a gyarmatokon postai ügyekben. 1764 októberében a törvényhozás megint Angliába küldte a korábbi, még mindig tartó pereskedés kapcsán; a Penn család igencsak szívós és félelmetes ellenfélnek bizonyult. Ezúttal, Ben tanúsága szerint, Deborah felbecsülhetetlen értékű levelezőpartnernek bizonyult. Férje repesve várta a leveleit, roppant élvezte még képzeletgazdag helyesírását is, csodálattal teli, aggályos szeretete melengette a szívét gyakran kellemetlen magányában és elszigeteltségében, különösen a Bélyegtörvény körüli izgalmak idején.

Mindamellett angliai élete sokféle kárpótlást is nyújtott: eleven, ösztönző eszmecseréket, a tudóstársak tiszteletét és barátságát, különféle szórakozásokat, amelyek enyhítették a honvágy kínjait. 1769 júniusa után - amikor Deborah-t szélütés érte, s ettől hanyatlásnak indult szelleme és emlékezete - a levelek fokozatosan rövidültek és megritkultak. 1774 szeptemberében Ben amiatt panaszkodik, hogy "immár kilenc hónapja nem kaptam egy sort sem az én kedves Debbymtől." Decemberben az asszony meghalt. A következő év februárjában Franklin végre hazatért.

Nem az övék a szerelem történelmének legnagyobb és leglátványosabb példája, de kétségkívül őszinte volt és mélyen gyökerezett. Ben 1790-ben, nem sokkal a halála előtt azt írta Párizsba egy francia csodálójának (a vegyész Lavoisier feleségének), hogy hálásan köszöni a róla készített arcképet, amelyet elküldött neki. "A háború alatt - mint írta - az angolok elvitték az arcképet, ott hagyván mintegy özvegyül a párját: feleségem arcképét. Ön most pótolta a férjet, és a hölgy mintha mosolyogna tetszése jeléül."

Abigail Smith és John Adams

Ami a külsőt illeti, egyikük sem volt az a típus, aki mélységes romantikus vágyat ébreszt a másikban. Abigail Smith 1762-ben, tizennyolc éves korában kellemes küllemű, karcsú hajadon volt, de semmi esetre sem érzéki szépség. John Adams, a huszonhét éves ügyvéd pedig alacsony, köpcös, és máris hízásnak indult - nem kifejezetten szívtipró dalia. A felületes szemlélő hajlamos volt föltenni a kérdést, hogy ugyan mit esznek egymáson? Ám kettejük odaadó és szenvedélyes szerelme több mint fél évszázadon át túlélte a hosszú elválásokat éppúgy, mint a heves politikai csatározásokat.

Kora ifjúságukat két szomszédos massachusettsi városkában töltötték el, évekig csak véletlenszerűen találkoztak, és egyikük sem keltett érdeklődést a másikban. 1762-tót kezdve azonban John rendszeresen látogatni kezdte a családot egyik barátjával, aki Abigail nővérének udvarolt, és akinek csinos külseje bántó összehasonlításra adhatott volna okot, de ez szemlátomást sem Johnt, sem Abigailt nem feszélyezte. A szikra beszélgetéseik közben lobbant fel köztük, két roppant élénk elme kölcsönhatásaként. Pontosan ez vonzotta őket egymáshoz, mint mágnes a vasat, vagy üveg a tollat, fogalmazta meg egyszer Abigail. Mint a legtöbb XVIII. századi New England-i, aki "csak" lánynak született, ő sem kapott semmilyen szabályos nevelést, de jómódú lelkész édesapja lányai rendelkezésére bocsátotta tekintélyes könyvtárát, és arra buzdította őket, hogy vegyenek részt irodalmár barátainak összejövetelein, s Abigail élénk, kíváncsi szelleme sokat profitált ezekből. A Harvardon jogi diplomát szerzett törekvő fiatal ügyvédet pedig az okiratoknál és rendeleteknél jobban érdekelték a törvényalkotás elvi kérdései. Mind a ketten remek kifejezőkészséggel rendelkeztek, olykor

valóságos szópárbajt vívtak, szívesen megosztották egymással tudásukat, véleményüket, érdeklődésüket. John akkor sem hagyta abba látogatásait, amikor a barátja és Abigail nővére novemberben oltár elé lépett. Három évvel korábban még enyhe idegenkedéssel festette le naplójában Abigailt. Most azt írta róla: "Gyöngéd érzelmek. Érzékeny, barátságos. Jó barát. Soha egy meggondolatlan, illetlen, bosszantó szó vagy cselekedet. Megfontolt, szerény, tapintatos, fogékony, szelíd, szorgalmas." Nemsokára már a házasságról beszélgettek.

John hajlandó volt, készen állt, képes volt rá, Abigailt azonban még túl fiatalnak tartották hozzá. Ráadásul az anyja, egy nagy tekintélyű lelkész leánya, úgy vélte, lányának időt kell adni ahhoz, hogy ígéretesebb férjet találjon magának, mint egy kezdő ügyvéd, még ha az a Harvardon diplomázott is. John csakugyan nem sok jelét adta családfenntartó képességeinek, habár szépen fejlődő bostoni praxisa, egy nemrég örökölt házzal és némi földdel megtetézve, anyagi gondoktól mentes jövőt ígért. Abigail mindenesetre egy csöppet sem aggódott, és roppant türelmetlenné tette az a néhány mérföldnyi távolság, amely elválasztotta őket, mialatt John Bostonban intézte ügyeit, s kapcsolatuk kurta, bár tüzes látogatásokra és hosszú, ugyancsak tüzes levelekre korlátozódott. A késlekedést még növelte, hogy Bostonban himlőjárvány tört ki, és John beoltatta magát, ami akkoriban jóval kellemetlenebb, veszélyesebb és időigényesebb vállalkozás volt, mint manapság.

Mialatt az oltás után lábadozott, változatlanul küldözgette a leveleket, de ezeket füsttel kellett kezelni, mielőtt kikerültek a házból, hogy elejét vegyék a fertőzésnek, és meg kellett ismételni az eljárást, mielőtt Abigail kezébe adták volna őket. A lány egyik levelében azt kérdezte, kifosztott-e valaha egy madárfészket, s ha igen, észrevette-e, "hogyan köröz a szegény madár a fészek fölött; azt mondják, ugyanúgy keringek én Tom körül, mialatt a leveleimet füstöli." Lassan mégis belátható közelségbe került az esküvő napja, s John egyik levelében leírta, mekkora várakozással néz elébe. "Ah, kedves lánykám - írta (XVIII. századi helyesírással és központozással, amelyet e helyütt korszerűsítünk) -, köszönöm az Egnek, hogy immáron mindösszesen két hét választ el attól a naptól, mely oly hosszú várakozás után visszaad nékem. Szívem-lelkem megsínylette távollétedet; még egy-két hónap, és a világ legelviselhetetlenebb cinikusa vált volna belőlem... De Te, aki mindig meglágyítottad és fölmelegítetted szívemet, vissza fogod adni jókedvemet éppúgy, mint elmém nyugalmát és egészségét. Csiszold le és tedd finomabbá viselkedésemet és az életről vallott fölfogásomat, űzd ki lényem rossz, nehéz természetű tulajdonságait, s formálj olyanná, hogy össze tudjam egyeztetni a tökéletes őszinteséget a gyors és megfontolt ítélőképességgel." Az esküvő 1764 októberében zajlott le.

John kis farmmal körülvett házában rendezkedtek be, egy Bostontól délre fekvő városka, Braintree közelében. A közeli Penn-dombra elsétálva, tiszta időben még láthatták is a nagyvárost. Minthogy a ház elég nagy volt ahhoz, hogy John ügyvédi irodája is elférjen benne, sokat voltak együtt; nem volt szükség levelekre. Első gyermekük, Abigail (akit Nabbynek becéztek) 1765 júliusában született meg, a második, John Quincy, szinte napra két évvel később. A gyerekek nevelése, éppúgy, mint a ház és a farm rendben tartása, mindinkább Abigailre hárult, minthogy John praxisa szépen nőtt, ő maga pedig bekapcsolódott a brit gyarmatpolitikával szemben váltakozó erővel folyó rebellióba, különösen 1766-ban, a Bélyegtörvény körüli csatározások idején. Eleinte aggasztotta az otthon és a család, illetve az ügyvédi gyakorlat és a politizálás követelményei közötti ellentmondás, de azután nyilván meggyőzte róla magát, hogy a kettő összeegyeztethető. 1768 januárjában, hosszas megfontolás után Bostonba költöztette a családját és irodáját, ahol a törvényhozás és a politika zajlott.

Abigailnek a lárma és a szenny ellenére tetszett a tizenhatezer lelket számláló nagyváros pezsgő élete. De jóval kevesebbet látta Johnt, aki virágzó praxist folytatott. Számos ügyének politikai vonatkozásai voltak. Elvállalta a később híressé váló John Hancock védelmét, akit csempészéssel vádoltak, majd négy matrózét, akik megölték a Királyi Flotta tisztjét, amiért az bántalmazta őket, mert nem voltak hajlandók csatlakozni ehhez a tiszteletre méltó intézményhez. Amikor ezeknek az ügyeknek révén John belebonyolódott a gyarmat és a korona közti viszályba, rokonszenve mindig a gyarmat oldalán állt, habár leghíresebb perében egy angol kapitányt és embereit védte, akiket azzal vádoltak, hogy öt gyarmati polgárt gyilkoltak le 1770 márciusában, a "bostoni vérfürdő" alatt. Ő volt az egyetlen bostoni ügyvéd - beleértve az angolbarát jogászokat is -, aki hajlandó volt elvállalni a védelmüket. Habár Abigail is, ő is tartott a csőcselék bosszújától, és biztos volt benne, hogy a karrierje tartósan meg fogja sínyleni döntését, szilárdan hittek abban, hogy minden vádlottnak joga van a védelemre. Szerencsére őszig nem tűzték ki az ügyben a tárgyalást, és addigra eléggé lecsillapodtak a kedélyek ahhoz, hogy higgadtan lehessen lefolytatni. Csak két katonát ítéltek enyhe büntetésre erős felindulásban elkövetett emberölés miatt; a századost, valamint a többi hatot fölmentették. John pedig ahelyett, hogy a nép megvetésének célpontjává vált volna, még nagyobb tekintélyre tett szert bátorságáért, meggyőződéséért és a demokratikus folyamatok iránti elkötelezettségéért. Abigailnek is kijutott a dicsőségből, ha nem is annyi, amennyit megérdemelt volna. Büszke lehetett a férjére.

Annál több jutott ki neki a kávéházi politizálásból, minthogy az összejöveteleket részben az ő otthonukban tartották, és eleven esze és intelligenciája révén többé-kevésbé belépést nyert a férfiak világába. Ezeknek az összejöveteleknek rendszeres résztvevője volt John lázadó szellemű unokafivére, Sam Adams és a felesége. Habár John konzervatívabb és megfontoltabb volt Samnél, mindkét házaspár élvezte a heves vitákat éppúgy, mint a barátságukat. Abigail örömmel csatlakozott Johnhoz az ilyen és más hasonló alkalmakkor; olykor még a bíróságra is elment, és figyelte munka közben, de miután férjét 1770 júniusában beválasztották a massachusettsi törvényhozásba, az ülésszakok alatti hosszú távollétei megértették vele, milyen önfeláldozásra kell fölkészülnie a jövőben.

John életének eszeveszett irama 1770 végén kezdte éreztetni hatását: megrendült a férfi egészsége. Ijedtükben a gyerekekkel együtt (immár négy volt) visszaköltöztek Braintree-be, ahol tisztább volt a levegő, és nem volt olyan könyörtelenül betáblázva John ideje. Néhány év alatt, miközben számos körutat tett, hogy szinten tartsa ügyvédi gyakorlatát, helyreállt az egészsége, úgyhogy 1772 novemberében visszaköltözhettek Bostonba. Nem sokkal később a "bostoni teadélután", amelyben nem volt szerepük, nagy lökést adott az angolellenes mozgalmaknak. Anglia mindent megtett, hogy blokád alá helyezze és egyéb módon is elszigetelje a várost, törekvése azonban kudarcba fulladt, amikor a többi gyarmat Boston segítségére sietett. Mindez mélységes aggodalmat keltett Adamsékban mind Amerika jövőjét, mind a sajátjukat illetőleg.

Aggodalmuk csak nőtt 1774 őszén, amikor John négy hónapig Philadelphiában tartózkodott az I. Kontinentális Kongresszus küldötteként. Már a kongresszus összehívása is jelezte, hogy a gyarmat a rebellió felé tart; sőt fönnállt a lehetősége, hogy az angolok összefogdossák a küldötteket, hajóra rakják és Angliában perbe fogják őket. A posta nemigen volt alkalmas arra, hogy táplálja John és Abigail szerelmét, de hát be kellett érniük vele. Sokszor két hétre volt szükség, hogy a levelek megtegyék a köztük lévő háromszáz mérföldet. Johnban emellett élt a gyanú, hogy az angolok cenzúrázzák a postát, ezért inkább futárral küldte haza a leveleit. Ez, no meg lázas tevékenysége akadályozta meg abban, hogy kielégítse Abigail levéléhségét, bármilyen hűséggel gondolt is rá. Leveleikben a háztartásról és a braintree-i farm vezetéséről, anyagi nehézségekről, a gyerekek neveléséről, Johnnak a kongresszussal szembeni hiányérzetéről, illetve elégedettségéről, Abigailnek a még mindig nem szűnő New England-i zavargások miatti aggodalmáról esett szó, de más társadalmi és politikai témákról is eszmét cseréltek (például a gyarmatokon fenntartott rabszolgaságról, ami különösen elkedvetlenítette Abigailt, tekintettel arra, hogy az amerikaiak annyit szónokoltak a szabadságról. De mindahányszor felszínre bukkant Abigailnek a kényszerű különélés miatti szívfájdalma: "Nagyon szeretett Barátom!... Háromszáz mérföld messzeségéből nem is merem megvallani, milyen hevesen vágyom a visszatérésedre... Szívemből egy pillanatra sem távozik a gondolata, elgyöngíti a kezem, miközben írok, fölébreszti bennem mindama gyöngéd érzeményeket, melyeket a múló idő csak megnövelt és megérlelt... A mindösszesen tízheti távollét miatt képtelen vagyok őket féken tartani, akaratom ellenére kitörnek s kiáradnak tollamból..."

Három évbe tellett, mire úgy látszott, John végre visszatérhet a munkájához, amikor hirtelen új helyzetet teremtett, hogy a II. Kontinentális Kongresszus őt választotta meg harmadiknak Benjamin Franklin és Arthur Lee mellett, hogy az amerikai érdekeket képviseljék Európában. Hiába volt oly nagy szükségük egymásra, megint előbbre valónak ítélték a politikában még járatlan haza érdekét. 1778 februárjában John és a tízéves John Quincy Franciaországba hajózott; az utóbbi azért, hogy tapasztalatokra tegyen szert, tanuljon meg franciául, és mint írnok legyen segítségére apjának. Abigail önzetlenül biztatta őket, hogy menjenek csak. Ott ült otthonában a kandalló mellett, és ezt írta az önsajnálat egyik pillanatában: "Megfosztattam lényem jobbik felétől, mintha leharapták volna valamely tagomat, hogy ezzel is fokozódjék fájdalmam." A férfiak március 30-án szálltak partra Franciaországban, és John azonnal hírt adott megérkezésükről, de ő ezt a levelet csak június végén kapta meg. Addigra közel állt a kétségbeeséshez.

A következő másfél év alatt John csak ritkán, jókora szünetekkel írt, s akkor is elkeserítően szűkszavúan. Minden idejét lefoglalta a munka, amellett restellte őszintén kifejezni az érzelmeit olyan levelekben, amelyek illetéktelen kezekbe kerülhetnek, mint ahogy nemegyszer meg is történt. Miután rájött, hogy Franklin és Lee inkább ellenfelek, mint honfitársak, úgy döntött, hogy Amerikát egyvalakinek kell képviselnie Franciaországban, és az Franklin legyen. Személy szerint nem helyeselte Ben szertelen mulatozását, de tudta, hogy éppen emiatt oly népszerű a franciák szemében. Javaslatára a Kongresszus Franklint nevezte ki egyedüli megbízottjává, és John 1779 augusztusában hazajöhetett, hogy második mézesheteit élvezze Abigaillel.

A mézeshetek augusztustól szeptember végéig tartottak. Októberben a Kongresszus visszarendelte Johnt Franciaországba meghatalmazott minisztereként, hogy készítse elő a Nagy-Britanniával folytatandó

tárgyalásokat, amennyiben és amikor az anyaország politikusai készséget mutatnak a megegyezésre. Abigail minden bánata ellenére megértette férje kötelességtudatát. Nem panaszkodott, sőt egyetértett azzal, hogy John Quincy és Charles mérhetetlenül sokat nyer, ha elkísérik apjukat. Így hát novemberben John a két fiával hajóra szállt.

Most, hogy csak két gyermekkel kellett törődnie, és a farmot is bérlők művelték meg, Abigailnek váratlanul sok szabad ideje maradt. Időközben meggyőződhetett róla, hogy Johnt eddig is, ezután is sokkal jobban fogja érdekelni a közélet, ezért elhatározta, hogy ezentúl ő veszi kezébe a család pénzügyeit. Kiderült, hogy ügyes üzletasszony, jó érzéke van a befektetésekhez, és ennek a tevékenységének köszönhetően bőven volt miről írnia Johnnak. John segítette új szerepében, és olyan árucikkeket küldözgetett neki, melyeket Európában olcsón meg tudott venni, Amerikában pedig jó áron lehetett eladni. Ez az együttműködés nem tette Adamséket gazdaggá, de legalább nem kellett félniük a szegényháztól a növekvő adók és a háborúnak köszönhető ijesztő infláció miatt. A luxus sosem érdekelte őket, leszámítva a fonákját: Abigailt szörnyen ingerelte némely honfitársának feltűnő fényűzése, akik óriási hasznot húztak a háborúból, John pedig, noha nem hagyta hidegen a franciaországi élet viszonylagos luxusa, elvi alapon makacsul elutasította.

1783 szeptemberében már négy éve éltek egymástól háromezer mérföld távolságra, és mind a ketten türelmük határára értek. Abigail bármikor megtehette volna, hogy vállalja a félelmetes óceánon való átkelést, de mindig visszatartották az ő otthoni és férje politikai kötelezettségei, no meg az a remény, hogy John minden pillanatban hazatérhet. Szeptemberben azonban Johnt bízták meg azzal, hogy (Franklinnel, John Jayjel, majd később Thomas Jeffersonnal együtt) egy kereskedelmi szerződésről tárgyaljon Angliával. Ez a megbízatás, továbbá annak egyre növekvő valószínűsége, hogy őt fogják kinevezni Amerika első angliai követévé, mind reménytelenebbé tette, hogy a közeljövőben hazatérhet. Leveleiben egyre türelmetlenebbül sürgette a feleségét, hogy jöjjön utána Nabby lányukkal együtt. Abigail tartott ugyan a tengeri utazástól, s még jobban ódzkodott a követfeleség szerepétől és az ezzel járó sok vendégeskedéstől egy számára idegen környezetben, mindamellett elég erősnek érezte magát, hogy véget vessen kényszerű elválásuknak, és megtette a szükséges úti előkészületeket. 1784 júniusában szállt hajóra Nabbyvel Bostonban. Négyheti tengeribetegség, viharok és szélcsend miatti veszteglések után végre megérkeztek Londonba, ahol már várta őket John. Amikor belépett Abigail fogadóbeli szobájába, az asszony éppen egyedül volt benn. Öt véget nem érőnek tetsző év után végre viszontlátta egymást a házaspár, és az ezt követő jelenetről Abigail azt írta utóbb, hogy "ilyenkor még a költők és festők is bölcsen összehúzzák a függönyt".

Háromheti londoni tartózkodás után, mialatt jobbára turistáskodtak, Párizs súlyos csalódást okozott Abigailnek: Londonnal összehasonlítva sokkal kisebbnek, piszkosabbnak és zsúfoltabbnak látta. Minthogy nem tudott elég jól franciául, meg volt fosztva a társalgás lehetőségétől, és mert még Johnnál is jobban elítélte a franciák léha életmódját - olyan szemmel nézte őket, mint a tücsköt a hangya -, társaságban ritkán érezte jól magát. Újbóli egymásra találásuk ellenére vagy talán éppen ezért mindkettőjükben fölébredt a honvágy, pedig roppant élvezték Thomas Jefferson sűrű látogatásait. E vegyes érzések közepette értesültek róla 1785 májusában, hogy Johnt kinevezték Amerika első angliai követévé, s nemsokára Londonba kell költözniük, ahol az emberek legalább érthető nyelven beszélnek.

Emiatt-e vagy más okból, Adamsék sokkal boldogabbak voltak Londonban, mint valaha is Párizsban. A nemesség és az uralkodócsalád udvariasan fogadta őket, a sajtó már kevésbé, de alkalmuk nyílt számos jó barátot szerezni. Boldogságuk legfőbb forrása mégis az volt, hogy együtt lehettek. Amikor Abigailt rábeszélték, hogy néhány hétre menjen Bathba más amerikaiakkal együtt, majdnem mindennap írtak egymásnak. John megírta, mennyire hiányzik neki, hogy nem melengeti éjszakánként, s hozzátette, hogy szükség esetén kénytelen lesz e célból egy "szüzet" vinni magával az ágyba (az idő tájt ez volt a meleg vizes palack népszerű elnevezése). Abigail azt válaszola "ágyastársának", hogy ő, bármennyire hiányzik is neki, nem fogja összeszűrni a levet egy abbéval, emlékeztetve rá, hogy Franciaországban "oly udvariasak a hölgyekhez, hogy gondoskodnak számukra egy abbéról, ugyanígy az urak számára egy apácáról." Ez olyan megjegyzés volt, amelyet egészen biztos nem engedett volna meg magának mással szemben, s így is kétségtelenül elpirult, miközben leírta.

1787 végén John feladta a reményt, hogy sikerül Angliával kedvező kereskedelmi szerződést kötni, ezért azt kérte, hogy küldjenek valaki mást a helyére, s engedjék őt hazatérni. 1788 júliusában érkeztek meg Bostonba, ahol honfitársaik lelkes üdvözléssel fogadták őket. Oly sok idő után végre ismét együtt lehettek a családdal és barátaikkal. 1789 márciusában, amikor végre beköltözhettek új otthonukba Braintree-ben, híre jött, hogy Johnt

alelnökké választották George Washington mellé, ezért kénytelenek lesznek az ország első fővárosába, New Yorkba költözni. Johnnak politikai okokból azonnal mennie kellett; Abigail egyelőre maradt, hogy az otthoni dolgokat elrendezze. A következő három hónapban egymást érték férjének könyörgő levelei, hogy utazzék utána. Abigail júniusban érkezett meg több mint száz ládával, amelyeket megtöltöttek a háztartási eszközök. Ezúttal, új hivatalos státusukra való tekintettel, kicsit tovább tartott a berendezkedés, de ez is sikerült 1790 októberére, amikor a Kongresszus jóvoltából ismét költözniük kellett, ezúttal a második fővárosba, Philadelphiába. Gyűlölték ezt a várost miazmás környéke miatt - a sárgaláz minden nyáron rendszeresen visszatért -, de szerencsére Johnnak nem sok tennivalója akadt a Kongresszus ülései között a maga "jelentéktelen hivatalában", ahogy jellemezte, úgyhogy csak a teleket kellett ott tölteniük.

Ez roppant szerencsés megoldásnak bizonyult John második hivatali ciklusa idején, mivel egyrészt nem bírták volna ki négy teljes évig egymás nélkül, másrészt Abigail erejét annyira kiszívták a visszatérő maláriarohamok, hogy képtelen volt ellátni az alelnökné terhes társadalmi feladatait. Így hát ő Massachusettsben maradt, John pedig Braintree és Philadelphia között ingázott, hogy eleget tegyen a Szenátus elnökeként rá háruló feladatoknak. Abigailnek hiányzott, amikor távol volt, de ezeket a rövidebb elválásokat mégiscsak könnyebben viselte el, mint a hajdani, évekig tartó különéléseket. Amellett az, hogy ő nem volt Philadelphiában, Johnt sok olyasmi alól fölmentette, amit elvártak volna tőlük, de amit nemigen engedhettek meg maguknak. John első hivatali ciklusa alatt a hivatalos vendégeskedésekből kétezer dollárnyi adósságot halmoztak föl, márpedig az adósság volt az, amit mindig igyekeztek elkerülni. A második ciklus végére viszont sikerült annyit félretenniük, hogy némi pénzt fektethettek megnövekedett farmjukba. Lehet, hogy Abigail "betegségében" nagyobb szerepe volt a takarékoskodás szándékának, mint a kórokozónak.

Miután John 1797 márciusában elnök lett, Abigail mindenesetre sokkal jobban érezte magát Philadelphiában, és szívesen töltötte be a "first lady" szerepét. Majdnem ugyanúgy élvezte az iránta tanúsított tiszteletet, és ez elviselhetőbbé tette a társadalmi funkciók végtelen sorát. Ahogy visszatért az egészsége, határozottan megkedvelte Philadelphiát - éppen amikor át kellett költözniük Washingtonba, a még befejezetlen új fővárosba, a még félkész állapotban lévő Fehér Házba, annak ellenére, hogy Johnnak már csak néhány hónapja volt hátra elnöksége lejártáig, és kevés valószínűsége volt annak, hogy még egy ciklust betölt. Tudták, hogy Johnt a Franciaország elleni háború elkerülésére tett sikeres erőfeszítései megfosztották saját föderalista pártja héjáinak támogatásától, azzal pedig, hogy védelmébe vette az "idegenek és lázadók" ellen hozott hírhedt törvényt, a szavazók tömegét szerezte meg Jefferson új Republikánus Pártjának. Mégis annyira letörte a vereség, amelyet megalázó visszautasításnak érzett, hogy Jefferson beiktatása napján lopva távozott Washingtonból, hogy ne kelljen részt vennie a ceremónián, és hogy mieló'bb láthassa Abigailt, aki már néhány héttel előbb hazautazott Massachusettsba.

Itt töltötték életük hátralévő éveit, megérdemelt kényelemben, családtagjaik és barátaik körében. Az idő begyógyította a vereség ütötte sebet. Elkeseredésük lecsillapodott, és mire Jefferson távozott a Fehér Házból, ők is republikánus, azaz demokratikusabb nézeteket vallottak. Mint minden egyebet, ezt a fordulatot is együtt tették meg. Abigail 1818 októberében távozott az élők sorából. John nehezen viselte el a halálát, de nem olyan nehezen, mint ahogy egyesek várták. Abigail majdnem hetvennégy évesen hunyt el, ő pedig nyolcvanharmadik évében járt, és biztos volt benne, hogy nemsokára viszontlátják egymást. "Nagyra becsült elnökünk mindig úgy jelenik meg - írta korábban egy korabeli újságíró -, mint aki egy test, egy lélek szívből szeretett hitvesével."

Még megérhették, hogy John Quincyből Monroe elnöksége alatt külügyminiszter lett. Abigail azonban azt már nem érte meg, hogy a Fehér Ház lakójaként is láthassa nagyobbik fiát. És egyikük sem lehetett tanúja bátor harcának a képviselőházban a rabszolgaság szégyenletes bűne ellen. Pedig milyen büszkék lettek volna rá!

Madame du Barry és XV. Lajos

"Tetszik nekem - mondta XV. Lajos, Franciaország királya. - Szemrevaló és boldoggá tesz. Elfeledteti velem, hogy nemsokára hatvanéves leszek." Ekkor ugyanis ötvenkilenc volt.

A XVIII. századi Franciaországban ez elég volt ahhoz, hogy egy fiatal, zamatos pipi nagyobb politikai hatalomhoz jusson, mint amennyivel bánni tud. Miután hivatalosan bemutatták az udvarban, kapott egy címet és némi birtokot, s miután kegyencnője lett a királynak, aki még mindig félelmetes, bár ingatag hatalommal

bírt, a befolyása olyan tényező volt, amelyet a francia politika fortyogó üstjében barátnak és ellenségnek egyaránt figyelembe kellett vennie.

Mindamellett Jeanne Bécu, akiből egy sebtében megkötött és gyorsan elfeledett házasság révén du Barry grófné lett, a velejéig apolitikus teremtés volt. Ellentétben elődjével, a hírhedt Madame de Pompadourral, aki öt évvel azelőtt, 1764-ben hunyt el. Ám Pompadourhoz hasonlóan benne is volt valami különleges, sőt egyedülálló tehetség, amely megkülönböztette a királyi szatír végtelen listáján szereplő többi készséges hölgytől. Nemcsak a szépsége, ami szintén figyelemre méltó lehetett. Minden bizonnyal kiemelkedően tehetséges volt a szerelem művészetében, bár ez aligha számított sokat, tekintettel az óriási túlkínálatra. (Ezzel nem azt akarjuk mondani, hogy nem emelkedett az alapszint fölé, hiszen bőséges tapasztalatra tehetett szert mint afféle korabeli call-girl és számos arisztokrata aranyifjú szeretője.) Ami a jelek szerint megkülönböztette a többiektől a versailles-i udvar intrikáktól terhes légkörében fogant krónikák szerint, az a jelleme volt, illetve pontosan az, ami hiányzott belőle. Nem volt szertelenül önző, becsvágyó, haszonleső, zsémbes, rafinált, tüskés természetű, alattomos, bosszúálló abban az udvari társaságban, amelyet éppen ezek a tulajdonságok, sőt még ezeknél is rosszabbak jellemeztek. Ilyen tulajdonságok hiányában a király iránti vonzalma - aki krónikus kicsapongása ellenére, vagy éppen ezért még mindig vonzó férfi volt - őszintének tetszett, mint ahogyan a királyé is nyilvánvalóan az volt az ő irányában.

A hivatalos királyi szerető rangjára emelését (ha szabad ezt a szót használni), amit 1769-ben, húszas éveinek derekán ért el, nem annyira a saját, mint inkább mások intrikáinak köszönhette. Amikor az ennivalóan bájos, tizenhat éves fruska, kilencévi zárdai neveléssel a háta mögött, fölbukkant a semmiből, még csak nem is álmodta senki, hol lesz nem egészen tíz év múlva. Hajadon anyja házicseléd volt, pontosabban szakácsnő, aki nemigen szolgálhatott ugródeszkául a lányának ahhoz, hogy bejusson az udvari társaság mámorító felső köreibe. De segített neki munkát találni, először fodrásznőnek szerezte be, majd egy özvegyasszony társalkodónőjének, de a feltűnő szépségű fiatal lány gyanakvást ébresztett bizonyos rokonokban, aminek következtében elbocsátották. Biztosabb állást talált egy kalaposüzletben elárusítónőként, s ennek révén belekóstolhatott a gondtalan luxus világába, továbbá megismerkedhetett olyan urakkal, akik szívesen részesítették egy-egy kellemes, felpezsdítő estében. A következő néhány évben számos *soirée*-n vett részt, s valószínűleg egy ilyen alkalommal találkozott Jean du Barry gróffal, egy becsvágyó intrikussal, akit Párizs-szerte úgy emlegettek, mint "a *roué*"-t. 1764 és 1768 között nemcsak a szeretője, hanem szalonjának háziasszonya is volt, a kor számos kétes arisztokratájával ismerkedett meg, és megtanulta, hogyan kell viselkedni főúri társaságban. A következő állomás már a versailles-i palota volt.

1768-ban ment oda üzleti ügyben, hogy utánanézzen egy csökkenő jövedelmű járadéknak, amelyet a gróf íratott át a nevére. De nem az üzlet tartotta ott, hanem a király. A palota végtelen folyosóinak egyikén Jeanne valahogy elkapta a pillantását, fölkeltette a figyelmét, és foglyul ejtette a szívét. Nemsokára beszélgetésre vagy meghallgatásra hívták, amelynek során annyira megbabonázta Lajost, hogy úgy rendelkezett, maradjon továbbra is a palotában. Úgy látszik, kezdettől fogva az volt a szándéka vele, hogy hivatalos szeretőjévé teszi. Először azt kellett elintézni, hogy hivatalosan is bemutassák az udvarnál, s a következő hónapok azzal teltek, hogy ezt többek lázas ellenkezése ellenére nyélbe üssék.

Az ellenkezés, csöppet sem meglepő módon, magától az udvartartástól jött, az állam hajójára tapadó nemes piócáktól, akik úgy érezték, az ő biztonságukat fenyegeti, ha egy ilyen kis masamódból lett szajha, szobalányokkal és lakájokkal a felmenői között, ily magasra, a trón közvetlen közelébe emelkedhet. Ez az anti-Barry klikk, amelynek élén a félelmetesen gátlástalan külügyminiszter, Choiseul herceg állt, és amelyet a király négy vénkisasszony lánya támogatott, olyan erősnek bizonyult, hogy Lajos kénytelen volt egyelőre visszakozni. Amúgy is a határozott lépések megrögzött ellenfele lévén, egyelőre elhalasztotta Jeanne hivatalos bemutatását, abban a reményben, hogy előbb-utóbb elül a lárma, vagy legalábbis hatástalanítja egy ellentábor. Ahogy az gyakran lenni szokott, a határozatlanság bizonyult a legjobb döntésnek, legalábbis ebben az esetben. Du Barry gróf, aki szívesen látott volna egy efféle félhivatalos rokonságot a koronával, gyorsan hozzáadta Jeanne-t nőtlen fivéréhez, akit aztán nyomban eltüntettek a színről, tisztes királyi nyugdíjjal kárpótolva, amit természetesen Lajos folyósított a színfalak mögül. A házasság révén Jeanne kicsit kétes, de használható cím birtokába jutott, amely elég hitelképes volt ahhoz, hogy elfeledtesse közrendi származását, a legfőbb gátat szédítő fölemelkedése útjában.

Miután ez az akadály elhárult, gyorsan kiépült a támogatás, mégpedig sokkal inkább a Choiseul elleni gyűlölet, semmint Jeanne becsvágya következtében. A herceg számos ellenségre tett szert egy évtizednyi

kormányzati szereplése alatt, különösen a papság és más konzervatív erők körében. Most, hogy reális esély kínálkozott a megbüntetésére, sőt talán az eltávolítására, az ellenséges erők a közös ügy érdekében félretették nézeteltéréseiket. Összefogásuk pánikba ejtette a Choiseul-tábort, amely olyan mocskos, alpári, mániákusan és nyilvánvalóan hazug du Barry-ellenes pamfletek áradatával válaszolt, hogy inkább rontott, mint javított a helyzetén. Azt képzelték, hogy Lajost szembefordíthatják szíve hölgyével; ő ehelyett még jobban belehabarodott, és lovagiasan a védelmére kelt. Madame du Barryt 1769 áprilisában hivatalosan bemutatták az udvarnak, amikor is némi csöndes morgást és még több leplezetlen csodálatot keltett ékszerektől csillogó, pompás megjelenésével még az efféléktől megcsömörlött udvaroncok körében is.

Most, hogy szilárdan ült a király kegyeiben, jelentékeny mértékben árthatott vagy használhatott másoknak. Elődjétől, Madame Pompadourtól eltérően, inkább hajlott a jóra, a nagylelkűségre, az együttérzésre. Kezdeti beavatkozásaival a király és miniszterei ügyeibe megmentett például egy szegény leányt, akinek a gyermeke halva született, de mert elmulasztotta bejelenteni terhességét a hatóságoknak, a törvény halállal büntette volna; ugyanígy megmentett a kivégzéstől egy katonát, aki engedély nélkül hazament, mert gyötörte a honvágy; majd egy öreg, vagyontalan arisztokrata házaspárt mentett meg a vérpadtól, akik szívósan ellenálltak ősi kúriájukban a hitelezők ostromának. Lajost elbűvölte ez a jószívűség, és készségesen engedett könyörgésének, amivel csak növelte kedvességének és az udvarnál élvezett befolyásának hírét.

A régi ellenségeskedés azonban még mindig fortyogott a felszín alatt, s alkalmanként alig palástolt sértések és megalázások formájában tört felszínre. Lajosnak fájt, hogy így bánnak szerelmével, és szívesen kárpótolta érte: neki ajándékozta a gyönyörű fekvésű és frissen renovált louveciennes-i kastélyt, hogy élete hátralévő részében az legyen az otthona. Elhalmozta ékszerekkel és más kincsekkel, szolgák hadával és minden földi jóval, amit a kor és az ő gazdagsága nyújthatott. Ez a szerető figyelem segített kihúzni a rágalmak és lenézés mérges fullánkjait.

A gyalázkodás és szidalmak mindamellett tovább áradtak a megátalkodott Choiseul tányérnyalóinak irományaiból. Ám ez a taktika, amely korántsem volt képes éket verni a király és kegyencnője közé, egyes intrikusokat arra késztetett, hogy összeesküvést szőjenek a miniszter ellen, és a grófné zászlaja alá álljanak. Amire különben semmi szükség nem volt, mert a kétségbeesett Choiseul 1770-ben a saját sírját ásta meg, amikor titokban francia segítséget ígért Spanyolországnak a Falkland-szigetek birtoklásáért Anglia ellen indított háborújában. A cselszövők a grófné révén tájékoztatták a királyt minisztere tervéről, tudván, hogy Lajos a legszigorúbban megtiltott minden ilyen próbálkozást. Dühében azonnal leváltotta és házi őrizetbe vétette Choiseult. A "ház" azonban egy fényűző palota volt, ahol a herceg olyan dőzsölő életmódot folytatott, hogy csakhamar a csőd szélére került. Kétségbeesésében a királyhoz fordult segítségért, Lajos azonban hevesen visszautasította. Bármily hihetetlen, de Choiseul ezután közvetítők útján Madame du Barry közbenjárását kérte, és ami még hihetetlenebb, ő rávette Lajost, mentse meg a herceget hitelezőitől, és részesítse nagylelkű járadékban. A grófné azonban sosem szabadult meg teljesen a Choiseul pamfletjeiben rászórt rágalmak árnyékától.

A következő, 1771-es év a ki nem mondott szavak éve volt. Lajos azt remélte, hogy Choiseul eltávolítása után alábbhagy végre a harci zaj szíve hölgye körül. De nem így történt. 1770 elején megérkezett Ausztriából Marie-Antoinette, hogy kezét a trónörökösnek, a jövendő XVI. Lajosnak nyújtva, megpecsételje a francia-sztrák szövetséget. A májusban lezajlott esküvő után mint trónörökösné ő lett az udvar első hölgye. Egyúttal azonban teljes mértékben a király harapós lányainak befolyása alá került, akik kitörő örömmel fogadták, körülhízelegték, és hónapokon át "annak a nőnek" a viselt dolgairól szóló komisz pletykákkal traktálták. A tizenöt éves trónörökösné, akinek körülbelül annyi életbölcsessége volt, mint egy ma született csecsemőnek, és akit teljesen elszédített szeretetük és féltő gondoskodásuk álságos fitogtatása, minden szavuknak hiteit adott. Elhatározta, hogy ha száz évig él is, soha, soha, de soha nem áll szóba azzal a szörnyű perszónával.

Ez, mint nemsokára kiderült, óriási jelentőségű elhatározás volt a versailles-i udvarban. Az udvari etikett legszentebb szabályai közé tartozott, hogy magasabb rangú személyhez senki sem szólhat anélkül, hogy elsőnek az szólt volna őhozzá. Így a trónörökösné azon elhatározását, hogy nem áll szóba du Barry grófnéval, ő semmiképpen sem változtathatta meg, és minthogy ez a helyzet egész 1771-ben fönnállt, izgatott beszélgetések témájául szolgált Versailles-ben éppúgy, mint a többi európai udvarban, és a francia-osztrák egyetértés fölborulásával fenyegetett. Lajos, akit mérhetetlenül levert ez az állapot, ahhoz nem volt sem elég bátor, sem elég elszánt, hogy szembeszálljon a trónörökösnével; ehelyett közvetítőket küldött hozzá, beleértve

magát az osztrák követet is, akinek sikerült kicsikarni Marie-Antoinette-től azt az ígéretet, hogy a legközelebbi fogadáson mond néhány rövid, közömbös szót a grófnénak. De amikor elérkezett a várva várt pillanat, és éppen be akarta váltani ígéretét, a király legidősebb és legharapósabb leánya odarohant hozzá, és kivonszolta a teremből, azzal az ürüggyel, hogy elkésnek valamilyen megbeszélt találkozóról. Ez az incidens akkora riadalmat keltett Európa legfelsőbb köreiben, hogy még II. Frigyes, II. Katalin és Mária Terézia (Marie-Antoinette anyja) is - akik éppen a megegyezés küszöbére érkeztek Lengyelország felosztásának ügyében, és nem akartak kellemetlenséget Franciaország részéről - aggódni kezdtek amiatt, hogy Lajos, merőben személyes okból, esetleg megpróbálja meghiúsítani kalandos tervüket. Mária Terézia ezért egy roppant szigorú levelet küldött a lányának, amelyben elmagyarázta neki csökönyös viselkedésének kihatásait. 1772 legelső napján, a hagyományos újévi fogadáson a trónörökösné a grófnő közelébe érve roppant szűkszavúan megjegyezte, hogy milyen nagy tömeg gyűlt össze Versailles-ban ezen a napon. Persze semmi *"répondez s'il vous plaît"*. Így hát nagy nehezen létrejött a fegyverszünet, Lengyelországot pedig nem sokkal később háborítatlanul földarabolták.

Ez a győzelem lehetőséget adott a grófnénak, hogy kis időre megpihenjen. Egyúttal ismét a válogatott talpnyalók figyelmének középpontjába került; ezek közé tartozott a pénzügyminiszter is, aki mindenáron a kedvét s ezáltal a király kedvét kereste, és korlátlan rendelkezést biztosított számára a királyi kincstárban. Madame du Barry jóformán minden reggel szabók, ékszerészek és más kereskedők hadát fogadta, akik úgy ekintettek rá, mint Európa legjövedelmezőbb piacára. Gátlástalan tékozlása, melyet az elvakult király teljes mértékben támogatott, és amelynek szegények és gazdagok közt egyaránt elterjedt a híre, nem kis mértékben járult hozzá ahhoz, hogy Versailles csillogó szemétdombja alig húsz év alatt megsemmisüljön.

A csöppet sem hízelgő vélemények jó részének változatlanul a pletykákban vájkáló sajtó volt a forrása, de Choiseul nélkül fullánkja sokat vesztett mérgéből. Egy különösen borsos négykötetes mű, melyet egy Angliában élő francia pletykafészek hordott össze, és azt a hangzatos címet viselte, hogy *Egy szajha titkos emlékiratai, avagy du Barry grófné kalandjai a bölcsőtől felséges ágyig,* végleg betehetett volna jó hírének, de a király által megbízott ügynökök emberfölötti erőfeszítések árán zsarolással megszerezték és még a megjelentetés előtt elégették a kéziratot.

A hölgy biztonsága jóval nagyobb veszélybe került 1773 őszén: a hatvanhárom éves király, érezvén előrehaladott korát, hirtelen megijedt attól, hogy netán váratlanul, feloldozás nélkül hal meg, és a kegyencnőjével való kapcsolata miatt a bujálkodók pokolbeli bugyrába kerül. Rettenetét fokozták apácaként élő legkisebb lányának dörgedelmei. Félelme akkor mutatkozott meg a leglátványosabban, amikor néhány hónap alatt egymás után elhunyt három, nála fiatalabb udvaronc. De a végső figyelmeztetés 1774 áprilisában érkezett, amikor himlőben megbetegedett, és az udvari orvosok, akik terápiája nem terjedt túl az érvágáson és a beöntésen, egykettőre a halál küszöbére juttatták. Ezért föl akarta venni az utolsó kenetet, hogy föloldozást nyerjen, ennek azonban az volt a föltétele, hogy azonnal bocsássa el kegyencnőjét.

Ilyen körülmények között az lett volna a legokosabb, ha a grófné távozik Franciaországból. De nem távozott. Szeretete és aggodalma jeleként - ami némileg fényt vet arra, miért ragaszkodott hozzá annyira az uralkodó - annyi időt töltött az ágya mellett, amennyit csak engedélyeztek az orvosok, és vigasztalást nyújtott neki betegségében, mit sem törődve az akkori idők legfélelmetesebb és legragályosabb kórjával. Május 7-én azonban, amikor a király föloldozást nyert, és magához vette a szentségeket, távoznia kellett a palotából. Egy barátja kastélyába ment, amely mintegy két mérföldre esett a palotától. Lajos május 10-én meghalt. És a talpnyalók hada, szokás szerint, azonnal csatlakozott az ellenséges táborhoz.

A következő évet du Barry egy kolostorban töltötte, és az apácák legnagyobb meglepetésére egykettőre elnyerte a barátságukat. 1775-ben engedélyt kapott, hogy elhagyja a kolostort, de mind Párizs, mind Versailles tízmérföldes körzetéből kitiltották. Tekintélyes vagyonából vásárolt egy birtokot, és meglehetős fényűzésben - és a környékbeli szegények tanúbizonysága szerint az adományokkal sem fukarkodva - itt élt 1776 novemberéig, amikor megengedték, hogy visszatérjen Louveciennes-be.

Itt élt még tizenhat évig, és itt bonyolódott bele élete második nagy szerelmi kalandjába egy híres arisztokratával, de Brissac herceggel. Mindketten áldozatul estek a Terror varszomjas uralmának.

Marie-Antoinette és XVI. Lajos

1770 májusában zajlott le az esküvőjük. A trónörökös még nem volt tizenhat éves, a hercegnő pedig alig múlt tizennégy. Bár Lajos herceg XV. Lajos unokája és Franciaország trónörököse volt, nem készítették föl sem a férji, sem az uralkodói szerepre. Marie-Antoinette pedig, az osztrák főhercegnő és Franciaország jövendő királynéja, éppoly kevéssé volt felkészítve a feleség, mint a királyné szerepére.

Az esküvői lakomán a már akkor is kövérkés és javíthatatlanul falánk Lajos olyan fékezhetetlen étvággyal zabált, hogy a nagyapja figyelmeztette, ne tömje tele magát a nászéjszakája előtt. Lajost erősen zavarba hozta a tanács, és azt felelte, hogy mindig jobban alszik, ha előtte alaposan bevacsorázik. Ezen az éjszakán, miután a hagyományos nyilvános szertartással ágyba fektették a menyasszonyával együtt, mihelyt összehúzták az ágy függönyét, valószínűleg máris elaludt. Ó, aki a feslettségéről híres versailles-i udvarban nőtt fel, nem kapta meg sem a szükséges gyakorlati tájékoztatást, sem az érzelmi ihletettséget ahhoz, hogy teljesítse felséges kötelességét. Ami a menyasszonyt illeti, ő a jóval vaskalaposabb osztrák udvarban nevelkedett bigottan vallásos anyja mellett, és ugyancsak nem volt fölkészítve arra, hogy a szükséges inspirációt nyújtsa.

1776-1777 telén, megkoronázásuk után két évvel XVI. Lajos és királyi hitvese még mindig gyermektelen volt, pedig addigra, a jelek szerint, őszinte vonzalom fejlődött ki köztük. Mária Teréziát, aki több gyermeket szült, mint amennyit a két kezén meg tudott számolni, roppant zavarba ejtette, hogy leánya nem képes Franciaországnak trónörököst ajándékozni. Kétségbeesésében Párizsba küldte József fiát, hogy az Isten szerelmére, derítse ki, mi a baj.

József áprilisban érkezett a francia fővárosba. Mint a Római Szent Birodalom társuralkodójának akadt néhány hivatalos elintéznivalója és politikai teendője, de azért arra is szakított időt, hogy egy kis személyesebb jellegű beszélgetést folytasson sógorával, és harmincoldalas irományban foglalja össze húgának szánt aprólékos tanácsait. Július vége felé, nem sokkal az elutazása után, Marie-Antoinette dagályosan ujjongó levélben írta meg anyjának, hogy a házassága "konszummáltatott". Lajos pedig bevallotta egyik vénkisasszony nagynénjének, hogy végre megpróbálkozott "a dologgal", és tetszett neki; a nagynéni válaszát nem jegyezték föl. Pár hónappal később Marie-Antoinette jókedvűen panaszkodott Lajosnak amiatt, hogy "felséged egyik alattvalója volt olyan szemtelen, és hasba merészelt rúgni." Az év végén leányt szült, de a házaspár folytatta a kísérletezést, és 1781 októberében megszületett a várva várt trónörökös.

Rosszul voltak fölkészítve házastársi szerepükre, és semmivel sem voltak jobban fölkészítve az uralkodásra, kivált nem egy olyan királyságban, amely gyorsvonati sebességgel haladt a pénzügyi összeomlás és a társadalmi fölfordulás felé. Lajost az államügyeknél sokkal jobban érdekelték olvasmányai és az olyan plebejus foglalatosságok, mint a lakatosmesterség. Habár testileg erős és bátor volt, ugyanakkor egészen a letargiáig menően közönyös és határozatlan. Habár emberként kedves és együttérző lélek volt, a felfelé törő felvilágosodás idején őszintén hitt abban, hogy Istentől kapott joga van az uralkodásra és arra, hogy királyi módon éljen. Ami a trónörököst illeti, József hozzá intézett tanácsai a hálószobai taktikákra szorítkoztak: József mint a felvilágosodás eszméit magáénak valló uralkodó (ottlétének első néhány napját közemberként töltötte a francia fővárosban), szemére vetette húgának frivol szertelenségét, a hazárdjátékok iránti végzetes rajongását, arrogáns felelőtlenségét, habár rájöhetett volna, hogy viselkedése jórészt a szexuális kielégületlenségből fakadhatott. Tanácsai a királynét mélyen elkedvetlenítették, mégis bizonyos fordulópontot, ha nem is száznyolcvan fokos fordulatot hoztak életében a mérsékeltebb, kevésbé felszínes életmód irányában. Az anyaság is kijózanítóan hatott rá.

De a változás nem volt sem elég nagy, sem eléggé nyilvánvaló ahhoz, hogy javítson a rossz hírén, amelyet kislányos meggondolatlansága alapozott meg, idővel azonban heggyé dagadt az udvari intrikák és a nemzeti elfogultság talaján. Megérkezése óta izzón gyűlölték azok az udvaroncok, akik úgy érezték, fenyegeti a pozíciójukat. Lajos öccse, az orléans-i herceg állt az élükön, akinek fiai voltak, ezért azt gondolta, ha Lajos nőtlenül és gyermektelenül hal meg, ő alapíthat dinasztiát. Ő és fáradhatatlan pamfletírói főleg a királyné bécsi eredetét használták ki, elnevezték "1'Autrichienne"-nek, ravaszul élve azzal, hogy a "chienne" a francia nyelvben szukát jelent, és szünet nélkül pocskondiázták, úgyhogy a királyi pár a leggonoszabb támadásokkal szemben sem érezhette magát biztonságban. Lajost mélyen lesújtotta, hogy feleségét ennyit becsmérlik, de sokkal nemesebb gondolkodású, egyszersmind tunyább volt, semhogy erőszakkal változtasson a helyzeten.

A frivol fényűzés és esztelen költekezés mellett a királynét szexuális kicsapongással és leszbikus hajlamokkal vádolták. Furcsamód egyetlen valóságos szerelmi ügyét - egy svéd grófhoz fűződő, heves érzelmektől fűtött, de valószínűleg merőben plátói kapcsoltát - nem vették tudomásul a pletykaterjesztők, akiket inkább a dús képzeletről árulkodó hírverés érdekelt, semmint a gondos kutatás. Minden jel szerint csak egy férfit szeretett

(nőt pedig semmi esetre sem), márcsak azért is, mert ahogy mondani szokás, bigott katolikus volt, aki nemcsak a szertartásokat követte, hanem elfogadta a katolicizmus ideológiáját is, amely az emberi magatartás eszményi formájának a cölibátust tartotta. Ráadásul kölcsönös vonzalom fejlődött ki az uralkodó és őközte, különösen az 1780-as években. A királyt a jelek szerint kezdettől fogva elbűvölte a felesége; egy szemtanú leírta, hogy egy vacsora közben rajongó imádattal bámulta a feleségét, s ez még jóval a házasság kései "elhálása" előtt történt. Marie-Antoinette-nek hosszabb időre volt szüksége ahhoz, hogy elfogadja férje kevésbé megnyerő tulajdonságait: falánkságát, tunyaságát, javíthatatlan határozatlanságát, csöppet sem királyi foglalatosságaiba való belefeledkezését, és értékelje kedvességét és barátságos modorát (állítólag sohasem bántalmazott egyetlen lakájt sem, és hallatlanul nagylelkű tudott lenni a csapások áldozataival), személyes bátorságát, türelmét mások hibáival szemben, a családja iránti büszkeségét és aggodalmát. Ahogyan érettebbé vált, mindinkább az utóbbi tulajdonságai kerültek előtérbe, és őszinte szeretetet ébresztettek a királynéban, ami valószínűleg hiányzott belőle azelőtt. A történelem iróniája, hogy mire a királyságot megdöntéssel fenyegette a polgárság, többé-kevésbé polgári házaspár lett belőlük.

Sokkal súlyosabb következményekkel járó iróniája volt a sorsnak a "nyakláncper" néven ismert ügy. 1784-ben egy párizsi ékszerész, aki fényes karriert csinált, kihasználva Marie-Antoinette rajongását a gyémántokért, egy hivalkodóan káprázatos, többsoros gyémánt nyaklánccal állított be a királynéhoz. Több évig gyűjtötte a köveket, és most, íme elhozta az egyedülálló - és egyedülállóan drága - ékszert. A királyné, aki addigra kezdte átérezni pénzügyi felelősségét, elhárította a horribilis árért megszerezhető megtiszteltetést. (Tudta, hogy korábbi féktelen pazarlása is hozzájárult Franciaország növekvő államadósságához, ám a fő tényező valószínűleg az a kényszerű és nagyon költséges támogatás volt, amelyet Lajos az amerikai forradalomnak nyújtott.) Az ékszerész sírógörcsöt kapott: tönkre fog menni, kénytelen lesz öngyilkosságot elkövetni! A királyné emlékeztette rá, hogy a király már egyszer meg akarta ajándékozni a nyaklánccal, és ő akkor is visszautasította. Egyetlen ékszerésznek sem szabad mindent egy lapra föltennie. De majdcsak akad más vevője, mielőtt rászánná magát az öngyilkosságra.

Akadt is. Egy szélhámos - vagy inkább egy készséges férjjel rendelkező szélhámosnő - tudomást szerzett a históriáról, és rávett egy bíborost, akinek becsvágyánál csak a hiszékenysége volt nagyobb, hogy vásárolja meg részletre a nyakláncot. A királyné - mondták neki - a király tudta nélkül szeretné megszerezni; még egy szerződésfélét is mutattak a királyné hamisított aláírásával. De amikor a bíboros elmulasztotta az első részlet kifizetését, az ékszerész panaszt emelt a királynénál. Így derült ki, hogy a ravasz házaspár a bíboros számára vette át a nyakláncot, az ellenben tiltakozott, mondván, hogy sosem kapta meg. A házaspárt nem sokkal később Londonban fedezték föl, ahol gyanús jómódban éltek.

Lajos és Marie-Antoinette nyilván jó alkalomnak vélte az ügyet a nép rokonszenvének felkeltésére, hiszen a királyné oly nyilvánvalóan ártatlan volt az egész gaztettben. Lajos, abban a meggyőződésben, hogy a nyaklánc a bi'borosnál van, a hívek szeme láttára - útban az oltárhoz, ahol misét készült mondani - elfogatta a főpapot, és a királyné nem éppen bölcs tanácsára a párizsi törvényhozáshoz fordult, hogy fogják perbe nagy értékű tolvajlás vádjával. A bíboros sok boldogtalan hónapot töltött el a Bastille-ban, a perre várva.

A királyi terv bumerángként ütött vissza. A bíborosnak az volt a híre, hogy bár becsvágyó és kéjenc, de nem tolvaj. Általános rokonszenv ébredt iránta, s a gyanú árnyéka a királynéra vetült. A parlament, amely többségében jelentéktelen nemesekből és erőszakos polgárokból állt, mindennek volt nevezhető, csak pártatlan bírónak nem. A bíborost 1786 májusában fölmentették, s az ítélet sejtette, hogy a királyné többet tud, mint amennyit bevallott. Lajos, fölháborodva a feleségét ért méltánytalanság miatt, egyébként ritka dührohamában a bíborost minden hivatalából fölmentette, és egy apátságba száműzte, amivel mindenkit maga ellen fordított.

Amikor a szélhámosnőt elfogták, a parlament megbélyegzésre és életfogytiglani börtönre ítélte. Egy év után azonban Londonba szökött, ahol élete hátralévő részét véget nem érő memoárok írásával töltötte, a legkülönfélébb bűnökkel és perverziókkal vádolva a királynét, s egyes történészek szerint ezzel megadta jó hírének a kegyelemdöfést.

Lajost 1787 elején pénzügyminisztere rábeszélte, hogy mivel az ország a pénzügyi összeomlás peremén áll, hívja össze a Főrendek Gyűlését, és szavaztassa meg a nemesség és a papság megadóztatását, akik addig soha nem fizettek adót közvetlenül. A király így is tett, de mivel az egybegyűltek a nemesség és a papság különböző rétegeihez tartoztak, minden efféle megadóztatási kísérlet eleve kudarcra volt ítélve. A nemzeti adósságnak és az ország ijesztő helyzetének nyilvános megtárgyalására - a válság jórészt a főnemesség féktelen pazarlásának volt köszönhető - nem sokkal a nyakláncügy kipattanása után került sor, és városon és falun egyaránt

mérhetetlen fölháborodást és nyugtalanságot keltett, különösen a polgárság és a parasztság körében, akiknek ezt az egész meddő felhajtást meg kellett fizetniük. És mert az efféle érzés általában magas állású személyiséget keres célpontul, a királyné került - még inkább, mint valaha - a rosszindulatú figyelem középpontjába. A gyűlést egy hónapi eredménytelen ülésezés után elnapolták.

Marie-Antoinette befolyása Lajosra azonban nem szenvedett csorbát. Egy szolgálattevő udvaronc szerint ezekben a nehéz időkben a király arca mindig földerült, valahányszor a királyné szólt hozzá, mégpedig "olyan szeretéttel és lelkesedéssel, melyet a legkegyeltebb szerető sem remélhetett elérni". Ezt a befolyást Marie-Antoinette most arra használta fel, hogy néhány szigorú takarékossági rendszabályt vezettessen be Versailles-ban, de ezek a fölhalmozott adóssághoz képest szánalmasan csekély eredménnyel jártak, és szánalmasan elkéstek. 1787 júliusában a párizsi törvényhozás meglehetősen udvariatlanul tájékoztatta Lajost, hogy az adókivetés joga nem a királyt illeti meg, hanem a Főrendi Gyűlést. Lajos a királyné egyetértésével föloszlatta a törvényhozást, s tagjait mind egy szálig száműzte Párizsból, aminek következtében azonnal lázadás lobbant fel, ez pedig arra indította az ingadozó koronás főt, hogy újból összehívja a törvényhozást egy újabb terméketlen ülésszakra. Ez is elvetette a nemesség és a papság megadóztatását, és háromkamarás Rendi Gyűlés megválasztásáról határozott, amelyben a papság és a nemesség mellett közemberek is képviselve lennének, majd berekesztette magát. Közben a nemzeti adósság tovább nőtt.

Az új Rendi Gyűlés csak 1789 májusában ült össze. Előre számítani lehetett rá, hogy elhúzódnak a választások, mert százhetvenöt évi szünet után most először került rájuk sor. Az üléseket nem Párizsban, hanem Versailles-ban tartották, a király és a királyné jelenlétében, nagy pompa és felhajtás közepette. Thomas Jefferson, aki szintén jelen volt, úgy írta le, hogy olyan hatást tett rá az egész, "mint egy opera", bár azt nem határozta meg közelebbről, mit ért ezen. Azt sem tudta, hogy a királyi pár komor méltóságának jórészt a nagyobbik fiuk betegsége miatti aggodalom az oka, aki a jelek szerint halálán volt. Meg is halt június elején, és Marie-Antoinette haja néhány hónap alatt teljesen megőszült. Még csak harmincnégy éves volt.

Ennek a hónapnak a végén Lajos királyi katonaságot rendelt ki Párizs és Versailles védelmére, de jellemző módon parancsba adta, hogy egy csöpp se hullhat honfitársai véréből. Ezzel elérte, hogy a máris forrongó népesség még jobban földühödjék, ugyanakkor megakadályozta katonáit abban, hogy megvédelmezzék a palotát a nép dühével szemben. Egyúttal a mértékletességet képviselő maradék erőket is sikerült aláaknáznia, melyeket elsöpörtek a város legerőszakosabb, legvérszomjasabb elemei. Július 14-én már ők szabták meg a forradalom jellegét, megostromolván a Bastille-t; parancsnokát fölkoncolták, fejét lándzsára tűzve hurcolták végig a városon. A királyi katonaság visszavonult Versailles-ba, ahol Marie-Antoinette titkos állami iratokat égetett el, és egy ládikába csomagolta az ékszereit.

Végül neki tulajdonították - tévesen, de nem jogosulatlanul - azt a híres megjegyzést, hogy ha az embereknek nincs kenyerük, egyenek kalácsot. Októberben közel hatezer felbőszült nőből álló tömeg - halaskofák, mosónők, házicselédek, szajhák, akiket megőrjített az éhség és éhező gyermekeik látványa - vonult Versailles-ba vasvillával, sarlóval, késekkel és söprűnyéllel fölfegyverkezve. Behatoltak a palotába, és csak a palotaőrség feltűzött szuronyai tudták őket megakadályozni a gyilkolásban. De továbbra is ott tanyáztak a palota körül, fenyegetéseket üvöltözve és azt követelve, hogy a királyi család költözzön be Versailles-ból a párizsi Tuileriákba. Amikor Lajos ezt megígérte, elvonultak. A király és családja pedig eljött Versailles-ból, hogy soha többé ne térjen oda vissza.

Ezt a felfordulást nem csekély aggodalommal szemlélték az európai koronás fők, akiknek saját rendjük fontosabb volt, mint az ország. Marie-Antoinette egy darabig segítségért könyörgött hozzájuk - természetesen elsősorban Ausztriához - abban a reményben, hogy magukat is fenyegetve érezvén, megtámadják Franciaországot, és helyreállítják azt, amit ő kétségkívül a "törvényes rendnek" hitt. Úgy érezte, az Isten által fölkent király elleni forradalom árulás, ezért a többi Isten által fölkent uralkodónak kötelessége megmenteni őket. Ebben az elvárásában súlyosan csalódott.

Amellett nem is volt ésszerű ötlet. A többi koronás fő inkább az alkalomra leső keselyű, semmint menteni kész vitéz sas volt. 1791 júniusában a királyi pár, csalódva a mentőexpedícióba vetett reménységében, és megijedve az egyre hevesebb párizsi lázongásoktól, megpróbált inkognitóban családostul elmenekülni Franciaországból, de nem ám könnyű, gyors hintón, hanem egy nehéz, kilencfogatú utazóbatárral, amelynek mai megfelelője egy jókora lakókocsi lenne. Komótos menekülésük közben föltartóztatták és visszavitték őket Párizsba. Az ország elhagyására tett kísérlet sem növelte éppen a népszerűségüket. A Tuileriák körüli utcák éjjel-nappal

szidalmaktól visszhangoztak. Akkora munkanélküliség mellett rengeteg embernek semmi más elfoglaltsága nem akadt.

Amikor Marie-Antoinette külföldre juttatott segítségkérései is nyilvánosságra kerültek, ezek sem keltettek túl nagy rokonszenvet a szüntelenül üvöltő tömegben. Ő titokban mégis folytatta hadjáratát, már amennyire a körülötte leskelődő kémektől lehetett. Hogy uralkodótársainak több ideje jusson a megmozdulásra, rábeszélte a királyt, vétózza meg a Rendi Gyűlés, majd utóda, a Nemzetgyűlés fontos intézkedéseit. 1792 júniusában újabb - ezúttal többségében férfiakból álló - lármás tömeg ostromolta meg a Tuileriákat, és addig nem tágítottak a megbízottai, amíg a király színe elé nem kerültek, aki, mikor egy, az elsők közt behatoló termetes haramia nekiment, habozás nélkül fölkapta és kidobta az ablakon. De azután a megbékélés jeleként elfogadott egy vörös forradalmársipkát, föltette a fejére, és az erkélyről megmutatta magát a kinti tömegnek. Ebben a tömegben volt egy tárgyilagos megfigyelő, egy Bonaparte Napóleon nevű fiatal alezredes, aki megjegyezte a társának (az illető később megírta): "Ha ez a szegény bolond csak öt-hatszáz embert leterített volna az ágyúival, a többiek még mindig szaladnának." Lajos ehelyett fölajánlotta, hogy nézzenek körül a palotában, ami annyira elszórakoztatta és lecsendesítette a látogatókat, hogy még az éj leszállta előtt békésen szétszéledtek.

Ettől kezdve Franciaország gyakorlatilag háborúban állt. 1791 augusztusában Poroszország és Ausztria nyilatkozatot adott ki, mely szerint Európa uralkodóinak meg kell menteniük a francia trónt, mire a forradalom vezérkara abban a reményben, hogy az ország népe fölsorakozik mögöttük, 1792 áprilisában mindkét hatalomnak hadat üzent. Augusztusban idegen csapatok törtek be Franciaországba. Ugyancsak augusztusban börtönbe zárták a királyi családot.

A forradalmi erők meglepő módon összefogtak, és eredményesen harcoltak a támadók ellen, akik sohasem jutottak el Párizsig. 1793 januárjában Lajost perbe fogták, elítélték, és a legutóbbi vál tozat szerint a törvényhozás, vagyis a Nemzetgyűlés guillotine alá küldte. Áprilisban egy csoport királyhű összeesküvő hamis útlevéllel meg akarta szöktetni Marie-Antoinette-et, de ezt a Konvent tudtán kívül meghiúsította azáltal, hogy fölfüggesztette az összes útlevelet. Októberben, miután őellene is lefolytatták a pert, és meghozták az ítéletet, más összeesküvők a guillotine-hoz vezető út közben akarták kimenteni, de a rendőrség leleplezte őket. Amikor fölment a vérpadra, nyugodtnak, sőt méltóságteljesnek látszott. Ahogy a guillotine-hoz lépett, véletlenül ráhágott a hóhér lábára. Ezek voltak az utolsó szavai: "Bocsásson meg, uram, nem állt szándékomban."

Nagy Katalin és Grigorij Patyomkin

A cárnő saját számítása szerint Grigorij Alekszandrovics Patyomkin az ötödik szeretője volt. "A tizenötödik!" - vágta oda egyszer Patyomkin haragosan egy féltékenységi rohamában. Nem, felelte kurtán a cárnő, az ötödik.

Néhány ifjúkori flört után az első komoly viszonya 1752-ben kezdődött, amikor még csak nagyhercegné volt. Nyolc évvel előbb választotta ki Erzsébet cárnő a kis német hercegnőt unokaöccsének, Péter nagyhercegnek, az orosz trón örökösének feleségéül. A házasság természetesen politikai frigy volt, amelyet Erzsébet és Frigyes porosz király hozott tető alá. Péter tizenhat éves volt, a hercegnő tizenöt, és egyiket sem érdekelte különösebben a másik. Valójában egy csöppet sem illettek össze, és ez méginkább kiderült, mire felnőttek.

A házasságról elképzelhető, hogy sohasem "konszummáltatott". Péter alighanem impotens volt huszonnégy éves koráig; ekkor egy kisebb operációnak vetették alá, amely megszüntette az impotenciáját, ettől kezdve azonban a jelek szerint nem annyira Katalin, mint inkább a házasságon kívüli alkalmi kapcsolatok érdekelték. Akármi volt is az oka, házasságuk gyermektelen maradt 1754 szeptemberéig, amikor megszületett a majdani trónörökös, Pál. Addigra Katalin nyakig benne volt az első komoly szerelmi viszonyában, amely több évig tartott egy fiatal udvari kamarással.

A férfi mesebelien szép volt, legalábbis a nagyhercegné szemében és a himlőhelyes, esetlen Péterhez képest, akivel szemben Katalin kezdeti ellenszenve csöndes, de tartós utálattá fejlődött. Ama nyolc, szerelem nélküli eltelt év alatt Katalin szenvedélyesen olvasott, különösen a francia racionalisták, köztük is elsősorban Voltaire és Diderot műveit. Péter kevésbé szellemi, inkább esztelen férfias kedvteléseknek hódolt, úgymint lőgyakorlatok, vadászatok és ivászatok, s a fennmaradó időt elviselhetetlen, ámde véget nem érő hegedüléssel

töltötte ki. Az udvarló, ha nem volt is éppen lángész, nyilván jobban megfelelt a gyors észjárású és fogékony szellemű Katalinnak. És sokkal jobban ki tudta elégíteni duzzadó érzékiségét.

1755-ben azonban kezdett kihűlni a férfi heve. Svédországban és egyes német fejedelemségekben tett diplomáciai látogatásainak következtében vérmérséklete rohamosan lanyhult az idegen hölgyek simogató hízelgésének hatására, miközben a szentpétervári palota hétköznapjaiba bezárt nagyhercegné éppolyan heves maradt, mint annak előtte. E korai kapcsolatban, akárcsak a következőkben, Katalin a szerelem művészetében nem annyira bölcsnek, mint inkább született tehetségnek mutatkozott. Teljesen belefeledkezett, a megszállottjává vált szerelmének. Amikor fülébe jutott, hogy a férfi idegen fővárosok estélyein kibeszéli a szerelmüket, szomorúan és elkeseredetten, de végleg szakított vele. De nem bosszúszomjasan, akármilyen hitványnak bizonyult is a férfi.

Bánata őszinte volt, de nem gyógyíthatatlan. Egy gróf, Stanislaw Poniatowski nevű lengyel Adonisz, akinek a családja néhány éven át Angliában élt száműzetésben, 1755 tavaszán Szentpétervárra jött az újonnan kinevezett angol követ munkatársaként. A követ - egy elragadóan nyájas és kiváló diplomáciai érzékkel megáldott középkorú férfiú - tudatában volt, milyen fontosak a diplomáciában a személyes kapcsolatok, beleértve a legszemélyesebbet is. Megérkezvén Szentpétervárra, a cárnő hálószobájával kapcsolatos tervekről kénytelen volt letenni őfelsége megrendült egészsége és politikai elfogultságai miatt. A trónörökösné ellenben ígéretes alternatívát jelentett, de mert korát tekintve a lánya lehetett volna, körültekintően és némi sajnálkozással amellett döntött, hogy az inkább hozzáillő Poniatowskit mutatja be neki. És hogy pénzt kölcsönöz a szükségleteire.

Az ifjú gróf csakugyan alkalmasnak bizonyult. Valamivel fiatalabb volt Katalinnál, de jó megjelenésű, vonzó és művelt fickó, aki késedelem nélkül és visszavonhatatlanul beleszeretett Katalinba, annyira elbűvölte a kedvessége, "az a csókra termett szája", élénk esze és szellemessége. Nem kellett hozzá sok idő, hogy az érzelem kölcsönössé váljon. Egy este, amikor egy leleményes közös barátjuk a mit sem sejtő (vagy épp csak sejtő) Poniatowskit bevezette Katalin budoárjába, és ott magára hagyta, mielőtt a nagyhercegné bejött volna, az együttlét minden érintett leghőbb kívánságának megfelelően intim *téte-a-téte*-ben csúcsosodott ki.

A kapcsolat magas hőfokú volt, és az is maradt négy vagy öt éven át, ameddig tartott. Tovább is tarthatott volna, ha nem lép közbe Erzsébet cárnő, akinek a gyomra nem vette be a római katolikus Poniatowskit. Tisztában lévén azzal, hogy Péter nemigen felel meg a férj szerepében, és mert szerelmi ügyekben ő sem volt éppen tartózkodó, hajlandó volt eltűrni, hogy Katalin mások karjában keresse a szerelmi kielégülést. De ne Poniatowskiéban. A grófot 1761-ben hazazsuppolták Lengyelországba, ahol - Katalin és Frigyes porosz király együttes mesterkedésének hála - 1764-ben királlyá választották.

De hogy visszatérjünk a cári palotába, Katalin élete nehezebbé vált. Erzsébet 1762 januárjában meghalt, és Péter került a trónra, aki hosszú idő óta heves szerelmi viszonyt folytatott egy fiatal udvarhölggyel. Hiába koronázták Katalint cárnévá, az új cár elhanyagolta, sőt durván bánt vele a nyilvánosság előtt. Emellett magatartása, beleértve a porosz Frigyes iránti szolgai imádatát, elfojthatatlan lutheranizmusát és a személyes dicsőségét célzó riasztó katonai kalandjait, sok fontos embert egykettőre szembefordított vele. Híre járt, hogy nemsokára elválik Katalintól, és szíve hölgyét ülteti a helyére, senkivé és semmivé téve ezáltal a feleségét. Klikkek alakultak a cárné támogatására, egyesek Pált, a fiát szerették volna a trónra ültetni, őt pedig kinevezni régensnek, mások cárnőt akartak csinálni belőle. Ez utóbbi csoportba tartozott legújabb szeretője, Grigorij Orlov és ennek négy fivére, köztük is főleg Alekszej.

Az Orlovok politikailag nagy hatalommal bíró, hazafias családot alkottak, amely erélyesen szembeszállt Péter poroszosító törekvéseivel. Az öt fivér - valamennyi hivatásos katona és a cári gárda tisztje - a hadsereg tekintélyes részének támogatására számíthatott egy palotaforradalomban. Merész, színes egyéniség volt mindahány, annak a férfias hagyománynak elkötelezett híve, amelyet nagyapjuk képviselt, akit Nagy Péter egy tömeges kivégzés keretében készült lefejeztetni, és aki, mikor rákerült a sor, félrerúgta az előtte kivégzett áldozat fejét, mondván, hogy helyet kell csinálnia a magáénak. A jelen lévő Péterre olyan nagy hatással volt ez a magabiztosság, hogy megkegyelmezett neki, és visszahelyezte a hadseregbe. Ötük közül valószínűleg Grigorij volt a legszínesebb: vakmerően bátor a csatatéren és ellenállhatatlan a hálószobában. Az öt évvel idősebb Katalinnal 1759 nyarán ismerkedett meg. Kölcsönösen mámoros szerelemre lobbantak, mely egyúttal egy egész évtizedig tartó szerelmi viszony és sikeres politikai szövetség kezdetét jelentette. (Még egy fiúgyermek is származott szerelmükből, aki 1762 áprilisában született meg.)

Így történt, hogy 1762 nyarának egyik hajnalán, mindössze hat hónappal Erzsébet halála és Péter megkoronázása után, Alekszej Orlov megjelent Katalin Szentpétervártól nem messze lévő nyári rezidenciájában. Eljött a cselekvés ideje, mondta neki. Úgy hírlik, Péter gyanút fogott, hogy valami készül, és halogató természete ellenére képes és még óvintézkedéseket tesz. Grigorij a városon kívül várja őket néhány ezreddel. Katalin nem habozott. Néhány óra múlva ugyanabban a templomban, amelyben az esküvőjét tartották, az Orlov fivérek jelenlétében - kint mintegy tizennégyezer katonával - Oroszország cárnőjévé nyilvánította egy, az összeesküvésben részt vevő püspök, Pál nagyherceget pedig a trón természetes örökösévé.

Másnap Pétert fölszólították, hogy azonnal mondjon le. Egy hét sem tellett bele, és meghalt. Eredetileg Alekszej Orlov őrizetére bízták, aki vagy maga gyilkolta meg, vagy csak alkalmat adott rá a számtalan vállalkozó valamelyikének. Katalint később megvádolták, hogy része volt a gyilkosságban, de nem találtak rá bizonyítékot. Természetesen nem szakadt meg a szíve férje jókor jött eltávolítása miatt, de nem volt vérszomjas. A cárok és cárnők trónjára tucatszám akadtak igénylők, és okkal félt, hogy Péter megölése csak a kezdetet jelentené.

Grigorij Orlov iránti szerelme a trónra lépése után sem vesztett hevéből. Még férjhez is akart menni hozzá, de erről lebeszélték politikai tanácsadói, akik azt mondták, vagy egy külföldi herceget válasszon, vagy - mint Angliai Erzsébet - maradjon szívfájdítóan elérhetetlen. Kárpótlásképpen éjjel-nappal maga mellett tartotta Grigorijt, állami szertartásokon éppúgy, mint budoárjának magányában. Kikérte a véleményét, hangzatos kormányzati hivatalokba és katonai tisztségekbe nevezte ki, óriási birtokokat és rengeteg jobbágyot ajándékozott neki, nehogy már szükséget lásson. Beköltöztette a palotájába, és fényűző lakosztályt rendeztetett be neki, amelyet rejtett lépcső kötött össze az övével.

De a férfi nyugtalankodott. A kormányzati posztok névlegesek voltak, a katonai tisztségek látszólagosak. Nem sokkal a cárnő megkoronázása után, attól félve, hogy afféle élősködő udvaronc szerepébe kényszerül, fölajánlotta, hogy váljanak el barátságban. Katalin arra kérte, jobban mondva könyörgött neki, hogy maradjon mellette. De ahogy telt az idő, és a cárnőt egyre jobban igénybe vették időt rabló erőfeszítései, hogy Oroszország szekerét kirángassa a feudalizmus ingoványából, a férfiban lakozó katona mind türelmetlenebb lett. Kínos érzését csak növelte, hogy azok gúnyolódásának céltáblájává vált, akiknek nem tetszett a fel nem kent uralkodótárs szerepében. Egyszer csak bejelentette, hogy távozik, elmenekül az udvari élet hívságai elől, visszavonul távoli falusi birtokára, és nem mást, mint Jean-Jacques Rousseau-t hívta meg, hogy ossza meg vele magányát. Ám a francia filozófus visszautasította meghívását.

Csalódását először dührohamokban, majd a palotán kívüli szerelmi kalandokban vezette le. Katalin elnéző türelmet tanúsított e könyörtelenül tüntető szerelmekkel szemben, és továbbra sem tagadta meg tőle a bizalmát. Ezt a bizalmat Grigorij teljes mértékben igazolta 1771-ben, amikor a cárnő őrá bízta a Moszkva lakosságát megtizedelő pestisjárvány megfékezését; feladatát olyan sikeresen oldotta meg, hogy diadalívet állítottak föl tiszteletére, kifejezvén hálájukat annak, "aki megmentette Moszkvát a pestistől". Ez azonban csak rövid megszakítást jelentett a szerelmi tusák közepette. Amikor 1772-ben bevallotta Katalinnak, hogy saját tizenhárom éves unokahúgába szerelmes, és (miután elcsábította) feleségül szándékozik venni, a cárnő diplomáciai követségben a Balkánra küldte, és egy tizenöt évvel fiatalabb lovassági tiszttel vigasztalódott. Ami Grigorij kárpótlását illeti, őt visszatértekor hercegi rangra emelte, és új címét bőkezű javadalmakkal tetézte meg. De soha többé az érzelmeivel.

A lovassági tiszt mellett mindössze néhány évig tartott ki. A fiatalember minden testi csábereje és jó szándéka ellenére csak hézagpótló megoldás volt, amit a cárnő később úgy fogalmazott meg, mint a kétségbeesés szülte véletlen választást. Végül már elviselhetetlenül unalmasnak érezte, s hálából szolgálataiért fényűző életet biztosított neki egy hatalmas birtokon.

Következő választása megint véletlennek, sőt majdhogynem perverznek tűnt. Több mint egy évtizede ismerte Grigorij Patyomkint, aki mellette állt már annak az államcsínynek az idején, amely a trónra juttatta. Az akcióban kitüntette magát, amit az új cárnő a szokásos előléptetéssel és birtokadományozással honorált. Akkortájt roppant vonzó fickó volt: Katalinnál tíz évvel fiatalabb, és pontosan az az izmos, eleven, életerős, mulatós dalia, akit a cárnő annyira kedvelt. (Egyszer egy palotabeli estélyen őfelsége füle hallatára utánozni merte németes akcentusát, amin ő jót mulatott.) Velejéig férfi volt, de Katalin sokkal jobban bele volt habarodva Grigorij Orlovba, semhogy Patyomkinnal vagy bárki mással kapcsoltban romantikus gondolatai támadtak volna. Most, 1774-ben a férfi harmincas éveinek közepén járt, eldurvította a kemény katonai szolgálat, elnehezítették a lakomák, sokat rontott rajta az italozás és a nőzés. Arcát elcsúfította bal szemének

elvesztése - nem lehetett tudni, hogy baleset, verekedés vagy fertőzés következtében-e; többféle történet keringett, ő pedig nem beszélt róla - s e veszteség egy időben annyira nyomasztotta, hogy kedveszegetten elvonult egy kolostorba, és több mint egy évig ott is maradt; csak azután tért vissza, hogy Katalin a képességeihez, intelligenciájához és túlcsorduló energiájához méltó politikai pozíciót ajánlott föl neki.

Katalint egyszerre ellenállhatatlanul vonzani kezdte ez a lenyűgöző roncs: kislányosan szerelmes lett belé. (Árulkodóak a leveleiben előforduló becenevek: galambom, pávakakasom, bubám, játékom, szépségem, ázsiai oroszlánom...) Ő pedig hevesen, szenvedélyesen viszonozta a szerelmét. Örök, életre szóló szerelem volt ez mindkét részről. A történészek legújabb föltevése szerint 1774-ben titokban meg is esküdtek.

Néhány év múlva azonban a szerelem érzéki eleme áldozatául esett részben a külpolitikának, különösen pedig a mindkettőjüket erősen foglalkoztató "görög tervnek", annak az elképzelésnek, hogy déli irányban előrenyomulva, kiterjesszék Oroszország hatalmát Ukrajnára és a Krím-félszigetre, az orosz flotta uralmát pedig a Fekete-tengerre, ahol a törökök hatalma gyöngülni látszott. Patyomkint, az előző széptevőkkel ellentétben, óriási becsvágy fűtötte, amit a politikában tapasztaltabb Katalin tapintatosan irányított, s a férfi boldog volt, hogy az orosz terjeszkedés élére állhat. Katalin szintén boldog volt, hogy szerelmese érdeklődik e terjeszkedés iránt. Ez azonban azt jelentette, hogy Grigorij majdnem állandóan a birodalom déli részén, Szentpétervártól és ennek folytán tőle távol fog tartózkodni. Ezt a problémát, valószínűleg közös megegyezéssel, oly módon oldották meg, ami még uralkodói körökben is szokatlannak számított.

Habár kölcsönös szerelmük és odaadásuk mit sem csökkent, s habár Patyomkin előzőleg roppant féltékeny szeretőnek mutatkozott, Katalin ettől fogva programszerűen váltogatta ifjú szeretőit, amivel bőséges beszédtémát szolgáltatott az európai szalonoknak. Először a szentpétervári udvar is megdöbbent, azt hivén, hogy Patyomkin kiesett az uralkodónő kegyeiből. A döbbenet helyébe fokozatosan tartós elképedés lépett, amikor világossá vált, hogy a hercegnek továbbra is biztos helye van Katalin szívében és nagyrabecsülésében, hogy érzelmeik változatlanul kölcsönösek, hogy a herceg politikai hatalma mit sem csökkent, és hogy minden ifjú szeretőt az egyetértésével, sőt rendszerint az ő ajánlására választ ki Katalin. Ez a megállapodás elviselhetőbbé tette különélésüket, mert ami az egyiknek jó volt, a másiknak is megfelelt, és mert a déli hadjárat nagyjából és egészében sikeres volt. 1787 első hat hónapjában Katalin látványos utazást tett az újonnan meghódított déli országrészben; a menet élén a cárnő tizenöt pár ló húzta, háromfülkés, szemkápráztatóan díszes hintaja haladt. Kijevben a menet fényűzően berendezett bárkákra szállt át, s le-, majd visszahajózott a Dnyeperen. A diadalmas Patyomkin, miután ilyen gondosan kidolgozott pompás fogadtatásban részesítette az uralkodónőt, megkapta tőle a Taurisz hercege címet (a Krím-félsziget ókori neve után), mielőtt a cárnő népes kíséretével együtt visszatért volna a fővárosba. És folytatódott a paradox távkapcsolat.

1789-ben azonban hirtelen feszültté vált a viszony köztük, amikor Patyomkin hírét vette, hogy a hatvanéves cárnő legújabb szeretője egy huszonöt éves gárdista, akit - horribile dictu! - nem ő választott ki, se jóvá nem hagyott, és aki naivan öntelt viselkedésével az egész udvart magára haragította. Patyomkin Szentpétervárra sietett, és erőteljesen tiltakozott, sőt súlyosan megsértette Katalint, mondván, azzal, hogy belebolondult ebbe a taknyosba, megcsúfolta az ő szerelmét. A cárnő megpróbálta meglágyítani, dicsérte, hogy milyen fess (és milyen jóságos), és hogy milyen nagy tetteket vitt véghez, de arra nem volt hajlandó, hogy szakítson bájos gárdistájával. Patyomkin elviharzott és bezárkózott nem messze lévő palotájába, hogy megfontolja, mi legyen a következő lépés.

Az volt, hogy estélyt rendezett Katalin tiszteletére, abban a reményben, hogy mindenki mást elfeledtet vele. Színdarabokat és baletteket adatott elő a több mint kétezer vendég szórakoztatására, a zenét új, hatalmas orgona, valamint kórus és háromszáz tagú zenekar szolgáltatta. Hetekig tartottak a többszöri próbát magukba foglaló előkészületek. 1791. április végének egyik estéjén pontban hétkor megérkezett Katalin, akit a pompásan öltözött házigazda belül húszezer gyertyával, kívül száznegyvenezer lámpással megvilágított palotájának óriási báltermében üdvözölt. Némi tánc, színielőadás és balett után egy perzsa szolga, aki egy ékkövekkel kirakott, vízzel mozgatott gépelefánton vonult be, dobszóval jelt adott a vacsorára. A csakis felséges jelzővel illethető lakoma után Katalint a palota télikertjébe vezették, ahol a szökőkutak, egzotikus virágok és fák között a herceg (egyebek között) egy achátobeliszket nyújtott át neki, melyet gyémántokból kirakott K betű díszített. (A forradalomig még több mint egy évszázad volt hátra.)

De semmit sem értett meg. Katalin, bár nem félt a haláltól, kétségbeesetten vágyott élni, ha nem is örökké, de majdnem addig, és fiatal gárdistája, aki az unokája lehetett volna, valamiképpen az örök ifjúság jelképe volt a

szemében. Amikor ezen az éjszakán távozott Patyomkin fantasztikus estélyéről, elmulasztotta megígérni, vagy legalább azt a reményt kelteni a férfiban, hogy változtatni fog szerelmi életén. Patyomkin gálánsan tudomásul vette makacsságát. Júliusban elköltötték utolsó közös ebédjüket, majd a herceg ismét délnek vette útját, ezúttal azért, hogy megtárgyalja a törökökkel a békekötés feltételeit. Szeptemberben súlyosan megbetegedett, és még október közepe előtt meghalt.

Amikor Katalinnal közölték a hírt, ő is ágynak esett, és napokig nem bírta visszafojtani a könnyeit, ha arra gondolt, hogy többé sosem fogja látni a férfit. Azon, hogy szüksége volt rá, sem a távolléte, sem holmi ifjú gárdista nem tudott változtatni. "Bálványom, Patyomkin herceg elhunyt Moldáviában" - írta valamivel később egyik barátjának. Öt év múlva ő is távozott az élők sorából.

Josephine de Beauharnais és Bonaparte Napóleon

"Várlak, tele vagyok Veled. Ha Rád gondolok és arra az elbűvölő estére, minden érzékem izgalomba jön. Édes, páratlan Josephine, mit tettél a szívemmel?"

Ezt írta Bonaparte Napóleon tábornok Josephine de Beauharnais-hoz intézett számtalan izzó hőfokú levele egyikében. Nem ő volt az egyetlen szerelme, nem is az egyetlen felesége. De az iránta érzett szerelem központi helyet foglalt el szívében, és tartós volt, túlélte valamennyi alkalmi szerelmi kalandját, amelyek hosszabb-rövidebb ideig tartó menedéket kínáltak Európa leigázójának lázas életében. Egész pályafutása alatt hemzsegtek körülötte a nők, a kegyeit keresték, mert úgy hírlett, hogy a nevetségességig nagylelkű szerető és rejtélyesen vonzó férfi. A fáradhatatlan pletykálkodók több tucat mohó pályázó nevét emlegették az övével együtt: hamvas ifjú hajadonokét és hozzá képest idős, bölcs dámákét. De a történelem az ő nevét egyetlen nőével őrizte meg együtt: Josephine-éval.

Az asszony idősebb és jóval tapasztaltabb volt nála. Azon a tavaszon, 1795-ben, amikor megismerkedtek, egy tizennégy éves fiú és egy tizenkét éves lány harmincegy éves anyjaként és Paul-Francois Barras többé-kevésbé hivatalos kedveseként ismerték városszerte. Az utóbbi úriember az akkori zűrzavaros időkben az egyik első volt az egyenlők között, a huszonöt éves Napóleon pedig frissiben kinevezett tábornok, aki a minap még nyomorgott, és most éppen kétes diadalt aratott egy forradalomellenes párizsi felkelésen, s akinek szerelmi élete minden valószínűség szerint egyetlen rövidke, romantikus idillre szorítkozott egy vidéki kisasszonykával és egy még rövidebb esti kalandra egy párizsi szajhával.

Josephine atyja előkelő úrnak számított a nyugat-indiai Martinique szigetén, aki a lányát ha nem is gondok, de szerény körülmények között nevelte föl, mígnem egy, a család által nyélbe ütött házasság révén 1779-ben Párizsba juttatta. A fiatalasszonyt arisztokrata férje, Alexandre de Beauharnais vicomte két gyermekkel, de nem sok figyelemmel ajándékozta meg; inkább másutt, elsősorban a fővárosi szalonok kifinomultabb szépségei körében kereste a szórakozást. A martinique-i kreol nőt ez mélységesen bántotta: ideje nagy részét sírással töltötte - egész életében gyakran itatta az egereket, amivel Napóleont sokszor kihozta a sodrából -, amíg csak észre nem vette, hogy Párizs a gátlástalan enyelgés korát éli, és jobb, ha alkalmazkodik ehhez.

Ragyogóan alkalmazkodott, de csak azután, hogy a férje hivatalosan elvált tőle. Josephine lett a gyermekek gyámja, és elég szép tartásdíjat kapott. A válása utáni első évet egy apátságban vészelte át hozzá hasonló elüldözött rangbéli asszonyok között, s ezalatt igencsak szorgalmas tanulónak bizonyult: roppant hasznos világi bölcsességre, szeretetreméltóságra és higgadtságra tett szert, továbbá kitűnő ízlésre az öltözködés és lakberendezés terén, amely tulajdonságairól majd egyszer csodálattal fognak beszélni Párizs-, sőt egész Franciaország-szerte. Nem volt klasszikus szépség, inkább csak csinos, de még a hátrányait is előnyére tudta fordítani. A fogai például nem voltak hibátlanok, ezért kialakított egy szemérmes, csukott szájú mosolyt, miközben lehajtotta a fejét, de szemét roppant csábítóan beszélgetőtársára emelte.

Alighogy újonnan szerzett képességei révén bekerült a felsőbb körökbe - 1794-ben -, arisztokrata kapcsolatai miatt legott börtönbe vetették. Volt férjét már előbb becsukták (támogatta a forradalmat, de a mérsékeltség bűnébe esett), s főleg exfelesége kétségbeesett erőfeszítéseinek köszönhette, hogy kiszabadult; ez ismét egymáshoz sodorta őket. A férfi azonban június végén mégis a guillotine áldozatául esett, és nemsokára Josephine is osztozott volna a sorsában, ha néhány héttel később hirtelen be nem szüntetik a véres terrort,

elsősorban Barras jóvoltából. Josephine egyszerre megint szabad ember lett, ámde minden jövedelem nélkül és két eltartandó gyermekkel.

Az anyja küldött neki némi pénzt, de Josephine-nak ennél jóval többre volt szüksége, hogy eleget tegyen újonnan kialakított és egyre tovább csiszolt ízlése költséges kívánalmainak. A lazán ellenőrzött börtönben egész jó barátságba került bizonyos Hoche tábornokkal, és a férfi szabadon bocsátása után megragadta az alkalmat e barátság ápolására. Ezáltal szerény, bár nem teljesen biztos jövedelemhez jutott addig, amíg nem érvényesíthette jogcímét elhunyt férje vagyonának egy részére. Ez a barátság azonban a jövőjére nézve sokkal fontosabb eredménnyel is járt: bemutatták Barrasnak, akinek nemsokára nyíltan a szeretője lett; Hoche diszkréten a háttérbe vonult.

Barras Napóleon pártfogója volt. Nagy benyomást tett rá a fiatal tüzértiszt káprázatos teljesítménye 1793 decemberében, Toulon ostrománál. 1795 októberében a nemzeti kormányt komoly veszélybe sodorta az a lázadás, amelynek a nemzeti gárda félelmetes alakulata állt az élén. Barrasnak ekkor eszébe jutott Napóleon, előhúzta a süllyesztőből, maga mellé emelte, és a lojális tüzérség élére állította. Napóleon kíméletlenül eltaposta a lázadást néhány legendássá vált kartácssortűzzel, és egyik pillanatról a másikra népszerű hős lett. Kinevezték a belföldi haderő parancsnokává. Ebben a minőségében, ami késik, nem múlik alapon, parancsot adott a polgári lakosság birtokában lévő fegyverek beszolgáltatására, és ez a parancs hozta el hozzá Josephine-t. Az asszony valószínűleg azt hitte, hogy Barras többé-kevésbé hivatalos szeretőjének jó példával kell elöljárnia, és beszolgáltatta boldogult férje kardját, de Eugéne fia bátran bement a parancsnok főhadiszállására, megkereste Napóleon irodáját, és esedezve kérte vissza az atyai fegyvert. Napóleont annyira meghatotta a fiúcska bátorsága és magabiztossága, hogy parancsot adott, szolgáltassák vissza neki a kardot. Alighogy visszatért fontosabb teendőihez, máris megjelent Josephine, hogy megköszönje a kedvességét. A fontosabb teendők most már nem is voltak annyira sürgősek: az ifjú tábornok szakított rá időt, hogy azonnal, leküzdhetetlenül és visszavonhatatlanul beleszeressen az asszonyba.

Másnap vagy néhány nap múlva viszonozta a látogatását, és olyan szenvedélyesen udvarolt neki, amilyenben Josephine-nak addig még sosem volt része. Meg is ijedt tőle. Habár nagyra tartotta a férfi személyes bátorságát és szellemi fogékonyságát, nyugtalanságot keltett birtoklási vágya. De ugyanígy aggasztotta a léha Barras viselkedése, akit a jelek szerint egyre jobban érdekelt Napóleon alkalmassága, és egyre kevésbé szeretőjének bájai. Néhány héttel később Josephine már Napóleon kedvese volt, és - kétségkívül a nő nagy meglepetésére - kiszemelt jövendőbelije. Barras, hogy csillapítsa Josephine neheztelését, megígérte, hogy az ifjú férjre bízza az Itáliában portyázó francia hadsereget. Az esküvő után - amelyre 1796 márciusában került sor, egyszerű polgári szertartás keretében - be is tartotta ígéretét.

Napóleon két órát késett az esküvőről, valószínűleg azért, mert mindenáron olyan hamis születési bizonyítványt akart szerezni, amelyben nem a szerény Korzika, hanem Párizs van föltüntetve születési helyeként. Huszonnyolc évesnek mondta magát, Josephine pedig huszonkilencnek, kisebbítendő hatévnyi korkülönbségüket. Másfél napos "mézeshetek" után, amelyet Napóleon szemében erősen lerontott Josephine kedvenc uszkárjának állandó jelenléte és a gyermekeinél tett hosszú látogatás, az itáliai hadjárat újdonsült parancsnoka sietve távozott, hogy eleget tegyen kötelességének. Szakadatlanul küldte előbb az útba eső fogadókból és egyéb megállóhelyekről, majd a főhadiszállásról a szerelmes leveleket, amelyekben azért könyörgött feleségének, hogy amilyen hamar csak lehet, jöjjön utána Itáliába. Josephine egyre halogatta az utazást; egyszer még azt is fölhozta ürügyül, hogy áldott állapotban van. Júniusig azonban férje a demoralizált, tespedt, megtizedelt hadseregét minden jóslatra rácáfolva, nyolc esetben vitte győzelemre, és uralma alá vonta egész Észak-Itáliát. Párizsban e győzelmek hírére úgy beszéltek róla, mint Jeanne d'Arc óta a legnagyobb hősről, és szerény, ám roppant társaságkedvelő neje boldogan sütkérezett dicsőségének fényében. Végül megtört az ellenállása férje sürgető leveleinek, no meg valószínűleg annak az egyre terjedő szóbeszédnek a hatására, hogy nem viszonozza immár nagy hírű párjának szerelmét. Júliusban utána ment Milánóba.

Nem voltak együtt túl sokat. A férfinak minduntalan ott kellett hagynia Milánót, hogy megvédje utóvédcsapatait az osztrákok támadásaival szemben, és az egész olasz csizmára kiterjessze a hatalmát. Josephine eleinte el-elkísérte ezekre a hadjáratokra, de egy mozgásban lévő hadsereg nyomában zötykölődni - ez nem az ő életformája volt. Amikor egyszer az ő hintaja is tűz alá került, úgy érezte, sokkal jobban tetszik neki Milánó, és lóhalálában visszament oda. A következő év folyamán Napóleon fölújította terjedelmes levelezését, és gyakran panaszkodott a válasz elmaradása miatt. Amikor végre visszatérhetett Milánóba, azzal kezdte, hogy a sárga földig leteremtette feleségét - mellesleg igazságtalanul - egy ifjú szárnysegéd miatt, meg

amiért tömérdek ajándékot fogadott el az aggódó olaszoktól, akik meg akarták vesztegetni. Josephine bőven ontotta a könnyeket, és végül rávette őt változatlanul imádó férjét, hogy megtarthassa az ajándékokat. Megígérte, hogy nem fogad el többet, s ezek után évekig azzal magyarázott meg minden újabb ajándékot (mert a férje minden esetben kérdőre vonta), hogy még az eredeti zsákmányhoz tartozik.

1797 őszén Napóleon, miután egész Itáliát meghódította, visszatért Párizsba. Josephine ellenben úgy döntött, hogy éppen ez a legalkalmasabb időpont arra, hogy körutat tegyen Itáliában, ezért férje nélküle ment vissza, aki türelmetlenül várta, hogy hazatérjen, amire úgy egy hónap múlva került sor. Ettől fogva egyik vacsoráról, bálról, estélyről és egyéb társadalmi eseményről a másikra mentek, amit a fiatalasszony roppant élvezett - Napóleon és a párizsi társasági élet szerencséjére, mert a tábornok őnélküle ugyan nem ment volna el sehova. Ennek csak részben volt az oka romantikus ragaszkodása a feleségéhez. Változatlanul szerette, szerelmés volt belé, de úgy érzékelte, egyre növekvő ellenségeskedés veszi körül, és sejtette, hogy ez a bájos, szeretni való, körülrajongott és befolyásos asszony fölbecsülhetetlen támaszt jelenthet neki.

Egy létfontosságú kérdésben azonban súlyosan csalatkozott benne. Minthogy a dinasztia fogalma, az örökösödés még mindig erősen érvényesült az európai politikában, fiúra és örökösre volt szüksége, hogy teljesülhessen leghőbb vágya. Josephine nem adott neki örököst, és újabb és újabb bejelentései ellenére, hogy áldott állapotban érzi magát, valószínűleg túl volt a fogamzóképes koron. Ez azonban nem volt annyira sürgős, mint legengesztelhetetlenebb ellenségének, Angliának a meggyengítése, melynek céljából hadjáratot tervezett a Közel-Keletre, hogy elvágja Anglia létfontosságú utánpótlási vonalait. A kormány vezetői is bátorították, mert semmi sem tette volna őket boldogabbá, mint az, ha eltűnik Párizsból, sőt talán meg is ölik valamelyik csatában, vagy legalábbis reménytelenül elsüllyed a katonáskodás mocsarában.

Csapataival 1798 júliusában hajózott el Egyiptom felé. Persze azt akarta, hogy Josephine is menjen vele, de azután úgy döntött, hogy megkíméli a sivatagban való fárasztó zötykölődéstől. Az asszony azért elkísérte Toulonig, ott azonban búcsút intett neki. Partraszállása után néhány héttel Napóleon Egyiptom ura lett, annak ellenére, hogy augusztus 1-jén az angol flotta Lord Nelson vezérletével tönkreverte a francia hajóhadat a Nílus deltájában, s ezzel elszigetelte őt és seregét az anyaországtól. Ennek a tengeri katasztrófának a híre azonban kevésbé rázta meg Napóleont, mint az a Franciaországból érkezett levél, amely arról tájékoztatta, hogy Josephine megvásárolt egy Párizs közelében lévő jókora birtokot, amely a furcsa Malmaison nevet viseli, beköltöztette oda a már Itáliából ismert szárnysegédet, és az ő társaságában élvezi a hatalmas palotát. A levél és kézbesítője mögött föltehetően Napóleon népes családjának egyik vagy esetleg több tagja állt, akik állandóan sápadoztak a dühtől Josephine viselkedése miatt: amellett, hogy minduntalan fölszarvazza a férjét, nehezen megszerzett hitelét arra használja, hogy megvegyen egy ekkora palotát, fényűzően berendezze, és rátegye a kezét mindenre, amit el tud érni! Napóleon meglehetősen fellengzős levélben kérte Joseph öccsét, hogy nézzen utána a dolognak. Kétségtelenül tudta azonban, hogy Joseph körülbelül annyira tudja befolyásolni Josephine-t, mint Lord Nelsont, és mert amúgy is nyomasztotta a megcsúfolt szerelmes szerepe, gondolta, kutyaharapást szőrével. Már úgyis gondoskodtak számára néhány hárembeli szépségről, akiknek révén meg akarták nyerni a tetszését, ami egyébként az ő esetében teljesen eredménytelennek bizonyult - nem úgy néhány emberénél. Neki nem annyira érzéki kikapcsolódásra volt szüksége, mint inkább csipetnyi romantikára, amely kis időre elfeledteti vele a térképeit és haditerveit és attól való szüntelen félelmét, hogy valamelyik zúgolódó legyőzött az életére tör. Nemsokára meg is találta, amit keresett, egy ifjú hadnagy kacér hitvesében, aki - miután felbőszült férje gyorsan elvált tőle - Napóleon állandó szeretője lett egész közel-keleti tartózkodása alatt.

Ott-tartózkodása meglehetősen hirtelen, 1799 őszén ért véget. Miután egészen Szíriáig kiterjesztette uralmát, az angolok - török segítséggel - visszaszorították Egyiptomba. A hadjárat ily módon megfeneklett, ezért elhatározta, hogy angolosan távozik. Néhány hűséges tiszttársával titokban áthajózott a Földközi-tengeren - közben egy hajszál választotta el attól, hogy Nelson portyázó cirkálói foglyul ejtsék -, és november elején megérkezett Párizsba. Itt végrehajtotta híres államcsínyét, amely Franciaország tényleges diktátorává tette. Ami a hadnagy volt feleségét illeti, őt nem látta többé, ellenben bőkezű ajándékokat küldözgetett neki, sőt roppant előnyösen férjhez is adta. Egész életében ragyogóan értett az intermezzót követő házasságszerzéshez.

Ha a hölgyike örököst produkált volna neki, könnyen elfoglalhatta volna Josephine helyét az oldalán. De nem tette, s Josephine ismét nyeregbe került, miután főleg megállíthatatlan könnyáradattal - a család majd megpukkadt - levette a lábáról dühös férjurát... Napóleon nyilvánvalóan még mindig szerelmes volt belé, habár szenvedélye veszített hevéből, kapcsolatuk ezután sem volt plátói, de a kibékülésüknek politikai okai is voltak.

Mivel Napóleon támogatást elsősorban a többé-kevésbé konzervatív és hagyománytisztelő városi és falusi polgárságtól kaphatott, új helyzetében erkölcsösebb magatartást kellett tanúsítania, mint amilyet egy harcoló katonától lehet elvárni. Párizsban nem parádézhatott olyan nyíltan egy szeretővel, mint tette ezt Kairóban. Így hát nyelt egy nagyot, kifizette felesége elképesztő adósságait, beleértve a Malmaisont terhelő jelzálogot, útilaput kötött a szerető talpára (de nem állt rajta bosszút), és a szó szoros értelmében és minden vádaskodás nélkül ismét keblére ölelte feleségét. A megszelídült Josephine a hírek szerint soha többé nem tartott szeretőt. Férjének őszinte vonzalmát látva, meglepően ragaszkodó feleség lett belőle.

Nyilván nemcsak az elnéző férjet kezdte becsülni benne, hanem a rendkívüli katonát és államférfit is. Ahogy a férje elnézte neki megrögzött költekezését, ő is átsiklott a férfi alkalmi kapcsolatai és többé-kevésbé hazárd vállalkozásai fölött. Az elkövetkező négy-öt évben (1799-1804) majdhogynem kiegyensúlyozott házaséletet éltek, amelyet Josephine számára csak férje rokonainak szakadatlan gerillaháborúja és saját meddősége árnyékolt be, hiszen tudta, hogy ez mennyire sebezhetővé, sőt mellőzhetővé teszi.

A rokonság mélységes rosszallása, sőt fogcsikorgatása ellenére Napóleon akkor is kitartott mellette, amikor a francia szenátussal 1804 májusában megszavaztatta császári címét. Még ennek az évnek decemberében császárrá, Josephine-t pedig ugyanannak a szertartásnak keretében császárnévá koronázták. Amikor a császári pár kilépett a Notre-Dame székesegyház kapuján, Párizs népe egyforma lelkesen éltette mindkettőjüket. A leírások szerint az új császárné csodálatos látványt nyújtott ezen a napon ragyogó ruhájában, ragyogó frizurájával, ragyogó ékszereivel és ragyogó boldogságában.

Az elkövetkező öt évben - ha érthető módon nem volt is mindig ilyen ragyogóan boldog - vidáman lubickolt Olümposzi társadalmi helyzetének jövedelmében és élvezeteiben, miközben férje azzal töltötte az idejét, hogy maga ellen hangolta az angolokat, svédeket, osztrákokat, oroszokat, olaszokat, spanyolokat és portugálokat, akik külön-külön, olykor pedig összefogva támadtak ellene. De történt valami, ami jobban fenyegette Josephine helyzetét, mint valamennyi Napóleon-ellenes koalíció együttvéve: a császár még soha nem nemzett gyermeket, sőt jó ideje aggódott amiatt, hogy egyáltalán képes-e rá, de most végre (és minden kétséget kizáróan) gyermeke született egyik kapcsolatából. Ez nyilván fölélesztette benne azt a gondolatot, hogy lehetne még örököse, ha feleségül venne egy megfelelő rangos hölgyet. Széles körű kutatás eredményeként kiderítették, hogy az osztrák I. Ferenc császár Mária Lujza nevű leányának nemcsak kétségtelenül királyi vér folyik az ereiben, hanem roppant termékeny ősanyák hosszú sorára tekinthet vissza. Napóleon 1809 novemberében meghozta a gyötrelmes döntést, és közölte Josephine-nal, hogy elválik tőle. Persze megint nagy volt a sírás-rívás, de ezek a könnyek, legalábbis részben, krokodilkönnyek voltak, hiszen Josephine már régen fölkészült erre a hírre, és biztos lehetett benne, hogy fényűzően gondoskodni fognak róla Malmaisonban. A férje e tekintetben csakugyan olyan bőkezű volt, mint mindig, majd 1810 áprilisában oltár elé vezette Mária Lujzát. A következő év márciusában pedig megszületett a fiúörökös, a történelem egyik legjelentéktelenebb produktuma.

A házasság boldog volt. Napóleon energiája negyvenes évei elejére megfogyatkozott ugyan, amennyiben már csak négy-öt emberre volt elegendő a korábbi tíz helyett, Mária Lujza pedig mindössze tizennyolc éves szűz lány volt, de Napóleon egészen érettnek és meglepően érzékinek találta, ugyanakkor elég szelídnek és szerénynek ahhoz, hogy ne merítse ki fogyó tartalékait. Az új feleség, Josephine-nal ellentétben, nem volt olyan ragyogó elme, hogy beleszólhasson a politikába vagy az államügyekbe, de ez a hiányossága annál pihentetőbbé tette a társaságát. Nem volt sem egy Josephine, sem egy Maria Walewska, a bájos lengyel grófné, aki először merőben hazafias felbuzdulásból hódolt be Napóleonnak, de azután imádó és imádott kedvese lett, és aki egy évvel azelőtt megajándékozta a császárt első - és bizonyító erejű - fiával. De kötelességtudó feleség, tiszteletre méltó császárné - és egészében kellemes meglepetés volt. A fiuk pedig Napóleon szeme fénye és legfőbb öröme.

Politikailag viszont teljes kudarc volt ez a házasság. Még nem érte meg a második évfordulót sem, amikor az osztrák szövetség, amelynek érdekében köttetett, fölbomlott Napóleon katasztrofális oroszországi kalandja miatt; Mária Lujza apja százezer főnyi osztrák sereggel csatlakozott veje ellenségeihez. Napóleon végleges veresége és 1814 áprilisában bekövetkező lemondása után soha többé nem látta sem a feleségét, sem a fiát. Maria Walewska volt az, aki rövid időre meglátogatta a fiával együtt az Elba-szigeti száműzetés alatt.

Josephine a válása utáni években nem hivatalos udvart tartott fönn Malmaisonban, és változatlanul élvezte a gazdagok és hatalmasok társaságát, Napóleon néhány plátói keretek közt maradó, de szívélyes látogatását is beleértve. A császár lemondása után első ijedségében elmenekült otthonról, de nemsokára rájött, hogy nincs

mitől félnie. Ellenkezőleg, a győztes fél számos tekintélyes képviselője tüntette ki látogatásával, különösen Sándor cár, akire nagy hatást tett még mindig vonzó lénye. De nem élvezhette sokáig a hódolatnak ezt a formáját. Torokgyíkban megbetegedett, és május 29-én meghalt.

Egy évvel később lánya, Hortense (a majdani III. Napóleon anyja) Napóleonnal tartott, amikor az végleg eltávozott Párizsból. Napóleon ugyanis megszökött Elba szigetéről, és gyakorlatilag egész Franciaországot meghódította, mielőtt döbbent ellenségei egy lépést is tehettek volna. De óriási túlerővel hamarosan kiszorították Párizsból, és második száműzetésének színhelyére, Szent Ilona szigetére kényszerítették. Távozása előtt még egy utolsó, rövid látogatást tett Malmaisonban Hortense társaságában. A bútorok, a szőnyegek, a drapériák - minden Josephine-ra emlékeztette, az ő kedvességére, eleganciájára, a szép holmik iránti szeretetére. Amikor odaértek ahhoz a szobához, amelyben meghalt, azt kérte, hagyják egyedül bemenni. Néhány perc múlva kijött, és Hortense észrevette, hogy könnyes a szeme.

Emma Lyon és Lord Nelson

1798 augusztusában Horatio Nelson ellentengernagy volt Nápoly ünnepelt vendége. Az angol követ, Sir William Hamilton feleségét, egy alacsony sorból származó, rendkívüli szépséget lánykorában Emma Lyonnak hívták. A hónap elején Nelson hajóhada az abukiri öbölben gyakorlatilag tönkreverte a francia flottát, s ezzel véget vetett Napóleon ama reményének, hogy meghódíthatja, egész Egyiptomot. A kis káplár egy időre kutyaszorítóba került Észak-Afrikában, az admirális markát viszont tekintélyes summa ütötte ezért a győzelemért jó angol fontban, őt magát pedig a Nílus bárójának kitüntető címével ajándékozták meg. Amikor flottájával behajózott Nápolyba egy kis pihenés és kikapcsolódás céljából, első osztályú győztesnek, hősnek kijáró tisztelettel és lelkesedéssel fogadták. Franciabarátok kitiltva.

Az üdvözlők élbolyában ott volt Lady Hamilton is, aki nagyobb hévvel ölelte magához a hőst, mint amennyire a protokoll megkövetelte. Az egyik változat szerint elalélt a lelkesedéstől, de ezt valószínűleg egy romantikus lélek találta ki, aki hitt a "szerelem első látásra" fikciójában. Valójában ez már a második találkozásuk volt. Öt évvel ezelőtt Lady Hamilton nagy szívességet tett Nelson kapitánynak. Nelson akkor azzal a feladattal horgonyzott le hadihajójával Nápolyban (amely nemcsak egy város volt, hanem egyúttal az olasz csizma tekintélyes részét magában foglaló állam is), hogy kormánya nevében némi katonaságot kérjen a Dél-Franciaországban végrehajtandó brit katonai akciókhoz. A nápolyi királyné, Mária Karolina a megboldogult Marie-Antoinette testvére volt, és Emma Hamilton bizalmas barátnője, aki pótolhatatlan vigaszt nyújtott neki a francia trón meglehetősen idegesítő megüresedése után. Nemcsak erős jellemű nők voltak, hanem mindkét családban ők viselték a kalapot. Ferdinánd király krónikusan elhanyagolta az államügyeket, és inkább olyan férfias kedvteléseknek hódolt, mint a vaddisznó- és a szoknyavadászat, Sir Williamet pedig, bár lelkiismeretesen ellátta követi teendőit, jobban lekötötte és érdekelte a vulkanológia és a műgyűjtés. Így hát gyakorlatilag Mária Karolina intéz

te az államügyeket, Emma pedig a diplomáciaiakat, és amikor Nelson Nápolyba jött, főleg Emma gondoskodott arról, hogy megfelelően elszállásolják a követségen, és megkapja a kért csapatokat.

Egymás iránti érdeklődésük egész idő alatt, míg a kapitány a követség épületében lakott, ezen az úgymond hivatalos szinten maradt, legalábbis a jelek és valószínűleg a tények szerint is. Nelson beszámolt feleségének Emma szeretetreméltóságáról és a fiuk (a kapitány nevelt fia) iránt tanúsított kedvességéről, aki mint adjutáns kísérte el őt. A következő öt év alatt a kapitány és a lady nem látta egymást. Nelson ezt az időt majdnem megszakítás nélkül a tengeren és kimerítő csatákban töltötte. 1793-ban, a Korzika partjainál vívott ütközetben jórészt elveszítette a jobb szeme világát, majd 1797-ben, a Kanári-szigeteknél egy támadás közben olyan súlyosan megsebesült a jobb könyöke, hogy az egész karját amputálni kellett - egy, a hullámok hátán táncoló csónakban!

Az abukiri öbölben ismét súlyosan megsebesült: a jobb szeme fölött mély vágás érte a homlokát. Amikor tehát 1798-ban azon a napon megérkezett Nápolyba, valóságos emberi roncs volt. Negyvenéves korára teljesen megőszült, arca beesett, mert a skorbut miatt kihullottak a metszőfogai. Hét évvel volt idősebb és több hüvelykkel alacsonyabb Emmánál. De ez alatt az öt év alatt valaminek történnie kellett Emmával is, miközben figyelemmel kísérte az admirális látványos karrierjét, győzelmeit és sebesüléseit. Amikor zászlóshajójának fedélzetére lépve megpillantotta, könnyekben tört ki, és odafutott hozzá, hogy megölelje. A férfi fél karjával viszonozta az ölelést, és együtt mentek a követségre, ahol a követné féltő gondoskodással és gyöngédséggel vette körül.

Nem fárasztották magukat azzal, hogy leplezzék egyre növekvő kölcsönös vonzalmukat. Emma férje hatvannyolc éves volt egy olyan korban, amikor az átlagéletkor nem érte el az ötvenet sem. Reuma gyötörte, légzési zavarokban szenvedett, beteg volt a mája, és napról napra nehezebben viselte el az életet, amellett a legkevésbé sem volt féltékeny természetű. Nelson felesége mindenben megfelelt a hagyományos elvárásoknak, de házasságukat - amelyet sohasem lehetett szenvedélyesnek nevezni - az évek folyamán alaposan lehűtötték a köztük levő tengerek. Emmát és Nelsont részben a körülmények, részben a természet sodorta egymáshoz. Az asszony egy csöppet sem titkolta vonzalmát és csodálatát, a férfi pedig hasonlóképpen nyíltan viszonozta az érzelmeit. Már hónapokkal azelőtt, hogy ténylegesen szeretőkké váltak volna, an

nak könyvelte el őket a szóbeszéd és a pletyka. Sir William Hamilton nagy tisztelettel látta vendégül Nelsont nápolyi, majd később angliai házában. Gyanúját, ha egyáltalán fölmerült benne, megtartotta magának, amit a felesége és kedvese oly mértékű diszkrécióval viszonzott, hogy a közszájon forgó találgatások ellenére kapcsolatuk sohasem vált köztudottá.

Lady Hamilton nem adta össze magát fűvel-fával. Egy írástudatlan észak-angliai falusi patkolókovács lánya volt, és alig töltötte be az első évét, amikor meghalt az apja. Nemigen szolgálhatott hát mással, mint szépségével, kedvességével és elmés társalgásával. Volt annyi esze, hogy ezeket az előnyöket ne osztogassa meggondolatlanul, hanem egyszerre mindig csak egy embernek, ahogy Sir William utóbb tanúsította. Első pártfogója egy vidéki földbirtokos volt, a második egy fiatal nemesember, a harmadik Sir Hamilton, az ifjú nemes nagybátyja. Minthogy Emma fülig szerelmes volt az ifjúba, mélységesen megbántódott, amikor az egyszerűen továbbpasszolta Nápolyba a nagybátyjának. De az özvegy Hamilton jóságosnak és nagylelkűnek bizonyult, és büszke volt szép, fiatal kedvesére, úgyhogy Emma csakhamar megvigasztalódott Nápoly laza erkölcsű légkörében. Különösen azután, hogy megismerkedett a királynéval, aki - miután a kéjsóvár király otrombán megkörnyékezte Emmát - diszkréten értésére adta Sir Williamnek, hogy egy olyan kellemes megjelenésű hölgyet, mint Emma, Lady Hamiltonként nagyon szívesen látna az udvarban. A követ úr el volt ragadtatva ettől az ötlettől, és biztos lévén abban, hogy el fogja nyerni III. György király engedélyét, megkérte Emma kezét. 1791-ben, angliai látogatásuk alatt lezajlott a menyegző.

Emma szeretőnek is, feleségnek is éppolyan illedelmes volt, mint amilyen mutatós jelenség. Sosem viselkedett szabadosan. Mostantól fogva pedig mint a követné őexcellenciája (így szólította a királyné hivatalos alkalmakkor) általános tiszteletet vívott ki. Amikor 1793-ban először találkozott Nelsonnal, viselkedését nem érhette gáncs, és merő hazafiság fűtötte. 1798-ban azonban, miután hét évet élt le egy hatvanas éveiben járó, roppant elfoglalt ember mellett, bizonyos fokig elhanyagolt feleségnek érezhette magát, ami egy nőt könnyen fogékonnyá tesz egy olyan nagyságrendű csillag kisugárzásával szemben, mint Nelson. Különösen, ha ennek a csillagnak sürgős szüksége van némi reparációra. A meglepetést legföljebb az okozhatta, hogy Emma ilyen gyorsan leeresztette a felvonóhidat.

Ami Nelsont illeti, ha zászlóshajójának nem lett volna még nála is nagyobb szüksége a reparációra, lehet, hogy csak egyetlen éjszakát tölt a követségen, és másnap baráti - de csakis baráti - búcsút int Emmának. De a hajója kijavítása négy napot vett igénybe, s ezalatt ő is, Emma is menthetetlenül horogra akadt. Szoros kapcsolatuk ezután sem ért véget, mert a francia forradalom váratlanul utat tört magának a nápolyi királyságba. A király és a királyné, továbbá válogatott udvaroncaik sebtében úgy döntöttek, hogy bár szégyen a futás, de hasznos, és a Nelson-Hamilton hármas segített nekik Szicíliába menekülni. Emma hűsége, bátorsága és gyakorlatias problémamegközelítése ékes bizonyságot nyert, ahogy őfelségeiket bátorította a viharos tengeren, az ellenség támadásának is kitéve, és ez minden bizonnyal még nagyobbra növelte őt Nelson szemében. Amikor az udvar és a követség a város visszafoglalása után visszatért Nápolyba, Sir William (aki fölbecsülhetetlen értékű műkincseket veszített el menekülés közben a tengeren) úgy döntött, hogy neki egyszer s mindenkorra elege van a követesdiből. A baráti hármas együtt tért vissza Angliába. Emma félreismerhetetlenül, bár nem feltűnően várandós volt. A megfigyelők többsége úgy vélte, hogy egy kicsit meghízott.

Három hónappal később, 1801 januárjának végén Emma erősen megfázott, és ágynak dőlt. A gyermek megszületett. Egy kislány, Horatia. Emma édesanyja áldozatos segítségével - aki alighanem a történelem legtalpraesettebb asszonya és Emma legfőbb támasza volt - szülte meg gyermekét, és nyomban a Little Titchfield Streeten lakó Mrs. Gibson gondjaira bízta. Mindezt anélkül, hogy Sir William tudomást szerzett volna róla. Vagy legalábbis szemet hunyt fölötte. Mrs. Gibson pedig éppolyan diszkrét volt, mint amilyen lelkiismeretes. Amikor Nelson - aki a Csatornán teljesített szolgálatot - hírül vette Emmától a gyermek megszületését (egy gondosan sifrírozott levélben), alig bírt magával a boldogságtól. Emmának ettől fogva komoly vetélytársa akadt a rajongásban.

Talán az áldott esemény hatására, Nelson elkezdett a családi élet gondolatával foglalkozni. Mivel a tengeri szolgálat kevés alkalmat kínált az otthonkeresésre, Emmát kérte meg, hogy vásároljon neki egy házat vidéken, nem túl messze Londontól, és rendezze is be. Emma nagy örömmel tett eleget a kérésnek. Megvásárolt egy nem túl szép házat Surreyben, mintegy hat mérföldre Londontól, és a XIX. század eleji London környéki udvarházak minta

képévé varázsolta. Nagyarányú átalakításokat végeztetett, törvényes férje kényelmére és majdnem állandó jelenlétére is számítva (a birtokon egy patak folyt keresztül, amely fölé hidat építtetett, hadd horgásszon kedvére), s ezzel mintegy igazolta saját, majdnem állandó ottlétét is. Nelson mennyországnak érezte a helyet: végre egy kis családi életet élhetett imádott Emmájával, s alkalmanként Horatiával, különösen Sir William nem túl gyakori távollétei alatt.

1803 elején Sir William hazament meghalni. Emma és Nelson végig ott volt az ágya mellett, majd Nelson tapintatosan elvonult egy közeli szállodába, s az özvegyet egy nőrokon gondjaira bízta. A temetés után szinte azonnal ismét tengerre szólította a kötelesség, és csak 1805 augusztusában térhetett vissza.

Látogatása idilli volt: nap nap után együtt lehetett azzal az aszszonnyal és gyermekkel, akiket mindennél jobban szeretett. De ez is csupán rövid együttlét volt. Majdnem két éven át szakadatlanul űzte, kergette a francia hajóhadat, s megpróbálta döntő ütközetre kényszeríteni, amire végül a spanyol partok közelében, a Trafalgar-foknál nyílt alkalom. Családi békére vágyott, de a kötelesség parancsa és az örök ellenséggel megvívandó végső ütközet izgalmas kilátása ellenállhatatlanul csábította. S csakugyan a végső ütközet volt, nemcsak a francia hajóhadnak, hanem neki magának is. Amikor Emma hírül vette a halálát, fölsikoltott és ájultan esett össze.

A történet folytatására legjobb volna fátylát borítani. Emma mint Lady Hamilton sosem élt takarékosan, de nem is lépett túl korlátozott lehetőségein. Attól fogva azonban, hogy megvásárolta a surreyi házat, féktelenül pazarlóvá vált, részben azért, mert féktelenül nagylelkű volt. Sir William vagyonát jórészt az unokaöccse örökölte; Emmának kényelmes életet biztosító, de nem túl bőkezű járadék jutott. Nelsonnak elsősorban a feleségéről kellett gondoskodnia, de ő is hagyott némi járadékot Emmának, ám erről csakhamar kiderült, hogy megbízhatatlan befektetésre alapozta. Emmát élete hátralevő részében a szó szoros értelmében üldözték a hitelezők, ő pedig egyik helyről a másikra költözött, végül pedig Franciaországba menekült előlük. Végtelen mennyiségű könyörgő levelet írt a kormánynak, ismerőseinek és rokonainak, de a kormánytól egyetlen pennyt sem kapott, máshonnan is keveset. Horatia, éppúgy, mint határozott jellemű nagyanyja, végig - mármint Emma élete végéig - kitartott az anyja mellett a nyomorúságos szegénységben, Calais-ban.

Emma temetése is szegényes volt, leszámítva azt, hogy a calais-i kikötőben horgonyzó összes angol hajó valamennyi főtisztje partra szállt díszegyenruhában, és elkísérte a koporsót a temetőig.

Horatia pedig visszatért Angliába, férjhez ment, és boldog házasságban élt, amíg meg nem halt nyolcvanéves korában.

George Sand és Frédéric Chopin

Ha bizonyítani kell, hogy George Sand és Frédéric Chopin szerette egymást, akkor az a sokat emlegetett időszak a bizonyíték rá, amelyet együtt töltöttek a földközi-tengeri Mallorca szigetén. Az a csoda, hogy még mindig szóba álltak egymással, miután túl voltak ezen az élményen.

Néha úgy tetszik, mintha éveket töltöttek volna el ott, pedig mindössze három hónapig tartózkodtak a szigeten. 1838 novemberében érkeztek meg, két évvel azután, hogy megismerkedtek egy párizsi estélyen, amelyet Liszt Ferenc rendezett a költőnő kívánságára. Ezen a novemberi estén Chopin zongorázott, George Sand elmélyülten hallgatta a kandalló mellett, miközben egyik szivarról a másikra gyújtott. Feje köré bordó selyemkendőt csavart, lábán bíborvörös bársonynadrág feszült - roppant törökösen festett. A kezdődő tüdőbajával bajlódó Chopin egy csöppet sem volt elragadtatva a szivarozástól, s a meglehetősen józan, konvencionális gondolkodású művésznek a hivalkodó öltözék sem igen tetszett. A költőnő harminckét éves volt, és nemcsak viselkedésével, hanem írásaiban is nevetségessé tette a konvenciókat. Chopin huszonhat éves, kevésbé híres, de már ünnepelt művész. Családjának beszámolt róla, hogy megismerkedett "egy fontos személyiséggel, Madame Dudevant-nal, akit George Sandként ismernek", s hozzátette, hogy a maga részéről egy csöppet sem találta vonzónak. Talán ez a tartózkodás piszkálta föl Sand kíváncsiságát, vagy jelentett kihívást "énképének", mert a következő, decemberi estélyre, amelyen mind a ketten megjelentek, fehérbe és pirosba - Chopin szeretett Lengyelországának színeibe - öltözve állított be. Nemsokára meghívta Chopint vidéki otthonába, de ő elhárította a meghívást.

Az asszony valósággal üldözte. Chopin jóképű, megfontolt, előzékeny, a kor szemében vonzóan beteges férfi volt, és olyan zenét komponált, amely valósággal megbabonázta az asszonyt. Talán azt a tökélyt testesítette meg, amelyet minden szerelmében keresett, de még sosem talált meg. Izgatta a lehetőség; a remény még a

legkifinomultabb kebelben sem hamvad el soha. Úgy intézte, hogy mintegy véletlenül találkozzanak különféle estélyeken és más alkalmakkor. Amikor és ahol csak föllépett a művész, majdnem mindig ott volt ő is, és tüntetően vagy őszintén, de valósággal itta zongorajátékának minden hangját. Végül Chopin is észrevette, hogy sokkal vonzóbb, mint amilyennek korábban tartotta: először csak barátságosnak találta, azután kívánatosnak, végül pedig sóváran vágyott rá. Viszonyuk kezdete 1838 tavaszára datálódik. Nyáron már fülig szerelmesek voltak egymásba. Ősszel pedig elhatározták, hogy a telet együtt töltik ott, ahol süt a nap.

A párizsi spanyol konzul Mallorcát ajánlotta kitűnő éghajlata és derűs tájai miatt. November közepén érkeztek meg Palmába, a sziget fővárosába, az asszony tizenöt éves fiával és tízéves lányával együtt. Boldogok voltak, hogy elmenekültek a hideg, nyirkos északi télből; mohón vágytak a melegre, a napfényes, gyógyulást hozó nappalokra és a csillagfényes, szelíd éjszakákra. Chopin egy líraian örömteli levelében türkizkék égről, a lapis lazuli színeiben játszó tengerről, smaragdzöld hegyekről és isteni levegőről áradozott egyik barátjának: "az élet csodaszép!"

Ez volt az első héten. A második látványosan viharos időjárást hozott. Az egymást követő szélrohamok hideg esőket kergettek maguk előtt. Chopint az eső a szabadban érte utol: mire visszaért kis villájukba, kegyetlenül, fojtogatóan köhögött. Erősen lehűlt az idő, hidegebb volt, mint amilyet valaha is tapasztalt, írta később a költőnő. És nyirkos, olyan nyirkos, hogy bármihez nyúlt, vizesnek érezte. Minthogy a kibérelt házban nem volt se kályha, se kandalló, Sand megpróbálta egy vastag falú serpenyőbe rakott szénnel bemelegíteni, ettől azonban akkora füst keletkezett, hogy Chopin köhögése ijesztően súlyosbodott. A francia konzul, Sand kétségbeesett panaszkodását hallva, három orvost is küldött hozzájuk. Chopin egyik levelében beszámolt a diagnózisukról; az egyik azt mondta, hogy már meg is halt, a másik azt, hogy haldoklik, a harmadik azt, hogy hamarosan meg fog halni.

Ami elég közel állhatott az igazsághoz. Palma-szerte elterjedt a híre, hogy tüdővészben szenved és a halálán van, mire a ház tulajdonosa annyira megijedt a fertőzés veszélyétől, hogy minden teketória nélkül kitette őket, ugyanakkor kifizettette velük a villa kifüstölésének és rendbehozatalának költségeit, amit a spanyol egészségügyi törvények írtak elő. A rettenthetetlen francia konzul házában töltött néhány nap után egy elhagyott kolostorba költöz

tek be, amely a közeli domb sziklacsúcsára épült. Minden cókmókjukat (beleértve a külön erre az utazásra bérelt kis pianínót) egy öszvér húzta szekérre pakolva. December közepén George Sand azt írta egy ismerősének (életében összesen tizenkilencezer levelet írt), hogy Chopin nagyon beteg.

A hajdani kolostor egy középkori rémálom volt. Hatalmas kőtömege nekifeszült a közeli hegyek felől fújó, kegyetlen szélnek és esőnek, irdatlan belseje alig kínált védelmet a nyirkosság ellen; igazán nem lehetett eszményi helynek nevezni egy köhögési rohamoktól gyötört, vért köpő beteg számára. Az időjárás gyakran teljesen elzárta őket a külvilágtól, mert a Palmába vezető utakat járhatatlanná tette az eső. Ez azonban kifejezetten áldásnak bizonyult, mert George Sand szóba sem akart állni az itteni népséggel, amelyet durvának tartott, és mindenkiben tolvajt gyanított. Teljesen lefoglalta a primitív háztartás, odaadóan ápolta Chopint, és lelkiismeretesen tanította a gyerekeit: Maurice fiát görög történelemre, Solange lányát francia nyelvtanra és irodalomra. Valahogy még arra is szakított időt, hogy jókora adagot megírjon *Szpiridon* című regényéből. Ami Chopint illeti, akiről egyik levelében azt írta, hogy rettenetesen gyönge és fájdalmai vannak, ő huszonnégy prelűdöt komponált, továbbá egy scherzót és egy polonézt. Ha hajlamosak vagyunk is a vakáció tervéhez való makacs ragaszkodásukat (az időjárás minden ellenirányú erőfeszítése ellenére) úgy tekinteni, mint a javíthatatlan romantikus csökönyös vonakodását attól, hogy szembenézzen a tényekkel, gondoljuk meg: vajon mi képesek volnánk-e ekkora teljesítményre hasonló körülmények között? És ilyen olthatatlan szerelemre?

Februárra odáig jutottak - habár az idő megjavult -, hogy Chopinnek orvosi kezelés céljából haladéktalanul vissza kellett térnie Franciaországba. Az utazás lidércálomnak is beillett, de Marseilles-be megérkezve találtak egy hozzáértő orvost, és megszakították útjukat. George Sand őszinte megkönnyebbülésére Chopin állapota gyorsan javult. Az asszony folytatta az önfeláldozó ápolást, a szó szoros értelmében attól félve, hogy szerelmese túlságosan jó erre a világra (ahogy mélységes imádatában kifejezte magát), és márcsak ezért is elszólítja belőle a végzet. Chopin hálás szerelemmel és gyógyulással válaszolt.

Ez a marseilles-i tavasz jórészt elfeledtette velük a mallorcai tél megpróbáltatásait. Kellemes volt az idő, sikerült elkerülniük az autogramgyűjtőket, sokat lehettek kettesben. 1839 nyarán No

hant-ba, George Sand Párizstól délre fekvő öröklött birtokára költöztek, ahova az asszony odaszállíttatott egy elsőrendű hangversenyzongorát. A következő hét évben minden telet itt töltöttek a gyerekekkel együtt, a nyarakat pedig Párizsban; ez az időszak művészileg mindkettőjük számára roppant termékeny volt. A munkájuk alkalmanként elszakította őket egymástól - az asszony látni akarta egy-egy színdarabjának előadását, Chopin pedig (nagy ritkán és kelletlenül) hangversenyt adott, de többnyire együtt voltak. Sandot teljesen elbűvölte és lekötötte Chopin lángelméje. Nohant-ban biztosítani tudta számára többek közt a komponáláshoz és a gyógyuláshoz szükséges egyedüllétet. Ha pedig kikapcsolódásra és "visszaigazolásra" volt Chopinnek szüksége, meghívhatta azokat az embereket - Lisztet, Balzacot, Flaubert-t, Turgenyevet -, akik inkább nyújtották, mint vágyták a szórakozást. Még egy orvost, régi barátját is beszervezte, hogy vegye gyógyító szárnyai alá Chopint, és ne csak testileg, hanem lelkileg is kezelje a roppant érzékeny művészt.

Ez volt az az orvos, aki az 1840-es évek elején azt tanácsolta Sandnak - az írónő nem teljesen megbízható tanúsága szerint -, hogy fokozatosan és kíméletesen, de határozottan szakítson a művésszel. Hagyta, hogy az érzelmei apránként, bár nem szándékosan, anyalakká alakuljanak át, mondta helytelenítőn, és ez nem tesz jót a kapcsolatuknak. Amikor Sand egyedül volt Párizsban, Nohant-ba írt leveleit gyakran címezte az ő "három drága gyermekének". Ilyen körülmények között nem meglepő, hogy elsőként a fizikai vágy hunyt ki belőlük. Chopin romló egészsége kétségkívül hozzájárult ehhez (szenvedélyes romantikus lévén, amúgy sem volt soha az a szexuálisan túlfűtött típus). 1843-ban a tizenöt éves, koraérett Solange szárazon megállapítja róla, hogy aszexuális. 1845 után pedig George Sand, azzal a kétséges indokkal, hogy a szeretkezés megölheti a férfit, másnál keresi saját feszültségének levezetését. 1846-ból származik a *Lucrezia Floriani,* egyik kevésbé emlékezetes regénye, amelyben egy szerelmi viszony hanyatlását festi le; a leírás eléggé ráillett az övékére ahhoz, hogy zavarba hozza néhány közös barátjukat, habár Chopinnek állítólag nagyon tetszett.

Kapcsolatuk ebben az érzelmi félhomályban folytatódott; egyelőre fenntartotta a kölcsönös vonzalom maradéka és az aggodalom, no meg a megszokás. Azt a súlyos feszültséget azonban nem állta ki, amelyet Solange házassága idézett elő, aki egy semmire

kellő hozományvadászhoz ment férjhez 1847 tavaszán. Sand először pártolta a házasságot, de csakhamar megváltoztatta a véleményét, amikor látta, hogy a veje egykettőre elveri felesége hozományát. Rosszallását elsősorban Solange ellen fordította, aki sosem állt igazán közel hozzá. Chopin akkor éppen Párizsban volt, és nagyon megsértődött amiatt, hogy az asszony nem szólt neki a házasságról, és nem is hívta meg az esküvőre. Anya és lánya hamarosan bekövetkező veszekedésében Chopin a lány pártjára állt. Régóta romantikus atyai érzelmeket táplált iránta, és most boldogan vállalta a védelmező szerepét, amivel egyáltalán nem szerzett magának jó pontokat az anyánál. 1847 júliusában, kölcsönösen piszkolódó levelek után, a szakítás teljessé vált.

Egy eset kivételével soha többé nem találkoztak. 1848 tavaszán még egyszer összefutottak Párizsban egy közös barátjuk házának előcsarnokában. Chopin éppen elmenőben volt, George Sand pedig akkor jött. Chopin megkérdezte, mikor hallott utoljára Solange-ról. Amikor az asszony azt felelte, hogy egy héttel azelőtt, Chopin udvariasan közölte vele, hogy azóta nagymama lett. Miután röviden beszámolt arról, amit az anyáról és gyermekéről tudott, sarkon fordult és távozott.

Másfél évvel később meghalt. George Sandnak azt az állítását, hogy amikor meghallotta halála hírét, napokig beteg volt, éppúgy tulajdoníthatjuk erős dramatizálási hajlamának, mint őszinte érzésnek. A hír azonban legföljebb a hamut kavarta föl. Mindenesetre volt szerelmesének hiánya nem befolyásolta írói termékenységét. Életének hátralevő huszonhét éve alatt ugyanannyit írt, mint az előző negyedszázadban. Körülbelül ugyanezt mondhatjuk el szeretőinek számáról. A legutolsó napokról szóló beszámolókban egyszer sem találkozunk Frédéric Chopin nevével.

Viktória királynő és Albert herceg

Lehet boldog egy előre elrendezett házasság? Mert kevés házasságot hoztak össze akkora gonddal, mint Viktóriáét, Nagy-Britannia királynőjéét és a szász Coburg-házból származó Albert hercegét. Albertet nagyjából ötéves korában szemelték- ki a fiatal hercegnő férjéül, aki, minthogy agg nagybátyjának, IV. Vilmosnak különböző családi bajok és meddő feleségek miatt nem született gyermeke, az angol trón várományosa volt. Viktóriának és Albertnak volt egy közös nagybátyja: I. Lipót belga király, aki nagyon pártolta ezt a frigyet, s ebben nyájas, önfeláldozó, de céltudatos magántitkára, bizonyos Stockmar báró irányította. Főleg Stockmar felügyelte Albert németországi nevelését, majd gondoskodott a társaságba való bevezetéséről Itáliában, s mindezt abból a célból, hogy fölkészítse a Viktóriával való házasságra, vagy - ha a házasság terve netán dugába dől - vigaszdíjjal kárpótolják a XIX. századbeli Németországban csak úgy hemzsegő hercegségek és fejedelemségek valamelyikéből.

A fiatal Albert egy csöppet sem volt becsvágyó. Sokkal szívesebben lett volna természettudós. Nem érdekelte se a politika, se a hatalom, se a vagyon. A házasság is alig-alig. Kora ifjúságában igazán nem lehetett vonzó külsejűnek mondani. De roppant komoly fiú volt, aki talán éppen szüleinek házasságon kívüli kalandjait és botrányos válását látva, bámulatosan kötelességtudó fiatalemberré cseperedett. Amikor Lipót király és Stockmar ismertette az elhanyagolt fiúval majdani feladatait, engedelmesen elfogadta mint kötelező osztályrészét.

De csak egyik volt a sok kérő közül Viktóriánál, akinél kivált azután, hogy 1837-ben királynővé koronázták, herceg- és királyfiak és más rangos férjjelöltek egész falkája tette tiszteletét - több, mint amennyivel érdemben foglalkozhatott. Mindenfelől házasságközvetítők tűntek föl, akik fogadásokat kötöttek olyan jelöltekre, mint Sándor nagyherceg Oroszországból, akit Viktória erősen kedvelt; még saját miniszterelnöke, az ötvennyolc éves Lord Melbourne is szóba került, akit Viktória tizennyolc éves korában

ugyancsak erősen kedvelt, de persze nem *úgy*. A legtöbb fogadó mégis Albert hercegre tett, talán azért, mert tisztában volt Lipót király érdekeltségével és befolyásával (egyébként Viktória kedvenc nagybátyja volt). Egyet azonban tudtak: az új királynő, aki legalább olyan erős akaratú és önfejű volt, mint Lipót, úgy emlékezett a néhány évvel korábban látott Albertra, mint egy pufók, tizenhat éves, esetlen kamaszra, aki ráadásul mintha álomkórban szenvedett volna. Nem nagyon volt kedvére az a kilátás, hogy, mint ma mondanánk, egy ilyen nyamvadt alakhoz menjen férjhez.

De mennyire megváltozott Albert 1836 májusa és 1839 októbere között! Az itáliai naptól lebarnult, széles vállú, nyúlánk fiatalember immár vonzó férfipéldánynak számított egész Európában; szép formájú fejét dús haj koronázta (mióta kiment a divatból a paróka, mindenki megőrült a szép hajért), s a szeme megejtően kék volt. Látogatása első napjának estéjén Viktória ezt írta a naplójába: "Némileg fölkavart, amikor megláttam Albertot, aki igazán szép!" Az is tetszett neki, hogy romantikus vágyai nem ütköznek a politikai megfontolásokkal: Albert remek választásnak tűnt a királyi hitves szerepére. És nem annyira magas, hogy ő törpének látsszon mellette, ha együtt jelennek meg nyilvánosan. Tartózkodó modora és józansága biztosíték arra, hogy egyes rokonoktól eltérően - nem fog szégyent hozni a koronára. Társaságban szeretetre méltóan viselkedik, és akárcsak Viktória, élvezetét leli a zenében és a táncban. Végül pedig, minthogy ódzkodik a politikától, feltehetően nem fogja beleütni az orrát a birodalom kormányzásába. Legalábbis így gondolták az ifjú királynő meg a tanácsadói.

Albert nem égett a vágytól, hogy beteljesítse sorsát. Viktóriát ugyan tűrhetően csinosnak és vonzóan élénknek találta, de épp eleget hallott a nyakasságáról ahhoz, hogy ne siesse el a dolgot. Amikor 1839 elején hírét vette, hogy Lipót bácsi levelet kapott Viktória királynőtől, aki közölte, hogy "két-három évig nem kerülhet sor" semmilyen házasságra, elfogta a méreg. Rendben van, mondta magában mindamellett higgadtan, ha a nagybátyám mégis ragaszkodik hozzá, hogy látogassam meg a királynőt, az lesz hozzá az első szavam, hogy közlöm vele, belefáradtam a halogatásba, ezért (mint később beszámolt róla) "visszalépek az egész ügytől". De amikor októberben Londonba érkezett, a Viktóriához intézendő első szavaknak elébe vágott a királynő első pillantása, melyet a szép, új Albertra vetett, és azok az első szavak

sohasem hangzottak el. Viktóriának szemmel láthatóan és teljesen érthető módon nem volt kedve tovább halogatni az ügyet.

Albertnak sem. De protokolláris okokból mégsem kérhette meg csak úgy a kezét, a királynő pedig szintén nem kezdeményezhetett lányos szeméremből. Ezt az akadályt azonban elég könnyen leküzdötte: megbízta kedvenc udvarhölgyét, hogy tájékoztassa a szóban forgó úriember kedvenc udvaroncát: a királynőre a herceg igen kedvező benyomást tett. Ugyanezen közvetítők révén érkezett meg a válasz: a herceg hajlandó, kész és alkalmas. Ez a labdázás öt napig tartott. A hatodikon ismét találkoztak. "Ön minket nagyon boldoggá tehetne", motyogta Viktória, aki szemmel láthatóan megkönnyebbült attól, hogy immár leghőbb vágya valóra válik. Ez őt hasonlóképpen boldoggá tenné, hangzott a válasz őszintén, ha nem is olyan buzgón. Megölelték egymást. A következő három hónap bejegyzései Viktória naplójában azt a benyomást keltik, hogy kezdeti tevékenységük az annyira gyakori ölelkezésben és csókolózásban állt, amennyire ezt jövendő frigyük más, inkább a nyilvánosságra tartozó vonatkozásai csak megengedték.

E vonatkozások közé tartozott az Albert hitvesi státusa fölötti vita. Az elbűvölt Viktória nem kevesebbet akart, mint királlyá tenni, de Lord Melbourne-nek sikerült meggyőznie róla, hogy ez a kívánsága se nem praktikus, se nem bölcs. Arról, hogy Albertból királyt csináljanak, a parlamentnek kellene határoznia, mutatott rá, és még ha a parlament hajlandó volna is rá, nem kellene fölbátorítani arra, hogy királyokat nevezzen ki, mert még képes, és ugyanígy leteszi őket a trónról. Rendben van, mormolta a királynő, akkor legyen legalább *peer,* és rangban első a királynő után. Szó sem lehet róla, hangzott Lord Melbourne és mások válasza, a birodalom főrendjei sohasem fogják megengedni, hogy egy külföldi megelőzze őket a rangsorban. Végül Viktória kénytelen volt beérni néhány kevésbé hangzatos címmel és privilégiummal, úgymint hadseregtábornagy, a térdszalagrend lovagja és az a jog, hogy "karját a királynő karjába fűzzé'. Viktória házassága, éppúgy, mint bármely más államügy, a parlamentben is némi, sőt mondhatni heves ellenkezésbe ütközött. Amikor ez olyan formában jutott kifejezésre, hogy Albert évi ötvenezer fontos civillistáját harmincezerre szállították le (az ország gazdasági recessziót élt át), egy szangvinikusabb kérő, no meg Lipót király könnyen lefújhatta volna az egészet, ha ők ketten nem akarják

olyan nagyon. És ha Albert nem lett volna őszintén szerelmes az ő Viktóriájába.

Viktória viszont magánkívül volt mérhetetlen haragjában, és ahány becsmérlő jelzőt csak elő tudott kotorni korlátozott viktoriánus szókészletéből, mind a fejéhez vágta azoknak a szörnyű toryknak. De ő sem könnyítette meg éppen Albert dolgát, amikor a herceg személyes udvartartásának tagjait kellett kiválasztani. (Föltehetőleg ama kedvenc udvarhölgy sugallatára, aki éveken át Viktória nevelőnője volt, és egy csöppet sem örült annak, hogy jelentékeny befolyását egy csomó idegen beáramlása veszélyezteti.) Az esküvő után, amelyre 1840 februárjában került sor a St. James-palota királyi kápolnájában, a boldog pár és az udvaroncok tömege a windsori palotába vonult a pompás esti ünnepségre. Amikor Viktória és Albert megtekintette a kettejüknek berendezett tágas lakosztályt, az ifjú férj fölfedezte, hogy az ex-nevelőnő hálószobájának ajtaja közvetlenül a királynő öltözőszobájába nyílik. Két évbe telt, amíg sikerült nyugdíjba küldetnie a hölgyet, és Viktória készséges egyetértésével az addig egyetlen Stockmar mellett más külföldieket is az udvarba hozhatott.

A következő néhány év Viktória életének kétségkívül a legmeghatározóbb időszaka volt. Albert szerető, szelíd, de kitartó nevelése következtében az általában jókedvű, hetyke, gátlástalan, konvencióktól mentes fiatal lány átalakult azzá a korrekt és higgadt matrónává, aki nevét adta egy látszólag higgadt és korrekt korszaknak. Nem Viktória volt viktoriánus, hanem Albert. Bírálói éveken át úgy is jellemezték uralmát, mint albertiánus kort. De Viktória nem volt Trilby az ő Szvengálija mellett, még kevésbé Ingrid Bergman az ő Charles Boyer-ja mellett a *Gázláng*ban. Férjét egyszerűen sokkal jobban szerette, semhogy a maga céljai érdekében kihasználta vagy manipulálta volna. Talán túlságosan is szerette, annyira bálványozta, hogy szinte hitvesének nőnemű változata lett, anélkül hogy erre bármelyikük rájött volna. Illetve Albert kétségkívül észrevette a tagadhatatlan változást, de csak jó idő elteltével.

Javára írandó, hogy sohasem rombolta le felesége illúzióit. Szó sem volt arról, hogy a kezdetben felhőtlen boldogságban úszó fiatalasszonyból fokozatosan a szeretett férfi lábánál heverő alázatos rabnő lett. Ellenkezőleg, annak ellenére, hogy Viktória mint nő csakugyan eszeveszetten rajongott ifjú férjéért, mint királynő kezdetben erősen vonakodva adott neki bármilyen szerepet a kor

mányzásban. Csak idővel és fokozatosan engedett teret hitvese erős egyéniségének, félelmetes energiájának és szembetűnő hozzáértésének, miután Lord Melbourne meggyőzte róla, hogy semmi kár nem származik abból, ha Albert betekint a hivatalos iratokba. Különösen azután, hogy sorban követte egymást a kilenc gyermek, egyre inkább átalakult anyává és háziasszonnyá, a férje pedig uralkodóvá. Természetesen nem a szó szoros értelmében és törvényesen, de amikor III. Napóleon 1855-ben Londonba látogatott, Albert és a többi nagyfejű társaságában vett részt a különféle állami ceremóniákon, Viktória pedig ezalatt kedélyesen csevegett a szalonban Eugénie császárnéval. Az a világ - jóval inkább, mint ma - a férfiak világa volt.

Viktória pedig az a fajta nő, akinek szüksége van egy férfira. A trónra lépését követő három évben Lord Melbourne töltötte be ezt a szerepet bölcs politikai javaslataival és aggályos személyes tanácsaival, valamint elmés megjegyzéseivel, szórakoztató adomáival és borsos pletykáival. 1841 augusztusában azonban a whigek pártjával egyetemben ő is megbukott - Viktória könnyes és riadt bosszúságára. Ezután is hűségesen leveleztek, de Melbourne immár nem volt kéznél apai szerepében, és távozása mérhetetlenül megnövelte Viktória függőségét Alberttól és érdekes módon Albert mentorától, Stockmartól, aki afféle nélkülözhetetlen bútordarabbá vált az udvarban. A herceg fölbecsülhetetlenül értékes szerepet töltött be az átmeneti korszakban, főleg abban, hogy Sir Robert Peel, az új és nem annyira nyájas tory miniszterelnök, akivel szemben Viktória leküzdhetetlen ellenszenvet érzett, megtalálja a helyét az új felállásban, s hogy az uralkodónővel való kapcsolata fokozatosan egészen meleggé és bizalmassá váljon. Általában Albert érdemének tulajdonítják, hogy a brit monarchiát "a pártok fölé" helyezte, s ezáltal megerősítette. Viktóriának mint királynőnek jobban kellett alkalmazkodnia a valósághoz, mint hercegnőként valaha is. Albert, aki születésétől fogva kénytelen volt alkalmazkodni, mérhetetlenül nagy segítséget jelentett; megmutatta, hogyan kell ezt csinálni.

Egyetlen fontos tekintetben Viktória kevesebbel is beérte volna. Nem nagy örömmel hozta ugyanis a világra gyermekeit. Nem mintha terhességei és szülései különösebben komplikáltak vagy fájdalmasak lettek volna; egyszerűen nem szerette olyan nagyon a gyerekeket. Különösen a csecsemők olyan csúf kis jószágok! Végtére is ő királynő, akinek nem az a dolga, hogy benépesítse, ha

nem hogy kormányozza az országot. Albert azonban, akinek szexuális aktivitása kizárólag a feleségére összpontosult, erősen lekötötte a családi újratermeléssel, miközben ő inkább az államügyek terén tanúsított roppant nagy szorgalmat. Azt ugyan nem állította őfelsége, hogy ellenére van ez a munkamegosztás (szenvedélyesen élvezte azt, amit "ágybeli örömöknek" nevezett), de Albert szorgos munkálkodása azon, hogy őt újra meg újra ama kényelmetlen és kellemetlen állapotba juttassa, nem hozta őket közelebb egymáshoz. Ódzkodását még az sem tudta megszüntetni, hogy terhességei alatt férje roppant gyöngéden bánt vele.

Lord Melbourne távozása és hajdani nevelőnőjének kényszerű visszavonulása után mégis úgy tetszett, hogy ha a koronát nem is, de a jogart átengedi Albertnak. Ez némi problémát okozott a politika és a kormányhivatalok berkeiben, minthogy sem Albertnak, sem Stockmarnak nem volt különösebben jó véleménye a brit alkotmányos monarchiáról. Mind a ketten kicsinyesen pedánsak voltak: imádtak memorandumokat írni. Olykor fölöttébb parancsoló hangú feljegyzéseik szüntelen ingerültséget váltottak ki a brit tisztviselői kar felsőbb rétegeiben, különösen azzal, hogy e feljegyzések páratlanul higgadt és világos gondolkodásról tanúskodtak. Nincs rá bizonyíték, hogy Viktória szájából valaha is elhangzott az a híres mondat, hogy "nem kedvünkre való", de okunk van azt hinni, hogy számos brit politikus szájából annál gyakrabban.

Pedig jobban tették volna, ha készségesebben fogadják Albert okvetetlenkedő tanácsait. Lord Palmerston mint külügyminiszter 1846 és 1851 között állandóan visszaverte Albert abbéli próbálkozásait, hogy mérsékelje agresszív külpolitikáját, de mint miniszterelnök, 1855 után - látván, hogy Albert közreműködése milyen hasznosnak bizonyult az 1851-es nagyszabású Világkiállítás sikeres megrendezésében, továbbá azt, ahogy az ország részvételét intézte az 1853-1856-os krími háborúban - a csökönyös öregember is csatlakozott azokhoz az államférfiakhoz, akik igényt tartottak Albert tanácsaira és segédkezésére a kormányzásban. Viktóriát örömmel töltötte el férjének növekvő népszerűsége és befolyása, habár aggódott amiatt, hogy a sok munka és idegfeszültség kikezdi az egészségét. Albert sosem volt robusztus alkat, s az ötvenes években egészsége hanyatlásnak indult. A kontinensen tapasztalható forradalmi nyugtalanság, az angol ipari munkásság helyzete, a javíthatatlan angol nemesség örökös dohogása "a miatt

a német fickó miatt", a sajtó piszkálódása, gúnyolódása, az elkerülhetetlen ceremóniák ostoba unalma, legújabban pedig a súlyosbodó kormányzati felelősség - mindez együtt megtette a magáét.

Az évtized vége felé Viktória érezte, hogy közel a vég. Albertba csak Balmoralban, ritka skóciai vakációik alatt költözött élet, ahol magányukban megengedhették maguknak, hogy kimutassák vonzódásukat a zúgó erdők, hegyi patakok és tengerszemek iránt. Mihelyt visszatértek Londonba, a királynő szinte látta, hogyan fogy el a férje életereje: a fény kihuny szemében, járása lelassul, válla megroskad a terhek súlya alatt. Ez történt 1861 novemberében is, amikor Balmoralból visszatérve tudomást szereztek "Bertie", a walesi herceg és Nellie Clifden színésznő botrányos viszonyáról. Albertra, aki roppant szigorúan, kétségkívül túlságosan is szigorúan nevelte a fiát, és aki a házasságon kívüli szexet undorítónak tartotta, ez az ügy halálos csapást mért. Legalábbis így gondolta Viktória, olyannyira, hogy amikor Albert decemberben a halálos ágyán feküdt, nem volt hajlandó odahívni Bertie-t.

Kétévi "iszonyú magány" után a királynőnek sikerült kivergődnie mély gyászából. Még majdnem negyven évig kormányozta Angliát abban a szellemben, amelyben hite szerint Albert kívánta volna. Még mindig az ő kezében volt a jogar.

Mary Todd és Abraham Lincoln

Első találkozásuk híres történet. Legalábbis Mary később így mondta. 1839 telén, egy bálon került rá sor, amelyet abból az alkalomból rendeztek, hogy Illinois állam székhelyét Vandaliából Springfieldbe helyezték át. Mary Todd azért jött Springfieldbe, hogy férjet fogjon magának. (Férjezett nővérénél lakott.) Abraham Lincoln pedig azért, hogy karriert csináljon. De a fiatal ügyvéd, akinek legendás szerelme egyik pillanatról a másikra meghalt maláriában, egy másik pedig kikosarazta, egyúttal feleséget is keresett. Amikor meglátta a selyemruhás Maryt, egy pillanatig sem habozott: megtudakolta a nevét, és odament hozzá. "Miss Todd - mondta -, szeretnék táncolni magával, amilyen illetlenül csak lehet." És, mint Mary mondta, pontosan ezt tette.

Kiderült azonban, hogy a lánynak nemcsak szép ruhája és szép vonalú nyaka és válla van, amelyet a ruha fedetlenül hagyott. Fej is volt a nyakán, és Lincoln csakhamar rájött, hogy az a fejecske egyáltalán nem üres. Okos, tanult, értelmesen beszélő, irodalmilag művelt, zeneértő, franciául folyékonyan tudó fiatal hölgy volt Mart', aki egykettőre fölfedezte, hogy ez a langaléta óriás legalább olyan intelligens, mint ő, és hogy éppolyan szívesen beszélget a költészetről és a politikáról. Eddig főleg felszínes, sekélyes fiatalemberekkel ismerkedett meg, ezért lenyűgözte új udvarlójának sokoldalúsága, kígyózó gondolatmenete és gyorsan változó hangulata. Ugyanúgy, ahogy a fiatalembert elbűvölte a lány pezsgő élénksége, szikrázó intelligenciája, rugalmassága, életkedve. A bált követő hetekben gyakran találkoztak.

Mary a telet azzal töltötte, hogy eldöntse, a fiatal ügyvéd házassági ajánlatát fogadja-e el, vagy James Shieldet, a demokrata párti bírósági ülnököt részesítse előnyben, vagy netán Stephen A. Douglasnak, Abe majdani politikai vetélytársának nyújtsa a kezét. A kentuckyi arisztokráciához tartozó családja megrökönyödésére és azonnali hangos tiltakozása ellenére Abe mellett döntött, aki harmincéves létére (ő huszonegy volt) forma szerint tanulatlan és zavarba ejtően szegény volt, és egy csöppet sem látszott ígéretes

partinak. És miután döntött, teljesen összeomlott, amikor a férfi szép csöndben visszakozott, és mélységes búskomorságba esve közölte vele: olyan kevés reménye van rá, hogy azon a színvonalon vagy legalább megközelítőleg azon a színvonalon el tudja tartani, amelyet ő és a családja élvez, hogy legjobb, ha föloldja ígérete alól. Amikor Mary, nem annyira döbbent fájdalmában, mint inkább fölháborodásában könnyekben tört ki, Abe elhatározása megingott, átölelte, és megismételte korábbi házassági ajánlatát. De a kétségei nem múltak el, és az elkövetkező hetekben annyit veszekedtek, hogy 1841 újév napján megegyeztek: nem találkoznak többé.

Ez szemmel láthatóan inkább a lány döntése volt, mint a férfié. Temperamentumos teremtés lévén, dühkitöréseivel alaposan ki tudta hozni a sodrából szerelmesét. Szakításuk után úgy festették le Lincolnt, mint akinek "teljesen elment az esze". Egyik barátja följegyezte, hogy "egy hétre bezárkózott, s habár azóta ismét mutatkozik az emberek előtt, olyan gyönge és sovány, alig hinné az ember, hogy a suttogásnál hangosabb beszédre képes. Cefetül áll az ügye, de hogy milyen kilátásai vannak a helyzet megmentésére, nem tudnám megjósolni. Kétségtelenül elmondhatja, hogy a szerelem fájdalmas kaland, de a hiánya még fájdalmasabb." Lincoln orvostól orvosig járt. Aztán konzuli állást akart szerezni Dél-Amerikában. Egy évvel később még mindig levertnek látszott, de egy jó barátja sikeres házasságából bátorságot merített hozzá, hogy újból tiszteletét tegye Marynél. A bánatos Marynél, aki boldogan újította föl barátságukat.

Ez a barátság politikai színezetet nyert, amikor Mary és egy barátnője Abe tudtával - ha ugyan nem a segítségével - névtelen szatirikus leveleket kezdett írogatni a *Sangamo journalba* Shields ülnök ellen, aki ezek után a levélírók nevének fölfedését követelte a szerkesztőségtől. A kiadó Lincoln nevét adta meg, és Abe, miután lovagiasan vállalta a felelősséget, azon vette észre magát, hogy párbajra hívták ki. A történethez tartozik, hogy mivel övé volt a fegyver megválasztásának joga, lovagiatlan módon a miskárolókést javasolta, öt lépés távolságról. Végül ennél jóval tekintélyesebb fegyverrel, széles pengéjű karddal készültek megvívni a Mississippi egyik homokzátonyán, amelyre nem vonatkozott Illinois államnak a párbajozást tiltó törvénye. De Abe-nek elment a kedve a dologtól, még mielőtt egyetlen suhintásra sor került volna, s fölajánlotta, hogy közzétesz egy nyilatkozatot, miszerint a

levelek szatirikus élét nem személyes, hanem politikai természetűnek szánta. Shields elfogadta, így a komédia egy tartózkodóan barátságos feljegyzéssel ért véget.

Mary családja továbbra is határozottan ellenezte a lány kapcsolatát ezzel a rossz hírű fajankóval, ő viszont határozottan ellene szegült az ellenkezésüknek. A nővére és a sógora, belátva, hogy az esküvő immár elkerülhetetlen, volt olyan nagylelkű, és átengedte tágas szalonját a szertartásra, amelyre 1842 novemberében került sor. Ez volt az utolsó alkalom, hogy Mary a gondtalan jólét örömeit élvezhette. A fényűzés világából átlépett a kötelességszerű takarékoskodás és beosztás világába. Még nászútra sem tellett nekik; nyomban beköltöztek a Globe Tavern nevet viselő bérházba. Itt született meg 1843 augusztusában Robert Todd Lincoln. A kocsmákkal teli környék Mary legvadabb elképzeléseit is alulmúlta, és egy csöppet sem volt eszményi hely egy kisbaba számára. Szerencsére Abe-nek sikerült kibérelnie az előttük álló télre egy valamivel elfogadhatóbb, háromszobás házacskát, 1844 tavaszán pedig már eleget keresett ahhoz, hogy megvásároljon egy nagyobb, kényelmesebb házat. Ez volt az otthonuk egészen addig, amíg végleg Washingtonba nem költöztek. Négy fiuk közül a második már itt született meg 1846 márciusában. (Egyedül Robert élte túl kamaszéveit.)

Házasságukban a legnagyobb feszültséget Abe évenként hat hónapig tartó távolléte okozta, amikor más ügyvédekkel és a körzeti bíróval együtt beutazta Illinois középső részét, hogy megbízatásokat szerezzen. Mary elégedetlenségét csak fokozta az a gyanús öröm, amellyel Abe ezekre az utakra indult; persze hogy kedvét lelte bennük, hiszen nap nap után alkalmat adtak neki arra, hogy kielégítse szertelen társaságkedvelő hajlamát, s emellett a legváltozatosabb jogi tapasztalatokra tegyen szert.

Akár tetszett Marynek, akár nem, gyakorlatilag ez volt az egyetlen módja, hogy elegendő pénzt hozzon haza élelemre és fűtésre, és bizonyos mértékben kielégíthesse felesége vágyát a szép ruhák és "csinos holmik" után, addig is, amíg megfelelő praxist tud magának kiépíteni a városban. Számos nézeteltérésük egyik forrása az volt, hogy Mary inkább az élet hagyományos javaira és kellemességeire vágyott, Abe viszont éppen ezektől ódzkodott. Első pillantásra szembetűnt, mennyire nem illenek össze fizikailag; a férj százkilencvenkét centi magas volt, felesége jó harmincöt centivel alacsonyabb, és ez a különbség annyira za

varta az asszonyt, hogy soha nem engedte meg, hogy együtt fényképezzék le őket. Míg Mary az igényes déli felső körök divatjához és modorához szokott hozzá, férje - minden vele született kedvessége és méltósága ellenére - úgy festett, mint egy madárijesztő, és néha roppant közönségesen beszélt és viselkedett. Mary érzékenyen reagált mindarra, ami körülötte történt, férje viszont gyakran a gondolataiba feledkezett, és inkább szemlélődő természetű volt. Amikor a feleségnek beszélgetni lett volna kedve, ő szívesebben hallgatott. Ha Mary vitatkozni akart, ő inkább visszavonult a hadszíntérről, és megközelíthetetlenül magába zárkózott. Billy Herndonnal, Abe ügyvédtársával és legközelebbi barátjával pedig Mary egész életében elkeseredetten civakodott. Mindennek ellenére szerették és csodálták egymást, és Mary megingathatatlanul hitt egyik rokona igazában, aki azt mondta neki egyszer: "Mary, ha nekem olyan okos férjem volna, mint a tiéd, fütyülnék rá, hogy mit csinál!"

Volt viszont egy közös tulajdonságuk: a becsvágy. Mind a ketten úsztak a boldogságban, amikor 1846-ban a jelek szerint végre kifizetődtek Abe ismeretségszerző utazásai az államon belül: beválasztották a képviselőházba az 1847 októberében kezdődő ciklusra. Mary különösen örült washingtoni utazásuknak, amelynek során megálltak szülővárosában, a Kentucky állambeli Lexingtonban, ahol lassan megbékélő családjának eldicsekedhetett prominens személyiséggé előlépett férjével és két egészséges fiával. De a washingtoni élet csalódást okozott neki. Egy képviselő felesége ott jóval kevesebbet számított, mint Lexingtonban. Abe-et a munkája többnyire távol tartotta otthonától, a két eleven kisfiú viszont egész nap ott lábatlankodott körülötte. 1848 tavaszán visszament Lexingtonba, ahol a rabszolgák, akiket majd a férje fog fölszabadítani (akkor már az ő buzgó helyeslésével), jóval kényelmesebbé tették az életét. Abe a jelek szerint megkönnyebbült a távozásától, de a megkönnyebbülés helyét csakhamar elfoglalta a vágyakozás. "Amíg itt voltál - írta neki áprilisban -, azt hittem, egy kicsit akadályozol a munkámban, de most, hogy csak a munka maradt, teljesen elment tőle a kedvem... Utálok itt lenni egyedül ebben a régi szobában!" Amire Mary ezt válaszolta: "Mennyire szeretném, ha ahelyett, hogy írok, együtt lehetnénk ezen az estén! Nagyon szomorú vagyok ilyen távol tőled..."

Abe kongresszusi szereplése nem nevezhető éppen történelminek; csak a mexikói háborúval szembeni hangos és ingerült tilta

kozása vált emlékezetessé. Vissza is ment Springfieldbe, hogy megszilárdítsa helyzetét a whig párton belül. Fölkérték, hogy tegyen korteskörutat New Englandben Zachary Taylor érdekében, s mint kiváló szónok megint nagyot nőtt a felesége szemében. Arra is büszke lehetett Mary, hogy az apja halála után a család fölkérte Abe-et, jöjjön Lexingtonba, és képviselje őket a végrendeletet megtámadó rokonok ellen. Nagyon összetartó pár lett belőlük, és ez segített, hogy megőrizzék lelki egyensúlyukat, amikor 1850 elején Eddy fiukat elvitte a torokgyík. Majdnem nyolc hétig ápolták együtt, és most egymásnál kerestek vigaszt. Abe Mary kedvéért életében először csatlakozott hivatalosan az egyházhoz, és az Első Presbiteriánus Egyház templomában családi padot bérelt, amelyet végig megtartott az ötvenes években, sőt időről időre el is kísérte feleségét az istentiszteletekre. Nagy örömöt szerzett életükben az 1850-ben született Willie és az 1853 áprilisában született Tad. Talán Eddy elvesztése miatt nem annyira bölcsen, mint inkább rajongva szerették fiaikat, és olykor ingerült vendégeik bosszúságára mindent elnéztek nekik.

Jövedelmük és társadalmi helyzetük főleg az ötvenes években javult látványosan; úgy látszott, mintha Abe politikailag lehiggadt volna. 1854 májusában elfogadták Stephen Douglas szenátor kansas-nebraskai törvényjavaslatát, amely a rabszolgaságot népszavazás útján ki akarta terjeszteni az újonnan csatlakozott államokra is, és ez arra indította Lincolnt, hogy az illinoisi törvényhozás segítségével megcélozza az Egyesült Államok szenátusát a következő év februárjában esedékes választásokon. A három jelöltön kívül ő nyerte el a legtöbb szavazatot, de visszalépett a Douglas-törvényt szintén ellenző ellenfele javára. Nem sokkal ezután kivált a haldokló whig pártból, és csatlakozott az új Republikánus Párthoz, amely elítélte a rabszolgaság kiterjesztését. Bár ez a fordulat aggasztotta Maryt, hűségesen védelmébe vette rokonaival és ismerőseivel szemben.

A republikánusok Lincolnt jelölték 1858-ban a demokrata Douglas ellenében az Egyesült Államok szenátusába, hogy az ifjú szenátor majd szálljon be a híres szenátusi vitákba, és bár a választási csalások miatt veszített, országszerte óriási tekintélyre tett szert. Ám a választási manipulációk akkoriban még nem voltak olyan nyilvánvalók, mint manapság: őt magát kétségbe ejtette az eredmény, úgy érezte, politikai pályafutása véget ért. Elcsüggedt Mary is, aki biztosra vette, hogy Abe győzelme az első lépcsőfok

lesz a Fehér Házba vezető úton, és a vereség teljesen váratlanul érte. De 1860 májusában, kétévi szorgos együttes utazgatás után, amit manapság "gumicsirke-körút"-nak neveznek, elégedetten dőlhetett hátra a Republikánus Párt chicagói országos kongresszusán, ahol a férjét pártja az Egyesült Államok elnöki székébe jelölte.

A kampány alatt a politika iránti sosem lankadó érdeklődése még jobban megnőtt és elmélyült. Abe a kampány alatt otthon maradt, hogy ne bonyolódjék bele az országot megosztó csoportvitákba, de nap nap után a látogatók özönét fogadta: pártvezetőket, támogatókat, kampánytanácsadókat, újságírókat, rajzolókat, jóakarókat és rajongókat. Mary óriási gyakorlatra tehetett szert a fontos vendégek fogadásában éppúgy, mint a nemkívánatosak tapintatos kitessékelésében. Az Abe-et övező és minduntalan hangoztatott tisztelet is növelte az önbizalmát ebben az igencsak rangosnak látszó társaságban. Elemében érezte magát. Az 1860-as év valószínűleg élete legboldogabb éve volt, a csúcspont pedig mindkettőjük számára a választások éjszakája. Maryt az aggodalom otthon tartotta, miközben férje elsétált a távírdába, hogy megtudja a befutó eredményeket. Amikor New York eldöntötte a győzelmét, az volt az első mondata, hogy máris indul haza, és "elmondja a dolgot Marynek". Így is tett, és Mary túláradó örömmel fogadta a hírt.

A következő év már nem volt ilyen boldog. Miközben Abe-et a Dél kezelte megvetéssel, Maryt a washingtoni társaság sznobjai és nagyképű lokálpatriótái sajnálták le, akik azt mondták róla, hogy fölkapaszkodott az uborkafára. A kongresszus alkalmat adott neki némi bosszúra, amikor jókora összeget szavazott meg a Fehér Ház fölújítására. Mary remekül költötte el (kicsit túl is lépte) a keretet, és az elképesztően lerobbant épületből divatos otthont és pompás környezetet varázsolt, amely a legigényesebb bel- és külföldi vendégek fogadására is alkalmas volt. De a washingtoni társaság körében változatlanul bírálatot, sőt ellenségeskedést váltott ki a háborús időkben sem csökkenő költekezése, a politikai ügyekbe való beavatkozása (minden bizonnyal ő volt a történelem legpolitikusabb "first lady"-je) és parancsoló modora, amellyel olykor leplezte, máskor ellensúlyozta a mellőzés miatti megbántottságát.

Kentuckyi születésű és neveltetésű lévén (eltérően Abe-től, aki bár szintén Kentuckyban született, de másutt nőtt fel), nem volt híján némi enyhe déli rasszizmusnak, amely abban az elcsépelt

kijelentésben fejeződött ki, hogy "a jó öreg Mammy nálunk gyakorlatilag családtagnak számít". Egyik-másik rokona csatlakozott a Konföderációhoz. Akárcsak szűkebb pátriája, ő is valahol a határvonalon állt, amíg nyíltan fel nem karolta az északiak ügyét. Ennek folytán a fanatikus déliek köpönyegforgatónak tartották, a fanatikus északiak viszont azzal vádolták, hogy a Konföderációval szimpatizál. A vita annyira kiéleződött, hogy még egy kongresszusi bizottság is vizsgálni kezdte a lojalitását. Abe, hogy elejét vegye ennek a képtelenségnek, átment a Kapitóliumba, és a következő nyilatkozatot olvasta föl a bizottság előtt: "Én, Abraham Lincoln, az Egyesült Államok elnöke, saját akaratomból megjelentem e szenátusi bizottság előtt, hogy kijelentsem, legjobb tudomásom szerint nem igaz, hogy családom bármely tagja hitszegő módon kapcsolatot tartana fönn az ellenséggel." Mindezt olyan meggyőződéssel, őszinteséggel és méltósággal adta elő, hogy ezentúl egyetlen hivatalos megjegyzés sem hangzott el Mary lojalitásával kapcsolatban.

Az egyetlen jó, amit Mary a háborúnak köszönhetett, az volt, rogy Abe otthon maradt. A legtöbb estét együtt töltötték, sőt naponta kikocsikáztak az elnöki hintón, sokszor azért, hogy meglátogassák a katonai kórházakban fekvő sebesülteket. Abe sohasem mutatott érdeklődést egyetlen más nő iránt sem, részben azért, mert Mary zavarba ejtően féltékeny tudott lenni, főleg azonban azért, mert csakugyan nem érdekelte senki. Egy fehér házbeli fogadáson megjegyezte a mellette álló riporternek, miközben nem vette le a szemét a vendégekkel könnyedén társalgó Maryről: "A feleségem éppolyan csinos, mint lány korában volt, amikor szegény senki létemre beleszerettem. És ami még több: azóta is szerelmes vagyok belé."

Azon a tragikus estén, 1865 áprilisában, miközben John Wilkes Booth utat tört magának a Ford Színház elnöki páholyához, Mary és Abe kéz a kézben ült egymás mellett, és élvezték az előadást.

Elizabeth Barrett és Robert Browning

1845 januárjában Elizabeth már majdnem harminckilenc éves vénkisasszony volt, akit a tüdőbaj ágyhoz szegezett édesapja tágas, azóta híressé vált házának egyik szobájában, a Wimpole Street 50. alatt. Az özvegy apa - klasszikus viktoriánus "pater familias" - szívből és gyöngéden szerette tucatnyi gyermekét, de annyira rájuk telepedett, hogy zsarnoki módon ellenzett minden kitörési kísérletet, kiváltképpen olyan szégyenteljes szándékkal, mint a házasság. Ez a tiltás elsősorban Elizabethre vonatkozott, aki mindig is a kedvence volt, és akinek egyre növekvő költői híre nagy büszkeséggel töltötte el. A szívós ragaszkodás nem okozott problémát a lányának, mert mélységesen szerette az apját, és öt éve, amióta meghalt a legkedvesebb fivére, nem volt más, akire a szeretetét pazarolhatta volna. Higgadtan belenyugodott, hogy otthon fogja leélni azt a néhány évet, amelyet a betegség még meghagy neki.

Az előző évben adták ki költeményeinek gazdag gyűjteményét. Egyik versében tisztelettel adózott néhány kortárs költőnek, köztük Robert Browningnak. 1845 januárjában az *És Pippa énekelt* és a *Paracelsus* harminckét éves költőjének egyébként derűs kedélyét beárnyékolta, hogy elhanyagolja a kritika, és az olvasók sem igen vesznek tudomást róla. Ezért amikor egyik barátja odaadta neki Elizabeth verseit, és elolvasta a rá vonatkozó sorokat, nagyon meghatódott és föllelkesedett. Elolvasta az egész gyűjteményt, és ebben a végzettől sújtott hónapban levelet írt a költőtársnak, amelyben őszintén és becsületesen beszámolt róla, milyen hatással volt rá: "Tiszta szívemből szeretem a verseit, kedves Miss Barrett... és Magát is szeretem."

Ez utóbbi vallomás kicsit korainak tűnik, de talán csakugyan így érzett abban a pillanatban. Nemcsak a versekből kitetsző eleven, figyelmes elme bűvölte el; már hónapok óta valóságos dicshimnuszokat zengett róla egy közös barátjuk, egy önjelölt Cupido és házasságszerző, Elizabeth unokabátyja, bizonyos John Kenyon, aki egyidős volt az apával; jó barátok is voltak, de bizonyára nem lett volna így, ha ez a félelmetes úriember megtudja róla, hogy

udvarlókat toboroz a lányának, és alkalmanként megszervezi, hogy Robert meglátogathassa Elizabethet, amit azonban a lány mindahányszor visszautasított, a betegségére hivatkozva. A Wimpole Street-i ház olyan volt, mint egy erőd, amelyet egy megvesztegethetetlen inas és egy mindenre elszánt, népes család védelmezett, egy szörnyeteggel az élén. Elizabeth, növekvő híre és az őt látni vágyók szaporodó száma ellenére, néhány egészen közeli barátot és egy-két lerázhatatlan tolakodót leszámítva, soha senkinek nem volt otthon.

És ezt nemcsak az apja akarta így, hanem ő maga is. Fivére halála annyira megtörte lelkileg - bűntudat gyötörte, mert az ő sürgetésére maradt vele a fiú egy tengerparti kúra idejére, és egy viharban a tengerbe veszett -, hogy néhány bizalmas ismerőst kivéve, csakugyan nem vágyott látni senkit. Az volt az egyetlen terápiája, az egyetlen mentsvára, ha beletemetkezhetett a költészetbe, vagy ahogy ő mondta: "dolgozik, dolgozik és dolgozik". Amikor Robert gyakori leveleiben, eltérve az olyan témáktól, mint Görögország, Róma, a reneszánsz és általában az irodalom, könyörögni kezdett, hadd látogassa meg, mindig kitért a kérése elől. Még mindig január volt, és a tél "engem annyira bezár, mint a pele szemét; majd tavasszal meglátjuk; akkor általában jobban vagyok, és megint a külvilág felé fordulhatok." Csakugyan sokkal jobban lett. Öt éven át csak azok érzékelték állapotának ritka javulását, akik szerették, de Robert figyelme gyors és erőteljes javulást idézett elő. A szó szoros értelmében lábra állította.

Őt viszont Elizabeth levette a lábáról. Szerelem volt ez már az előtt is, hogy meglátták egymást. Beleszerettek egymás munkájába, tudásába, a szépség és a költészet iránti rajongásába, végül pedig egymásba. 1840 májusában Robert végre bebocsátást nyert a titkos szentélybe. Elizabeth halálosan félt attól, hogy netán csalódni fog, de már késő volt. A férfi oly hirtelem és oly heves türelmetlenséggel vallott szerelmet, hogy azonnal meghátrált: nem, ő nagyon beteg, ő nem szerethet senkit, ő nem mehet férjhez, ne is beszéljen róla többé.

De Robert beszélt. Szelíden, de kitartóan. És írt róla sűrűn egymást követő leveleiben, amelyek a ritka látogatások szüneteit kitöltötték. (Mr. Barrett eltűrte ezeket a látogatásokat, hiszen egy költőtársról volt szó, s a szerelmesek úgy gondolták, jobb, ha meghagyják tudatlanságában.) Elizabeth tiltakozása olyan mértékben gyöngült, ahogy ő maga fizikailag erősödött. Már járkált

a szobájában, majd a házban. Azután a szomszédságba is elmerészkedett. Kikocsizgatott. Szeptember elején, amikor szeretett spánieljét, Flusht ellopták és váltságdíjat követeltek érte, ő volt az, aki fölkutatta a tolvajt, és tárgyalt vele a kutya visszaadásáról. Addigra engedett Robert sürgetésének is, hogy házasodjanak össze, szökjenek meg, és költözzenek a gyógyító klímájú, napsütéses Itáliába.

A férfinak az volt a terve, hogy előbb titokban összeházasodnak (így mire fény derül az ügyre, a despota törvényesen nem akadályozhatja meg Elizabethet abban, hogy kövesse a férjét), majd a földrengést megelőzendő, a lehető leghamarabb elutaznak Londonból. A tervet kénytelen volt előbb valóra váltani, mint gondolta, mert Mr. Barrett hirtelen vidékre küldte egyik fiát, hogy béreljen ki egy házat. A családnak, mint szokásos parancsoló modorában kijelentette, azonnal ki kell költöznie a Wimpole Street-i erődből, hogy renováltathassák. A szerelmesek pánikba estek. Még egy tél a kormos levegőjű Londonban! - Elizabethet már a gondolatára is kirázta a hideg, mégis nehezére esett a végső elhatározás. "Túlságosan gyorsnak és túlságosan hirtelennek rémlik - írta Robertnak -, hogy már most belevágjunk az itáliai kalandba." A férfi izgatott válasza órákon belül megérkezett. Emlékeztette rá, hogy a halogatás még egyévi várakozást jelenthet. "Láthatod, mit értünk el azzal, hogy vártunk. Azonnal össze kell házasodnunk, és Itáliába kell mennünk. Még ma megszerzem az engedélyt, és szombaton egybekelhetünk."

Ez szeptember 10-én, szerdán történt. Szombaton délelőtt, ha sebtében is, de tisztességesen összeadták őket a St. Marylebone templomban. A két tanú Elizabeth hűséges szobalánya és Robert velük rokonszenvező unokafivére volt. Az egyszerű szertartás után elváltak, és ki-ki hazament: a hosszabb távollét gyanút kelthetett volna az erődben. Elizabeth, visszaérve a szobájába, az elutazás boldog lázában égve és az eseménynek a papára teendő várható hatásától rettegve várt. Nem sokáig. Csütörtökön a papa bejelentette, hogy a következő hétfőn költöznek. Robert azonnal megszervezte, hogy ifjú felesége és a szobalány szombat délután találkozzék vele egy könyvesboltban. Október közepén már egy pisai bérlakásban laktak; azt mondták nekik, az ottani enyhe éghajlat a legjobb a gyönge angol tüdőknek. 1847 tavaszán aztán átköltöztek a világ egyik legszebb városába, Firenzébe, amely rövid megszakításokkal házasságuk egész hátralevő idejében az otthonuk lett.

Amikor Mr. Barrett visszaérkezett Londonba, döbbenten konstatálta, hogy leánya becsapta, és visszahúzódott keserű csalódásának csigaházába. Elizabeth egyetlen levelére sem válaszolt. Beszélni is ritkán beszélt róla, akkor is úgy, mintha meghalt volna. A család más tagjainak azonban szabad volt levelezniük vele. Egyik húgának megírta többek között, hogy Pisában volt egy vetélése, amit meglepően könnyen viselt el. "Mindenki csodálkozva állapítja meg, milyen gyorsan tér vissza az erőm." 1849 márciusában már elég erős volt ahhoz, hogy annak rendje és módja szerint világra hozza a fiukat. Ezt a nyarat a hőség és a moszkitók elől elmenekülve, egy - mint írta - "sasfészekben" töltötték, a Firenze és Pisa közötti hegyekben, ahol "nagyokat sétálunk az erdőkben és a hegyekben, és a vízesések mellett üldögélünk a csillagfényes és holdas éjszakákon". Még ahhoz is elég erősnek érezte magát, hogy öt mérföldet lovagoljon a hegyekben egy piknikre. "A kecskékkel együtt ebédeltünk, és a kisbaba a sálamon fekve hempergett és kacagott."

Ebben az évben mutatta meg először férjének azt a negyvennégy szonettet, amelyek utóbb az angol nyelvű szerelmi költészet leghíresebb darabjaivá lettek. (A negyvenharmadik kezdődik e sorokkal: "Hogy szeretlek? Figyelj.") Robert üdítően derűsnek, meghatónak és lefegyverzőnek találta őket. Túlságosan személyes jellegűek ahhoz, hogy közölni lehessen őket (jelentette ki Elizabeth); túlságosan tökéletesek ahhoz (így Robert), hogy ne adja ki őket. A dilemmát a következő csellel oldották meg. Robert sokszor nevezte feleségét "kis portugálom"-nak haloványbarna arcbőre miatt, így hát a verseket 1850-ben úgy adták ki, mintha Camoëns portugál költőhöz írta volna őket a kedvese, és mintha fordítások volnának. *Portuqál szonettek* címmel foglalták bele Elizabeth Barrett-Browning verseskötetébe.

Browningék 1851-ben hazalátogattak Londonba. Híres emberek lévén, elárasztották őket a látogatók, többek közt Robert elbűvölően kedves szülei és Elizabeth George nevű bátyja, akinek rosszallását csakhamar eloszlatta a meleg fogadtatás, tagadhatatlanul boldog húgának látványa és új kis unokaöccsének lefegyverző kedvessége. A szörnyetegtől azonban csak egy keserűen szemrehányó, goromba levelet és egy csomagot kaptak, amely Elizabeth fölbontatlan leveleit tartalmazta. A londoni levegő rögtön rossz hatással volt a fiatalasszony egészségére, s Robert attól féltette, hogy az apja viselkedése miatti csalódás még jobban árthat neki. Ezért hamarosan visszatértek a kontinensre.

A következő évben azonban megint Londonba utaztak. Előtte nyolc hónapot töltöttek Párizsban, és sokat voltak együtt George Sand-nal, Elizabeth (de nem Robert) bálványával; Elizabeth ezalatt eléggé megerősödött ahhoz, hogy Londonban is tegyenek egy rövid látogatást, mielőtt továbbutaznának Itáliába, hogy a telet Rómában, illetve Firenzében töltsék. A napsütéses Itáliában azután mind a ketten munkához láttak: Robert belekezdett a *Férfiak és nők*be, Elizabeth pedig az *Aurora Leigh* című verses regénybe. Teljesen külön dolgoztak, és eszükbe sem jutott, hogy versengjenek egymással; mindkettő a másikat hitte nagyobb költőnek. Elizabeth kétségkívül a saját helyzetükre gondolt, amikor ezeket a sorokat adta Romney szájába: "Szerelmem, szeressük egymást nagyon...

Persze óhatatlanul adódtak köztük nézeteltérések is. A társadalmi és politikai kérdésekről hasonló véleményük volt - manapság liberálisnak mondanánk -, de Elizabethet idealizmusa radikálisabb nézetekhez juttatta el, mint amit szkeptikus férje el tudott fogadni. A korukban oly népszerű spiritualizmus kérdésében pedig férje majdnem cinikus visszautasításába ütközött, úgyhogy bölcsen fegyverszünetet kötöttek, és a témát a tabuk régiójába száműzték.

1857-ben meghalt Elizabeth apja. Emiatt az asszony látens bűntudata még súlyosabbá vált. Egyre gyakrabban köhögött. Már Róma és Firenze sem segített; lassan és szeszélyesen, de félreismerhetetlenül fogyni kezdett az ereje. Már ahhoz is gyönge volt, hogy nyárra fölmenjenek a hegyekbe, s a város párás hőségében lihegve kapkodott levegőért, amitől Robert még jobban szenvedett, mint ő. 1861 júniusára teljesen legyengült, s a hónap utolsó napján békésen örökre elaludt a férje karjaiban. Másnap este a férfi ezt írta nővérének: "A jövő mostantól fogva csak annyiban létezik számomra, hogy magában foglalja és földolgozza a múltat... Ha látnád, milyen tökéletesen szép most!"

A sors arra ítélte, hogy huszonnyolc évvel élje túl Elizabethet. Élete hátralevő részélíen jól láthatóan az óraláncán hordta felesége jegygyűrűjét.

Anna Sznyitkina és Fjodor Dosztojevszkij

Amikor Anna Sznyitkina 1866-ban megismerkedett Szentpétervárott Fjodor Dosztojevszkijjel, ő húszéves volt, a férfi pedig negyvennégy. Szegénységben élő, örökké küszködő író volt már akkor, amikor Anna még nem is élt. Habár első regényével, az 1843-ban megjelent *Szegény emberek*kel szerény sikert aratott, következő műveit a becsmérléstől a közönyig terjedő kritika fogadta. Ifjúkorában egy politikai összeesküvésben való részvétele miatt halálra ítélték, majd az ítéletet négyévi szibériai kényszermunkára változtatták. Azután újabb négy nyomorúságos évet élt meg agyongyötört közkatonaként az orosz hadseregben. Leszerelése után jó évtizedet töltött el azzal, hogy szívósan és kitartóan írt, annak ellenére, hogy szüntelenül nyaggatta a rokonsága; hogy lelkiismeretlen kiadók galádul bántak vele; hogy a hitelezők kérlelhetetlen hada üldözte, ő pedig sohasem tudott bánni a pénzzel. Mindezt még tetézték a krónikus epilepsziájából fakadó váratlan rohamok.

A termékeny alkotó munkának és gondtalan életnek ezek az akadályai azonban eltörpültek a szerencsejátékokhoz való beteges vonzalma mellett, amelyet oly nyomasztóan ábrázolt *A játékos* című önéletrajzi elbeszélésében. Sem ügyes, sem szerencsés nem volt a játékban, mindig sokkal többet veszített, mint amennyit nyert, mégis mihelyt a rulett- vagy kártyaasztal közelébe került, minden önuralmát elveszítette. Minthogy szenvedélye mélyen gyökerezett a jellemében, talán veleszületett hiba volt, nem is remélhette, hogy kigyógyul belőle. Olyasvalaki segítségére volt szüksége, aki eléggé szereti ahhoz, hogy együttérző türelemmel bánjon vele, s egyúttal kellő támaszt nyújtson e szörnyű probléma megoldásához.

A *Bűn és bűnhődés* 1866-ban jelent meg, de évekig csekély elismerést és pénzt hozott írójának. Annyira kétségbeejtő helyzetbe került ebben az évben, hogy kénytelen volt olyan megalázó szerződést kötni, mely szerint ha nem fejezi be új regényét november elsejéig, a kiadó tulajdonába megy át minden, amit addig írt és azután fog írni. A helyzetet még bonyolultabbá tette, hogy szep

temberben fölkeresett egy szemészorvost, aki azt mondta neki, vagy drasztikusan csökkenti az írást, vagy meg fog vakulni. Ne saját kezűleg írjon, tanácsolta, hanem diktáljon. Szerencsére a közelben működött egy gyorsíróiskola, és az igazgató éppen tudott valakit ajánlani. A legjobb tanítványát: Anna Sznyitkinát.

Roppant szerencsés választásnak bizonyult. Anna apja is (aki nemrég halt meg), anyja is szenvedélyes olvasó volt, és annyira szerették Fjodor Dosztojevszkij történeteit, hogy egyik regényalakja után Netocskának becézték a lányukat. Maga Anna, aki jó ideje rajongott az íróért, majd kibújt a bőréből örömében, hogy bálványának segítségére lehet. Az első próbálkozás alkalmával azonban Dosztojevszkij, aki még nem heverte ki teljesen előző éjszakai epilepsziás rohamát, elviselhetetlenül ingerlékeny volt. Rettentő gyorsan diktált, és minden mondatot visszaolvastatott, szemére hányva a lánynak, hogy lassan ír és tele hibával, végül pedig meglehetős nyersen elküldte. Pillanatnyi gondolkodás után azonban azt mondta, másnap jöjjön el megint. Anna tajtékozva ment haza, és azt mondta magában, soha többé nem akarja látni ezt az elviselhetetlen zsarnokot. Másnap reggelre azonban megenyhült, megváltoztatta elhatározását, összeszedte a bátorságát, és mégis elment hozzá.

A második nap már nem volt olyan rossz, és az elkövetkező hetekben nyilván sikerült annyit termelnie az új csapatnak, hogy teljesítette a Szelovszkij-féle szerződést, legalábbis mennyiségileg, s a törvény ennél nem kívánt többet. Közben sokat javult a személyes kapcsolatuk. Fjodor megmutatta Annának, hogy barátságosan is tud viselkedni, ha jó kedve van, s egyre szorosabb romantikus vonzalom támadt köztük. Annát lenyűgözte az író vitathatatlan zsenialitása, és fülig szerelmes lett belé. Titkát elmondta a nővérének, aki figyelmeztette, hogy reménytelen az ügy: a férfi huszonnégy évvel idősebb nála, ráadásul beteg, szegény, tele van adóssággal, és minden szempontból megbízhatatlan. Pedig azt még nem is tudta, hogy Dosztojevszkij négy nőnek kérte meg a kezét azóta, hogy három és fél évvel ezelőtt meghalt az első felesége, aki egy hárpia volt. De ha történetesen tudja, ez éppúgy nem befolyásolta volna Annát, mint ahogy nővére figyelmeztetései sem. Türelmetlenül leste Fjodor érzelmeinek jeleit. Amikor az író egy szép napon elmésen képletes formában megkérte a kezét, mondván, hogy egy gyémántot fedezett föl elrejtve a papírjai között, Anna boldogan igent mondott. 1867 februárjában megesküdtek.

Házassága első napjaiban Annának sok keserűséget okozott Fjodor nevelt fiának és sógornőjének viselkedése, akik körülbelül úgy bántak vele, mint Hamupipőkével a mostohatestvérei. Anna anyja, aki távolról aggodalommal figyelte az eseményeket, azt ajánlotta a lányának, beszélje rá a férjét, hogy egy kis időre utazzanak külföldre, hadd legyenek egyedül házasságuknak ezeknek a kritikus heteiben. Sokba fog kerülni, de valamivel ő is hozzá tud járulni, Anna pedig eladhatna vagy zálogba tehetne néhány ruhát, bútort, miegymást. Anna előbb megszerezte a pénzt, és csak azután vetette föl férjének az utazás gondolatát, aki nem volt túlságosan elragadtatva az ötlettől, és kikötötte, hogy legföljebb két-három hónapról lehet szó. Nem sokkal húsvét után útra keltek, nem is sejtve, hogy csak több mint négy év múlva fognak visszajönni.

Az első négy hónap alatt minden pénzüket elverték. Fjodor egy sort sem írt. Anna idegességében, s hogy ne felejtse el a gyorsírást, naplót vezetett (ami valóságos aranybányának bizonyult férje majdani életrajzírói számára). Rövid drezdai tartózkodás után a házaspár különvált: Fjodor négy napra Hamburgba látogatott, ahol reményei szerint (így mondta Annának) elegendő pénzt fog nyerni ahhoz, hogy kifizethessék az adósságaikat, és kényelemben folytathassák európai körútjukat. Annát aggodalommal töltötte el ez a kijelentés, de nem tiltakozott. Ha egyszer férjének ez az álma, írta naplójába, azzal, hogy szembeszegül vele, nem ér el semmit, csak még nagyobb kétségbeesésbe kergeti.

Hét-nyolc nap elteltével levelet kapott tőle, amelyben Fjodor közölte, hogy ami pénzt magával vitt Hamburgba, az utolsó garasig elvesztette, és szüksége volna arra, amit otthagyott neki, természetesen azért, hogy visszanyerje a veszteségét. Anna, nem törődve azzal, hogy egyedül van egy ismeretlen városban, elküldte a pénzt, azzal az üzenettel, hogy nem szükséges visszasietnie. Férje tizenegy nap múlva állított be, egyetlen garas nélkül. Nemcsak a pótlólag kapott pénzt veszítette el, óráját is zálogba csapta, és az így kapott pénzt is elveszítette. Anna ennek ellenére boldog volt, hogy megint együtt vannak.

Az anyja küldött nekik megint egy kis pénzt, s ezzel valahogy kihúzták addig, amíg Fjodor meglepetésszerűen, de annál nagyobb örömükre, előleget kapott egy Katkov nevű kiadótól, akinek könyvet ígért. A 84 Napóleon-aranyhoz a kiadó azt a figyelmeztetést mellékelte, hogy ez az utolsó előleg. A házaspár kifizette a számlákat, és Baden-Badenba ment. Egy teljes napig utaztak a

zsúfolt vonaton, iszonyú hőségben, amit különösen Anna viselt el nehezen, akit újabban reggeli rosszullétek kínoztak. Amikor július 4-én, csütörtökön este megérkeztek, 65 Napóleon-tallérjuk volt. Baden-Badenban pedig körülbelül ugyanannyi rulettasztal, ahány állandó lakos.

Ahhoz túl késő volt, hogy a férfi már ezen az éjszakán próbára tegye a szerencséjét, de másnap reggel talált egy kaszinót a szállodájukhoz közel. Nemsokára visszajött, és bevallotta, hogy mind a 15 aranyat, amit magával vitt, elveszítette. Minthogy elméletben a felesége kezelte a családi kasszát, kikényszerítette belőle azt az ígéretet, hogy naponta legföljebb egyszer megy el a kaszinóba. De ő már aznap délután kikönyörögte, hadd mutassa meg neki a játéktermet. Anna vele ment, s ez alkalommal a férje újabb 5 aranyat veszített.

Anna másnap reggel nem érezte jól magát. Fjodor megígérte, hogy vele marad és vigyáz rá, de csakhamar elment egy egészen rövid kaszinói látogatás céljából. Éjjel tizenegykor jött vissza, rettenetesen letörve, és bevallotta, hogy újabb 20 aranyat veszített el. Másnap, 7-én reggel Anna jobban volt, s férje egymás után ötször ugrott át a kaszinóba. Amikor az asszonyka aznap este ellenőrizte a kasszát, fölfedezte, hogy mindössze egy tucat aranyuk maradt.

Ekkor váratlanul megfordult Dosztojevszkij szerencséje. Hétfőn és kedden kedvező szelek fújtak: a házaspár vagyona 166 Napóleon-tallérra nőtt! De kényszerhelyzetben semminek sincs nagyobb ösztönzőereje, mint a sikernek. Szerda estére ismét 20 aranyra apadt a vagyonuk. Ebből Fjodor csütörtökön 19-et elveszített, de újabb 6 aranyra tett szert azáltal, hogy zálogba csapott egy pár fülbevalót és egy kitűzőt, amelyet az esküvőjükkor ajándékozott Annának. Ezt is elvesztette, és megint ott álltak egyetlen tallérral a zsebükben. Pénteken, 19-én Fjodor meglépett az utolsó aramlyal és az összes aprópénzzel, elzálogosította mindkettőjük jegygyűrűjét, és 180 frankot nyert (nincs többé Napóleon!), amiből 177-et nyomban el is veszített. Majd megfordult a szerencséje, megint lett 180 frankja, és diadalmas arccal tért haza a kiváltott gyűrűkkel és a maradék nyereménnyel. Anna kifizette a lakbért.

És ez így ment napról napra. Július végén a házaspár megint ott állt egyetlen garas nélkül, és minden pillanatban várták, hogy kilakoltassák őket a lakbértartozás miatt. Fjodor ekkor 8 frankért eladta a bundáját, amiből kettőt Annának adott ebédre, a maradék hatot elveszítette a kaszinóban, hazament az otthon hagyott 2 frankért, és azt is elveszítette. Másnap elkótyavetyélte a felesége néhány ruháját, és villámgyorsan elveszítette azt a 30 frankot is, amit értük kapott. Így telt el az augusztus is; közben Anna együttérző anyja és nővére megint küldött némi pénzt, azzal az üzenettel megtoldva, hogy a még otthon elzálogosított holmit a zálogház-tulajdonos nemsokára el fogja adni. Fjodor a kapott pénzt a kaszinóba vitte, és ott is hagyta. A jelek szerint egy csöppet sem aggasztotta, hogy Anna dolgai elvesznek. Még három hétig folytatták ezt a kötéltáncot. Annának ekkor sikerült rávennie a férjét, hogy hagyják ott Baden-Badent, és menjenek át Svájcba. 18 frankkal a zsebükben érkeztek meg Genfbe augusztus 23-án. És itt, felesége örömteli meglepetésére, Fjodor elkezdett dolgozni egy új regényen, amelynek a *Félkegyelmű* címet adta.

Annának ekkor támadt egy ötlete. Az volt a gyanúja, hogy a szigorú rosszallás és ellenkezés, amelyet a hazárdjátékokkal szemben tanúsított eddig, csak súlyosbította férje szenvedélyét. Mi lenne, ha még ösztönözné is rá? Hátha ettől csökkenne az érdeklődése? Sőt talán el is múlna?

Tudta, hogy a közeli Aix-les-Bains-ben van rulettkaszinó. Miért nem teszed próbára a szerencsédet? - kérdezte férjétől. És mert nem valószínű, hogy egy ilyen hosszú veszteséges periódus után egyszer csak elkezd nyerni, csak egy kisebb összeget vigyen magával, és ha elveszti, hagyja abba a játékot. Fjodor hajlandó volt a kísérletre - végül is a felesége akarja! Elment - és bevált a dolog. Megnyugodva jött haza, és folytatta az írást.

Immár egy kislány boldog szülei voltak. Amikor a gyermek 1868-ban meghalt, az írón megint kitört a játékszenvedély, de csak rövid időre. Folytatta az írást, közben utazgattak, és Fjodor a megállapodás szerint játszogatott. 1871 áprilisában, mielőtt hazaindultak volna Oroszországba, Anna azt ajánlotta neki, hogy próbáljon szerencsét Wiesbadenban. Fjodor szót fogadott, elveszített egy kisebb összeget, de nem nagyon izgatta; más foglalkoztatta. Halhatatlan regénye, *A Karamazon testvérek.*

Soha többé nem rulettezett.

Lord Alfred Douglas és Oscar Wilde

Oscar Wilde szórakoztatóan elmés vígjátékokat írt, az élete ellenben egy görög tragédiára emlékeztetett. Bizonyos értelemben valóságos hérosz volt, nem is emberléptékű hős, és jellemhibája kérlelhetetlenül vezetett bukásához. Ez a hiba, egyfajta önző fatalizmus volt az oka az önpusztításának.

A Viktória korabeli elképesztően prűd társadalomban vad antiviktoriánusként lépett színre. Húszéves korában, 1874 októberében érkezett Angliába szülőföldjéről, Írországból, hogy Oxfordban fejezze be tanulmányait, és csakhamar híressé vagy inkább hírhedtté vált. Abban az időben, amikor a művészetek legtöbbjét általában többé-kevésbé erkölcstelennek tekintették, London-szerte feltűnést keltett a hóbortos széplelkek között is extravagáns piperkőcségével: térdnadrágban, bársonykabátban jelent meg az estélyeken, ingmellére fodros, zöld selyem nyakkendő borult, s alkalmanként virágzó napraforgót vagy liliomot tartott bágyadt ujjai közt. Jóval magasabb volt hat lábnál, és hallatlanul erős; egyszer például oly könnyedén hajított ki négy tagbaszakadt, részeg haramiát oxfordi szobájából, mintha csak a papírkosarat ürítette volna ki, s ezáltal egyetemszeme nagy tekintélyre és népszerűségre tett szert. Ugyanakkor ingerelte is a környezetét férfiatlannak tetsző elpuhultságával, amely éppolyan provokatív volt, amennyire szándékos. Az 1870-es évek végén és a nyolcvanas évek elején emiatt zajos hírnév övezte, különösen 1882-ben tett amerikai körútján, amelynek az volt a célja, hogy előzetes reklámot csináljon Gilbert és Sullivan operettje, a *Türelem* D'Oily Carte-féle produkciójának.

Költészetével is provokált, főleg az olyan érzelgősen pederasztikus sorokkal, mint "Szőke, karcsú fiú, nem e földnek való", melynek első szavait később "Liliomhölgy"-re változtatta Lilly Langtry tiszteletére. Költészetével azonban távolról sem keltett akkora feltűnést, mint a pózolásával és az olyan aforisztikus egysorosokkal, mint "A kísértéstől egyedül akkor lehet megszabadulni, ha engedünk neki". A nyolcvanas évek végén kis időre az ártatlanabb

tündérmesék felé fordult, 1891-ben pedig kiadta első regényét: a *Dorian Gray arcképé*t, egy allegorikus moralitást, melyet a legtöbb kritikus immorálisnak minősített azok miatt a részek miatt, amelyeket az író "bravúros passzusok"-nak nevezett (talán fölösleges hozzátenni, hogy mai fogalmak szerint legföljebb levendulaillatúnak mondhatók). Egyesek azt állították róla, hogy jól és számukra elfogadhatóan van megírva, mások szerint azonban túl jól és illetlenül. Oscarnak tetszett ez az ellentmondás, amelyet minden alkalmat megragadva hangsúlyozott a mulatság és a nagyobb bevétel kedvéért. Ugyanebben az évben írt egy politikailag radikális folyóiratcikket, aminek következtében a rendszer védelmezőinek szemében szocialista és libertinus hírébe keveredett. Párizsból való visszatérése után pedig - ahol megírta *Salomé* című színdarabját (amelyet Londonban azonnal betiltottak) - gomblyukából sosem hiányzott az a kis zöld, szegfűforma jelvény, amelyről a francia homoszexuálisokat lehetett fölismerni.

Ugyancsak 1891-ben ismerkedett meg a huszonegy éves Lord Alfred Douglasszel, aki második éve tanult Oxfordban. Alfred elbűvölően szép, feltűnően arisztokratikus (a skót Douglasek leszármazottja), elbűvölően vidám és roppant költői lélek volt. Ez utóbbi tulajdonsága ellenállhatatlanul vonzotta Oscart, anélkül azonban, hogy elhomályosította volna az első helyen említett tulajdonságát. "Szerelmetes fiam! - írta egy évvel később, amikor elolvasta Alfred egyik versét, és már jobban ismerték egymást. - A szonetted egész kedves, és bámulatos, hogy az a rózsapiros ajkad éppúgy alkalmas a dal zenéjére, mint a csókok őrületére. Karcsú, arany lelked a szenvedély és a költészet mezsgyéjén lépked..."

Addigra a biszexuális Oscarnak családja volt: szerető, ám egyre jobban elhanyagolt felesége és két kicsi fia. 1884-ben kötött házassága kezdetén az otthon ülő családapa mintaképe volt, de az otthonon kívüli szakmai és "meleg" kapcsolatai mindjobban eltávolították a szerető szívtől. (Constance-nak szerencsére saját jövedelme volt.) Amilyen mértékben nőtt a szakmai tekintélye - olyan lelkesen fogadott és szép bevételt hozó színművek írójaként, mint a *Lady Windermere legyezője* és *a jelentéktelen asszony* -, úgy vált mind hírhedtebbé homoszexuális feslettségével. A hirtelen beköszöntő siker, úgy látszik, azt a hitet táplálta benne, hogy a hírnév határa a csillagos ég, és hogy már túlnőtt azon, hogy az általa kigúnyolt társadalom rátehesse a kezét. Ahelyett, hogy újabbak

kal növelte volna sikeres darabjainak sorát, 1893 és 1894 nagy részét azzal töltötte, hogy elmélyítette időnként viharos intim kapcsolatát Alfreddal: "Te vagy az az isteni lény, aki kell nekem: a kegyelem és a szépség megtestesítője." S tette ezt oly szorgalmasan és nyíltan, hogy barátai - például Max Beerbohm - mindjobban aggódtak érte, attól tartva, hogy olyan háborúba hajszolja bele magát a társadalommal szemben, amelyet nem nyerhet meg.

A háború 1894 elején tört ki, és Alfred apja, Queensberry márkija indította el, aki negyedszázaddal korábban megalkotta az ökölvívás szabályait. Fél évvel azelőtt együtt ebédelt Oscarral és Alfreddal, és állítólag el volt ragadtatva fiának szellemes barátjától. Elragadtatása azonban időközben alaposan megcsappant a "meleg" etyepetyélésről szóló szívós pletykák hatására. A világtörténelem egyik legingerlékenyebb embere lévén, különösen felbőszítette, hogy *A zöld szeqfű* címmel megjelent egy népszerű regényke, amely két intim kapcsolatban álló úriemberről és tetőtől talpig széplélekről, név szerint Esmé Amarinthról és Lord Reginald Hastingsről szólt. A szatíra hőseit nem volt nehéz azonosítani, és Queensberry szemében - aki maga volt a megtestesült férfias tisztesség, s ennek megfelelően zsarnokian bánt mindkét feleségével és gyermekeivel, valamint semmit sem utált úgy, mint az elpuhultságot - ez több volt, mint amit el tudott viselni. Levelet írt a fiának, amelyben fölszólította, hogy azonnal szakítson meg minden kapcsolatot "azzal a Wilde-dal... Tulajdon két szememmel láttalak benneteket együtt (egy vendéglőben), félreérthetetlenül a legundorítóbb és legvisszataszítóbb helyzetben. Életemben nem volt részem olyan borzalmas látványban, mint ti ketten. Nem csoda, hogy az emberek szájukra vettek. Azt is hallom... hogy a felesége kérelmezi a válást férjének szodómiája és más bűnei címén." Ez utóbbi vád teljesen alaptalan volt, de Queensberry, a rendszer más képviselőihez hasonlóan, tajtékzó dühbe tudta lovalni magát olyan erkölcsi eltévelyedések miatt, amelyek nem voltak szokásban az ő köreiben. Nemigen csillapította le Alfred lakonikus válasza sem: "Micsoda komikus emberke vagy!..."

Annak sem örült különösebben, hogy a fia ezután kétheti vakációra utazott Algírba Oscarral. 1895 elején *Az eszményi férj* sikere, majd a *Bunbury* elsöprő diadala csak még tovább fokozta keserű dühét, különösen amikor nem engedték be a színházba a *Bunbury* premierjére. (Egy jókora köteg zöldséget vitt magával, hogy megdobálja vele Oscart, amikor kijön a függöny elé.) Pár nappal ké

sőbb ott hagyott egy névjegyet Oscar klubjában, amelynek hátlapjára ezt írta: "Oscar Wilde-nak, a szomdomita pozőrnek." (A helyesírást nyilván vak dühében vétette el.) Amikor a "szomdomita" legközelebb benézett a klubjába, a portás borítékba helyezve adta át neki a névjegyet, és azt mondta, csak ő látta, de nem érti. Oscar ahelyett, hogy egyszerűen összetépte és elfelejtette volna, följelentést tett rágalmazásért.

Hogy miért tette, senki sem tudja. Talán Alfred uszította rá az öregére, de Oscar sosem volt könnyen irányítható. Queensberry egy kurta találkozás alkalmával, 1894 közepén fizikai erőszakkal fenyegetőzött, és Oscar talán úgy vélte, hogy a gyáva krakéler árthat az egészségének, jobb, ha semlegesíti. Vagy talán amikor úgy döntött, hogy megszabadul ettől az istencsapásától, nem gondolt saját sebezhetőségére, sem ellenfelének elvakult gyűlöletére. Annyira abszurd módon meg volt győződve a győzelméről, hogy nem Sir George Lewist választotta jogi képviselőjéül, aki a homoszexualitást érintő ügyek ismert szakértője volt, hanem Sir Edward Clarke-ot, a nagy tekintélyű, de a szükséges szaktudást nélkülöző ügyvédet.

A saját önbizalma és barátainak aggodalma közti ellentét világosan kitűnik abból, ahogy Bemard Shaw írja le közös ebédjét Oscarral, Alfreddal és Frank Harrisszel, akit Oscar arra kért, tanúskodjék a *Dorian Gray* erkölcsi mondanivalójának ügyében:

"»Az Isten szerelmére (felelte Harris), ezt vesse ki a fejéből! Magának fogalma sincs, mi történhet magával! Nem arról van szó, hogy majd elmés párbeszédet folytatnak a könyveiről. Hanem előkerítenek egy sereg tanút, akik egyből lesöprik az asztalról a művészet és az irodalom kérdéseit. Clarke vissza fogja adni a megbízatást. Egy bizonyos pontig elviszi az ügyet, majd amikor látja, hogy közeleg a lavina, visszakozik, és ott hagyja magát a pácban. Az egyetlen, amit tehet, hogy még ma éjjel áthajózik Franciaországba. Hagyjon itt egy levelet, amelyben közli, hogy képtelen szembenézni a per szennyével és rémségeivel, hogy maga művész, aki alkalmatlan az ilyen ügyekre. Ne kapkodjon olyasfajta szalmaszálak után, mint a *Donian Gray* tanúsága. Higgyen nekem! Én tudom, mi fog történni. Tudom, milyen ember Clarke. Tudom, hogy nekik milyen bizonyítékaik vannak. El kell mennie!« De hasztalan volt minden. Wilde furcsa, ambivalens hangulatban volt. Nem hangoztatta az ártatlanságát, nem tagadta a Queensberry elleni fellépésének ostobaságát. De végzetes gőgjében képte

len volt a visszavonulásra. Douglas némán ült, gőgösen és fölháborodottan némán: Wilde-ot majmolta, mint Wilde minden csodálója, pedig ő talán befolyásolni tudta volna... Oscar végül, arcán türelmetlenséggel vegyes fensőbbséggel, fölállt és elment, mondván, hogy most már tudja, kik az igazi barátai, a jóval alacsonyabb Douglas pedig követte, utánozva a járását, ahogy a segédlelkész lépked az érsek nyomában."

Oscar barátainak sürgető könyörgésére, hogy meneküljön át a kontinensre, hanyagul odavetette, hogy már épp elégszer járt ott, és "az ember nem járkálhat örökké külföldre, hacsak nem misszionárius vagy vigéc, ami egyre megy".

Április 4-én, a per első napján szinte csak annyi történt, hogy Queensberry ügyvédje és Oscar mint saját tanúja hosszasan pertraktálta művészet és erkölcs összefüggését, különös tekintettel arra, ahogy a *Dorian Gray*ben van kifejtve. Oscar elmésen és meggyőzően képviselte saját igazát, de április 5-én az ügyvéd elkezdte emlegetni azoknak a kevéssé tiszteletre méltó fiatalembereknek a nevét, akikkel Oscar kapcsolatban állt (Queensberry a pert megelőző napokat kutatással töltötte), és azzal fenyegetőzött, hogy beidéz egy szavahihető és szólásra is hajlandó tanút. Oscar ekkor annyira megijedt, amennyire kezdettől fogva meg kellett volna ijednie, és Clarke tanácsára visszavonta a rágalmazás vádját. Volt is oka az ijedtségre, mert Queensberry védőügyvédje máris az államügyész elé terjesztett egy feljegyzést a perről, csatolva hozzá Oscar fiatal barátainak tanúvallomásait. Oscar ettől fogva megadóan várta a letartóztatását, ami még aznap késő délután be is következett, és az éjszakát már a Bow Street-i rendőrőrs fogdájában töltötte.

A következő hat hét, az egész április, majd május eleje nagyrészt a bíróság előtt, illetve a börtönben telt el. Kis időre szabadon engedték, elképesztően magas óvadék ellenében (amelyet részben Alfrednak az apjukat gyűlölő egyik fivére, részben egy lelkész tett le, akit fölháborított, hogyan bánik Wilde-dal az angol sajtó és a közvélemény). Egy együttérző családnál húzta meg magát, mert egyetlen olyan szálloda sem akadt, amely befogadta volna. Az elfogult bíró ellenére az első per felmentéssel végződött, de a második bűnösnek mondta ki a büntető törvénykönyvnek "a fiatalok védelméről" szóló cikkelye alapján, minthogy a szóban forgó fiatalok némelyike még nem töltötte be tizennyolcadik évét. A bíró a maximális büntetést rótta ki rá, kétévi kényszermunkát, és sajnál

kozását fejezte ki amiatt, hogy a börtön kulcsát nem dobhatja a Temzébe.

A pereket megelőzően Alfred mindennap hűségesen meglátogatta a börtönben barátját, de a tárgyalás idejére ügyvédi tanácsra Franciaországba utazott. Habár elszántan tanúskodni akart, bölcsen egyetértett azzal, hogy a bíróság előtti megjelenése, de még londoni jelenléte is rossz hatást keltene. Távolléte nagyon megviselte Oscart, aki drámai hangú leveleket írt neki a két per között: "Legdrágább fiam! Ez a levél legyen a bizonyság soha el nem múló, halhatatlan szerelmemre... Ha börtön és gyalázat lesz is a sorsom, gondolj arra, hogy szerelmem és az a tudat, az az isteni bizonyosság, hogy te is szeretsz engem, támaszom lesz szerencsétlenségemben, és mint remélem, képessé tesz arra, hogy a legnagyobb türelemmel viseljem el a rám rótt szenvedést... Ó, bárcsak megérhetném, hogy megérintsem a hajad és a kezed!... Legdrágább fiam, minden fiatalemberek legédesebbike, a legszeretetreméltóbb és legjobban szeretett! Várj rám! Várj rám! Első találkozásunk óta változatlanul és odaadó örök szerelmesed..." Ez a levél aligha növelte volna a védelem esélyeit a perben.

Oscar első börtönbeli évében - előbb Warnsworthban, majd a readingi fegyházban - két egymást váltó és kegyetlenségéről hírhedt börtönőrnek volt kiszolgáltatva. Mélységes és állandó kétségbeesésbe süllyedt. Ahogy *A readingi fegyház balladájá*ban írta: "Reading alatt, readingi vad / börtönben egy árva rab / szégyenverembe vetve pihen, / hol az izzó mész harap." (Tóth Árpád ford.)

Nyomorúsága csüggedt keserűséget keltett benne Alfreddal szemben, amit később a *De profundis*ban fogalmazott meg. Lényegesen jobb körülmények közé került a második évben, hála új és erkölcsileg elnézőbb őrének, de olyasvalaki számára, mint Oscar, ez csak annyit jelentett, mint egy kis pokolbeli légkondicionálás.

Mire 1897 májusában szabadon engedték, Constance, akit férje mindig jónak és nemes lelkűnek írt le, kieszközölte a törvényes válást, és gyermekeivel együtt Olaszországba költözött, ahol Mrs. Holland néven élt. Oscar is megváltoztatta a nevét: Sebastian Malmothként telepedett le Párizsban, ahonnan néha ellátogatott Svájcba és Olaszországba. Első olaszországi útjára (szabadulása évének szeptemberében) Alfred is elkísérte: a régi kölcsönös vonzalomnak, rokonaik és barátaik heves tiltakozása és rosszallása ellenére, egyikük sem tudott ellenállni. Alfred ezt írta Oscarról

egyik levelében: "Szerelmet ajánlott föl nekem, s én... magányomban és számkivetettségemben, három hónapig tartó küzdelem után, melyet a förtelmes nyárspolgári világ ellen vívtam, természetszerűleg hozzá fordultam. Persze sokszor leszek boldogtalan, de még mindig szeretem..." Ám mint utóbb bebizonyosodott, ez már nem az a mindent fölemésztő szerelem volt, amit a múltban éltek át. Alfred anyjának ösztökélésére, és engedve a fölajánlott pénz csábításának, a szerelmesek elváltak, ezúttal végleg. "Édes és nemes volt, és mindig úgy fogok gondolni rá, mint az úriember és jó barát mintaképére - írta Alfred -, de kiveszett belőlem a korábbi, mindenek fölött való vágy, hogy együtt lehessünk, és fájó űrt hagyott bennem."

Oscar 1900 novemberében, miután az előző három évet hitelezőit kicselezgetve, barátain élősködve és változatlanul csinos fiúkra vadászva töltötte, egy, még Readingben elszenvedett sérülés okozta fülfertőzés következtében Párizsban meghalt. Halálos ágyán katolizált; régóta vonzotta ez a vallás, nem annyira erkölcsi tilalmaival, mint inkább színes és artisztikus szertartásaival. Másrészt, úgy tetszik, haláláig megmaradt annak, aki volt. Egyik legutolsó megjegyzése a hálószobája tapétájára vonatkozott: egyszerűen képtelen elviselni, panaszkodott, úgyhogy egyiküknek mennie kell.

Alfred ott volt a temetésén, és minden költségét ő fedezte.

Marie Sklodowska és Pierre Curie

Nem minden lány mondhatja el magáról, hogy egy ilyen címet viselő művet ajánlanak neki: *Az elektromos és mágneses mező szimmetriája.* Nem is minden lány fogadná örömmel ezt az ajánlást. Marie Sklodowskát azonban 1894-ben eget verő boldogsággal töltötte el a dedikáció, még ha csak kézzel írta is a szerző a neki ajándékozott példányba. Végtére, nem sokkal azelőtt, évfolyamelsőként vizsgázott fizikából a Sorbonne-on, s másodikként matematikából. Tudta értékelni Pierre Curie dedikációját, mint ahogy egész tudományos munkáját.

Egyre inkább értékelte mint embert is. Csak néhány hete, hogy megismerkedtek egymással. A férfi harmincöt éves volt, s már többé-kevésbé híres ember mint kísérletező tudós és tanár, Marie pedig huszonhét éves lengyel diáklány, aki a párizsi egyetem körül kinőtt bohém Latin-negyedben lakott. Egy kicsit még nehezére esett a francia beszéd, idegenkedett a francia szokásoktól, hiszen csak három éve jött el szülővárosából, a lengyelországi Varsóból. (Ekkortájt kezdte használni a Maria helyett a franciásabb Marie-t.) Ők ketten úgy közeledtek egymáshoz, mintha maguk is a szimmetriát keresnék a mágneses mezőben. Pierre majdnem olyan nyugodt és tartózkodó volt, mint Marie, de nemsokára rendszeres vendég lett nála hatodik emeleti manzárdszobájában, és lelkesen számolt be neki a tudomány iránti elkötelezettségéről s arról a reményéről, hogy világraszóló karriert csinál. Erről a témáról nagyon ékesszólóan tudott beszélni, s Marie pontosan az a lány volt, akit teljesen levehetett a lábáról az ékesszólásával.

Annyira azonban mégsem, hogy belemenjen, vegyenek ki közös lakást a Rue Mouffetard-on, miáltal csökkenthetnék a megélhetési költségeiket - hiába volt a férfi heves, bár kétes értékű fogadkozása, hogy külön hálószobájuk lenne. Arra sem volt hajlandó, hogy megváltoztassa a tervét, és ne utazzék haza 1894 nyarán. Sőt majdnem a kétségbeesésbe kergette Pierre-t, amikor leveleiben arra célzott, hogy talán egyáltalán nem megy vissza Párizsba. De visszament, és Pierre ősszel bemutatta Párizs egyik elővárosában, Sceaux-ban lakó

szüleinek. Ez a látogatás minden résztvevő számára kellemesen sikerült. Marie-nak különösen Pierre orvos apja tetszett: őszintén csodálta szakértelmét és egész lényét. Ő meg Pierre 1895 júliusában kötött házasságot egyszerű polgári szertartás keretében; Marie-nak ezután már semmi kifogása nem volt az ellen, hogy összeköltözzenek.

Közös életük azonban nem sokban különbözött attól, amit addig külön-külön folytattak. Pierre tovább tanított a város fizikai és kémiai intézetében, s Marie-nak ezáltal lehetősége nyílt arra, hogy miközben segít férjének fölkészülni az órákra, ő maga is gyorsan, hatékonyan és nagyon kellemes módon tanuljon. Saját munkája, a különböző edzettségű acélok mágnesességéről írandó tanulmány 1897 őszén jelenik majd meg - ez az első tudományos publikációja. Habár nem eléggé tömör és eredeti, világosan kitetszik belőle Marie szívós alapossága, amely nagyon jó szolgálatot tesz majd a saját és Pierre munkájában.

Házaséletük legfőbb újítása egy új keletű furcsa szerkezet: a bicikli, amelyet nem egészen egy évtizeddel korábban mutattak be a fájós lábú társadalomnak. Nászajándékba pénzt is kaptak, úgyhogy megvehettek két pompás járművet, két kerékpárt, amelyek láttán a lovak még mindig ijedeztek, ám a férfiak és nők egyre növekvő tömegének szereztek örömöt. Minthogy Marie fütyült a sznobok fintorgására "a nőkhöz illetlen" lovaglópóz láttán, ő is, Pierre is kellemesen hasznosnak érezték új játékszerüket, mégpedig nemcsak a városi közlekedésben, hanem alkalmankénti vakációik alatt is, amikor ily módon olcsón bejárhatták Franciaországot. A vonat velük együtt elvitte a bicikliket is a hegyekbe, a tavakhoz és a tengerpartra, ők pedig élvezték az alkalmazott tudománynak köszönhető könnyű és gyors helyváltoztatást, amely kiegészült a romantikus szerelem nyújtotta boldogsággal.

Ezek az idillek persze csak ritkán szakították félbe a munkás hétköznapokat. Komolyabb akadályt okozott Marie nehéz terhessége. 1897 szeptemberében megszületett Iréne. A fiatal anya azonban szívósan dolgozott tovább, nemcsak a terhessége idején, hanem a kisbaba teljes embert kívánó nevelése közepette is. Az iskola párás, kényelmetlen szobácskájában, megfelelő laboratóriumi fölszerelés nélkül - nem colt elég pénz a beszerzésére- minden szabad percét lázas munkával töltötte: kísérletek sorozatát végezte el annak megállapítására, hogy milyen hatással vannak a különféle fémek, különösen pedig az uránium a környező levegő elektromos vezetőképességére. Divatos kutatási téma volt. minthogy a radioaktivitás

legalábbis az, amit ma annak nevezünk - vadonatúj fölfedezésnek számított tudományos körökben. Fontosabb ennél, hogy Pierre-nek volt egy példánya az általa feltalált, roppant érzékeny elektrométerből, amelyet Marie használhatott a kísérleteihez. Marie remélte, hogy ezzel a találmánnyal és rengeteg türelemmel elegendő adathoz juthat a publikációihoz és a doktorátusához.

Fölfedezte, hogy az uránium és a tórium vezetővé teszi a levegőt, és hogy e hatás intenzitása egyedül attól függ, milyen mennyiségben van jelen ez az elem az anyagmintában, függetlenül annak állapotától. Ebből arra következtetett, hogy a levegőt befolyásoló kisugárzás inkább atomeredetű, nem pedig molekuláris, a mintákban végbemenő molekuláris változásokat könnyen meg lehetne figyelni. Azt is észrevette, hogy az uránium kivonása után hátramaradó szurokérc négyszer olyan erős sugárzást bocsát ki, mint maga az uránium. Tehát kell lennie benne valaminek, amely több energiát rejt magában, mint az uránium.

1898 áprilisában jelentette meg első tanulmányát a sugárzásról, ismertetve benne a tórium radioaktivitását. Szinte azonnal tudomást szerzett arról, hogy néhány hónapja már megjelent egy hasonló tartalmú publikáció Németországban. Bár az övé röviden megemlítette a szurokércjelenséget is, nem sok figyelmet keltett. Pierre azonban annyira izgalomba jött a fölfedezésétől, hogy elhatározta, egy időre felfüggeszti a kristályokkal való foglalkozást, és vele együtt folytatja a kutatást. Még ebben a hónapban elkezdték a munkát az első szurokércmintával, azzal a céllal, hogy addig redukálják, amíg meg nem kapják azt a titokzatos, erőteljesen radioaktív anyagot. Egyvalamit nem tudtak: azt, hogy milyen óriási mértékben radioaktív ez az anyag, és hogy milyen végtelenül kis mennyiségben fordul elő a szurokércben. Az első szurokércmintájuk mindössze néhány dekát nyomott. Csakhamar kilókra, sőt tonnákra kellett növelniük.

A házaspár négy teljes éven át lapátszám hordta be a laboratóriumba a közeli urániummalomból beszerzett és az udvaron hegyeket alkotó szurokércet, hogy megőrölje, porrá törje, átrostálja, fölhevítse és lehűtse. Roppant kimerítő és a szó szoros értelmében hányingert keltő folyamat volt addig finomítani az anyagot, amíg a végtermék az üledék üledéke üledékének az üledéke lett. Marie, az egyik első és meggyőződéses feminista, a ráeső hányadnál is jobban ki vette a részét a fáradságos fizikai munkából: egy őket meglátogató tudüs kolléga csodálattal, ugyanakkor kicsit vállvere

getően mondta róla, hogy úgy dolgozik, "mint egy férfi". Az is csak még jobban növelte a munka nehézségét, hogy egyformán el kellett végezni a nyári hőségben és a téli hidegben, odakint, vagy abban a roskatag, huzatos barakkban, amelyet az iskola bocsátott nagylelkűen a rendelkezésükre. Egy másik tudós kolléga azt írta a laboratóriumukról, hogy ha nem látta volna az asztalon a kémiai redukciós felszerelést, azt hitte volna, hogy tréfa az egész.

Az eredmény azonban nem volt tréfa. Marie úgy emlékezett vissza a "nyomorúságos barakkban" eltöltött évekre, mint együtt töltött életük legboldogabb éveire. Pierre nemcsak odaadóan szerette, hanem csodálta is mint tudós kollégáját. Nagyra becsülte kérlelhetetlen alaposságát, és osztotta egyre növekvő örömét, ahogy a végtelenségig finomított termékük a hosszú és kemény munkával töltött nap végeztével üvegekbe zárva, némán s valahogy diadalmasan izzott a barakk sötétjében. Az egyik barátjuk által elvégzett spektroszkópos vizsgálatokból tudták, hogy az üvegek egy látványos új elemet tartalmaznak, amelynek ők a rádium nevet adták, és felfedezésük örömét még titokzatos fájdalmaik sem felhőzték be. Még az éjszakai pihenés után is fáradtak voltak, ami viszont egyre jobban aggasztotta őket.

Kisebb fontosságot tulajdonítottak növekvő hírüknek. Primitív laboratóriumuk, majd később a Boulevard Kellermanon bérelt házuk neves fizikusok és kémikusok zarándokhelye lett. A francia tudományos köröktől sosem kapták meg azt az elismerést, amely megillette volna őket, de kaptak tanári állást - Pierre a Sorbonne-on, Marie pedig egy "rendes" leányiskolában -, amely biztosította megélhetésüket. Mindketten cikkeket írtak a munkájukról - ami akkor éppolyan fontos volt, mint ma -, és 1903 júniusában Marie "trés honorable" elnyerte a párizsi egyetemen a fizikai tudományok doktorának címét a rádium történetének rövid összefoglalásáért.

Az eseményt megünneplő vacsorán részt vett egy Ernest Rutherford nevű kanadai fizikus, akit már világszerte ismertté tettek a radioaktivitás természetét kutató kísérletei. Ekkor találkozott először Curie-ékkel, és el volt bűvölve tőlük. Ugyanakkor megijedt. Mert amikor Pierre a vacsora végeztével magasra emelt egy belül cink-oxiddal bevont csövet, amelyben kékesen izzott a rádiumoldat, Rutherford észrevette, hogy a keze egészen vörös, mintha borzalmasan, de igazán borzalmasan gyulladt volna. Úgy vette észre, még az is fáj neki, hogy a csövet fogja. És majdnem ugyanilyen volt Marie keze is.

Három hónappal korábban a család egyik barátja tízoldalas levélben könyörgött a házaspárnak, hogy törődjék többet az egészségével. Krónikus fáradtságukat, reumás jellegű fájdalmaikat és a többi tünetet a túl sok munkának és a rendszertelen és hiányos étkezésnek tulajdonította. Azt nem tudta, hogy olyan környezetben dolgoznak, amelynek radioaktivitása sokszorosan meghaladja az atomenergia-iparban dolgozó mai munkásokat érő sugárzás elviselhető határértékét. Ók maguk sem tudták ezt, és Marie őszintén megdöbbent, amikor augusztusban koraszülése volt, és a kislány nem sokkal a születés után meghalt. Nemcsak megdöbbent, hanem mélységesen csalódott is, éppúgy, mint Pierre.

Csalódottságukat még csak súlyosbították azok az események, amelyek a következő év novemberében kapott (Henri Becquerellel megosztott) Nobel-díjuk következményei voltak. A díjjal járó hetvenezer frank nagymértékben megjavította anyagi helyzetüket, de az, hogy szerény elismertségük helyébe a világhír lépett, az újságírók, fotóriporterek, autogramvadászok, alamizsnakérők, legyeskedők és élősködők hadának szüntelen ostromával járt együtt. Tanári és laboratóriumi munkájuk olyan időrabló feladatokkal egészült ki, mint az interjúk és a levélhegyek megválaszolása. Odáig jutottak, hogy már-már vágyakozva gondoltak vissza a barakkban eltöltött magányos napjaikra. Ebben az értelemben, mint Marie később bevallotta, a Nobel-díj majdhogynem katasztrófának bizonyult.

Más szempontból viszont áldásnak. Pierre-t végre, hosszú és méltatlan vonakodás után, elismerték a francia akadémiai körök, és végre-valahára tanszéket kapott a Sorbonne-on, beleértve egy laboratóriumot és kis csoport munkatársat, akiket Marie irányított. (Pierre szerénysége ellenére megint a csapat férfi fele kapta a nagyobb elismerést.) 1905-ben Marie folytatta a tanítást (hetenként kétszer) a lányiskolában, ahol áttörést hajtott végre azzal, hogy tanítványait nemcsak elméleti, hanem kísérleti fizikai oktatásban is részesítette. (Szép fiatal lányoktól azt várták el, hogy csak könyvekből tanuljanak.) Arra is szakított időt, hogy világra hozza második lányát, Eve-t, aki hál' Istennek makkegészséges kisbaba lett. Ahogy a Nobel-díj körül csapott lárma lassan elcsitult, végtelen örömére még a kislányaira is jutott egy kis ideje.

Közben Pierre folytatta a rádium kutatását. 1904-ben két kollégájával együttműködve közzétett egy tanulmányt, amelyben a radioaktivitásnak a kísérleti alanyokon kimutatható hatásait írta le: az állatoknál tüdőtágulást és bizonyosfajta fehérvérűséget figyel

tek meg. De sem ő, sem Marie nem vonatkoztatta ezeket az adatokat humán alanyokra, még saját magukra sem. Változatlanul rádiumdús környezetben dolgoztak, és a zsebükben hozták-vitték a halálos anyagmintákat.

Pierre-t mégsem a rádium ölte meg. 1906 áprilisának egyik esős délutánján eljött egy bal parti szállodában tartott tudományos összejövetelről, egy percre megállt a kiadója irodája előtt (fölöslegesen, mert sztrájk miatt zárva volt), majd nyitott esernyőjével elzárva maga elől a kilátást, lelépett a járdáról, hogy átmenjen a forgalmas úttesten. Pár másodperccel később halott volt.

Egy kétlovas szekérnek ütközött. A kocsis kétségbeesetten próbálta megállítani a szekeret, Pierre pedig közben az egyik ló alá került, majd a szekér kereke átgördült a homlokán, és szilánkokká aprította a koponyáját. A kocsist nem tartóztatták le: nyilvánvalóan vétlen volt. Bizonyos tekintetben valószínűleg mégis a rádium ölte meg Pierre-t: kétségkívül a maga jellemzően szórakozott módján gondolataiba merült, és nekiment a lovaknak. Akárhogy történt is, hirtelen és korai halála jó adag szenvedéstől kímélte meg.

De nem Marie-t. Négy napig szünet nélkül gyászolt, kábultan járkált a házban, megsimogatta Pierre kedvenc tárgyait, mígnem az idegösszeomlás határára jutott. Mint várható volt, végül a munka mentette meg. Nemcsak a laboratóriumba tért vissza, hanem elfogadta a Sorbonne ajánlatát, hogy vegye át férje tanszékét, és így ő lett Franciaország első női professzora. Vásárolt egy házat, amelyet a helyiérdekűvel fél óra alatt el lehetett érni, és ahol idős apósa - aki közben szintén megözvegyült -, boldogan vigyázott a gyermekekre. Novemberben Andrew Carnegie, a nagy emberbarát, akit annyira meghatott Marie-nak a függetlenségéért vívott szívós küzdelme, ösztöndíjat alapított a laboratóriumában dolgozó diákok számára, s ezáltal minden eddiginél függetlenebbé tette.

De a lelki függetlenség nem olyasmi, amit általában elismeréssel fogadnak. Különösen, ha egy nőben jelenik meg. 1910-ben Marie elkövette azt a hibát, hogy akadémiai tagságért folyamodott; vetélytársa egy kevésbé híres, ámde hímnemű tudós volt. A megtiszteltetésért folyó vetélkedésük mindennapi téma lett a sajtóban, amelyben egy csoport lármás és kíméletlenül piszkálódó soviniszta volt a hangadó. (Marie nemcsak nő volt, hanem *idegen!*) Szoros eredménnyel, de kétségkívül veszített az 1911 júniusában tartott választáson, és soha többé nem folyamodott semmilyen címért.

Ennek a vereségnek is szerepe lehetett abban, hogy 1911 őszén

neki ítélték a kémiai Nobel-díjat, az indoklás szerint a rádiumnak mint fémnek az izolálásáért. Az a méltatlan bánásmód, amelyben a francia akadémikusok részesítették, és a francia sajtó még méltatlanabb viselkedése - gyomorkavaró botránnyá dagasztották Paul Langevinhez, a tekintélyes fizikushoz, Pierre egyik korábbi tanítványához fűződő szoros barátságát - nemzetközi tudományos körökben nagy rokonszenvet keltett iránta. Nyilván ez is szerepet játszott választásukban, amellyel nemcsak az ő saját, önálló eredményeit ismerték el, hanem ő lett az első - férfiak és nők között -, aki másodszor is megkapta a Nobel-díjat. Amikor a decemberi hivatalos ünnepségen átvette, a maga és Pierre nevében mondott érte köszönetet a bizottságnak.

Az első világháború alatt Iréne lánya segítségével húsz "röntgen-automobilt" szerelt föl, amelyek a frontokat járták. A háború két utolsó évében ezeknek az autóknak a segítségével több mint egymillió katona sebesülését diagnosztizálták röntgenezés útján. A háború után az Egyesült Államokban tett körútján világhírű tudósoknak kijáró tisztelettel fogadták, és Harding elnök megajándékozta egy gramm tiszta rádiummal, hogy használja a Rádiumintézetben, amelyet - jobb későn, mint soha - a francia kormány állított föl számára. 1929-ben újabb látogatást - látványos sikert hozó pénzszerző körutat - tett az Egyesült Államokban. Pontosan három nappal a nagy tőzsdekrach előtt érkezett vissza Franciaországba; ha késik, az egész út kárba veszett volna.

Élete végéig roppant tevékenyen élt, különösen a laboratóriumában, ahol a diákok és kutatók nagy családja vette körül. Roppant büszke volt Iréne lányának és vejének, Frédéric Joliot-Curie-nek a tudományos eredményeire, köztük a mesterségesen indukált radioaktivitás fölfedezésére, amelyért 1935-ben ők is Nobel-díjat kaptak.

Azt már nem érhette meg, hogy a díjat átvegyék. Bár nyilvánosan nem vett tudomást a rádiumnak az egészségre gyakorolt káros hatását tanúsító újságcikkekről, s bár ő maga egészen hatvanas éveiig meglepően ellenállónak bizonyult ezekkel az ártalmakkal szemben, magántársaságokban bevallotta azt a félelmét, hogy legalábbis a kezét elcsúfító fekélyek és aggasztó szürkehályoga ezeknek köszönhető. 1934 nyarán hunyt el vészes vérszegénységben.

Nem sokkal a halála előtt minden személyes iratát elégette - egy köteg kivételével. Arra nem volt képes, hogy megsemmisítse Pierre negyven évvel korábban írt szerelmes leveleit.

Charlotte Payne-Townshend és George Bernard Shaw

"Egy hölgy és egy úr tegnap kikocsizott a Henrietta Streeten át a Covent Gardenhoz, de egy hirtelen zápor miatt arra kényszerültek, hogy az ottani Anyakönyvi Hivatal épületében keressenek menedéket, és a zűrzavarban összeadták őket. Őnagysága egy ír hölgy, a neve Miss Payne-Townshend, az úriemberé pedig George Bernard Shaw." Ezt a kis jegyzetet vetette papírra házasságkötéséről Shaw, és másnap beküldte egy londoni újságnak, amelyben 1898. június 2-án meg is jelent.

Shaw negyvenkét éves, és megrögzött agglegény, a hölgy pedig negyvenegy, és megrögzött vénkisasszony. Vagy talán mindkét esetben helyénvalóbb lenne az "elszánt" jelző, mert mindkettőjüknek épp elég kellemetlen gyermekkori emlékük volt ahhoz, hogy eszükbe se jusson a házasság. Shaw anyja 1875-ben faképnél hagyta eszes, de sűrűn a pohár fenekére néző férjét, szülőföldjéről, Írországból Angliába költözött a fiú nővéreivel együtt, és zeneórákból tartotta fönn magát. Bernard (aki utálta a George nevet) egy év múlva utánament, és a következő húsz évet egy majdhogynem a mocskosságig rendetlen otthonban élte le. Főleg az anyjának köszönhette zeneszeretetét és zenei ismereteit, de azt a derűs közönyt is tőle örökölhette, amellyel saját megjelenésével és a környezetével szemben viseltetett; mindenesetre egy korántsem eszményi családban nőtt fel. Charlotte szülei ugyan nem váltak el, de az anyja egy könyörtelen hárpia volt, aki korán sírba taszította nemes lelkű férjét, és olyan gyermekkort teremtett a lányának, amelyet ő később úgy írt le T. E. Lawrence-nak, hogy "maga volt a pokol". Amikor 1891-ben meghalt az anyja, Charlotte már a harmincas éveinek közepén járt, és még mindig dacos hajadon volt. Ugyanakkor gazdag örökösnő lévén, számos udvarló vette célba, akik készségesen megosztották volna vele az életét, ámde szívóskodásuk csak megerősítette őt minden becserkésző hadművelettel szemben.

Ami Bernardot illeti, az ő házasságellenessége nem annyira elvekből, mint inkább hajlamból fakadt. Tudta, hogy a házasság

olykor idillikus is lehet, mint például szocialista barátai, Beatrice és Sidney Webb esetében, akik érzelmileg, intellektuálisan és politikailag a tökéletes összhang szeretet által megteremtett mintaképét testesítették meg. De egyszer sem volt kedve élni a lehetőséggel, és elkötelezni magát. Szívesen eljátszogatott a mezőnyben, élvezte az alkalmi hódításokat, amelyek értelmet adtak a játéknak, de mindig visszatért az anyjához. Bemard Shaw képes volt azt írni hat hónappal a megismerkedésük után az éppen utazgató Charlotte-nak: "Ha nem volna Ellen Terry, aki angyalian meg tudja vigasztalni az embert, és Nelly Heath, aki az arcképemet festi, és Lottie Fairchild, akinek fölolvashatom a darabjaimat, és Alisa Craig, aki Lottie-t gardírozza, roppant magányos volnék Maga nélkül."

Úgy tetszhet, afféle szoknyavadász volt, akiből azonban hiányzott a szexuális késztetés ahhoz, hogy kéjenc legyen. Legnagyobb szerelme Bernard Shaw volt, bármilyen szerepben, beleértve Don Juant, akit egy szeretni való fecsegőnek ábrázolt. Sokkal szívesebben írt szerelmes leveleket, mint amennyire azokat a nőket szívelte, akikhez írta őket, és élvezettel hallgatta önmagát, bármilyen témáról beszélt, a szerelmet is beleértve. Miután egyszer meglátogatta a beteg Mrs. Patrick Campbellt, egy rövid levélkét kapott az asszonytól, amelyben amiatt mentegetőzik, hogy nem volt képes kellőképpen reagálni elmés megjegyzéseire. "Ó, Istenem - írta az asszony -, nagyon elszaladt fölöttünk az idő, nem tehetek mást, mint hogy elfogadom és szeretem Magát. De nem ártott volna, ha valaki kisfiú korában legalább egyszer rászól Magára, hogy »csitt«!"

De 1896-ban Mrs. Pat, a híres színésznő még tizenöt évnyi jövő távolába merült, és Charlotte volt Shaw romantikus vonzalmának első számú célpontja. A házassággal szembeni elutasító álláspontjukhoz képest elég gyakran, bár rendszertelenül találkoztak, mert mindketten Webbék boldog frigyének bűvöletében éltek. Tulajdonképpen Webbék hozták össze őket, és örömmel látták kölcsönös érdeklődésüket, minthogy az erőszakmentes szocializmust hirdető Fabiánus Társaságuknak, amelynek Bemard fáradhatatlan szószólója volt, igencsak jól jött volna egy olyan könyörületes hölgy támogatása, akinek több pénze van, mint amennyit magára tud költeni.

A fölös mennyiségű pénz valóban gyakran okozott Charlotte-nak komoly bűntudatot, és nagy hatással volt rá a Fabiánus Társa

sági elmélete, mely szerint a társadalmi igazságtalanság orvossága nem a személyes jótékonykodás vagy az osztályharc szítása, hanem a társadalmi értékrend megváltoztatása ésszerű érvek segítségével. A társaság azon tagjai is kivívták csodálatát, akiknek érdeklődése és társalgása messze fölülmúlta az ő társadalmi körének összejöveteleit jellemző üres pletykálkodást. Az olyan különleges témák iránti érdeklődése, mint a történelem, az összehasonlító valláselmélet és a társadalmi igazságosság, széles körben ismertté tette: "Tudják, az a remek nő, igazán kitűnő partner, csak néha kissé szertelenül társalog." A fabiánusok között jól érezte magát, mert ők legalább olyan szertelenül társalogtak, mint ő, és még szertelenebbül komolyan vették a céljaikat.

Hamarosan észrevette, hogy összejöveteleiknek Bemard Shaw a legfényesebb csillaga. Az immár elismert zene- és színikritikus és kezdő drámaíró okosan, folyékonyan és megunhatatlanul elmésen tudott társalogni. Csattanós replikái úgy szikráztak, mint az éles vívókard. Szeretett sziporkázni, mint mondta. Sovány, hat láb magas, jóképű, atletikus, egészében véve kellemes férfi volt, aki az írekre jellemző behízelgő hangjával és csípős szellemességével valósággal fölszólította a nőket, hogy csábítsák el. Charlotte készségesen elfogadta a kihívást, de minden késztetésnek ellenállt, hogy a bevett szokások szerint tegyen eleget neki. Ámde ő sem volt sebezhetetlen. Miután oly sok udvarlót visszautasított, nemrég őt utasította vissza tapintatosan, de félreérthetetlenül egy figyelemre méltó svéd orvos, akivel Rómában ismerkedett össze. Egymásba szerettek, és már-már megingott az az elhatározása, hogy nem kötelezi el magát, de a férfi hasonló elszántsága erősebbnek bizonyult az övénél, s az ügy beteljesülés és harag nélkül, csöndben véget ért.

Ebben a lélektani pillanatban csatlakozott Shaw hallgatóságához. Az író már jó ideje találkozgatott vele, előbb csak alkalomadtán, majd egyre gyakrabban, mert vonzódott ehhez az ír nőhöz, aki, ha nem volt is szép, de tagadhatatlanul csinos azzal a dús, barna hajával és ragyogó zöld szemével, amely olyan jól illett az ő átható kék szeméhez. Elvezte, hogy beszélhet hozzá, sőt még azt is, ha mint szellemileg egyenlő partnerral beszélget vele - mert sok tekintetben az volt -, Charlotte pedig kedvét lelte abban, hogy annak tekintik. A következő két évben gyakran találkoztak. Ha Charlotte távol volt - meglátogatta írországi rokonait, vagy engedett utazási szenvedélyének -, a romantikus levelek özönét írta hozzá. (Egy igazi szerelmes levelet képtelen lett volna megírni,

hacsak nem saját magához.) Annyi sok nőismerőse között, írta, magányosnak érzi magát nélküle. De persze nem kérte meg a kezét.

Charlotte elég érett volt ahhoz, hogy résen legyen ezzel a túlkoros, vásott kamasszal szemben, mégis kimondhatatlanul csodálta. Napról napra biztosabb volt benne, hogy az ilyet nevezik "nagy embernek". Rájött, hogy nemcsak beleszeretett, hanem kezdi azt gondolni, hogy egy ilyen ember gondozása és ellátása talán megéri a tartós elkötelezettséget. De soha nem kerülhetett volna sor erre a frigyre, ha a férfi egyszer csak nem kerül olyan kínos helyzetbe, hogy sürgős szüksége van erre a gondozásra és ellátásra. Miközben szinte a végkimerülésig dolgozott, elhanyagolta sérült lába kezelését, úgyhogy már majdhogynem tolókocsira szorult, mire a folytonosan utazgató Charlotte visszaérkezett Londonba egyik útjáról. Egyetlen látogatás Bernardnál, az anyja lakásában lévő szobájában, elég volt ahhoz, hogy meggyőzze Charlotte-ot: el kell vinnie a férfit vidékre, ahol majd ápolónőt fogad mellé, hogy gondozza. Bemard elég gyönge volt ahhoz, hogy meg lehessen győzni. És hogy feleségül kérje őt.

Ezt a száznyolcvan fokos fordulatot így magyarázta meg a maga tipikusan csúfondáros stílusában Beatrice Webbhez írt levelében:

"Az volt a terv, hogy utazzam vidékre, mihelyt mozdulni tudok, és hogy valakinek el kellene vállalnia azt a feladatot, hogy vigyáz rám. Ugyanilyen nyilvánvaló volt, hogy éppen Charlotte a legalkalmasabb személy erre, akit maga a végzet jelölt ki rá. Ha ezt (a Maga gardírozása nélkül) bármi más minőségben teszi, mint a feleségem, az mindkettőnk köreiben botrányt okozott volna... úgy vettem észre, hogy a házassággal szembeni ellenérzésem oly mértékben csökkent, ahogy nőtt a halállal szembeni ellenérzésem. Ez volt a fő változás; persze számos más megfontolás is akadt, amelyeket majd talán valamikor meg fogunk beszélni. Az egyik lehetséges ok az lehetett, hogy kapcsolatunk eddig sem nélkülözte teljesen a szerelmi ügy jellegét... Miután ilyképpen tisztázódott az ügy... és megszabadultunk mindenfajta illúziótól, úgymint szerelmi boldogság és a házassággal kapcsolatos egyéb közkeletű érzelmek, azonnal megváltoztattam a témával kapcsolatos álláspontomat, és elugrottunk az anyakönyvvezetőhöz, aki sebbel-lobbal összeadott bennünket."

Egy másik ok, ami miatt éppen Charlotte mellett döntött, az

lehetett, hogy kezdett jól menni neki. *Az ördög cimborája* óriási sikerszériát futott be New Yorkban, és azzal kecsegtetett, hogy még több, hasonlóan sikeres darab követi. Így hát neki is lesz elég pénze, és nem a feleségének kell majd eltartania. A pénzre vonatkozólag rendkívül ésszerű megállapodást kötöttek: az alapvető megélhetési költségeket elfelezték, de Charlotte szabadon, tetszés szerint költhette el a saját pénzét, és zavartalanul folytathatta azt az életmódot, amelyet megszokott és annyira élvezett. A jelek szerint az egyetlen ütközési pontot leküzdhetetlen utazási vágya képezte, melynek következtében férjét körülvonszolta a világban Németországtól Ausztráliáig azzal az igencsak megkérdőjelezhető ürüggyel, hogy szüksége van a pihenésre. Shaw általában gyűlölte az utazást, minthogy erősen akadályozta az írásban, később mégis majdnem úgy élvezte, mint a felesége.

Charlotte azonban sokkal inkább segítette, semmint hátráltatta az írásban. Megtanult gépelni, úgyhogy Shaw a kéziratait elfogadhatóbb formában nyújthatta be a kiadókhoz, és intézte egyre növekvő levelezését. Házasságuk első kilenc évében egyszerre volt ingyen titkárnő, ápolónő és házvezetőnő. Később fizetett titkárnők vették át a feladatait, de továbbra is ő kezelte a családi kasszát. Ragyogó háziasszony volt, estélyein olyan híres művészek és írók jelentek meg, mint Rodin és Mark Twain. Charlotte azt is megtanulta, hogyan rázza le a hívatlan és időrabló látogatókat. Bemard mint írásainak első kritikusát is nagyra becsülte, és megfogadta a tanácsait, amelyeknek nagy szerepük volt például *Az orvos dilemmája* és a *Szent Johanna* végső megformálásában.

Az, hogy valaha is "elhálták"-e a házasságukat, amely gyermektelen volt, az ő titkuk maradt. Charlotte negyven éven felül már nem mert gyermeket szülni, Bemard pedig, aki alighanem enyhén aszexuális volt, és hevesen lenézett minden merőben fizikai aktust, egész életére bőven kitombolta már magát. Persze hogy nem szolgáltattak bizonyítékot holmi szabados testi szenvedélyre, és persze a házasságuk is inkább kényelmes érdekházasság volt. Ugyanakkor mélységes, heves és aggályosan gondos, kölcsönös ragaszkodás jellemezte. Nemcsak Charlotte töltötte be az állandó ápolónő és segítőtárs szerepét, hanem Bemard is gyöngéden bánt az asszonnyal. És roppant élvezték egymás társaságát.

A Shaw életében szerepet játszó többi nő - egyetlen kivételtől eltekintve - nem járt komolyabb következménnyel Charlotte-ra nézve. 1912-ben kezdődött a híres Mrs. Patrick Campbell-ügy; ez

az elbűvölő színésznő keltette életre a virágáruslányt az író *Pygmalion* című darabjában. Londonban szóbeszéd tárgya volt az ügy, és Shaw talán éppen ezt akarta, ha nem is tudatosan. Egyúttal számtalan alkalma nyílt arra, hogy írjon erről a szerelemről anélkül, hogy bármit is tenne érte. Az egyik ilyen levél, amely akkor született, amikor Mrs. Pat néhány napon át nem volt hajlandó fogadni őt, jó példa erre a lázas prózára: "Meg akarom tartani a játékomat, amelyet el készülök hajítani. Az égben trónoló Szűzanyámat akarom. Az én olasz parasztlánykámat akarom. Az én gézengúz vagabundtársamat akarom. Az én fekete hölgyemet akarom. Az angyalomat és kísérőmet akarom. Az én Freiámat az almáival. Az én szépségemet s hétkarú csilláromat: a szépségemet, becsületemet, jókedvemet, muzsikámat, szerelmemet, életemet és halhatatlanságomat akarom. Az ihletőmet, a könnyelműségemet, a boldogságomat, az istenségemet, az őrületemet, az önzésemet, a józan eszemet és megszentelésemet, a színeváltozásomat, a megtisztulásomat, a fényt a tengeren, pálmát a sivatagban, csodás virágokkal díszlő kertemet, milliónyi megnevezhetetlen örömöt, napjaim értelmét, éjszakáim álmát, az én kedvesemet és csillagomat akarom." Mégis valahányszor meglátogatta, úgy intézte, hogy mindig legyen bőven ideje hazaérni, s együtt vacsorázni Charlotte-tal.

Habár majdnem biztos, hogy az egész ügy nem volt több páváskodásnál, és bár Bemard magának is, másoknak is bebeszélte, hogy Charlotte roppant élvezte a dolgot, az asszonyt valójában annyira megviselte, *hogy a* vallás felé fordult, mégpedig annak misztikus formájához. De rugalmasnak mutatkozott, és 1913 szeptemberében újabb európai útra indult Bernarddal, aki azt írta Mrs. Patnek: "Két, szörnyen ijesztő jelenet után, melynek során úgy állította be a pályámat és jellememet, hogy Kékszakáll valóságos angyalnak látszott hozzám képest, s már-már úgy rémlett, csakis a gyilkosság és az öngyilkosság között választhat, teljesen váratlanul és meglepő módon visszanyerte szellemi egyensúlyát, józanságát és szeretetreméltóságát, és (mintegy két év után) ismét az életet mindig könnyedén felfogó férjének boldog társa lett... Óriási megkönnyebbülés! Bennem olyan pokoli erő és kitartás van, hogy mindig csak akkor veszem észre a vállamat nyomó teher súlyát, amikor megszabadulok tőle." Charlotte ezt az erőt éppúgy merítette magából, mint belőle, és a házasságuk, habár soha többé nem volt a régi, legalább visszatért rendes kerékvágásába.

De Bernard baráti körét, amely egyre jobban lefoglalta őt, mind kevésbé viselte el. Shaw sok időt töltött távol - előadásokon, vitákon, mindenféle összejöveteleken -, otthon pedig belemerült a munkájába, és ez erősen korlátozta eszmecseréiket.

Ironikusan szólva, a harmincas-negyvenes években Charlotte volt az, aki mással vigasztalódott, természetesen csak plátói értelemben - hiszen T. E. Lawrence a fia lehetett volna -, de kétségkívül nem érzelemmentesen. Jórészt az ő bátorításának köszönhető, hogy Lawrence befejezte és megjelentette A *bölcsesség hét pillérét*. Amikor indiai, illetve közel-keleti támaszpontokon szolgált, hűségesen leveleztek. Szomorú nap volt Charlotte számára, amikor 1935-ben pártfogoltját halálos baleset érte éppen azzal a motorkerékpárral, amelyet a Shaw házaspártól kapott ajándékba.

Addigra mindketten hetvenes éveik végén jártak. Charlotte egyre többet szenvedett lumbágójától, és mire betöltötte a nyolcvanat, sokszor ágyhoz kötötték a fájdalmak. Bemard szeretettel ápolta, több időt töltött vele, énekelt, zongorázott neki. Amikor 1943 szeptemberében, nyolcvanhat éves korában meghalt, Shaw ezt írta Sidney Webbnek, aki szintén a közelmúltban veszítette el az ő Beatrice-ét: "Én is özvegy lettem... Charlotte ma hajnalban meghalt... Ahogy most itt fekszik, már nem a megnyomorodott öregasszony; pontosan olyan, mint azon a képen, amelyet Sartoric festett róla Olaszországban, virágzó ifjúságában. Kimondhatatlanul megindító ez a változás."

Shaw legérdekesebb és legtöbb örömöt okozó barátai közé tartozott egy Gene Tunney nevű bokszoló és felesége, akikkel 1928-ban ismerkedett össze. Tunney évek múlva is nagy szeretettel emlékezett meg róla. "Csodálatos volt együtt lenni G. B. S.-szel - mondta -, de ez felerészben Charlotte-nak volt köszönhető."

Eleanor Roosevelt

és Franklin Delano Roosevelt

- Eleanor unokahúgom - mondta a tizenkilenc éves Franklin Roosevelt az édesanyjának - roppant eszes teremtés.

Eleanor unokahúg szerencsére nem volt jelen, így nem hallhatta ezt a megjegyzést. Szegény lány egy csöppet sem megnyerő, idétlen, szürke, sőt visszataszító, egyszóval egy csöppet sem kívánatos teremtésnek hitte magát. Nem így Franklin, aki nemsokára nemcsak az eszét, hanem a szívét és egész valóját nagyra becsülte. Az Eleanorról mint a rokkant elnök személyes képviselőjéről később festett kép, valamint az elnöknek Lucy Mercer iránti tartós vonzalma ürügyén csapott hűhó némileg elhomályosította azt az aggályos szeretetet, azt a mélységes ragaszkodást és kölcsönös odaadást, amely kettejük szerelmét jellemezte. Eleanor szemében Franklin az udvarlás napjaiban valóságos görög isten volt, ráadásul sziporkázó humorérzékkel megáldva. Ami pedig a férfit illeti (mint anyjának írta), egészen megmámorosodott attól a gondolattól, hogy "olyan lányt szerethetek és kapok tőle viszontszerelmet, mint Eleanor".

Csakugyan erős szerelem kellett ahhoz, hogy legyőzze az anyja ellenállását. Franklin még csak elsőéves egyetemista volt, amikor meghalt az apja, és a negyvenhat éves Sara Delano Roosevelt minden érzelmi tartalékával egyetlen gyermeke felé fordult. Aki, végtére is, "nemcsak Roosevelt, hanem Delano is" volt. Sara úgy intézte, hogy annyit legyenek együtt, amennyit csak lehet, mindig a közelében legyen, és lehetőleg minden kívánságát teljesítse - kivéve, ha függetleníteni akarná magát tőle. Amikor a fiú 1903 végén, huszonegy éves korában bejelentette, hogy megkérte Eleanor kezét, aki akkor tizenkilenc éves volt, legalább annyira megdöbbentette vele Sarát, mint amilyen megdöbbenést az 1776-os Függetlenségi Nyilatkozat keltett.

Végtére Eleanor csak egy Roosevelt volt, és minthogy még gyerekkorában elvesztette a szüleit, voltaképpen árván nőtt fel. Apja és nagybátyjai zavarba ejtően, bár úriemberhez nem méltatlanul kedvelték az italt. Franklin annyival jobbat érdemelne! És mi lehet

jobb annál, mint hogy életét Hyde Parkban és Campobellón töltse, szerető anyja társaságában? Hiszen olyan fiatalok, mondta nekik, amikor meglátogatták New Yorkban. Hiszen az ő hőn szeretett apja is megvárta, amíg megalapozza az életét, és jómódot teremt magának, mielőtt megházasodik. (Azt nem említette, hogy ő maga huszonhat évesen, az apjával szembeszegülve ment férjhez az akkor már ötvenkét éves James Roosevelthez.) Eléggé szeretik-e egymást ahhoz, hogy ilyen korán elkötelezzék magukat? Enyhe bosszúságára, a fiatalok azt felelték, hogy igen. Ebben az esetben, vágott vissza, hajlandók-e várni egy évig, és addig titokban tartják s nem tekintik hivatalosnak az eljegyzésüket? Vonakodva bár, de beleegyeztek. Micsoda gyalázat, mondta később egy rokon, hogy szegény Eleanor, akinek olyan boldogtalan gyerekkora volt, pont egy ilyen anyóst fogott ki magának!

De Eleanor annyira szerette Franklint, hogy az anyját is képes volt szeretni. Minden tőle telhetőt megtett, hogy értésére adja, "nem egy fiút veszített el, hanem kapott egy lányt", még ha az ajándék nyilvánvalóan kéretlenül jött is. Nem sokkal kedves kis beszélgetésük után Sara elrabolta a fiát egy öthetes Karib-tengeri téli hajóútra. Miután visszaérkeztek, Eleanor megkérte Franklint, próbálja kiverni az anyja fejéből, hogy ez volt az utolsó közös utazásuk, hiszen hármasban sokfelé elmehetnek még a jövőben. Közben Sara szüntelenül nyaggatta az Egyesült Államok londoni nagykövetét, aki éppen szabadságon volt otthon, hogy beszélje meg Theodore Roosevelt elnökkel, nem vihetné-e magával Angliába Franklint mint a titkárát. De a nagykövetnek már volt titkára, és Sarának nem volt több dobása.

Hálás lehetett a vereségéért. A Hyde Park-i házat átalakította az ifjú házasok számára, hogy töltsék ott előzetes mézesheteiket, ő pedig egyik nővéréhez költözött. Mint egyik levelében írta, "boldog vagyok, hogy mindkettőtöknek írhatok, és boldognak tudhatlak benneteket abban a Hyde Parkban, ahol az én boldogságom is elkezdődött". Nem kell feltétlenül álszentnek gondolnunk. Az esküvő estéjén ezt írta a naplójába: "Franklin nyugodt és boldog. Eleanor úgyszintén." Eleanor hasonló viselkedéssel fizetett. Miután Franklin befejezte az évet a Columbia Egyetem jogi karán, a fiatal pár négy hónapos nászútra utazott Európába, és az utazás alatt mindketten pontos időközökben írtak Sarának. Eleanor némelyik levele túlságosan ömlengőnek tetszhet bárki más szemében, ha tekintetbe vesszük, milyen viszonyban volt Sarával. De

feltehetőleg úgy érezte, bármilyen nehezére esik is ez az ömlengés, Sara úgy fogadja, mint ami kijár neki.

Az utazás - Anglián, Franciaországon, Olaszországon és Németországon át - a nászutasoknak nagy örömöt okozott, habár Eleanor szemében a dolog szexuális része, amelyre a viktoriánus eszmékkel még mindig átitatott társadalom egyáltalán nem készítette föl, kelletlenül fogadott újdonságnak számított. A hozzá hasonló neveltetésű, illedelmes fiatal hölgyek felfogása szerint a szex kötelesség és áldozat volt, amelyet a fajfenntartás érdekében kell meghozniuk. Nem olyan idők jártak, amikor a "szerelem" és a "szeretkezés" járványszerűen elterjedő szinonimák lettek volna. Ha Franklin iránti föltétlen engedelmessége nem juttatta is el Eleanort a gyönyör csúcsára, az élvezet hiánya nem akadályozta meg föltétlenül abban, hogy a szeretkezést az őszinte szerelem megnyilvánulásának tartsa. Egy szempontból valószínűleg éppen ellenkező hatása volt: a dolog fizikai részével szembeni ellenérzése kétségtelenül nagy szerepet játszott házasságuk legnagyobb válságában.

Visszatérve nászútjukról, kibéreltek New Yorkban egy házat nem messze Sara otthonától, és következtek a hétköznapok: Franklin folytatta a tanulást, Eleanor pedig leckéket vett Sarától olyan tantárgyakból, mint a háztartástan és a háziasszonyi viselkedés. Miután 1906 májusában megszületett az első gyermekük, Anna, a tananyag új tantárgyakkal bővült, még ha Sara fiút szeretett volna is. Franklin a következő év májusában azzal múlta fölül Eleanor teljesítményét, hogy letette az ügyvédi vizsgát. A menetrendbe beletartoztak a campobello-szigeti nyarak, ahol Eleanor, leküzdve víziszonyát, még vitorlázni is megtanult a férje kedvéért. Más sportokban azonban képtelen volt legyőzni a gátlásait. Például soha nem tanult meg annyira teniszezni vagy golfozni, hogy együtt játszhasson férjével, és a lovaglás iránt sem mutatott nagy lelkesedést. Házon kívüli együttléteik jórészt kirándulásokra és sétákra korlátozódtak. Ezen a helyzeten nem javított Eleanor gyakori terhessége, ami társadalmi kötelezettségeik teljesítésében is akadályozta őket.

Az sem segített rajta, hogy Franklin politikai pályára adta a fejét, először mint Albany állam szenátora, majd mint haditengerészeti miniszterhelyettes a Wilson-kormányzatban. Habár Eleanor tökéletes hozzáértéssel töltötte be a politikusfeleség szerepét, s hovatovább élvezte is, úgy festett, hogy be kell érnie a hitvestárs

státusával. Végül pedig itt volt Franklin nem lebecsülhető vonzereje és vonzódása a női nemhez; szoknyabolondnak ugyan nem lehetett nevezni, de nem volt közömbös más nők bájai iránt. Semmiképpen nem volt az Lucy Mercer esetében, aki mint jó nevelésben részesült, de elszegényedett ifjú hölgy Eleanor titkárnője volt 1913-tól 1918-ig. Ez alatt az öt év alatt Eleanor gyanakvása és féltékenysége fokról fokra nőtt, de sosem jutott odáig, hogy némi halvány nyugtalanságnál többet érzett volna. Rájött, hogy Lucy jobban illik a szórakozni vágyó Franklinhez, mint ő, és csak abban reménykedett, hogy ezek a közös szórakozások nem terjednek addig a misztikus gyönyörig, amelyet ő legföljebb abban az absztrakt értelemben ismert, hogy egyes nők képesek mohón élvezni. Aztán 1918 szeptemberének egyik napján, amikor Franklin betegen jött haza egy hivatalos európai útról, s ezalatt ő intézte a postáját, rábukkant Lucy néhány levelére, melyekből világosan kitűnt, hogy nem álltak meg a remélt ponton. Le volt sújtva.

Fölajánlotta Franklinnek, hogy váljanak el. Ő, főleg a gyermekei miatt, nem kezdeményezné, hacsak Franklin fönn nem akarja tartani a háromszöget. Tehát: nincs többé Lucy. Franklin a fölháborodott Sara és az aggódó Louis Howe - Roosevelt új politikai Szvengálija - nyomására (egyébként hithű katolikus lévén, Lucy sem rajongott a gondolatért, hogy egy elvált, ötgyermekes családapához menjen férjhez) beadta a derekát. Hogy ebben mennyire befolyásolta Eleanor iránti szerelme, azt ő sohasem tudta igazán.

Ahhoz mindenesetre elég erős volt a szerelme, hogy megváltoztassa feleségével szemben a viselkedését. Úgy tetszett, őszintén megbánta a bűnét, próbált felesége kedvében járni, és többet törődött vele, bár puritán lelkét változatlanul ingerelték a hibái, például örökös pontatlansága. Eleanor ezt azzal viszonozta, hogy igyekezett vidámabbnak, társaságkedvelőbbnek mutatkozni. Féltőn aggódott érte, olykor fölöslegesen is, például amikor 1919-ben Washingtonban épp ottjártakor faji zavargások törtek ki. És bár elhatározta, hogy jobban függetleníti tőle magát, a jelek szerint minden tekintetben jobban féltette, mint valaha. Enélkül talán nem is készülhetett volna föl életük következő nagy válságára.

Ez pedig a gyermekparalízis volt. 1921-ben Franklin kimerítő, ámde sikertelen kampányt folytatott a Demokrata Párt alelnökjelöltségének elnyeréséért, és boldogan készült a campobellói nyári vakációra. Ott azonban, ahelyett hogy elnyúlt volna és egy kiadósat pihen, belevetette magát a teniszezésbe, baseballozásba, úszás

ba, vitorlázásba, és addig csinálta, amíg össze nem esett a fáradtságtól. De még akkor is - vizes fürdőnadrágban! - átnézte a napi postáját, és persze alaposan meghűlt. Másnap, augusztus 11-én magas lázzal ébredt, és alig bírta megmozdítani a bal lábát; délutánra a jobbat sem tudta mozgatni. Péntekre pedig a mellkasától lefelé teljesen megbénult, beleértve a két karját is. Orvost hívtak, aki megállapította, hogy valószínűleg egy vérrög került a gerincagy alsó részébe, s ez okozza az átmeneti bénaságot.

Egy tapasztalt ápolónőt akartak hozatni New Yorkból, de éppen nem találtak egyet sem. A következő két héten át Eleanor nem mozdult el férje ágya mellől, s legfeljebb órákat aludt a szobájában fölállított kinyitható ágyon. Olyan gyöngéden és hűségesen ápolta a férjét, hogy az egyik orvos később, egy Franklinhez intézett levelében "az én hősnőm"nek nevezte. Ugyanilyen csodálatra késztette Franklin rettenthetetlen bátorsága; Eleanor azonban tudta, egyik legnehezebb feladata éppen az lesz, hogy segítsen leküzdeni a csüggedés sötét perceit. A beteget nemcsak úgyszólván szüntelen és gyakran elviselhetetlen fájdalmak gyötörték, de abban sem lehetett biztos, hogy valaha is jobban lesz. Kivált miután fölállították a diagnózist: gyermekbénulás, ami még külön zavarba ejtette amiatt, hogy - mint a nevéből is kitetszik - általában gyermekbetegségként tartották számon. Az orvosok, a látogatók és a család előtt bizakodónak és jókedvűnek mutatkozott. Egyedül Eleanor láthatta a kétségbeesés mélységes szakadékában.

Tisztában volt vele, hogy gyakran zuhan majd vissza ebbe a szakadékba, de nem hagyhatta, hogy ebben élje le az életét. Sara heves ellenkezése dacára és a hihetetlenül hűséges Louis Howe segítségével azzal támogatta leginkább a férjét, hogy nem volt hajlandó tehetetlen rokkantként bánni vele. Miután megérkezett az ápolónő, hogy átvegye a beteg egészségügyi ellátását, Eleanor és Howe (aki hosszú időre kiköltözött Campobellóra) fontos tennivalókkal és tervekkel terelte el Franklin figyelmét. Eleanor a feleség szerepe mellett a titkárnőét is betöltötte: vezette a bonyolult háztartást, vendégeket hívott, de el is küldte őket, ha észrevette férjén a fáradtság jeleit, elintézte New Yorkba, illetve Bostonba szállítását a kezelésekre, egyáltalában teljesen alárendelte magát a gyógyulásának, az érdekeinek, erkölcsi támogatásának, a jövőjének.

Szívós és kitartó volt, akárcsak a férje, aki lassan és sok szenvedés árán a részleges gyógyulás útjára lépett. Fokozatosan meg

szűnt a bénasága, előbb a két karjában, majd a törzsében, s nemsokára már a lábait is tudta mozgatni, habár segítség nélkül soha többé nem bírták el a súlyát. A tornától félelmetesen megerősödött a karja és a felsőteste, úgyhogy ha kellett, meglepő gyorsan tudta vonszolni magát a padlón. 1922 áprilisa után lábtámasszal és mankóval már járni is tudott egy kicsit. Így jutott el 1924 nyarán odáig, hogy fölszólaljon a Demokrata Párt országos kongresszusán, és Al Smitht jelölje az Egyesült Államok elnökének. Négy évvel később még nagyobb sikerrel ismételte meg szereplését, s egyúttal New York állam kormányzója lett. Mindeközben a legnagyobb segítséget nem a lábtámasz és a mankó, hanem Eleanor jelentette neki.

Az asszony húsz évvel később, Franklin halála után, amikor azt is megtudta, hogy férje mellett Warm Springsben ott volt Lucy Mercer (addigra Mrs. Rutherford) is, azt mondta a barátainak, amióta tudomást szerzett férjének erről a liaisonjáról, nem volt szerelmes belé, de kitartott mellette; mert mindennél többre becsülte az eszményeit és politikusi képességeit.

Lehet, hogy így volt. De utóbb valami mást is mondott. Amíg Franklin udvarolt neki, nagyon szerelmes volt belé, írta az önéletrajzában, de csak évekkel később értette meg, "mit jelent valójában a szerelem".

Clementine Hozier és Winston Churchill

Hosszú pályafutása során Winston Churchill számos, világviszonylatban is fontos és izgalmas dolgot mondott. Volt mondanivalója a személyes kapcsolatokról, jelesül a házasságról is: Soha ne bújj ágyba dühösen! Persze emelkedettebben, a Biblia szavaival fejezte ki magát, Pál apostolt idézve: "A nap le ne menjen a ti haragotokon" (Eph. 4 : 26).

O meg a felesége nagyon különböztek egymástól. Winston társaságkedvelő volt, Clementine tartózkodó. A férfi szertelen, az asszony óvatos. Winston követelőző egy bizonyos pontig, Clementine engedékeny egy bizonyos pontig; e két ponton túl mind a ketten elképesztően föl tudták hergelni magukat. 1930-ban meg kellett fontolniuk, fenn tudják-e tartani vidéki házukat, Chartwellt (különösen azon a költséges és elegáns módon, ahogy a fényűzéshez szokott Winston szerette volna). Derűs közönye a drága "javításokkal" és az esedékes számlákkal szemben beleütközött felesége skót aggályoskodásába, aki egy ízben annyira elragadtatta magát, hogy hozzávágott egy tányér spenótot. Szerencsére célt tévesztett. Ez után az incidens után csakhamar kibékültek, de Clementine attól fogva lehetőleg írásban fejtette ki érveit. (Chartwell ügyében lényegében igaza volt: a harmincas évek végén Winston is, akinek eléggé megbízhatatlan jövedelme jórészt az írásaiból származott, közel állt hozzá, hogy eladja.)

Az 1950-es évek közepén, második miniszterelnöksége idején, amikor Churchill már majdnem nyolcvanéves volt, a felesége pedig közel járt a hetvenhez, még mindig sokszor veszekedtek, de estére mindig kibékültek. Előfordult, hogy Churchill nem jutott el a békekötésig, még mielőtt Clementine nyugovóra tért volna. Leányuk az anyjáról szóló életrajzában idéz egy levélkét, amelyet a papírjaik között talált: Winston írta egy esti perpatvar után, s ott hagyta elöl, hogy Clementine másnap reggel megtalálja. "Drága Szerelmem - így kezdte -, nagyon sajnálom, hogy olyan szörnyen viselkedtem a vacsoránál." Ha közben lement is a nap, az üzenet azért sose jött túl későn.

Mint ahogy ebben az esetben is, szerelmüket jórészt az írott szó táplálta az együtt töltött évek alatt. Jobban mondva, a külön töltött évek alatt, mert állandó és kölcsönös bánatukra Churchill figyelemre méltó pályájának fárasztó követelményei gyakran kényszerítették elválásra őket. A távollét időszakai alatt levelek özönével tartották a lelket egymásban, amelyek egyenlő mennyiségben jöttek és mentek, és tele voltak a szerelem és vágy szavaival. Néha még a másoknak szóló levelekből sem hiányoztak az érzelmeikre való utalások; Winston például ezt írta anyjának 1908 szeptemberében, jellemző cikornyás stílusában, a kontinensen tett nászútjukról: "Csak ténfergünk és szeretjük egymást, ami jóleső és fontos foglalatosság, és amiben számos tekintélyes elődünk akad a történelemben."

Két évvel később Clementine rövid ideig féltékenykedett Violet Asquithre, az akkori miniszterelnök lányára, egy sziporkázóan intelligens és más vonzó tulajdonságokkal is rendelkező fiatalasszonyra, akivel Winston néhány alkalommal találkozott a Downing Street 10. alatt. Az ifjú feleség véletlenül vagy szándékosan elárulta férje előtt aggályait, mert fönnmaradt egy üzenet, amelyben Churchill a leggyöngédebb kifejezésekkel biztosítja őt szerelméről. Gyanakvását lesújtónak és sértőnek tartja, írja, ámde rájött, hogy "az irántam érzett gyöngéd szeretetben gyökerezik... Bíznod kell bennem, mert nem szeretek mást és sohasem fogok mást szeretni, s mindkettőnk leghőbb vágya, hogy hétről hétre egyre több szállal és mind bensőségesebben és mélyebben kötődjünk egymáshoz". Leveleikben Clementine-nak Kat (Cicus) volt a neve, Winstonnak Pug (Kutyus); később néha Pig (Malac), s az aláírást gyakran a névnek megfelelő rajzocska helyettesítette. Clementine egyik levelében azt ígérte, hogy szeretettel fog bánni vele, "különösen, ha megsimogatod azt a selymes farkamat"; további részletekbe nem ment bele.

1919 szeptemberében, a tizenegyedik házassági évfordulójukon, az első világháború utolsó heteiben Churchill azt írta Franciaországbcíl, hogy "óriási szerencsét hozott nekem az a nap", és elismeréssel szólt egyre mélyebb kapcsolatukról.

"Sohasem leszek képes kifejezni a hálámat mindazért, amit értem tettél, és amit nekem jelentesz." Felesége így válaszolt: "Jólesik az az érzés, hogy én vagyok a nyugalom meglehetősen viharos életedben. Kedvesem, az enyémben pedig te voltál a nagy élmény. Magaddal vittél a magam szűk mellékösvényéről a Te

mozgalmas, csupa szín és izgalmakkal teli széles országutadra." De ebben a mozgalms és színes, izgalmakkal teli világban, írta a férje, "a Te szerelmed és bajtársiasságod az a békés kikötő, amelybe mindig visszavágyom, és mindig vissza is térek". "Nagyon hiányzol - írta 1945-ben a híres jaltai konferenciáról. - Olyan egyedül vagyok ebben a tömegben."

Churchill országútján valóban kimerítőek voltak az izgalmak! Clementine erélyes asszony volt, de nem fáradhatatlan - egyszer azt mondta valamelyik gyerekének, minden energiája ráment arra, hogy lépést tudjon tartani Winstonnal -, de mert szívvel-lélekkel forgószél-természetű párjának és az ő karrierjének szentelte magát, gyakran lázas és rendszerint terhes tennivalók töltötték be az életét. (Még Franklin Roosevelt is azt mondta neki egyszer, hogy a férje "remek fickó, ha az ember lépést tud tartani vele".) Winston tizenöt választási hadjáratot csinált végig politikai pályája során, és Clementine valamennyiben részt vett, még a második világháború után is, amikor pedig már erősen érezte, hogy inkább a megérdemelt nyugalmat kellene élvezniük. Számtalan kortesbeszédet mondott, miközben sokszor lehurrogták, sőt volt, amikor le is köpték. 1912-ben elkísérte Churchillt írországi útjára abból a megfontolásból, hogy a jelenléte talán csökkenti az inzultusok veszélyét (és a vártnál csakugyan kevesebb inzultusban volt részük). Mint a miniszterelnök feleségére igencsak terhes feladatok hárultak rá, különösen mivel a természeténél fogva idegen volt számára a szüntelen társadalmi tevékenység. A fönnmaradt beszámolók szerint Churchillék 1944 első kilenc hónapjában összesen 75 ebédet és 19 vacsorát adtak, ami havonta több mint tízet tesz ki, nem szólva azokról, amelyeken ők vettek részt vendégként. Nem csoda, hogy Clementine olyan hevesen ellenezte 1951-ben, hogy férje visszatérjen a Downing Street 10. alá, miután már hat éve nem töltött be semmilyen hivatalt. De mert Churchill elfogadta az ő szemében visszautasíthatatlan kihívást, teljes erőből támogatta. Olyan férjjel az oldalán, mint Winston, nem mindig lehetett élesen elválasztani a férfi és a haza iránti szeretetet.

Ha meg kellett védeni a férjét, mindig ott volt. Amikor az amúgy is zivataros brit politika túlságosan viharossá vált, egyszer még az életét is megmentette. 1909 novemberében amikor kiszálltak a vonatból a bristoli pályaudvaron, egy fiatal, jó erőben lévő szüfrazsett rárontott Winstonra, és lovaglóostorral próbálta álláspontja megváltoztatására bírni. Churchill, hogy megakadályozza tervében,

megragadta a csuklóját, mire a nő a tömegen át a peron szélére lökte. Közben elindult a vonat. A néhány méterrel odébb álló Clementine azonnal észrevette, hogy férje a mozgó vonat és a peron közé zuhanhat. A köztük lévő bőröndöket átugorva, egy pillanat alatt ott termett mellette, elkapta a kabátját, és odébb vonszolta. Igaz, sohasem sikerült Winstont rávennie, hogy egyetértsen az ő feminista eszméivel, de az ifjú hölgy vitamódszerét is elítélte. Talán fölösleges hozzátenni, hogy a jelen lévő "bobbyk" is, akik a harcias amazont haladéktalanul biztosabb helyre kísérték.

1915-ben, a Gallipolinál elszenvedett katasztrofális vereség után, amelyért igazságtalanul Winstont hibáztatták, és amely az Admiralitás első lordjának állásába került, Clementine (mint utóbb férje egyik életrajzírójának bevallotta) azt hitte, belehal a fájdalomba. Ő volt Churchill egyetlen támasza és vigasztalója ezekben a sötét napokban, amikor oly méltatlanul bánt vele a kormány, a sajtó, de még a közvélemény is. Még egy roppant éles hangú, bár hasztalan levelet is írt a miniszterelnöknek tiltakozásul, s néhány hónappal később, 1916 márciusában fölháborodott kitörésre ragadtatta magát. Az eset egy villásreggelin történt, amelyen jelen volt Lord Fisher, aki az Admiralitáson elszánt aknamunkát folytatott Winston ellen, majd megpróbált a helyére kerülni, és most azzal vádolta Churchill alezredest, azért hagyta ott az arcvonalat, hogy megtorpedózza az Admiralitás tengeri hadvezetését. "Vegye el a kezét a férjemtől! - kiáltott rá Clementine. - Egyszer már tönkretette. Hát most hagyja békén!" (Nem nagyon tisztelte a rangokat. Egyszer úgy jellemzett egy angol tábornokot, hogy "egyike a kevés egészséges tisztnek ebben az általános rothadásban".)

Egyszer a második világháború alatt is elvesztette az önuralmát: 1940 júliusában, nem sokkal azután, hogy Winstonból miniszterelnök lett. Látta, hogyan kínlódik egy súlyos döntése miatt, amelyet Franciaország bukása tett szükségessé: az angol flotta kénytelen volt elsüllyeszteni a francia tengeri haderő jó részét, nehogy a hajók a németek kezébe kerüljenek. A Downing Streeten rendezett villásreggeli alkalmával Clementine azt mondta de Gaulle tábornoknak, reméli, hogy a megmaradt francia hadihajók csatlakoznak a közös ellenség elleni harchoz. A tábornok meglehetős nyersen azt válaszolta, hogy a francia tengeri haderő legszívesebben "maguk angolok" ellen fordítaná az ágyúit. Mire Mrs. Churchill pergő francia nyelven kijelentette, hogy ez a hálátlan megjegyzés nem méltó egy

szövetségeshez és vendéghez. Winston, aki az asztal túlsó oldalán ült, észrevette, hogy valami baj van, és humorral próbálta elsimítani a dolgot, mondván, hogy a felesége néha túlságosan szaporán beszél franciául. De Clementine félbeszakította: vannak dolgok, jelentette ki, amelyeket csak egy nő mondhat meg egy férfinak, "és én mondom ki őket maga előtt, de Gaulle tábornok!" A félelmetes de Gaulle, aki nem volt hozzászokva az efféle konfrontációkhoz, kicsit zavartan mentegetőzött, s másnap hatalmas virágkosárral toldotta meg bocsánatkérését.

Majd 1963-ban Clementine ismét kikelt magából. 1959-ben az idős házaspár (a férj nyolcvanöt éves volt, a feleség hetvenhárom) az utolsó, tizenötödik választási hadjáratot csinálta végig. Most, 1963-ban Winston arra készült, hogy ötvenévi - és nem is akármilyen - képviselőházi tagság után lemondjon képviselői mandátumáról. A t. Ház megfogalmazott egy köszönőlevelet, amelyet odaadtak Clementine-nak, hogy tegye meg észrevételeit. Ezek az észrevételek igencsak csípősre sikeredtek. Válaszában a sablonosan megfogalmazott nyilatkozatot összevetette azzal a nagyvonalú köszönőlevéllel, amelyet annak idején Wellington hercegnek nyújtottak át, mondván, hogy az utóbbi éles ellentétben áll ezzel a "vacak fogalmazvánnyal". Amikor Winston 1964 júliusában hivatalosan is visszavonult, az újrafogalmazott határozat meleg elismeréssel szólt ihletett vezetéséről.

Churchill 1965 januárjában hunyt el. Clementine mintegy két évvel ezt megelőzően kapta talán a legnagyobb elismerést házasságukról egykori föltételezett vetélytársnőjétől, Violet Asquithtől, férjezett Bonham-Cartertól:

"Drága jó Clemmie!

Muszáj írnom néhány sort (amelyre nem kell válaszolnod), hogy elmondjam, mennyire meghatódtam, látva bámulatra méltó bátorságodat a súlyos megpróbáltatás napjaiban (Winston hosszú betegsége és hanyatlása idején), és hogy milyen derűsen és gyöngéden bántál a szeretett W.-vel. Te voltál az egyetlen, aki föl tudta deríteni, s meg tudta vigasztalni. A Te »privát vonalad« zavartalanul működött... Valahányszor együtt látlak benneteket, elérzékenyülök a csodálattól..."

Bizonyos tekintetben Winstoné volt az utolsó szó. Halála után a festményei - ezek a "kis mázolmányok", ahogy ő mondta - egész tisztes áron keltek el, s ezzel lehetővé tették, hogy a kedves Clementine méltó kényelemben élje le hátralévő napjait.

Alice B. Toklas és Gertrude Stein

Edmund Wilson, a kritikus, miután elolvasta Gertrude Stein *A dolgok úgy, ahogy vannak* című könyvét, arra a következtetésre jutott, hogy az írás homályossága talán annak tudható be, hogy "olyasmiről kényszerült írni - jelesül két nő kapcsolatáról -, amit a kor bevett szokása szerint nem volt szabad világosabban kifejteni". Ami Gertrude-ot illeti, volt mondanivalója *Az amerikaiak nevelésé*-ben a szerelem megnyilvánulásának módozatairól: "Egyesek a szerelemnek csak az egyik módját fogadják el, mások csak a másikat - írta. - Én a szerelmet szeretem. A szerelemnek szinte valamennyi módját szeretem, ahogy az emberek át tudják élni. Lassan rájöttem, hogy nekem a szerelem bármely módja érdekes és nem kellemetlen."

1907 őszén, amikor Alice B. Toklas szülővárosából, San Franciscóból Párizsba érkezett, Gertrude már körülbelül négy éve lakott ott a fivérével, Leóval, a Rue de Fleurus 27. alatt. Sok mindent tudott már Alice-ről: egy közös ismerősük megmutatta neki a San Franciscó-i lány leveleit. Tudta például, hogy körülbelül egykorúak (ő harminchárom éves volt, Alice harminc), hogy szerény, de biztos jövedelme van, és a kultúrát illetően sokban egyezik az ízlésük. Amikor Alice a második párizsi napján meglátogatta, Gertrude egy élénk temperamentumú fiatal nőt látott maga előtt, akinek fényes, ébenfekete haja, érzéki szája volt, szeme mélyen ült gödrében, és csinos alakjára tarka ruha simult - mindent egybevetve jóval vonzóbbnak tetszett, mint az évekkel később készült vénkisasszonyos fényképein. Alice pedig egy flegma képű, csinos nővel találta magát szembe, akinek feje és arca a görög szobrokéra emlékeztette ("aranybarna jelenség - írta később -; a toscanai nap érlelte ilyenné, s melegbarna haja is aranyosan csillogott"), a hangja pedig "nem hasonlított senki máséra: mély, telt, bársonyos hang volt, mint egy nagy alt énekesnőé, mint egyszerre két hang". Különösen, ha nevetett, márpedig gyakran nevetett.

Alice késve állított be, és Gertrude némi hűhót csapott, amiért ennyire nem tiszteli az udvari etikettet. "Elkésett, én leszögeztem,

hogy elkésett, és azt mondtam neki - mert mi mást mondhattam volna -: nem vagyok hozzászokva, hogy megvárakoztassanak." De hamar leküzdötte a haragját, és a két nő elindult az első hosszú sétára, melyet számtalan hasonló követett. Odaadó barátságuk és állandó együttlétük majdnem negyven éven át tartott.

Alice a lehető legjobban időzítette megjelenését. Olyasvalakit keresett, akivel törődhet, mert ő ilyen ember volt, Gertrude-nak pedig szüksége volt valakire, aki törődik vele, mert ő meg ilyen ember volt. Jó ideig Leo töltötte be a gondviselő szerepét, de a két testvér fokozatosan eltávolodott egymástól. Gertrude-ot egyre jobban ingerelték fivérének esztétikai dogmái. Leót pedig ugyanúgy megdöbbentette nővérének absztrakt írásmódja, ahogy barátjának, Picassónak absztrakt festészete is. Ők ketten, vélekedett, "arra használják intellektusukat, aminek különben híjával vannak, hogy olyasmit csináljanak, amihez a legnagyobb kritikusi tapintatra lenne szükség, amit ugyancsak nélkülöznek, és véleményem szerint a lehető legabszurdabb hülyeséget produkálják, amit csak el lehet képzelni". Alice fokozatosan, nagyon fokozatosan kezdte elfoglalni Leo helyét. Megtanult gépelni, hogy ha nem is érthetővé, de legalább olvashatóvá tegye Gertrude kéziratait, és órák hosszat dolgozott rajtuk az írónővel együtt; sokszor olyan későn érkezett haza, hogy barátnője, Harriet Levy, akivel együtt jött Párizsba, és akivel kicsit messzebb közös lakást béreltek, komolyan aggódott érte. Az emiatt támadt feszültség 1909-ben megszűnt azáltal, hogy Harriet visszautazott az Egyesült Államokba, és Alice elfogadta Gertrude meghívását, hogy költözzék hozzá és Leóhoz. Négy év múlva ez az egyre bonyolultabb szimbiózis is véget ért: Leo kiköltözött, s ettől fogva alig látták. Legalábbis Gertrude.

Időközben Alice berendezkedett Gertrude-nál mint - többek közt - a házvezetőnője, (egzotikus) szakácsa, (prózai) közönsége, oltalmazója, mosónője, bevásárlója, jegybeszerzője, útimarsallja, gépírónője, félénk, de megbecsült irodalmi tanácsadója és fáradhatatlan tótumfaktuma. Még fodrászkodott is, bár nem nagy hozzáértéssel: neki köszönhető Gertrude híres kefefrizurája. Könnyed természete, melyet sajátos száraz humor fűszerezett, ámde gyémántkemény alapokon nyugodott, lehetővé tette, hogy ellensúlyozza Gertrude élénkebb természetét, a rendetlenséghez való makacs ragaszkodását, és sokszor viharos, de viszonylag rövid dührohamait. ("Gyakran gurulok méregbe. Néha még sírok is.

Nem haragomban. Csak felindulásomban vagy más okból. Szeretem, ha nekem van igazam. Ez olyan nagyon fontos.") Az első világháború alatti hétköznapok nehézségei elmélyítették a kisebb súrlódásokat ("Ne lapozgass! Zajt ütsz vele!"), de nézetkülönbségeik maradandó és folyamatos szellemi és érzelmi szövetségüknek legföljebb a felületét karcolták meg. Gertrude volt a főnök ("Nagyon szeretem azt hallani, hogy igen, uram!"), s Alice megérezte, hogy ennél többet nem várhat ("Én teérted, mi értem vagyunk, s így vagyunk boldogok!").

Ebben az értelemben kapcsolatuk érzelmileg heteroszexuális volt ("Milyen szép vagy, cicám!", "Alice B. a feleségem", "Ő az én szerelmem" stb.). Alice volt a tartózkodó nő - aki csak akkor vált agresszívvá, ha meg kellett védeni Gertrude-ot a kéretlen figyelemtől -, a nélkülözhetetlen másodhegedűs. Híres estjeiken és más társasági összejövetelek alkalmával - Ernest Hemingway, Zelda és Scott Fitzgerald, Paul Robesonék, Pablo Picasso, Thornton Wilder, Eric Sevareid s a két világháború számtalan bakája részvételével - Gertrude volt a házigazda, s Alice a háziasszony. A spanyolországi bikaviadalokon Gertrude az mondta Alice-nek, ha egy ló megsebesült: "Ne nézz oda!" Az első világháború alatt, amikor kórházaknak szereztek mindenféle adományokat, Gertrude vezette a teherautóvá átalakított Fordot, és Alice készítette össze a szállítmányokat. (A második világháború alatt két amerikai zsidó nőt fogadtak be, hogy ne lógjanak ki a sorból.)

Hogy Alice irodalmi tehetségének mekkora szerepe volt Gertrude meglehetősen őszinte és kivételesen nagy hasznot hozó művének, az *Alice B. Toklas önéletrajza* furcsa címet viselő könyvnek a megírásában, azt csak találgathatjuk. A legtöbben azt állítják: jó nagy. A stílus erősen hasonlít Alice saját művére, az *Amire én emlékszemre,* amely harminc évvel később jelent meg. Virgil Thomson úgy vélte, hogy az *Önéletrajz* "Alice Toklas könyve", legalábbis "a tényleges szerzőséget kivéve minden tekintetben". A furcsa pár egyik bizalmas barátja azt írta: "A sok közül az egyik módja annak, hogy fölbosszantsuk Toklas kisasszonyt, ha azt mondjuk neki, az a gyanúnk, hogy része volt Stein zsenialitásában, jóllehet a gyanú abszolút indokolt, amiért Toklas kisasszonynak nem a csodálóit kellene hibáztatnia, hanem magát Stein kisasszonyt, a Toklas-önéletrajz íróját. Ezért hát, minél jobban ismerte őket az ember, annál nagyobb fejtörést okoz neki, vajon kinek a lámpája világított kinek az ernyője alatt." Habár egyikük sem volt

"ernyő" ebben az értelemben. Mind a ketten lámpák voltak, csak az egyiket arra használták, hogy fényesebbé tegye a másikat.

Két rövid részlet illusztrálhatja a két könyv hasonlóságát, legalábbis szellemi fűszerezettség tekintetében. Az *Amire én emlékszem*ben Alice néhány jó ismerőséről ír, akikkel Gertrude egyik előadása után találkozott. "Egyikük azt mondta: Tudja, mi borzasztóan szerettük a maga édesapját, az édesanyja egy angyal volt, maga pedig nagyon kedves nekünk. Fölfigyeltem az ereszkedő hangsúlyra." Az *Önéletrajz*ban pedig az írónő beszámol egy löncsről: "Később Picasso közelébe kerültem, aki töprengve állt ott. Gondolja, kérdezte, hogy tényleg hasonlítok a maguk elnökéhez, Lincolnhoz? Sok mindenre gondoltam azon az estén, de erre nem." Talán az *Önéletrajz* két utolsó bekezdése sokat elárul a két nő kapcsolatáról, nemcsak a könyv tekintetében, hanem általában:

"Én elég jó házvezetőnő vagyok, és elég jó kertész és elég ügyes a varrásban, amellett jó titkárnő, elég jó szerkesztő, és elég jó állatorvos kutyabajokban, ezt mind egyszerre kell végeznem, úgyhogy bajosan lehetnék mindehhez még elég jó író is. Mintegy két héttel ezelőtt Gertrude Stein azt mondta: Nekem úgy tetszik, maga soha nem fogja megírni azt az önéletrajzát. Én fogom megírni maga helyett. Ugyanolyan egyszerűen fogom megírni, mint Defoe Robinson Crusoe önéletrajzát. És megírta, és íme itt van."

Sok volt bennük Neil Simon "furcsa párjából", s egy kicsi az *Arzén és levendula* nővéreiből, természetesen a gyilkossági rnellékszál nélkül. A XX. század első felében az Atlanti-óceán mindkét partján gyakori jelenség volt két idősebb hajadon hasonló együttese, s ezek a kapcsolatok a színskála minden színét képviselték. A Rue de Fleuruson, majd a Rue Christine-en lakó különös pár leplezte kapcsolata részleteit. Gertrude többé-kevésbé hathatósan egy harmadik személyt sejtető ügyes trükkjével és a dolgok elködösítésére irányuló természet adta tehetségével, Alice pedig még nála is hatásosabban veleszületett szűkszavúságával. De még Alice is elejtett olykor egy-egy árulkodó mondatot kölcsönös vonzalmukról. Amikor Gertrude halála után kitették a Rue Christine-i lakásból (a tulajdonos valamelyik rokonának vagy barátjának szánta), egy modernebb, világosabb lakásba költözött, amely mégis szörnyen nyomasztotta: "Nincs itt Gertrude."

Gertrude-ot 1946 júliusának végén szállították be egy párizsi kórházba. Alice beszámolója a sírig hűséges társával töltött utolsó percekről jellemzően tömör. Gertrude a műtét előtt, amelyből már

nem ébredt föl, dadogva arra kérte, üljön oda mellé. "Mi a felelet?" Alice nem felelt: azt hitte, álmában beszél. Gertrude ekkor azt kérdezte: "Mi a kérdés?" Alice most is csöndben maradt, ezúttal azért, mert megpróbált valamilyen választ megfogalmazni. "Ha nincs kérdés - állapította meg Gertrude ernyedten -, akkor felelet sincs." Ezek voltak az utolsó szavai. "Később betolták egy kerekes ágyon a műtőbe, és soha többé nem láttam."

Mindamellett várta, hogy viszontlássa. Biztos volt benne, hogy kell lenni egy mennyországnak, ahol ismét egyesülni fognak.

Frieda von Richthofen és D. H. Lawrence

1912 tavaszán Frieda von Richthofen, ez a harminckét éves, háromgyermekes családanya és háziasszony szörnyen unatkozott. Férje, Ernest Weekly, a nottinghami egyetem nyelvészprofesszora, életerős, a szakmájához jól értő tudós, gondos családapa és konvencionálisan jó férj volt. Mint szeretővel azonban a felesége nem volt vele megelégedve, különösen azután, hogy hazalátogatott Németországba, ahol összekerült a szabad szerelem egyik minden szempontból kielégítő hívével. Ezért, miután visszament a jó öreg higgadt Nottinghambe, egyik házasságon kívüli kalandból a másikba vetette magát, ahhoz elég diszkréten, hogy elkerülje a botrányt, de ahhoz elegendő vehemenciával, hogy némi nyugtalanság keljen körülötte. Így többé-kevésbé föl volt készülve arra az egyre, amely megváltoztatta az egész életét.

Ez az említett tavaszon következett be a huszonhat éves David Herbert Lawrence jóvoltából, aki Weekly professzor régi diákja volt, és most tanácsot akart kérni tőle, hogyan helyezkedhetne el előadóként valamelyik német egyetemen. A professzor meghívására beállított villásreggelire, de mentora még nem érkezett haza. Így hát Frieda és ő egy fél órát beszélgetett, mialatt a gyerekek kint játszottak. Az asszonyt elbűvölte a fiatalember "magas, karcsú alakja, fürge, egyenes lába, könnyed, biztos mozgása", ahogy később leírta első benyomásait, a férfit pedig hasonlóképpen megejtette az ő szőkesége és teuton közvetlensége. Lawrence szemében - ahogy később, tőle szokatlan módon ezt az elkoptatott közhelyet használva, megfogalmazta - szerelem volt az első látásra. Bár az első percekben nyilván még csak szellemi közösséget éreztek, mert Ernest is megérkezett, elfogyasztotta velük a villásreggelit, majd távozott, anélkül hogy megbeszélte volna vendégével Németországot, és tulajdonképpen nem szakította meg komolyan a *téte-á-téte*-et, amely egészen addig folytatódott, amíg az alkonyat szívtelenül véget nem vetett neki. Lawrence el volt bűvölve. Frieda figyelmes hallgatónak mutatkozott, együttérzéssel fogadta, ahogy a férfi lefestette pillanatnyi gondjait, például azt, hogy át

akarja dolgozni a *Szülők és szeretők*et. Ámbár korábban is akadtak hallgatói, például a regényben szereplő Miriam modellje, Friedát erősebbnek, nyersebbnek, kihívóbbnak érezte, mint azokat a nőket, akiket addig szeretett és rendre elhagyott. Ráadásul jól fejlett Odipusz-komplexusa volt nemrég elhunyt anyjával kapcsolatban, amit most készségesen átvitt a vonzó, érett asszonyra. Miután hazatért a látogatásból, ezt az üzenetet küldte neki: "Maga a legcsodálatosabb asszony egész Angliában!"

Következő látogatásakor Weekly professzor távol volt, és Frieda fölajánlotta, töltsék együtt az éjszakát. Naiv módon azt várta, hogy a férfi boldogan elfogadja ajánlatát, ám ő haragosan visszautasította: soha nem élne vissza a professzora vendégszeretetével! Frieda utóbb rájött, hogy nem a kaland ellen volt kifogása, hanem állandó kapcsolatra vágyott. Ultimátumot adott: "Mondd meg Ernestnek, hogy reménytelenül szerelmesek vagyunk egymásba, és együtt elmegyünk - vagy soha többé nem látsz." Frieda jobban rettegett attól, hogy elveszíti ezt a poétikus, okos, fiatal zsenit, mint attól, hogy elhagyja férjét és gyermekeit. Beleegyezett, sőt haditervet is ajánlott: május 4-én a németországi Metzben kell lennie apja tisztté avatásának ötvenedik évfordulóján, és együtt mehetnének oda. Döbbent férjével folytatott fájdalmas beszélgetése után két kislányát hasonlóképpen megdöbbent angliai rokonokra bízva - feltehetően azért, hogy mégse égessen föl maga mögött minden hidat -, új szerelmével egy hétig tartó nászútra utazott Metzbe.

Az elragadtatott gyönyör hamar elpárolgott. Az alacsony származású, s tán épp ezért javíthatatlanul sznob Lawrence-ra nagy hatást tett, hogy Frieda apját von Richthofen bárónak hívják, és minden bizonnyal mélységes csalódást okozott neki az a felfedezés, hogy a tekintélyes és terebélyes családfának csak egy jelentéktelen oldalágához tartozik. Ennél is fontosabb volt, hogy mialatt az asszony a családját látogatta, otthagyta őt a szállodában. Lawrence nem tudott németül, ezért szörnyen elhagyatottnak érezte magát. Frieda csak arra szakított időt, hogy megmutassa neki a helyi erődöt, ahol, meghallva, hogy angolul beszélgetnek, a férfit nyomban letartóztatták: azt hitték, hogy angol kém. Frieda hazament, hogy apja közbenjárását kérje, és egy roppant kínos beszélgetés során mindent bevallott. A báró úrnak sikerült elintéznie az ügyet a túlbuzgó hatósággal. Lawrence, miután szabadon engedték, és egy meglehetősen fagyos légkörű teadélután keretében végre bemutatták a von Richthofen családnak, sietve elmenekült

Metzből a közeli Trierbe, ahova Frieda is csakhamar követte. A boldognak éppen nem mondható pár azonban összeveszett, és Lawrence továbbutazott a Rajna-vidékre, hogy meglátogassa néhány távoli rokonát. Egy darabig csak néhány csípős hangú levelet váltottak, de május végén már megint együtt voltak egy Münchentől délre fekvő kisvárosban, ahol végre sort keríthettek az eredetileg Metzbe tervezett boldog nászútra. Az együttes élettel kapcsolatos kétségeik a jelek szerint teljesen megszűntek.

Kétségei egyébként, mint ahogy a korábbi szerelmi kapcsolataiban is, inkább Lawrence-nak, mint Friedának voltak. Frieda a válás és kettejük házassága mellett kardoskodott, ezzel szemben a férfi hűvösen türelmet tanácsolt. Még a nászútjuk és többé-kevésbé véglegesnek látszó olaszországi letelepedésük után is feszültté vált időnként a viszonyuk amiatt, hogy az asszony sóváran vágyott rá, hogy meglátogassa a gyermekeit, vagy ők látogassák meg őt, amit Lawrence közönyösen fogadott, Ernest Weekly pedig kérlelhetetlenül ellenzett. Egyre gyakrabban veszekedtek - ezt a szokásukat közös életük végéig megtartották -, majd éppolyan hevesen kibékültek; ez a másik tartós szokásuk többé-kevésbé begyógyította az egymáson ejtett sebeket, legalábbis a következő fordulóig.

Mire 1913 nyarán visszautaztak Londonba, éppen megjelent a *Szülők és szeretők.* Friedának nem nagyon tetszett, de a kritika általában jól fogadta, ennek ellenére jó ideig nem sok kelt el belőle. Friedának olykor sikerült lopva találkoznia tizenhárom éves fiával és két kislányával, akik az apjuk családjával éltek, s e röpke és nem túl szeretetteljes találkozások után csak még jobban hiányoztak neki. De mivel ennél többet nem tudott elérni, a pár ismét Németországba, majd Olaszországba utazott, folytatva a lélekpezsdítő veszekedéseket és kibéküléseket. 1914 májusában Olaszországban érte utol őket az a meglepő hír, hogy Frieda házasságát végre fölbontották, s még ezen a nyáron, nem sokkal a világháború kitörése előtt összeházasodtak Angliában.

A háború a milliókat sújtó szenvedésen felül is okozott nekik némi kényelmetlenséget, részben az ízig-vérig német Friedával szembeni előítélet miatt, részben mert bevezették az általános mozgósítást, és Lawrence-t erősen megviselték a kiképzés fizikai megpróbáltatásai (egyébként a tüdőbaja miatt fölmentették a szolgálat alól), legfőképpen azonban azért, mert pornográfia címén betiltották *A szivárvány* című regényét. Elhatározták hát, hogy Angliából Floridába költöznek, ahol megalapítják az egymás el

pusztítására törő nemzetállamok hasonló gondolkodású menekültjeinek eszményi közösségét. De a háborús időkben sokkal könnyebb volt a dolgot elhatározni, mint kivitelezni, így hát beérték azzal, hogy ők maguk minden konvenciót mellőzve, afféle "nomád" életet éltek: egyik barátjuk házából a másikéba vándoroltak, örökösen civakodtak és kibékültek, időnként elhidegültek, és mindenütt kényelmetlenséget okoztak.

1919 októberében menekültek el Angliából, és soha többé nem tértek vissza. Lawrence mérgelődve, amiért Frieda egy hónapra magára hagyta és meglátogatta megözvegyült édesanyját és más rokonait a háború sújtotta Németországban, elutazott Firenzébe. Itt várta feleségét a vonatnál hajnali négykor, és nyomban fiákert bérelt, hogy megkocsikáztassa a városban, és megmutassa neki belőle azt, amit ebben az éjszakai órában látni lehetett. Ismét a nyugtalan utazgatások időszaka következett - Firenze, az Abruzzók, Capri, Szicília, Szardínia, majd vissza Németországba és Ausztriába. Közben Lawrence-nak kezdett jobban menni, mert a könyveit már Amerikában - és néhány kivétellel Angliában - is terjesztették, így a *Szülők és szeretőket,* a *Szivárványt*, a *Szerelmes asszonyok*at, s a legújabbakat: *A tenger és Szardíniá*t és *Az elveszett lány*t, minthogy utazásaik közben is szüntelenül írt.

1921 egyik őszi napján levelet kaptak az új-mexikói Taosban lakó Mabel Dodge Sterne-től, aki akkor olvasta el *A tenger és Szardíniá*t, és annyira tetszett neki, hogy azt akarta, Lawrence Friedával együtt utazzék Taosba, és lakjék egy vályogból épült házban, amelyet ő bocsát rendelkezésükre s bútoroz be nekik. (Buffalóból áttelepült milliomosnő volt.) Lawrence először gondolkodás nélkül kapott az alkalmon, hogy valódi amerikaiak között élhet egy elszigetelt hegyi faluban, hétezer láb magasan, de csakhamar kétségei támadtak, hogy helyes-e, ha egy olyan asszony kezébe teszik le az életüket, akit nem is ismer, és egy olyan távoli országban, ahol még sohasem járt. Elhatározta, hogy előbb néhány barátja meghívását fogadja el Ceylonba, akik a misztikus buddhizmust készültek ott tanulmányozni, s majd a Távol-Keleten át utaznak Új-Mexikóba.

Ceylon teljesen elbűvölte (Friedát kevésbé, de az ő véleménye az esetek többségében csak másodsorban számított). Lawrence azonnal eldöntötte, hogy "ő innen sehova se megy", de hat hét múlva már a Kelet "puhány kellemkedéséről" írt barátjának, meg a trópusi erdő sűrű, fojtó levegőjéről, a pálmák keltette "fémes érzésről" és a madarak és más teremtmények elviselhetetlen lár

mázásáról, amelyek "egész nap szüntelenül harsognak és csörögnek és kotkodácsolnak és fütyülnek, és egész éjszaka, mint megannyi kis gép, szüntelenül futkosnak és berregnek, és ez az illat, amelytől beteg vagyok, a kókuszdió és a kókuszrost és a kókuszolaj állandó, émelyítő szagának vegyüléke!... Elmegyek. Továbbmegyek." Később így magyarázta meg egy másik levélben: "Megvetem Buddhát."

Ausztráliába mentek, hogy meglátogassák új ismerősüket, akivel Ceylonba utaztukban kötöttek barátságot (a nő éppen a *Szülők és szeretők*et olvasta). Miután egy hónapot töltöttek nála az Ausztrália nyugati partján fekvő Perthben, átvágtak a kontinensen, és Sidneytől mintegy harmincöt mérföldre, egy primitív bányászfalu közelében kibéreltek egy kis villát. Friedának tetszett a ház, amelyet úgy írt le, hogy "közvetlenül a tengerparton épült... és egy füves sáv vezet le a Csendes-óceánhoz, amely beleolvad a halványkéken fénylő, pompásan árnyalt égbe". Az egyedüllét is kedvére való volt (az, hogy senki sem tudta, vagy nem törődött vele, kicsodák). "Boldog voltam: csak Lawrence és én vagyunk ezen a világon." Itt akart maradni élete végéig, de Mabel újra meg újra írt nekik, és Lawrence Taos mellett döntött. S minthogy Frieda "mindig tekintettel volt Lawrence géniuszára", és feltehetően vakon bízott benne, végül ő is Taost választotta. 1922 augusztusának végén érkeztek meg San Franciscóba.

A szállodában Mabel üzenete várta őket két, Taosba szóló vonatjeggyel együtt. Az üzenetben az állt, hogy amíg az Egyesült Államokban lesznek, az ő vendégei. Szeptember 10-én Mabel fogadta őket Új-Mexikóban pueblo indián szeretője, Tony Lujan társaságában, aki az idő szerint a harmadik férjét, Maurice Sterne-t helyettesítette. Mabel azonnal megérezte, hogy Lawrence-nak másfajta nőre van szüksége, mint Frieda, és mint mondta, "életre kelt az ölem, hogy kitáruljon előtte, és magába fogadja őt". A vasútállomáson szerencsére még türtőztetni tudta magát, amikor pedig alkalma nyílt, hogy szabadjára engedje vágyát, legnagyobb meglepetésére - és kétségkívül Friedáéra is - kiderült, a férfi annyira a felesége hatása alatt áll, hogy alkalmatlan a befogadtatásra. Ez a szituáció olyan feszültséget teremtett, hogy Lawrence-ék sietve elvonultak a Taostól északra, a hegyekben lévő bungalóba. Itt töltötték a friss levegőt hozó telet, felújítva szokásos intenzív szeretlek-gyűlöllek játékukat, hogy legalább ez melegítse őket.

1923 márciusában továbbutaztak Mexikóba, és ott is folytatták

játszmájukat, habár már nem volt szükség a melegre. Egy amerikai, aki onnan ismerte őket, így írta le szenvedélyesen "rossz modorukat" egy baráti levélben: "Még soha életemben nem hallottam, hogy egy emberi lény művelt társaságban ismételten olyan obszcén jelzők özönét zúdítsa a feleségére (vagy bárkire) viszonylag ismeretlen emberek jelenlétében, mint Lawrence tette Friedával, de azt is el kell ismernem, hogy olyan nyilvánvalóan gátlástalan válaszokat sem igen hallottam még... Lawrence ékesszólóbbnak és változatosabbnak mutatkozott a szidalmazásban, de Frieda sem sokkal maradt el mögötte." Nekik azonban a jelek szerint nem volt szükségük barátokra, legalábbis ismerősökre nem. Meglepő módon Lawrence-nak közben arra is maradt ideje, hogy rövid mexikói tartózkodásuk alatt megírja A *tollas kígyó*t, mint ahogy rövid ausztráliai látogatásuk alatt megírta *A kenguru*t. A jelek szerint sokkal nagyobb hatásfokkal tudott írni, mint Friedával összeférni vagy hadakozni.

Augusztusban elvált az útjuk. Frieda egy nappal sem bírta ki tovább, hogy ne lássa a gyermekeit, Lawrence pedig a gondolatát sem tudta elviselni, hogy visszamenjen Angliába. Nagyjából megállapodtak abban, hogy a férfi Kaliforniába utazik, az asszony meg majd valamikor októberben utánamegy. De Frieda nagyon jól érezte magát Angliában, annak ellenére, hogy időközben felnőttek és önállósodtak a gyermekei, és szentül bízott Lawrence-ban. Békében a nemzet sokkal vendégszeretőbbnek mutatkozott, mint a háborúban, úgyhogy sürgetni kezdte Lawrence-t, jöjjön ő is utána. Eljött az október, majd el is múlt anélkül, hogy Kaliforniába utazott volna. Lawrence kis időre visszament Mexikóba, de végül a Frieda utáni vágya erősebbnek bizonyult, mint az Angliától való viszolygása, és decemberben áthajózott Londonba. Frieda a kikötőben várta. De Lawrence most is csak három hónapig bírta ki Angliát.

Habár a könyvei jóval kelendőbbek voltak, és a kritika és más irodalmi berkek is jobban fogadták őket, Angliától nem kapta meg azt a hódolatot, amelyet hite szerint megérdemelt. Visszatért korábbi rögeszméjéhez, a misztikus Rananim-közösséghez, és ezúttal azt javasolta néhány barátjának, hogy Új-Mexikóban hozzák létre: természetesen ő lesz a főguru. Amikor 1924-ben Friedával együtt visszament Amerikába, itt egy újonc, egy Dorothy Brett nevű süket festőművésznő is csatlakozott hozzájuk, aki egy általa Tobynak becézett pompás hallócsővel volt fölszerelkezve. Amerikába érve, egyenesen Taos felé vették útjukat, ahol Lawrence im

már három, a figyelmességben egymással vetélkedő nő gondoskodását élvezhette. Öt hét múlva megint elfogta a nyugtalanság, s Mabel hirtelen elhatározással a házaspárnak ajándékozott egy farmot Taostól északra, ahol a rajongó Dorothynak rengeteg alkalma nyílt rá, hogy együtt legyen bálványával az elmaradhatatlan veszekedések idején, s megküzdjön Frieda olykor föltámadó féltékenységével. De egyvalamiből mindkét nőnek bőven kijutott: az aggodalomból, amikor Lawrence, életében először, vért köpött.

Néhány napi pihenés után úgy látszott, helyreállt korábbi, egészségesnek ugyan nem mondható állapota. Az orvos előrejelzése parancsolóan szükségessé tette, hogy a telet délen töltsék. Októberben az ide-oda röpködő trió a mexikói Oaxacába menekült, ahol egy ottani angol házában béreltek néhány szobát; Frieda úgy intézte, hogy Dorothy egy közeli szállodában lakjon. De kiderült, hogy nem elegendő ez a távolság, és januárban a csalódott Brett kisasszony visszament Új-Mexikóba, ahol már március végén csatlakozott hozzá Frieda és Lawrence is, az utóbbi kétségbeejtő állapotban. Egy mexikóvárosi orvos végül megállapította, hogy tüdővészben szenved.

A nyarat tehát Új-Mexikóban töltötték, s ezalatt a férfi némileg erőre kapott. Szeptemberben megint útra keltek. Dorothy, nem nagy kedvvel, egyedül utazott el Capriba. Frieda és Lawrence az Angliában töltött tél után szintén Olaszországban kötött ki. Egy minden eddiginél hevesebb veszekedés után azonban a férfi otthagyta a feleségét, és Dorothy mérhetetlen örömére utánament Capriba. Természetesen nem maradtak sokáig. Lawrence közben két egymást követő éjszakán megpróbálta magáévá tenni a nőt, akinek mohóságánál csak a tapasztalatlansága volt nagyobb. A második balul sikerült kísérlet után Lawrence kedvetlenül feladta a próbálkozást, és Dorothynak is kedvét szegte, szemére hányva a "maflaságát". Dorothy elutazott az Egyesült Államokba, és fölvette az amerikai állampolgárságot, Lawrence pedig visszatért Friedához.

Dorothy Brett gyanította, hogy a balsikerről nem egyedül ő tehet. Később azt írta, szerinte Lawrence mindenáron "sikeres hímnek" akart mutatkozni. Kétségkívül igazolva láthatta feltevését, amikor tudomására jutott - valószínűleg Frieda széles körben kikürtölt panaszaiból -, hogy az egyre betegebb szerető 1926-ra teljesen impotens lett. Ekkor már csak három év volt hátra az életéből. Ezalatt rendületlenül folytatta európai vándorlását (s Frieda is

rendületlenül kitartott mellette), újra kezdte a festegetést, és természetesen folytatta az írást: publikált néhány verset, de főleg a *Lady Chatterley szeretőjé*n dolgozott. Az egészsége egyre romlott. 1930-ban halt meg, egy márciusi estén, a dél-franciaországi Venceban. Utolsó perceiben Frieda és Aldous Huxley volt mellette. Frieda ezután nemsokára visszatért ahhoz az olasz katonatiszthez, akinél már előbb is vigaszt keresett Lawrence impotenciája miatt. A tiszt otthagyta a feleségét és a családját, s boldogan éltek Új-Mexikóban. De csak húsz év múlva házasodtak össze, amikor a férfi már ötvennyolc, az asszony pedig hetvenegy éves volt. Frieda 1956-ban hunyt el. Tekintélyesre hízott vagyona felét - amely a könyvek honoráriumából és a megfilmesítési jogokból származott - a gyermekeire, másik felét az olaszra hagyta, aki azonnal visszatért első feleségéhez.

Lawrence-ék kapcsolata olyan volt, mint a hullámvasút: egyszer föl a ragyogó csúcsokra, máskor le a sötét szakadékokba, mégpedig gyors váltakozásban együttlétük tizennyolc éve alatt. Egyesek szemében majdhogynem visszataszítóan önző és követelőző pár voltak, míg mások szerint színes egyéniségük jólesően kikapcsolódást jelentett a szürke hétköznapokban. Frieda sok férfi bámulatát, sőt tiszteletteljes csodálatát vívta ki; egyik barátjuk úgy festette le, mint "szolid, meleg szívű, bölcs és elbűvölő asszonyt", akinek "Lawrence iránti szerelme - életének valószínűleg a legnagyobb tévedése - őszinte és megbocsátható" volt. Lawrence értett hozzá, hogy rabul ejtse a nőket (legszívesebben meg is maradt ennél), de korántsem mindet. Szeretetreméltóságának legfőbb forrása az a "mama kedvence" megjelenése és modora volt, no meg szárnyaló, romantikus ékesszólása. Amikor Emily Hahn az életrajzán dolgozott, megkérdezte Dorothy Brett-től, hogyan engedhette meg, hogy a férfi beleszóljon még a festészetébe is a maga agresszív módján.

"Kicsit bárgyún fölnevetett. - Tudja, olyan kedves fiú volt! - mondta."

Bess Wallace és Harry Truman

Ha Harry S. Truman elnök egy jó történetet hallott, jóízűen nevetett rajta, majd így szólt: "Várjon, ezt el kell mondanom az asszonynak!" Ami elég általános reagálás, de az ő esetükben jól érzékelteti a kölcsönös szeretetet és azt a vágyat, hogy minden jót megosszanak egymással. Ez jellemezte Bess Wallace és Harry Truman életre szóló szerelmét.

Nehéz volna első látásra fellobbanó szerelemnek nevezni, minthogy először 1890-ben találkoztak, amikor Harry még csak hat-, Bess pedig ötéves volt. Különbözőségük ellenére - társadalmi rangban (Bess állt a naposabb oldalon), sportbeli ügyességben (a fiús természetű Bess ügyes és sokoldalú sportlady volt, a rövidlátó Harry ezzel szemben kielégíthetetlen könyvmoly), végül neveltetésüket tekintve (Bess beiratkozott egy jó nevű felsőbb iskolába, Harryt ellenben a keserves gazdasági helyzet arra kényszerítette, hogy otthagyja a kollégiumot, és nagyapja farmján dolgozzék) -, tehát e különbségek ellenére összehozta őket a századfordulós kisvárosi Amerikára jellemző romantika. (A Missouri állambeli Independence kisvárosnak számított, ha nem is egészen kicsinek.) Ahogy fölcseperedtek, Harry egyre jobban fölfigyelt a lányra, és Bessnek tetszett az érdeklődése. Az anyja ellenben, bár észrevette, hogy lánya könyvfaló, zongorázgató udvarlója nem közönséges gazdalegény, kétségtelenül lenézte; egyesek szerint ezzel a tulajdonságával kergette öngyilkosságba a férjét, amikor Bess még csak tizenhat éves volt. Harryt azonban nem olyan fából faragták, hogy elriassza a lenézés. Minden szombaton beállított Besshez egy csokor virággal, és rendszerint nagyokat sétáltak a közeli erdőkben, vagy horgásztak, jobban mondva Bess horgászott, Harry pedig fölolvasott neki. A baptista Harry az éjszakát rokonainál töltötte, majd elkísérte Besst a vasárnapi misére az anglikán Szentháromság-templomba.

Együtt szórakoztak a partikon, habár Harry nem szeretett és nem is tudott táncolni; ez volt az egyetlen dolog, amiben sosem osztozott a feleségével. E fogyatékosságát azonban ügyes zongorázással ellensúlyozta. Kellemes órákat töltöttek együtt, de a há

zasság kilátásai az évek múltával lassan halványulni kezdtek, ráadásul Harry minden megtakarított pénzét elvesztette szerencsétlen üzleti vállalkozásaival. Amikor 1917-ben az Egyesült Államokat is elérte a világháború, már mind a ketten túl voltak a harmincon, és még mindig nem voltak házasok. A Nemzeti Gárdának azt az egységét, amelyhez Harry tartozott, mozgósították; Harryből főhadnagy lett, és megkapta a Franciaországba szóló menetlevelet. Bess azt akarta, hogy gyorsan házasodjanak össze, de Harry azt mondta, várják meg, amíg épségben visszajön. Ha Bess még mindig nem gondolja meg magát...

Harryt a köztük lévő csekély négyezer mérföld sem akadályozta meg az udvarlásban. Annak ellenére, hogy egy hírhedten fegyelmezetlen tüzérüteg parancsnoka lett, és többször súlyos ütközetbe keveredett az ellenséggel, mindennap írt Bessnek, és a lány is lelkiismeretesen válaszolgatott. (Évekkel később a Fehér Házban Truman rajtakapta, amint elégeti a leveleit, és tiltakozott, mondván, hogy gondolni kell a történészekre is, mire a felesége azzal vágott vissza, hogy éppen rájuk gondol.) Harry 1919 tavaszán tért vissza teljes épségben és megtakarított századosi zsoldjával. Mire júniusban végre összeházasodtak, már vagy húsz éve jártak együtt.

Rövid nászút után odaköltöztek az ifjú feleség családjához, ami akkortájt jóval gyakrabban fordult elő, mint manapság, de semmivel sem volt kellemesebb. Harry abbahagyta ugyan a gazdálkodást, de Mrs. Wallace lenézése mit sem csökkent. A családi otthonnak tizennégy szobája volt, és Bess és Harry mellett csak Mrs. Wallace és az anyja lakta - mind a kcaten öregek -, mégis szűknek bizonyult ahhoz, hogy jól érezzék benne magukat, mert a két öreg hölgy úgy kezelte az ifjú férjet - mint Harry egyik barátjának bevallotta -, mintha "egy piszkos térdű kölyök" volna. Ő különben csökönyös közönnyel fogadta piszkálódásaikat, Bess pedig a békebíró csöppet sem könnyű szerepét vállalta.

A házaspár kellemetlen helyzetét nem könnyítette meg annak a férfidivatüzletnek a csődje, amelybe Harry és barátja a megtakarított pénzét fektette, nem szólva a megszámlálhatatlan órányi kemény munkáról. Bess mint könyvelő, reklámfőnök és általános tótumfaktum segített nekik, és az 1919. novemberi nyitás után egy évvel a bolt ragyogóan ment. De az 1920-1921-es recesszió, amely a mezőgazdasági övezetet különösen keményen sújtotta, a bolt vásárlóinak legtöbbjét elszegényítette. Amikor az üzlet megbukott, Harry, a szorító adósság ellenére, nem volt hajlandó csődöt jelenteni; ehelyett vissza

adta a maradék árut, és megígérte, hogy részletekben letörleszti a tartozásait. Emiatt Trumanék életét, akik sohasem éltek nagy lábon, az önként vállalt takarékosság jellemezte egészen a harmincas évek közepéig, amikorra végre kifizették az adósságot.

Harry a munka mellett még jogot is tanult Bess sürgetésére, és részben ez lehetett az oka annak, hogy 1922-ben megyei bírói állást ajánlottak föl neki. De legalább ilyen mértékben közrejátszott benne a nagy hatalmú Mike Pendergast fiával való frontbarátság. A bírói tisztség választott hivatal, de az adott esetben ez csupán formaság volt. Truman bíró a következő tizenkét év alatt - leszámítva azt a kettőt, amikor nem töltötte be hivatalát - közéleti személyiséggé nőtte ki magát. Missouriban az ilyen "bíróság" nem jogi, hanem közigazgatási állás, körülbelül úgy, ahogy másutt a megyei főfelügyelőé. Harry ellenőrizte a megyei beruházásokat, amelyeket több mint hatvanmillió dollár közpénzzel támogattak, s eközben olyan hírre tett szert, hogy munkáját politikai kapcsolataitól függetlenül, becsülettel és hatékonyan végzi. Hogy több pénz jusson családja eltartására (1924-ben megszületett Margaret lányuk), nem a korrupciót választotta, hanem másodállást vállalt. A megválasztásáért, majd újraválasztásáért folytatott kampány közben fölfedezte, hogy rögtönzött beszédeivel nagyobb hatást ér el, mint ha felolvas. Ezt Bess is hamar észrevette, őt azonban inkább idegesítette, hogy még "valami zavarba ejtő dolgot" talál mondani. Sohasem tudott teljesen megszabadulni ettől a félelmétől, de végül leküzdötte. Ebből a szempontból egy híressé vált, ha nem is teljesen hiteles történet egy washingtoni kertészeti bemutatóhoz kapcsolódik, amelyen az elnök és Mrs. Truman is megjelent. Harry az egyik pompás ágyás láttán fölkiáltott, hogy "ehhez aztán jó sok gané kellett!" Később az egyik hölgy odasúgta Bessnek, hogy talán rávehetné az elnököt, hogy inkább olyan..., izé... emelkedettebb szót használjon, mint, mondjuk, "tápanyagok". Bess megígérte, hogy megpróbálja, de figyelmeztette a hölgyet, az is húsz évbe tellett, amíg rá tudta venni a "gané"-ra.

Az 1934-es kongresszusi választásokon a Pendergast-gépezet támogatásával Harrynek sikerült bejutnia az Egyesült Államok szenátusába. De ez a támogatás azzal a tehertétellel járt, hogy közönséges bábnak tekintették, amelynek zsinórjait Missouriban rángatják. Bess-szel együtt kénytelen volt elviselni egyes tősgyökeres washingtoniak fintorgását, akik fölöttük állónak tartották magukat, és úgy festett, hogy nem is hajlandók változtatni az ál

láspontjukon. Szokás szerint egymáshoz fordultak erkölcsi támogatásért, és sikerült átvészelniük a puritán örökségnek ezt a csökevényes vadhajtását, Harry pedig lassan tekintélyt szerzett magának mint lelkiismeretes szenátor. Ebben nagy segítségére volt Bess, aki hivatalában fontos feladatokat látott el, elsősorban a választókkal való kapcsolattartás terén. Ez a fizetett állás ugyan némi berzenkedést keltett, de ez fokozatosan elült, amikor látták, hogy Bess sokkal keményebben és többet dolgozik, mint amennyit az évi 4500 dolláros fizetése honorál.

Az 1940-es újraválasztási kampány kezdetére Harry fölvételt nyert a szenátorok "klubjába", s Bess és ő több meghívást kaptak, mint amennyire vágytak. Franklin Roosevelt elnök azonban úgy látta, hogy a Pendergast-klán missouribeli hanyatlása (Tom Pendergast, a vezér börtönbe került adócsalás miatt) Harryt esetleg elüti a győzelemtől, ezért fölajánlotta, hogy kinevezi az Államközi Kereskedelmi Bizottságba, de Harry, Bess-szel a háta mögött, makacsul ragaszkodott hozzá, hogy végigfussa a versenyt. Így is tett - tettek -, és nyert. Szoros, de tagadhatatlan előnnyel. Zsinórok nélkül.

Folytatták a közös munkát. Bess szorgalmasabb volt, mint valaha, különösen azután, hogy Harryt kinevezték a nemzetvédelmi program felülvizsgálatára létrehozott különbizottság elnökévé; a bizottság fölállítását egyébként Truman javasolta a hadsereget is megfertőző korrupció ellenszeréül, és a vezetése alatt nemcsak a haditermelést fokozta hathatósan, hanem sok milliárd dollárt takarított meg az országnak azokban az időkben, amikor még egymilliárd is jelentett valamit. Munkája sok utazással járt együtt, s ezzel minduntalan a figyelem középpontjába került. A *Reader's Digest* elnevezte "egymilliárd dolláros őrkutyának", és fényképe rákerült a *Time* címlapjára.

Franklin Rooseveltre nagy hatással volt a dolog. Mint ahogy az a szívós hadjárat is, amelyet 1940-ben fejtett ki az ő újraválasztásáért. Fölvetette, hogy a missouri szenátort is vegyék föl az 1944-es demokrata párti kongresszuson az alelnökjelöltek listájára. Harry is, Bess is vegyes érzelmekkel fogadta, hogy ott kell hagyniuk a szenátust az ország köztudottan legpasszívabb állása kedvéért, de tulajdonképpen nem sok beleszólásuk volt a dologba. Truman megnyerte a jelölést. Bess fölbecsülhetetlen értékű tette volt, hogy sikerült rávennie férjét a fáma szerint legrövidebb beszédre, amely mindössze egy fél oldalt tett ki, és üdítő kivételt képezett az általános szószaporítás közepette.

A kényszerű semmittevés elleni berzenkedésükbe még egy egészen másfajta baljós előérzet vegyült. Tekintettel azokra az egyre jobban terjedő hírekre, hogy Roosevelt egészsége erősen megromlott, könnyen megeshetett, hogy Harry egyenesen az Egyesült Államok elnöki székében köt ki. Előérzetüket megerősítette Harry első találkozása FDR-rel a kampány stratégiájának megbeszélése céljából. Roosevelt keze annyira reszketett, hogy nem tudott tejszínt önteni a kávéjába, és a tagolt beszéd is nehezére esett. A kihívás félelmetesnek látszott, de a kocka el volt vetve.

A kampány alatt Bess otthon maradt Margarettel, miközben Harry ide-oda utazgatott az országban a szokásos felhajtás keretében, az indián harci táncokban és fejőversenyekben való részvételt is beleértve. Valahányszor fölhívta a feleségét, amit persze rendszeresen megtett, ő sohasem mulasztotta el figyelmeztetni, hogy "viselkedjék".

Alig hat hónappal később, 1945 áprilisában meghalt Roosevelt, és Harry követte az elnöki székben. Akkor tudta meg, hogy az Egyesült Államok atombombát gyárt. Még azon a nyáron tájékoztatták róla, hogy a bomba bevetésre kész, és Harry úgy döntött, hogy fölhasználja. Bess támogatta az elhatározását, abban a meggyőződésben, hogy egy Japán elleni amerikai invázió nemcsak amerikai, hanem japán részről is sokkal több áldozatot követelne. A két borzalmas alternatíva közti választás éppolyan nemkívánatos, mint amennyire elkerülhetetlen terhet jelentett. A döntés öt évtized elmúltával is heves vitákat vált ki, az ellenvélemények jó része azonban utólagos bölcs előrelátásból fakad.

Hasonlóan heves ellentmondásokat szült az 1948-as elnökválasztási kampány. Meg is osztotta a Demokrata Pártot: az egyik szárny élén a haladó programot képviselő Henry Wallace állt, a másikon, amely a szegregáció fönntartását tűzte zászlajára, Strom Thurmond kormányzó. Számos okból kifolyólag - úgymint az Egyesült Nemzetek koreai akciója, a gazdasági helyzet, a Franklin Roosevelttel való kontraszt - riasztó mértékben csökkent Harry politikai támogatottsága. Egyes demokrata vezetők nyíltan azt tanácsolták, hogy a párt szabaduljon meg Trumantól, és szólítsa föl Dwight Eisenhower tábornokot, hogy szálljon ringbe.

Sem Bess, sem Harry nem volt hajlandó engedelmesen visszavonni. Habár Bess várva várta az Independence-ben rájuk váró nyugalmas életet, ő sürgette legjobban Harryt, hogy induljon. Talán a republikánus jelölt, Tom Dewey gőgös magabiztossága - úgy viselke

dett, mint aki megszokta, hogy mindenki hasra esik előtte - sarkallta őket erre az elhatározásra, különösen mivel Dewey az üzleti köröknek azt a válfaját képviselte, amelytő1 Harry mindig undorodott. Miután őt egy szétszakadóban lévő Demokrata Párt jelölte, s miután Drew Pearson, a nagy hatású publicista egy az ezerhez taksálta győzelmi esélyét (egyébként a közvéleménnyel egyetértésben), a Truman család munkához látott. Harry, Bess és Margaret hét héten át az elnöki szalonkocsiban lakott, harmincezer mérföldnyi utat tettek meg, és számtalan helyen szakították meg útjukat. A híres és vesződséges hadjárat a hajthatatlan Harry híres győzelmi mosolyával ért véget, amint az ezzel az elsietett szalagcímmel megjelent *Chicago Tribune*-t lobogtatja: "Dewey megverte Trumant!"

1952-ben azonban a házaspár egészen más érzésekkel gondolt egy újabb hadjárat kilátásaira. Négyévi elnökség után, amely olyan "gyönyöröket" hozott, mint még négyévi háború Koreában, továbbá egy merényletkísérlet, Douglas MacArthur engedetlensége,]oe McCarthy szenátor kígyónyelve és a sajtó könyörtelen ellenségeskedése, úgy döntöttek, hogy nekik ebből elég. Harryt még csak-csak bele lehetett volna hajszolni, hogy induljon el Dwight Eisenhower ellen, de Bess ragaszkodott hozzá, hogy menjenek szépen haza. Amit meg is tettek 1953 januárjában.

Egész washingtoni idejük alatt alig váltak el egymástól. Bess szemében férje az ő csodálatos, megzabolázhatatlan Harryje volt; a férje szemében ő az odaadó, aggályos, bölcs tanácsokat adó Bess, vagy ahogy egyik barátjuk mondta: "hűvös törülköző, brandy és csirkehúsleves egy személyben". Páratlan szerelmüket semmi sem tudta kikezdeni. 1946-ban Richard Nixon, Helen Gahagan Douglas riválisa a kaliforniai kongresszusi képviseletért folytatott harcban, valami olyasmit mondott, hogy Truman elnök akár az ellenfelét is támogathatná, mert hiszen van köztük valami. Bess nevetségesnek tartotta ezt az állítást. Egy korábbi alkalommal Truman szenátor tagja volt annak a kongresszusi küldöttségnek, amely körutat tett Közép-Amerikában, s ennek során örömlányokat szerződtettek a törvényhozók szórakoztatására; Harry mindahányszor egyedül ment be a szobájába.

Nem sokkal azelőtt, hogy 1935-ben Washingtonba költöztek, Besst egy bridzsparti közben barátnői félig-meddig viccesen megkérdezték, nem félti-e Harryt azoktól az ellenállhatatlanul csinos titkárnőktől ott, a kormányhivatalokban, mire ő azt válaszolta: "Nem. A hármas nem ütőkártya."

Mamie Doud és Dwight Eisenhower

Dwight Eisenhower született stratéga volt. Katonailag és minden egyébben. Az egyebek terén akkor mutatta ki tehetségét, amikor a West Point-i akadémiáról kikerült zöldfülűként San Antonióba kapott beosztást, és nyomban csapni kezdte a szelet Mamie Doudnak. A probléma abban állt, hogy bár jó ideje udvarolt már neki, és jóban volt a szüleivel is, a lány túlságosan népszerű volt. A verseny elkeseredettnek ígérkezett. Ike Eisenhower, hogy növelje esélyeit, azt a taktikát alkalmazta, hogy mindig azokon az estéken toppant be Doudékhoz, amikor Mamie-nek randevúja volt. Mrs. Doud élvezettel társalgott vele (lehet, hogy társa is volt az összeesküvésben), s rendszerint addig maradhatott, amíg Mamie hazaért. A versenytársak sorra kidőltek mellőle, és Ike egyedül maradt a porondon. Szerencsére addigra Mamie sem bánta a dolgot. 1916 júliusában házasodtak össze Denverben, Mamie szülővárosában; a vőlegény huszonöt éves volt, a menyasszony tizenkilenc.

Mamie gazdag szülők elkényeztetett gyermekeként nőtt fel, ezzel szemben Ike egy szegény farmer fia volt, akinek körülbelül annyi esélye volt a hadseregben a meggazdagodásra, mint a dickensi Micawber úrnak. A Doud család számos barátja és rokona úgy vélekedett, Mamie túl fiatal még ahhoz, hogy a tisztfeleségek szűkös anyagi körülményeire és nomád életformájára ítélje magát. Lehet, hogy így volt, de Mamie-nek erős akarata is volt, és Ike mindenki másnál jobban kellett neki.

Mind a ketten erős akaratúak voltak, és már néhány nap elteltével heves veszekedés tört ki köztük. Nem fizikai értelemben heves, hanem hosszú, hangos és tüzes. A férj szülővárosába, a texasi Abilene-be utaztak, hogy a fiatalasszony megismerkedjék új családjával. Azon a délutánon Ike bement a városba, hogy meglátogassa néhány régi barátját, s könnyedén megígérte, hogy vacsorára hazajön. Eljött a vacsoraidő, majd el is múlt Ike nélkül. Mamie-ben forrt a harag. Amikor végre sikerült telefonon elérnie a férjét, Ike azt mondta, hogy egy pókerpartiba csöppent, veszített, és addig nem mehet haza, amíg vissza nem tér a szerencséje. Mamie

kirobbant: jöjjön haza most, ebben a minutumban! Ő azonban kikérte magának ezt a sürgetést, és csak azért is éjfél után ment haza. Egy tajtékzó feleség fogadta. Hajnalig folyt a haddelhad, amikor a kimerültségtől végre becsukódott a szájuk és a szemük - a fülelők kétségtelen megkönnyebbülésére. Mamie erre az első veszekedésre, bár még sok követte, úgy emlékezett vissza, mint a legborzalmasabbra.

Az összetűzésnek mégis lehetett valami haszna, mert Mamie bizonyos engedményeket tett. És ha ő nem tudta is Ike-ot rászorítani arra, hogy tegyen meg valamit "ebben a minutumban", a hadsereg annál inkább. A következő három évtizedben legalább harmincszor kellett költözködniük, s időközben mindenféle lakhelyet kipróbáltak, a sátortól a palotáig, a Fehér Házat is beleértve. Mamie kénytelen volt beletörődni, hogy Ike elsősorban katona, és csak másodsorban férj. De ha ezt elviselte, azt is megtudhatta, hogy a férje tiszta szívből szereti, mélységesen aggódik érte, és nagyon fontos neki az ő szeretete.

Az első világháború miatt jó időre el kellett válniuk, mert Ike mindenféle kiképzési feladatot kapott. (Egy tengerentúli megbízatása 1918. november 19-re, egy héttel azutánra szólt, hogy aláírták a fegyverszünetet, ezért legnagyobb bánatára és Mamie nagy örömére már nem kellett elutaznia.) A háború után jóval többet voltak együtt, de 1921 januárjában boldogságukat súlyos csapás rendítette meg: hároméves korában elvitte a skarlát első gyermeküket. Annyira örültek a kisfiúnak, oly nagy szeretettel csüggtek rajta, ő pedig oly sok örömöt hozott a békebeli katonaélet egyhangúságába, hogy ezt a csapást sohasem tudták teljesen kiheverni. Különösen nehezen viselte el Ike, nemcsak azért, mert fontosnak tartotta apa és fia kapcsolatát, hanem mert a tragédia akkor következett be, amikor úgy érezte, szakmailag is rossz passzban van. A háborút követő általános kiábrándulás, amelyhez az a vágy társult, hogy soha többé háborút, úgy rémlett, zsákutcába juttatja katonai karrierjét. Épp akkor utasították vissza jelentkezését a gyalogostiszti kiképzőiskolába, és komolyan fontolgatta, ne cserélje-e föl a hadsereget valamilyen polgári foglalkozásra. Mamie, mint fontos dolgokban mindig, rábízta a végső döntést. (Ez alól az egyetlen emlékezetes kivétel az volt, amikor - valamivel korábban - arra kérte, ne lépjen be a fejlesztés előtt álló légierőkbe. Nem bírt volna szembenézni azzal a kockázattal, hogy elveszítheti. Néhány évvel később Ike mégis megtanult repülni.)

Végül elvetette a tervét, és már a következő évben úgy tetszett, megjavul az életük, és kecsegtetők a kilátásaik. Az egyik örvendetes dolog egy idősebb házaspárral, Fox és Virginia Connorral való új keletű barátságuk volt. Fox Connor tábornok, a Panamában állomásozó amerikai csapatok parancsnoka 1922 januárjában Eisenhower őrnagyot nevezte ki a segédtisztjévé. Panama olyan volt, mint egy gőzfürdő, ráadásul tele rovarokkal - nemigen alkalmas arra, hogy megvigasztalja a még mindig bánkódó házaspárt. Connorék azonban úgy bántak velük, mint saját gyermekeikkel. A tábornok nagyon sokat segített Ike-nak, nemcsak Panamában, hanem a későbbi években is, amikor vezérkari főnökhelyettes lett. A másik, ezzel kapcsolatos dolog az volt, hogy a tábornok felesége, látva, hogy a kisfiú halála szinte kiszívja az életerőt Eisenhowerék házasságából, és mert osztotta Mamie félelmét, hogy Ike egyre ridegebbé és távolságtartóbbá válik, rávette a fiatalasszonyt, hogy igyekezzék újból meghódítani a férjét. Mamie-ben még maradt annyi kacérság, hogy megfogadja a tanácsot. Taktikájában nagy szerep jutott személyes megjelenése "átpofozásának" - Ike-nak annyira tetszett az új frizurája, hogy a híres frufru valóságos védjeggyé vált -, és házasságuk megint a régi lett. A harmadik esemény, John fiuk megszületése 1922 augusztusában teljesen visszaállította azt az intim közelséget, amelyet kis híján elvesztettek.

Connor tábornok a katonai pályafutás tekintetében is némi reménnyel töltötte el Ike-ot: meggyőzte róla, hogy a világháború nem oldott meg mindent, és az Egyesült Államoknak hamarabb lesz szüksége jó katonákra, mint bárki gondolja. A tábornok ajánlására Ike-ot fölvették a vezérkari akadémiára. Bár az ottani ideje alatt együtt volt Mamie-vel, olyan feszített és időigényes tanulási programot írt elő magának, hogy akár a Holdon is lehetett volna. Felesége tőle telhetően támogatta, és önfeláldozása meg is hozta gyümölcsét, amikor 1926-ban véget ért ez a szigorúan kíméletlen élet, és Ike évfolyamelsőként végzett a százhetvenöt főnyi osztályban. Ennek köszönhetően a Katonai Kollégium tagja lett, és újabb kétévi tanulással még egy diplomát szerzett.

Egy-két vacak megbízatás után - például a hadsereg közmondásos bölcsességével az évfolyamelső vezérkari tisztből futballedzőt csináltak Fort Benningben - belefogott egy tankönyv megírásába *Amerikai csataterek Franciaországban* címmel, mégpedig a háború kimagasló hősének, Pershing tábornoknak a megbízásából, akinek Connor ajánlotta a figyelmébe. Pershingnek annyira

tetszett az elkészült mű, hogy meleg elismerő levéllel emlékezett meg a szerző "kiváló teljesítményéről", "szokatlan intelligenciájáról" és "lankadatlan kötelességtudásáról". A levél bekerült Ike személyi anyagába, és semmi esetre sem ártott neki. Mamie büszke lehetett rá; különben is ő bátorította eleinte vonakodó férjét a I'ershing által ajánlott feladat elvégzésére.

Ugyanilyen jó véleményt alakított ki Ike-ról Douglas MacArthur vezérkari főnök, aki mellé 1933-ban segédtisztnek nevezték ki. Amikor 1935-ben MacArthur lett az új Fülöp-szigeteki Köztársaság katonai tanácsadója, fölkérte Ike-ot, hogy kísérje el mint a helyettese. Megint Mamie volt az, aki rávette kétségek közt őrlődő férjét, hogy a karrierje érdekében fogadja el a fölkérést, pedig ez azt jelentette, hogy neki Washingtonban kell maradnia John fiukkal, aki az elemi iskola utolsó osztályába járt, és olyan jól tanult, hogy kár lett volna év közben kivenni. Egy év múlva azonban ismét együtt voltak a Fülöp-szigeteken, ahol az éghajlat semmivel sem volt jobb a panamainál, az elszállásolás viszont fejedelmi.

Négy évig tartó "színitanulmányok" után - ahogy Ike baráti körben mondta évekkel később - ismét az Egyesült Államokban találták magukat. Egy éven át ide-oda tologatták őket, mígnem 1941 nyarán visszakerültek San Antonióba. Addigra azonban Ike-ból ezredes lett és a Harmadik Hadsereg vezérkari főnöke. A nyár nagy részét hadgyakorlatok tervezésével töltötte, mégpedig olyan sikeresen, hogy szeptemberben dandártábornokká léptették elő. December 7-én azután megérkezett Pearl Harborból az általa rég megjósolt hír, igazolva, hogy bajtársai nem véletlenül ragasztották rá a "Vészmadár Ike" nevet. Marshall tábornok, a vezérkari főnök kívánságára nemsokára átirányították Washingtonba, a haditerveken dolgozó osztályra. 194? májusában Eisenhower tábornokot mint az operatív osztály fejét bízták meg, hogy dolgozza ki az Európába küldendő amerikai erők egyetlen parancsnok alatti egyesítésének tervét. Júniusra befejezte és benyújtotta a tervet, és őt nevezték ki a szóban forgó parancsnokká. Egy héttel később már londoni főhadiszállásán találjuk. 1945 októberéig - egy 1944. januári gyors és titkos hivatalos látogatást leszámítva - nem térhetett vissza Mamie-hez.

Így hát tollat ragadott - igen, tollat, mert Mamie nem viselte el, ha gyorsírásba lediktált, gépelt leveleket kapott tőle. Háromszáztizenkilenc levelet írt körülbelül feleannyi hét alatt, de lehet, hogy még többet, mert nem biztos, hogy mind fönnmaradt. Sze

relmes levelek voltak, nemcsak azért, mert szüntelenül biztosították feleségét a szerelméről; azt is tekintetbe kell venni, mennyi időt és energiát követeltek a világ egyik legelfoglaltabb emberétől. Nem voltak se költőiek, se különösebben ékesszólóak, de aki elolvasta őket, annak nem lehettek kétségei afelől, kié a szíve.

Ezek a levelek különösen fontosak voltak Mamie-nek 1942 nyarán, amikor Washingtonba is eljutottak Ike-nak a Kay Summersbyjal folytatott állítólagos viszonyáról szóló, alaposan kiszínezett hírek. Annyira hihetőnek tetszett az ügy - az ötvenes évei elején járó erőteljes, pompás férfi és a jó húsz évvel fiatalabb, gyönyörű elvált asszony, mindkettő magányos, akiket a háború szele sodort egymás karjaiba -, annyira hihetőnek tetszett az egész a sok ezer mérföldnyi távolságból, hogy Mamie-t, minden bizalma ellenére, elfogta az aggodalom, sőt az elkeseredés. Magányában a szokottnál többet ivott, de abbahagyta, amikor egy aggódó közeli rokon ráébresztette, mit tesz. Talán nem tudott volna olyan határozottan véget vetni szenvedélyének, ha a férje nem nyugtatja meg újra meg újra. Mára ezek a megnyugtató sorok teljesen őszintének és igaznak hatnak; az egész ügy csak a távolból látszott annyira valószínűnek. Ike kedves volt Kayhez, sőt aggályosan kedves, különösen azután, hogy a nő vőlegénye elesett, de kapcsolatuk romantikus és erotikus aspektusa inkább a képzelet diadala lehetett a valóság fölött.

A pletyka persze nem ült el. 1951 februárjában ismét felszínre bukkant egy párizsi hotelszobában. Ike-ot a Columbia Egyetemen töltött rövid és feledhető elnökösködése után Truman elnök fölkérte, vegye át az Észak-atlanti Szerződés katonai szervezetének európai parancsnokságát. Amikor Ike és Mamie azon az estén megérkezett Párizsba, a találkozásokkal és fogadásokkal zsúfolt, kimerítő nap végén egyedül akartak vacsorázni szállodai szobájukban. Közben a rádióból egy színdarabot hallottak, amelyet a francia Kommunista Párt szponzorált, s amelyben Ike részegen tivornyázott a titkárnőjével. Mind a ketten elég jól tudtak franciául ahhoz, hogy megértsék a szöveget.

A Franciaországban töltött tizennyolc hónap alatt ők nagyon együtt voltak, de távol Johntól, a menyüktől és három kis unokájuktól, akik addig gyakran látogattak el hozzájuk West Pointból (John itt tanított angol irodalmat) Columbiába. Ezek a hónapok azonban alaposan megedzették Mamie-t atekintetben, hogyan kell királyokkal, királynőkkel, hercegekkel, miniszterelnökökkel és ha

sonló méltóságokkal barátkozni, ami igencsak jól jött később. Voltaképen elég hamar - 1952 júniusában - visszatérhettek az Egyesült Államokba. Ike nyugdíjaztatta magát, majd barátai és a helyzetet jól ismerők ösztönzésére versenybe szállt az elnökségért. És 1953 júniusában beköltözött Mamie-vel a Fehér Házba. Erről a kampányról, amelynek során a házaspár Trumanék vasúti módszerét követte, James Reston azt írta a *New York Times*ban, hogy Mamie "legalább ötven elektori szavazatot" ért.

Bess Trumantól eltérően, Mamie meglehetősen élvezte a "first lady' szerepét. Örült a pénznek is, és a Fehér Ház emeleti lakosztályát néhány változtatás után a vártnál kényelmesebbnek és otthonosabbnak érezte. Valójában Ike-kal együtt annyira megkedvelte, hogy a körülöttük legyeskedőknek alapos csalódást okozva, legtöbb estéjüket kettesben töltötték. Mindamellett néhány hónap elteltével tervezgetni kezdte otthonukat Ike visszavonulása utánra. Ebből a célból vásároltak egy farmot Gettysburg közelében. A következő években Mamie-t szinte teljesen lekötötte a régi farmház átalakítása; emiatt néha súrlódásra is sor került a házasfelek között ("Mamie, a konyha épp elég nagy!"). De a sok munka, még a súrlódások is megérték, mert a gettysburgi farm a házaspár hétvégi menedékhelyévé vált, ugyanakkor arra is megfelelt, hogy hivatalos látogatókat fogadjanak - például Nyikita Hruscsovot, no meg olyan, nyilván sokkal szívesebben látott vendégeket, mint az unokáik.

Mamie annak ellenére, hogy megszokta a nyilvánosságot és az elnöki életmód egyéb terheit, égett a vágytól, hogy végre magánemberként élvezhessék a farmjukat. Ezért egy csöppet sem volt boldog, amikor Ike másodszor is versenybe szállt az elnökségért. Amikor férjét 1955 szeptemberében Denverben súlyos szívroham érte, kijelentette, hogy 1957 januárjában visszavonulnak Gettysburgba, "és attól fogva a magunk életét fogjuk élni, a magunk módján". Tizenkilenc napot töltött a Denver melletti katonai kórházban Ike betegágya mellett, vagy a szomszéd szobában. Válaszolt a rengeteg aggódó levélre, fölolvasta őket a férjének, néha meg csak ott ült mellette, és fogta a kezét. Amikor novemberben visszamehettek Washingtonba, Ike csináltatott neki egy teljesen hivatalos küllemű emlékérmet, amelyen megemlékezett a szeretetéről és a kötelességtudatot jóval meghaladó odaadásáról.

Három hónappal később azonban közölte vele, úgy érzi, folytatnia kell a hadjáratot. Az orvosok is azt mondták Mamie-nek, hogy

egy ilyen nyughatatlan természetű embernek többet árthat a gettysburgi visszavonultság, mint az elnöki munka. Mamie elfogadta a véleményüket és férje elhatározását éppúgy, mint a Fehér Házban töltött újabb négy évet. 1961 januárjában azonban végleg visszavonultak a farmjukra, ha nem is teljesen a magánéletbe.

Ike egészsége a szívroham után sosem lett már a régi. 1965-ben két újabb szívroham érte, az elkövetkező négy évben pedig több ezzel kapcsolatos szövődmény támadta meg. 1968 tavaszára annyira megromlott az egészsége, hogy hosszabb kezelésre beszállították a Walter Reed Kórház különlakosztályába. Majdnem egy évig éltek itt Mamie-vel. Egyes napokon jobban volt, máskor rosszabbul, de a lassú hanyatlást nem lehetett megállítani. Mamie akkor is ott volt mellette, és fogta a kezét, amikor 1969 májusában örökre lecsukódott a szeme.

Marion Davies

és William Randolph Hearst

Amikor Marion Davies (akkor Marion Douras) 1897 januárjában megszületett, William Randolph Hearst már harminchárom éves volt, és három újság tulajdonosa és kiadója, melyeket a csőd szélén álló lapocskákból virágzó és gazdag vállalatokká változtatott. Éppen azon munkálkodott, hogy, híres vagy inkább hírhedt kampányával belevigye az Egyesült Államokat egy Spanyolország elleni háborúba Kuba birtoklásáért, s ezzel azt is bebizonyítsa, hogy ugyanolyan befolyásos, mint amilyen színes egyéniség.

Amikor tizennyolc évvel később először találkozott Marionnal, a lány kartáncos volt a Broadwayn, Hearst pedig immár tíz napilap és hét képeslap tulajdonosa és kiadója, sokszoros milliomos, ezenkívül férj és öt fiúgyermek apja. 1903-ban egy hivatásos táncosnőt vett el. Olyan házat vitt, s olyan környezetet teremtett a családjának, amely megfelelt gazdagságuknak és meglehetősen magas társadalmi helyzetüknek. Nem volt éppen monogám természetű, és egy varieté-táncosnő kellemes kikapcsolódást kínált. Marion azonban több volt futó kalandnál. A férfi testestül-lelkestül a rabja lett. Marionnak csinos pofija, remek alakja és a sorban a legformásabb lába volt. Amellett, mint Hearst megállapíthatta róla, eleven, bár pallérozatlan esze, gyors felfogása és az övével vetekedő humorérzéke. Ha nem is lehetett villámcsapásszerű szerelemnek nevezni, amit iránta érzett, nagyon erős érzelem volt. Kezdete egy hosszú, jóban-rosszban megmaradó szerelmi viszonynak, amely addig tartott, míg a halál el nem választotta őket.

Csak feleségének, Millicentnek a válással szemben tanúsított hajthatatlan ellenállása akadályozta meg, hogy összeházasodjanak. William még detektíveket is fölfogadott abban a reményben, *hogy* indokot találhat a válásra, de a nyomozás nem járt eredménnyel. Végül a szerelmespár egyszerűen összeköltözött, és attól fogva William élete végéig együtt éltek, az idő előrehaladtával egyre nyíltabban. Hearsték fölszámolták dél-kaliforniai otthonukat, és Millicent New Yorkban rendezett be fényűző lakást, amelyet férje esetenként felújíttatott, hogy alkalmassá tegye egy-egy

fontos társadalmi eseményre. Minthogy sem ő, sem Marion nem vágyott rá, hogy botrányhős legyen a keleti part aránylag zárt társaságának és szigorú ítéletű sznobjainak szemében, 1924 után a toleránsabb és elnézőbb kaliforniai San Simeonban, Hearst száztíz hektáros birtokán telepedtek le - amely mintegy kétszáz mérföldre feküdt Los Angelestől, ötven mérföld hosszú tengerpartja volt, és négy kastély állt rajta, ahol Hearst hihetetlen mennyiségű műkincset gyűjtött össze -, és gyakorlatilag minden fenntartás nélkül elfogadták őket együtt egy negyedszázadon át.

De Marion nem a sznobok rosszallása miatt maradt a nyugati parton. A filmes karrier késztette arra, hogy New Yorkból Kaliforniába költözzék. 1917 után a broadwayi revüszínésznő több szerepajánlatot kapott a fejlődő filmipartól. A Ziegfeld Folliesban és más revükben ugyan sikeresen szerepelt, de prózai színészi kilátásait erősen kétségessé tette élethossziglan tartó dadogása. Ez a csekély fogyatékosság azonban nem zavarta a köznapi társalgásban. Sőt még vonzóbbá tette - legalábbis Hearst így találta -, esetenként pedig egyenesen kiemelte komikai tehetségét. Ha összeszedte minden erejét, többnyire sikerült hibátlanul elmondania azt a néhány sort, amelyet egy-egy tréfás jelenetben ráosztottak, az éneklésben pedig, mint a legtöbb dadogót, nem akadályozta a beszédhibája, de egyetlen színházi rendező vagy igazgató sem bízott volna rá nagyobb prózai szerepet.

A némafilm viszont megadta neki azt a lehetőséget, amit a színház megtagadott tőle. A filmezés iránti érdeklődését családi kapcsolatok is ösztönözték. Reine nővére már kitűnt néhány filmben - az egyiknek elvált férje, George Lederer volt a producere -, és szerződése volt Lewis Selznick World Film Corporationjével. Reine-nek az új médium iránti lelkesedése húgát is megfertőzte, s nemsokára Marion is elhatározta, hogy filmsztár lesz belőle. Részben talán az a remény fűtötte, hogy ha híres lesz, W. R. is könnyebben el tud válni Millicenttől, és feleségül veheti azt a nőt, akiért szemmel láthatóan és elvakult boldogsággal rajong.

Bár a férfi segíthetett volna neki, nem tette. Húzta az időt. Már 1913-ban beszállt a filmgyártásba, legalábbis anyagilag. Főleg filmhíradókat, sorozatokat és rövidfilmeket pénzelt. Vonakodása mögött alighanem az az őszinte, bár egyre halványuló remény bújt meg, hogy Marionból egyszer mégis Mrs. William Randolph Hearst lesz, s akkor a rá háruló családi és társasági tennivalók úgyis megakadályoznák filmes karrierjét. Mint kiderült, Marion

nak nem volt szüksége a segítségére az induláshoz. Lederer fölajánlotta, hogy játssza el egy film főszerepét, amelyhez egy másik barátja ígért pénzt. A *cigánylány szökése* egy gazdag lányról szólt, aki megszökik hazulról, és csatlakozik egy cigánykaravánhoz; az apja kétségbeesetten keresi a lányát, s a végén persze mindnyájan boldogan egymásra találnak, beleértve a lány csinos, kemény izmú lovagját. A sztori az igényes szándék ellenére meglehetősen banális volt a korabeli filmtermésben. Sőt talán túlságosan is banális, mert az 1917. decemberi bemutató nem keltett emlékezetes hullámokat. Marion szerepformálása inkább statikusnak tetszett, mert a rendező főleg a szépségére helyezte a súlyt, s nem aknázta ki természet adta komikai tehetségét. Hearst azonban, Marion meglepetésére, lélegzetellálítónak találta. Született filmszínésznő, mondta, és el volt szánva, hogy sztárt csinál belőle. Valószínűleg kezdte elveszteni a reményt, hogy valaha is sikerül elválnia, és talán a kárpótlás járt az eszében.

1918-ban a filmiparnak még mindig New York volt a központja. Hearst kibérelte egy éjszakai klub tágas épületét, és a város egyik legjobban fölszerelt és a legjobb szakembereket foglalkoztató stúdiójává alakította át. Első próbálkozása, egy "borzalmas veszélybe kerülő hajadon" kalandjait megelevenítő sorozat komoly csalódást keltett: a Mariont fenyegető szörnyűségek a közönség szerint nyomába sem értek a népszerű Pauline megpróbáltatásainak. Hearst tehát, fölhasználva mérhetetlen sajtóbirodalmát, a sajtóhoz fordult, hogy a moziba járó olvasók millióit meggyőzze róla, Marion Davies befutott mozicsillag. S hogy olyan életmódot teremtsen neki, amilyet az olvasók elvárnak egy sztártól, egész családjával együtt átköltöztette egy Riverside Drive-i fehér márványpalotába, amelyet fényűzően felújíttatott. Egyúttal nagyvonalúan megnövelte a lány bankszámláját. Odaadó támogatásával Marionból csakugyan sikerült sztárt csinálnia, viszont megakadályozta abban, hogy említésre méltó komika váljék belőle, amihez valóban lett volna tehetsége.

A *Cecília rózsaszín rózsái*val indította el a karrier útján. Az 1919-es New York-i bemutatón a filmvásznat tömérdek rózsából font girland keretezte, és a szellőzőberendezés rózsaillatot fújt a nézőtérre. Elképzelhető, milyen lenyűgöző hatást tett ez a közönségre, a Hearst-lapok kritikusai pedig (nyilván egyéb ösztönzésnek is köszönhetően) őrjöngő lelkesedéssel fogadták a filmet és sztárját. Lelkesedésük csak ahhoz volt mérhető, ahogy egy év

vel előbb a fegyverszünetet üdvözölték. Marion a legjobb úton haladt a siker felé. Jellemző, hogy ettől fogva Hearst rendszeresen mutatkozott vele a nyilvánosság előtt, megengedte az újságoknak, hogy együtt fényképezzék le őket, egyáltalában mindenki tudhatott a kapcsolatukról, kivéve a vakokat, süketeket és némákat.

Bár Hearst komolyan foglalkozott a filmstúdiójával, és a hozzá hasonló nagymenők komoly vetélytársnak tekintették, igazából sosem fordított rá annyi figyelmet, mint az újságaira. Sőt Mariont tette meg a vállalat névleges fejévé. Irányítás helyett, ha nem is rendszeresen, de gyakran beleszólt a dolgokba, mint afféle *ad hoc* maximalista, hite szerint mindig Marion érdekeit képviselve, s rendszerint olyan jelentéktelen kérdésekben kekeckedett, hogy hiteles-e például egy XVIII. századi bútordarab. Sok drága időt pazarolt hatalmas és egyre növekvő műgyűjteményének átfésülésére, hogy képletes összeg fejében kölcsönadjon egy-egy darabot a forgatáshoz, holott a moziba járók többsége egyáltalán nem értett a korstílusokhoz, vagy nem törődött vele. Ám ha csupán ilyen jelentéktelen dolgokra korlátozta volna beavatkozását, ennek megfelelően a kára is jelentéktelen lett volna. De a forgatókönyvek kiválasztását is ellenőrizte, s bár roppant élvezte Marion dévaj, csipkelődő, önmagát sem kímélő bohócos humorát - Chaplin bőven élt is vele különféle estélyeken, bevonva őt rögtönzött humoros jeleneteibe -, egyszerűen nem vitte rá a lélek, hogy a filmvásznon is hagyja érvényesülni komikai tehetségét, nyilván abból a tévhitből kiindulva, hogy egy szép nőt valamiképpen lealacsonyít, ha mást is tesz, mint a szépségét mutogatja. Mindennek következtében Marion annyira összenőtt a merőben szentimentális filmekkel, hogy 1922-ben Hearst saját filmkritikusa, Louella Parsons is fölpanaszolta egyik cikkében: "Miért nem adnak lehetőséget Marion Daviesnek?", és úgy festette le, mint "szép és jó színésznőt és elsőrangú komikát". De Hearst a kritika ellenére változatlanul a zsebkendőket vette célba, úgyhogy Marion továbbra is főleg a vendégeket szórakoztatta Chaplin vagy mások oldalán, legföljebb a felvételek szüneteiben élte ki magát tréfákban és mások ugratásában.

Kapcsolatukban 1919-ben némi feszültséget okozott a különélés. Marion New Yorkban dolgozott, Hearst pedig ideje nagy részét Kaliforniában töltötte, birodalmának főhadiszállásán, illetve fejedelmi birtokán, San Simeonban, ahol már épülőben volt

Xanadu. Heves féltékenységében 1920 elején úgy érezte, nem tűrheti tovább ezt a helyzetet. Látnoki módon arra a következtetésre jutott, hogy a film jövője a nyugati parton van, és rábeszélte Mariont, költözzék Kaliforniába. (Pedig épp ekkor költött egymilliót a Riverside Drive-i palota renoválására.) Marion azonban mindössze hat hétig maradt Kaliforniában, egy Santa Maria-i fogadóban töltött röpke "nászút" ellenére, ahonnan minden addiginál nagyobb szerelemben távoztak. Reményei ellenére nem kapott munkát, San Simeonért pedig sohasem lelkesedett olyan nagyon, mint a férfi. Csakhamar nyugtalanná vált, és visszament a New York-i stúdióba és a saját családjához.

Hearst nemsokára utánautazott, látszólag az elnökválasztási kampány iránti érdeklődésétől vezérelve. (Egész életében elvetélt politikus volt.) New Yorkba érkezve, meghívta Mariont és néhány barátját egy mexikói jachtkirándulásra. Amikor visszaérkezett, Millicent dühösen követelte, hogy engesztelésül vigye el őt Európába. Családostul elhajózott hát Londonba, de elintézte, hogy Marion is menjen utánuk, és luxuslakosztályt bérelt neki az övékével szembeni szállodában. Amikor a dolog kínossá vált, nyomban megváltotta a hajójegyét vissza, New Yorkba. A családot Londonban hagyta, Marionnak viszont különlakosztályt foglaltatott ugyanazon a hajón. Marion boldog volt; semmi kedvet nem érzett az angliai utazáshoz, amely pont olyan kellemetlenül sült el, mint ahogy várta.

Az Egyesült Államokban megint ritkán voltak együtt, a két óceánt elválasztó háromezer mérföldet azonban sűrűn áthidalták Hearst levelei, telefonhívásai és hosszú oldalakat kitevő táviratai. Marion két-három, könnyen feledhető filmben játszott, de 1922-ben bemutatták A *lovagkor virágzása* című "történelmi" filmet, amelyben a zabolátlan Tudor Máriát keltette életre. A szerep többet követelt tőle, mint amihez hozzászokott, sőt még némi komédiázásra is alkalmat kínált. Elfogadta a kihívást, és még azoktól a lapoktól is jó kritikákat kapott, amelyek nem Hearst tulajdonában voltak. Ráadásul a film, annak ellenére, hogy elég sokba került, még pénzt is hozott. Mariont ettől fogva együtt emlegették Mary Pickforddal.

A *Lovagkor* csak egy volt az 1922-23-ban bemutatott filmjei közül. A másik négyet kisebb lelkesedéssel fogadták, bár a *Régi jó New* Yorkot *a New York Times* "kitűnőnek" tartotta, az *Ádám és Évá*t pedig a *Photoplan* dicsérte meg: "Marion elegáns játéka... azt

a gondolatot ébreszti bennünk, hogy a könnyed vígjáték a fő erőssége." 1924-ben Hearst átköltöztette New York-i stúdióját Hollywoodba. Marion is vele ment Kaliforniába, és még tizenegy némafilmben szerepelt, mielőtt megjelent, jobban mondva betört volna a porondra a hangosfilm. Az utolsó, a King Vidor rendezte *Show People* volt a legjobb közülük, amely mulatságos szatírát festett Hollywoodról; "szokatlanul okos játékával" Marion kiérdemelte többek közt a *New York Times* dicséretét.

Mint a némafilm sok más csillagát, őt is megrémítette a hangosfilm elkerülhetetlen térhódítása. Bár a hangja kellemesen csengett, úgy gondolta, dadogása a karrierje végét jelenti. Hearst osztotta az aggodalmát, és a lehető legjobb szakemberekkel igyekezett javíttatni a beszédén. Sikerült is némi javulást elérnie, de így is a félelemtől reszketve jelentkezett próbafelvételre Irving Thalbergnél. Kezébe nyomtak egy szerinte "ostoba dialógust" (a teszttel elsősorban a kiejtését akarták ellenőrizni). Rábeszélte a partnerét, hogy hagyja szabadon beszélni, és az eredmény olyan mulatságos lett, hogy Thalberg azonnal szerződtette, sőt szokatlanul magas honoráriumot ígért a forgatókönyvért, akárki írta is. Marion 1929 és 1937 között tizenhat hangosfilmben játszott, és sosem panaszkodtak a dadogása miatt.

A harmincas évek eleje azonban már előrevetítette szerencsecsillaga hanyatlását - ahogy Hearstét is. Bár olyan partnerekkel szerepelt együtt, mint Leslie Howard, Clark Gable, Gary Cooper és Bing Crosby, kibontakozását gátolták a közepes forgatókönyvek. Ebben részben Hearst lehetett a ludas: egyebek közt roppant puritán módon megszabta, hogyan jelenhet meg Marion a filmvásznon, és milyen szöveget adhatnak a szájába. Másrészt szerepe lehetett benne egy új vetélytárs, a vonzó Norma Shearer föltűnésének, akinek új férjétől, Irving Thalbergtől nem lehetett rossz néven venni, hogy előnyben részesíti szép feleségét. (Norma Shearer nevét évekig tilos volt leírni a Hearst-lapokban.) Ami Hearstöt illeti, éveken át folytatott mértéktelen pazarlása nem maradt következmények nélkül.

Vagyonát elköltötte, és bankhitelekkel bűvészkedett a tőle megszokott, ámde veszélyes ügyességgel. A pompás estélyek azért folytatódtak San Simeonban éppúgy, mint Marion kevésbé fényűző Santa Monica-i tengerparti villájában, amely inkább egy üdülószállóra hasonlított. 1934-ben Hearst hosszú európai körútra vitte szerelmét és egy egész karavánt kitevő vendégsereget. A va

gyona megfogyatkozott, de hát mintegy negyedmilliárd dollár magasából csúszott lefelé.

Marion 1937-ben visszavonult. Negyvenhat játékfilmben szerepelt, és a filmváros leggazdagabb asszonya volt. Ideje, mondta, hogy végre kizárólag a szeretett férfi társaságát élvezze. De inkább annak volt szüksége őrá, mert hetvennégy éves korára a csőd szélére jutott. Elvesztette csaknem az egész vagyonát. Birodalmának igazgatói bizottságot alakítottak az összeomlás lassítására, vagy ha lehetséges, az elkerülésére. Műkincseinek nagy részét az ország áruházaiba szállították és kiárusították. Tiltakozása ellenére Marion egymillió dollárt adott kölcsön neki, és amikor az is kevésnek bizonyult, eladta az ékszereit, jelzáloghitelt vett föl a házára, és addig járt a barátai nyakára, amíg újabb kétmilliót sikerült összeszednie, amivel ki lehetett elégíteni az erőszakos bankokat, és ezzel elháríthatták a közvetlen veszélyt.

Az egész omladozó birodalom bukását azonban nem. Ehhez Marion minden vagyona és cicomája sem volt elég. Hearstöt mélyen meghatották erőfeszítései a megmentésére, és a közös csalódás (Marion filmes karrierjének vége sem rendítette meg a világot) kölcsönös együttérzést keltett bennük. Mind a ketten szabadabbak voltak, több időt tölthettek együtt, bepótolhatták az egymástól távol elvesztegetett éveket. Miközben a birodalom tovább recsegett-ropogott, zsugorodott, továbbra is féktelenül tobzódó társasági életet éltek olyan eszeveszett és kétségbeesett hangulatban, mint a bibliai dorbézolók Armageddon eljövetele előtt. Ugyanígy folytatták kevésbé reklámozott, de kiterjedt karitatív tevékenységüket. 1941 tavaszán személyükben is érzékenyen érintette őket Orson Welles és Herman Mankiewicz *Az aranypolgár* című filmje, melyben Kane apucit és szívszerelmét, Susan Alexandert nem volt nehéz Hearsttel és Marion Daviesszel azonosítani. Hearstöt nem nagyon zavarta, hogy az üzleti érdekeltségeiben mutatkozó nyugtalanító jelekre is tettek utalásokat, annál jobban aggasztotta, hogy a film egyéb célzásai árthatnak - mint ahogy ártottak is - Marion szakmai tekintélyének. Még inkább lesújtotta Susan alkoholizmusának ábrázolása, minthogy mindig erősen aggasztotta Marionnak az alkoholizmussal határos italozása. Néhány hónap múlva azonban személyes problémáikat elhomályosította a második világháború.

A háború miatt eljöttek San Simeonból, amely valósággal fölkínálta magát a partot ágyúzó japán tengeralattjárók célpontjául.

Hearst ekkor hetvennyolc éves volt, és már erősen megromlott az egészsége. A háború idejét az észak-kaliforniai Hearst-birtokon töltötték, utána pedig visszamentek San Simeonba, de kiderült, a vidék nem tesz jót Hearst egészségének. Marion a saját pénzén vásárolt neki Beverly Hillsben egy négyhektárnyi kerttel körülvett villát, és ráíratta a nevére. Hearstöt erősen megviselte a költözködés, hiszen San Simeon nagyon a szívéhez nőtt (Marion mindig azt mondta róla, hogy a legfőbb vetélytársa), és tudta, hogy soha többé nem fogja viszontlátni.

Nem is látta. Mozgalmas társasági életük is majdnem teljes remeteéletté alakult át, amelybe csak az orvosok és ápolónők jövés-menése hozott némi változatosságot. Hearst gyógykezelésének különleges részét képezte az ágy, amelyet szüntelenül rázott egy motor; Hearst is, az orvosok is meg voltak róla győződve, hogy ez segíti a vérkeringését. 1951 augusztusának egyik estéjén - Marion ott ült az ágya mellett - ez a két szívbemarkoló szó hangzott el a szájából: "Állítsák le." Marion ebből tudta, hogy végképp föladta a harcot.

Három hónap múlva Marion férjhez ment Horace Brownhoz, aki külsőleg is, az egyéniségét tekintve is erősen hasonlított Hearstre. Egy-egy összekoccanás ellenére ki is tartott mellette egészen 1961-ben bekövetkező haláláig.

Kár, hogy olyan kevés vígjáték készült vele. 1937-ben még főszerepet ajánlottak föl neki az *Egy fiú és egy lány találkozik* című vígjátékban, de a puritán Hearst megvétózta azon az alapon, hogy a forgatókönyv "túlságosan szabad szájú", és ezután Marion már egyetlen filmben sem szerepelt. Ő maga úgy jellemezte pályafutását, hogy "öt százalék tehetségből és kilencvenöt százalék reklámból" állt, de G. B. Shaw elegendőnek hitte a tehetségét ahhoz, hogy őt kívánja látni a *Pygmalion* filmváltozatának Elizájaként. Mint Orson Welles mondta róla sok-sok évvel később: "elbűvölő és roppant figyelemreméltó teremtés" volt.

Wallis Warfield és VIII. Edward

A szemtanúk kivétel nélkül egyetértettek abban, hogy ő királyi fenségét, Edward Albert Christian George Andrew Patrick Davidet teljesen megbolondította, elbűvölte, elbájolta Bessie Wallis Warfield Spencer Simpson (a kenti herceg azt a kifejezést használta, hogy "egészen kótyagos lett tőle"). Abban már nem ilyen egyöntetű a tanúk véleménye, hogy mit érzett a hölgy őfensége iránt. Vagy abban, hogy mit gondolt róla őfensége eleinte.

Az első találkozásuk aligha lehetett túlságosan emlékezetes, legalábbis őfensége számára. 1920 áprilisában került rá sor az "Új-Mexikó" nevet viselő amerikai csatahajón, amely San Diego kikötőjében horgonyzott. Wallis és férje, Winfield Spencer tengerész hadnagy azok közé tartozott, akiket bemutattak az odalátogató walesi hercegnek és Lord Mountbattennek. Néhány évvel később az asszony sértődötten vette tudomásul, hogy bár "észveszejtően volt öltözve", egyik magas rangú látogató sem emlékezett rá.

Egy évtized elteltével, 1930 végén vagy 1931 elején találkoztak újra (az emlékezések különböznek). Wallis közben elvált Spencertől, majd egy vidám közjáték következett egy argentin diplomatával, ezután pedig másodszor is férjhez ment az angol-amerikai származású New York-i Ernest Simpsonhoz, és ellátogatott férjével Londonba, ahol elvitték őket egy koktélpartira a vendéglátó háziasszony barátai. A háziasszony, Lady Furness, egy vikomt felesége volt, akinek az idő szerint kitartóan udvarolt a herceg; Edward tudniillik a férjes asszonyok iránti olthatatlan érdeklődéséről volt híres. Most is betoppant a koktélpartira, és a többi vendéggel együtt Wallist és a férjét is bemutatták neki, de ez a találkozás éppúgy elfelejtődött, mint a tíz évvel korábbi.

A herceg még a másnapi lunch után is, noha Wallis mellette ült és kellemesen eltársalgott vele, teljesen közömbös maradt. Ő viszont nem volt közömbös az asszonynak, aki szerint "igazán egyike [volt] a legvonzóbb embereknek", akikkel valaha találkozott. Még nagyobb hatást tett Ernestre, aki kezdett büszke lenni az ereiben folyó angol vérre. Még lesz alkalma, hogy megbánja lelke

sedését. Ahogy Lady Furness vállalkozott a fogadatlan házasságközvetítő szerepére, ugyanúgy tett Ernest a saját becsvágyától sarkallva. Amikor Wallis, aki előzőleg alaposan megfázott, úgy ítélte meg, hogy betegebb, semhogy elmehetne a végzetes koktélpartira, ő volt az, aki rábeszélte, hogy ne szalasszák el ezt a kitűnő alkalmat a walesi herceggel való találkozásra.

A vikomtnéban nyilván föl sem merült, hogy Wallis veszélyeztetheti a herceg ranglistáján elfoglalt kitüntetett helyét. Nem tartotta szépnek se az arcát, se az alakját, se sikkesnek a mozgását, bár azt elismerte, hogy a pillantása "élénk és ígéretes" és "van benne valami különös báj és humorérzék". Tizenhat éve ismerte a herceget, tudhatta, mennyire becsüli az ő és mások fizikai vonzerejét, és alighanem érzéketlennek hitte Wallis kevésbé nyilvánvaló bájaival szemben. Bokros teendői közepette bizonyára elfelejtette, hogy Edwardnak mostanra - harmincas éveinek közepén járt - érettebbé vált az ízlése és az ítélőképessége. Akármit gondolt is a vikomtné, a herceget felvillanyozta a Wallisszal folytatott beszélgetés, minthogy az asszony nagy érdeklődést mutatott az őt izgató társadalmi és politikai problémák iránt, és aligha tettette az érdeklődését.

Edward nem sokkal a koktélparti után az uralkodó megbízásából jószolgálati útra ment Dél-Afrikába, és épp akkor érkezett vissza Londonba, amikor 1931 júniusában másokkal együtt Simpsonékat is bemutatták az udvarnál. Lady Furness ismét koktélpartira hívta Simpsonékat. Ezúttal Edward - aki azt írta később, hogy Lady Furness lekicsinylő megállapításával ellentétben, őt elbűvölte Mrs. Simpson "kecses tartása és mozdulatainak természetes méltósága" - valamivel figyelmesebb volt Wallisszal: megdicsérte a bemutatkozáson viselt ruháját. Nem sokkal később távozott, s ugyanezt tették Simpsonék. Kint meglepetten látták, hogy őfensége a kocsija mellett vár rájuk, és felajánlja, hogy hazaviszi őket. Amikor letette a házaspárt a ház előtt, egy kora reggeli megbeszélésre hivatkozva elhárította italmeghívásukat, s arra kérte őket, hogy majd máskor élhessen a meghívással: "Szeretném látni a lakásukat. Azt hallottam, nagyon kedves." Wallist aligha szédíthette el ez az ígéret, s habár ebben az évben már nem látta a herceget, később mégis úgy vélte, hogy "ezzel kezdődött az egész".

Edward a Londontól mintegy huszonöt mérföldre fekvő, kétszáz éves Fort Belvedere-t afféle vidéki otthonává változtatta. Ide hívta meg Simpsonékat, hogy töltsék vele 1932 januárjának utolsó

hétvégéjét néhány más vendéggel, köztük a kedves Thelma Furness-szel együtt. A következő években gyakori vendégek voltak a várkastélyban, így 1933 őszén is, amikor Thelma Afrikába utazott, tehát nem volt jelen. Akkor is, amikor a mit sem sejtő Thelma Amerikába látogatott, és megkérte Wallist, hogy törődjék ezalatt Edwarddal. Ezen az 1934. januári vendégeskedésen a herceg végre észrevette, milyen elbűvölő társalgó az asszony. Ettől fogva gyakran meghívta Simpsonékat, és sűrűn meg is látogatta őket. Március végére, mire Thelma visszajött, szemmel láthatóan kicserélődött a herceg vonzalmának célpontja.

Először nem törődött vele. New Yorkban és hazautazása közben sokat volt együtt a hírhedt Ali Khannal, és azt hitte, Edward új keletű közömbösségének a féltékenység az oka. Néhány nappal később azonban alkalma nyílt megfigyelni Wallist és Edwardot egy Fort Belvedere-i hétvégi vacsorán. Egymás mellett ültek, és nagyon személyesnek tetsző beszélgetésbe merültek. Amikor körbekínálták a salátát, Edward, aki olykor szívesen utánozta VIII. Henriket, kézzel vett ki a tálból egy salátalevelet, mire Wallis gyöngéd helytelenítéssel a kezére ütött. Thelma megdöbbent. Senki, de senki nem merészkedett még ilyen szabadosságra a walesi herceggel, különösen ezzel a sértődékeny walesi herceggel szemben! Amikor Wallis feléje nézett, Thelma intő pillantást vetett rá. Az a kihívó tekintet, amellyel Wallis az övét viszonozta, még jobban megdöbbentette. Rájött, hogy Wallis túlságosan komolyan vette a kérését, hogy törődjék Edwarddal, és a közeljövőben valószínűleg nem is fogja abbahagyni a törődését.

Edwardnak szüksége volt rá, akarta, hogy törődjenek vele, különösen egy olyan nő, aki elég erős ahhoz, hogy segítsen elviselnie a monarchia fojtogató terheit. Utálta a pompát és a ceremóniákat, viszont mint a trón várományosának csupa pompából és ceremóniából állt az élete. Már 1927-ben, majd közvetlenül utána egészen közel állt ahhoz, hogy lemondjon trónöröklési jogáról, és visszavonuljon a magánéletbe, már amennyire ezt egy Windsor-házbeli megengedheti magának. Föltehetőleg azért mondott le szándékáról, mert félt az apja dühkitörésétől, aki - ha nem is mindig eredményesen - vaskézzel uralkodott a feleségén és fiain, és akinek merev szigora miatt Edward sohasem merte bevallani, hogy lesz, ami lesz, feleségül szándékozik venni Wallist. De akkor sem tette meg, amikor a király 1936-ban meghalt.

Mert az asszony nemcsak polgári származású volt, hanem két

szeresen is elvált lesz, és az új királynak ahhoz, hogy elvehesse, a parlament, a miniszterelnök, a canterburyi érsek és a gyarmati kormányok jóváhagyására lett volna szüksége, s ezek mindegyike elég sötéten vélekedett a válásról, és elvárta a hit védelmezőjétől, hogy makulátlan példát mutasson a házastársi feddhetetlenségből. Az ifjú király nyilván abban bízott, hogy eléggé közkedvelt népe s annak a parlamentben ülő képviselői között, de erősen lebecsülte a gőgös miniszterelnök és a canterburyi érsek által vezetett kormányzati rendszer ellenséges érzületét. Ez az ellenséges érzület nemcsak az ő felelőtlen múltja, hanem sokkal inkább "annak a nőnek" a befolyása ellen irányult, aki most Fort Belvedere-ben játszotta a várúrnőt, és egyre nagyobb ellenérzést keltett azáltal, hogy mérhetetlen értékű ékszert fogadott el imádójától, aki ugyanakkor tíz százalékkal csökkentette a palota személyzetének amúgy sem nagy fizetését.

Közben Ernest Simpson egy másik nővel vigasztalódott - hazafias engedékenységből, vagy keserű megtorlásként, vagy mind a két okból -, s ezáltal szabaddá vált az út a könnyű és csöndes válás előtt. Ráadásul Wallis minősült sértett félnek, ami a társaság, a fintorgó patríciusok körében elviselhető helyzetet teremtett számára. Miután júliusban letelt a hivatalos gyász ideje, az új király, ahelyett hogy diszkréten távol tartotta volna magát imádottjától a válásig, továbbra is rendszeresen találkozott vele, és szorgalmasan válaszolgatott egymást érő telefonhívásaira. Augusztus elején kibérelt egy új, hetvenhat méter hosszú jachtot, hogy Wallist (néhány, többé-kevésbé alkalmas vendéggel együtt) hosszabb hajóútra vigye a Földközi-tengerre, hadd kóstoljon bele abba a luxusba és hódolatba, melynek fényében oly szívesen sütkérezik, és melyben mint királynénak része lesz. A hajóútból a történelem leglátványosabb kudarca lett: ahelyett, hogy elfogadtatták volna a helyzetet, teljes visszautasításban volt részük.

Persze látványos dolog volt ez a ráérős hajókázás egy hónapon át a szerelmes társsal, s a látnivalók megtekintése, a kedélyes barátkozás Dél-Európa előkelő társaságával. Mindezt mohón figyelte és csámcsogva tudósított róla a kontinens, Észak-Amerika és más tájak sajtója. Csak az angol sajtó nem vett tudomást a botrányszagú kirándulásról, híven a király magánélete tiszteletben tartásának merev hagyományához. Mivel a szerelmesek valószínűleg csak angol újságokat olvastak, igencsak meglepődhettek, amikor szeptemberi hazatérésükkor megtudták, hogy kis kirucca

násuk - és a viszonyuk - nemzetközi botrányt kavart. Súlyos méltatlankodás tört ki az egyház-állam tengely mentén, s kiterjedt a rendszer többi részére, sötét árnyékot vetve Wallis "királyné" kilátásaira.

A szerelmespár azonban oly kétségbeesetten vágyott erre a királyi díjra, hogy nem adhatta föl a reményt. A válást október végére sikerült kimondatni, ami megint balul ütött ki, mert jogerőssé válását mindössze néhány hét választotta el az 1937 májusában esedékes koronázástól, és így illetlen sietségre adhatott volna csak lehetőséget. Amikor a király megtudta, hogy Lord Beaverbrook, a sajtócézár egyik fürkész riportere fölfedezte a bíróság naptárában a válási keresetet, meghívta a lordot egy kis bizalmas beszélgetésre. Azt remélte, mondta, hogy megkímélheti Mrs. Simpsont a zavaró körülményektől, és értékelné, ha a függőben lévő válás híre, ameddig csak lehet, titokban maradna; az a lehetőség, hogy a hölgyet feleségül veszi, nem került szóba. Beaverbrook erélyes és sikeres lépéseket tett, hogy visszatartsa a hírt; még a *Daily Worker,* sőt a *Paris Soir* című botránylap is hajlandó volt betartani az alkut.

De a pletykákat nem lehetett eltitkolni az állam megriadt képviselői elől. Baldwin miniszterelnököt a legprominensebb személyiségek ostromolták, beleértve az anyakirálynét, hogy vegye rá a királyt, legyen valamivel, vagy ha lehet, jóval diszkrétebb, és ejtse a hölgyet. Amikor Baldwin végre kötélnek állt, tirádáját akár a legközelebbi sarokban álló lovagi páncélhoz is intézhette volna. A király kerülte az egyenes választ a Wallist érintő terveit firtató kérdésekre. Az elején egyenesen kijelentette, nem várhatják el tőle, hogy beavatkozzék Mrs. Simpson személyes döntéseibe csak azért, mert jó barátok! Végül azonban elég világosan értésére adta miniszterelnökének, mondja meg este Mrs. Baldwinnak, hogy a király úgy tájékoztatta őt, számára egyetlen nő létezik a világon, és az Mrs. Simpson, aki nélkül nem tud élni.

Az október 27-én lezajló válóper mindössze tizenkilenc percig tartott. Az amerikai és a francia újságok bőségesen tudósítottak róla, az angol sajtó azonban, bármily hihetetlen, továbbra is hallgatott. Edward és Wallis ezen az estén kettesben vacsorázott. A következő néhány hétben alig látták egymást: a király szoros napirend szerint tett eleget hivatali és szertartásos kötelezettségeinek. November 13-án Wallisszal egy kis pihenés céljából Fort Belvedere-be ment, ahova "sürgős és bizalmas" üzenet érkezett a miniszterelnöktől, amelyben Baldwin arról tájékoztatja a királyt,

hogy az angol sajtó természetellenes hallgatásának rövidesen vége, és ha a dolgok nyilvánosságra kerülnek, majdnem biztos, hogy a kormány lemondásra kényszerül, az ezt követő választásokig pedig másról sem esik majd szó, mint "felséged magánügyeiről".

Ezt a sejtelmes nyilatkozatot az a némileg kevésbé hivatalos jó tanács kísérte, hogy őfelsége azonnal küldje külföldre Mrs. Simpsont.

Edward makacsságból és valószínűleg lovagiasságból kereken visszautasította, hogy úgy bánjon az ő "tökéletes asszonyával", mint egy kegyvesztett királyi szajhával. Habár az üzenet felbőszítette, úgy látszik, arra is ráébresztette végre, hogy nem viselheti egyszerre a koronát s veheti feleségül Wallist. Vagy az egyik, vagy a másik, és egy pillanatig sem habozott, hogy melyiket fogja választani. Néhány nappal később ismét találkozott Baldwinnal, és bejelentette, lemond a trónról, hogy feleségül vehesse Mrs. Simpsont. Baldwin a bejelentést mint "fájdalmas", de elkerülhetetlen hírt fogadta. A miniszterelnök kétségkívül nemcsak amiatt könnyebbült meg, hogy el lehet kerülni a válságot, hanem azért is, hogy rövid úton megszabadul attól az embertől, akit akaratos, felelőtlen aranyifjúnak és feltehetőleg csapnivaló királynak tartott. Lesújtó véleménye ellenére később meglepően romantikus szavakkal írta le a király viselkedését: "Soha nem láttam egyetlen arcot sem ilyen szépnek. Olyan volt, mint egy ifjú lovag, aki megpillanthatta a Szent Grált. Semmilyen érvelés vagy családi, vagy akár baráti neheztelés nem űzheti el ennek a megejtő pillanatnak emlékét. Egyedül volt a látomásával."

Ámde a fellegekben járó király azzal a megújuló reménnyel tért vissza a földre, hogy a nép körében élvezett közkedveltsége támogatni fogja az intézményrendszerrel szemben, és végül mégis megtarthatja Wallist is, meg a koronát is. Néhány tanácsadó, köztük Winston Churchill azt sugallta, mondjon le Mrs. Simpsonról, májusban hivatalosan is foglalja el a trónt, és ha majd Mrs. Simpson feddhetetlen viselkedésével elfogadhatóbbá teszi magát a közvélemény előtt, óvatosan vesse föl újra házassági szándékát. Edward azonban úgy vélte, hogy akkor "ajkamon hazugsággal tétetném fejemre a koronát", és azonnal elvetette az ötletet. Azt a másik javaslatot, hogy kössön morganatikus házasságot Wallisszal, azaz tegye meg hitvesévé, de ne királynévá, a kormány vetette el, élve a gyanúval, hogy a hitvesből hamarosan mégis királyné lehet. Wallis maga azt ajánlotta, intézzen a király karácsonyi szó

zatot népéhez a kormány feje fölött, de Baldwin ezt megvétózta, mondván, hogy az ilyesmi teljesen alkotmányellenes. Wallis krónikusan túlbecsülte a király hatalmát, mint ahogy ő is túlbecsülte saját népszerűségét.

1936. december 3-án átszakadt az angol sajtó gátja. Egyszerre mindenki tudta, hogy a király olyan asszonyt akar királynéjukká tenni, akinek két élő férje is van. Az újságok egymással vetélkedve zúdították az emberek nyakába a regény csiklandós részleteit, amelyekről mindeddig egy kukkot sem szóltak. A földközi-tengeri hajóútról közzétett fényképek, amelyekből eredetileg kivágták Wallis képét, most csorbítatlan formában jelentek meg újra. Wallis a király sürgetésére franciaországi barátaihoz menekült, Edward pedig Fort Belvedere-be, ahol körülbelül egy hétig a szó szoros értelmében bujkált.

Ez volt az utolsó angliai hete a háború kitöréséig. Annak ellenére, hogy Churchill tett még egy próbát az utolsó pillanatban a parlamentben, december 11-én aláírta lemondónyilatkozatát. Ezzel Bertie, az öccse lett őfelsége VI. György király, Edward pedig ő királyi fensége, a windsori herceg. Ezt a hangzatos címet az új király találta ki neki, s Edward döbbenten fedezte föl később, hogy - legalábbis hivatalosan - nem terjed ki Wallisra. Akár figyelmetlenség, akár más volt az oka, a mulasztás elidegenítette egymástól a fivéreket, és elkeserítette a nem királyi hercegnét. Miután Edward búcsút vett korábbi alattvalóitól híres rádióbeszédében, elmagyarázva, hogy a királyság terhei túlságosan súlyosak lettek volna "annak az asszonynak segítsége és támogatása nélkül, akit szeretek", nemsokára partra szállt Észak-Franciaországban, és telefonált Wallisnak Cannes-ba. (Churchill, aki segített a beszéd megfogalmazásában, és talán ő volt az elhíresült mondat szülőatyja is, később igencsak megunhatta az elmeszüleményét; mint Randolph fiának elpanaszolta, még a szerelő is azzal mentegetőzött, ha késett, hogy "az asszony miatt, akit szeretek".)

Április 27-ig a telefon volt az egyetlen összekötő kapocs köztük; ezen a napon emelkedett jogerőre a válás. A hosszú különélés mindkettőjüket megviselte, no de Edward még mindig sokszoros millimos volt, megtehette, hogy szerelmesét átmenetileg bérelt lakásából egy Bécs közelében lévő kastélyba költöztesse, amely stílusában megközelítette, ha nem is elégítette ki teljesen a kívánalmait. Az egyetlen, amitől nem tudta megkímélni, a riporterek éber hada és a postaládáját megtöltő gyalázkodó levelek tömege volt,

amelyek alaposan megkeserítették az életét. Végül 1937 júniusában, nem sokkal VI. György megkoronázása után, egy Tours közelében lévő kastélyban lezajlott a főúri esküvő.

Nászútra - körülbelül kétszázötven bőrönddel - Ausztriába mentek, és egy meghitt szerelmi fészekben, egy XIII. századbeli, negyvenszobás tiroli kastélyban rendezkedtek be, amelyet egy vendégszerető gróf engedett át nekik. Úszómedencéjével, teniszpályáival, istállóival, vadászterületével, egy közeli golfpályával és egész fekvésével - éppen útba esett vakációzó barátaiknak - eszményi helynek mutatkozott. De nemsokára elunták magukat, és a vereség és elszigeteltség érzésétől gyötörve, veszekedni kezdtek, mi legyen ezután. A nyár végén Párizsba mentek, ahonnan Németországba és az Egyesült Államokba készültek. Az októberi németországi látogatás azonban, különösen a náci fejesekkel való feltűnő barátkozásuk, akkora politikai vihart kavart, hogy le kellett mondaniuk a novemberre tervezett amerikai utat. Ez az újabb csapás annyira lesújtotta Wallist, hogy ettől fogva a költekezésben keresett vigaszt: a következő években öt egymást követő otthont rendezett be fényűzően, fényes társasági eseményeken játszotta a híres háziasszony szerepét, és tartósan elnyerte "a világ egyik legjobban öltözködő hölgye" címét.

A második világháború juttatta vissza őket Angliába 1939 szeptemberében, de mindössze két hétre. Wallisszal ezalatt úgy bánt a királyi család, mintha nem is léteznék. Edwardot kinevezték vezérőrnaggyá a párizsi katonai misszióra, ahol a főhadiszállástól nem messze béreltek egy lakosztályt. Amikor 1940 májusában a németek megindultak Párizs ellen, délre menekültek, s végül Lisszabonban kötöttek ki; itt érte utol őket Churchill üzenete, hogy jöjjenek Angliába. Edward csak azzal a feltétellel lett volna rá hajlandó, ha feleségét elismerik királyi fenségnek. Emiatt nem is tért haza, hanem a Bahama-szigetek kormányzója és főparancsnoka lett a háború végéig. A herceg a hivatali papírokkal pepecselt, felesége a jótékonykodásban élte ki magát; közben-közben átugrottak az Egyesült Államokba bevásárlás és szórakozás céljából. Természetesen számtalan bőrönddel fölszerelkezve, és állandó fejfájást okozva a washingtoni brit nagykövetségnek.

A nagykövetség kétségkívül megkönnyebbült, amikor 1945 tavaszán visszamentek Párizsba. A következő hat évben a herceg felelős posztokért nyaggatta a munkáspárti kormányt - eredménytelenül. 1951 után, amikor ismét Churchill került hatalomra,

de ő sem vett tudomást a könyörgéséről, Edward abbahagyta a kuncsorgást. Ettől fogva minden eddiginél jobban unatkozott. Amikor egyszer egyik barátja megkérdezte, mit csinált aznap, azt válaszolta, hogy elkísérte a hercegnét, és nézte, ahogy kalapot választ magának. Nyomasztó unalmukat állandó utazgatással és vendégeskedéssel igyekeztek elűzni; a herceg olykor valamilyen önéletrajzzal vagy magamentésével próbálkozott egy-egy szerzőtárs segítségével, a hercegné pedig megengedett magának egy kis flörtöt egy szédítően gazdag és elbűvölő fiatalemberrel, aki - tájékoztatta Edwardot Wallis - teljesen ártalmatlan, lévén köztudottan homoszexuális. Ez a lábjegyzet nem volt túlságosan megnyugtató, de a hercegné legalább nem tett említést erről az epizódról az emlékirataiban.

1972 májusában a szenvedélyes dohányos Edward életének hetvennyolcadik, házasságának harmincötödik évében, gégerákban elhalálozott. Wallis ott maradt dúsgazdagon, de vigasztalhatatlanul. A herceg élete, különösen a vége felé, Shakespeare szavait juttatja eszünkbe, aki ezt mondatja egyik királyi elődjével, II. Richárddal: "Időm elvertem én, most ő ver engem."

Ami Wallis életét illeti, alighanem ő fogalmazta meg legtalálóbban, amikor ironikusan megjegyezte egyik jó ismerőse előtt: "Magának fogalma sincs, milyen nehéz egy nagy regényt túlélni!"

Golda Meir és Morris Meyerson

Golda Mabovitch tizenhét éves volt, és Milwaukee-ban élt, amikor 1915-ben csatlakozott a Cionista Munkáspárthoz, és gyűjteni kezdte a pénzt, hogy Palesztinába mehessen, és ott telepedjék le. Miután az újságokból tudomást szerzett arról, milyen kegyetlenül bántak a zsidókkal Kelet-Európában az első világháború alatt, tudta, hogy ez ellen tennie kell valamit. A zsidók nem élhetnek tovább ilyen szétszórtan és megvetett népként; kell hogy legyen egy hazájuk! A helyi cionista pártban sok lelkes fiatal akadt, aki szintén eltökélte, hogy segíteni fog Palesztina megalapításában, és - egyikük állítása szerint - ötből négyen szerelmesek lettek Goldába.

Hogy miért ment férjhez két évvel később éppen a nyugodt, félénk, befelé forduló, apolitikus Morris Meyersonhoz, aki az egész cionizmust fárasztó, terméketlen, sőt nevetséges eszmének tartotta? Azért, mert Morris minden mélységes aggodalma és rosszallása ellenére hajlandó volt Palesztinába menni vele. És mert szerették egymást. Golda a férfit a becsületességéért, kedvességéért és gyöngédségéért, azért, mert rajongott ~ muzsikáért, a művészetekért, az irodalomért; ő pedig azért szerette a lányt, mert olyan erős és energikus, egyenes lelkű, együttérző és tisztességes volt, és mindezt még humorral is fűszerezte. Sokkal jobban szerették egymást, semhogy ne próbálták volna meg a lehetetlent.

Minthogy mindketten rendszertelenül és elég kevés pénzt kerestek, házasságuk első két éve szigorú takarékoskodás és szívós kuporgatás közben telt el. 1921 tavaszára végre sikerült annyi pénzt összerakniuk, hogy csatlakozhattak egy cionista zsidó csoporthoz - közéjük tartozott Golda testvére, Shana is -, amelyik útnak indult az Ígéret földjére. Az utazás volt Morris szerelmének a sok közül az első próbaköve. Az általában háromhetes hajóút most két hónapig tartott. A gépházat lázadók kerítették hatalmukba (veszedelmesen megdöntve a hajót), a készletek nagy részét tönkretették, az ivóvízbe sót szórtak; végül a lojális tengerészek megtámadták és kitették őket a tengerre egy vitorláson. A kapi

tány fivére összeroppant a feszültségtől, és az egész hátralévő úton eszét vesztve üvöltözött. Az egyik utas eltörte a lábát, és addig nem lehetett helyreilleszteni a csontot, amíg el nem érték a következő kikötőt. Egy másik utast a tengerbe dobtak a fedélzetről, egy harmadik gyanús körülmények között halt meg. Végül a kapitány, a tehetetlenség vádjával szembesülve, öngyilkos lett. Még a túláradóan lelkes Golda sem mondhatta kellemesnek ezt az utazást.

Egy levert csapat érkezett meg júliusban Tel-Avivba, az új cionista városba, és alighanem Morris volt köztük a leglehangoltabb. Tel-Aviv látványa sem sokat javított a közérzetükön. Nevével ellentétben ("a tavasz dombja"), a várt oázis helyett egy gyéren lakott, homokos földdarab tárult eléjük, amelyet lakatlan és végtelen homoksivatag vett körül. A csapat csüggedt némaságban meredt a sivár látványra, míg valaki meg nem szólalt: "Na, én akkor megyek haza..." (Ezek a szavak ugyan a csoport önjelölt mókamesterének szájából hangzottak el; de pontosan kifejezték Morris érzéseit.)

De nem Goldáét. Habár a csoportból elsőként neki ajánlottak tanári munkát az egyetlen tel-avivi középiskolában, nem fogadta el. Ő dolgozni jött Izraelbe! - tiltakozott. Némi bürokratikus huzavona után Morrisszal együtt próbaidőre fölvették egy mezőgazdasági kommunába - kibucba -, ahol őt mandulaszüretelésre osztották be, Morrisnak pedig egy köves domboldalt kellett megtisztítania. Golda szemében ez az egy akolba tartozás, a közös cél érdekében végzett munka, a közös étkezések, a gyakori közösségi összejövetelek és megbeszélések, minden eldöntendő kérdésnek bizottságokban való megtárgyalása az új élet ösztönző, sőt ihlető eleme volt. A befelé forduló, laza Morrisnak viszont kész lidércnyomás. Csakis Golda iránti szerelme bírta maradásra. Kétségbeesett, amikor mindkettőjüket fölvették rendes tagnak a kibucba.

Mégis mindaddig kitartott, amíg Goldát el nem fogta a vágy, hogy gyermekeket szüljön s neveljen föl az Ígéret földjén. Azok az ő gyerekei is lesznek, mutatott rá Morris jóval nyersebben, mint ahogy általában beszélni szokott, ő pedig nem hajlandó egy kibucban nevelni fel őket, ahol a "gyerekek házában" rotációs rendszerben kijelölt "közösségi anyák" vigyáznak rájuk! Egy súlyos maláriaroham, amely ha nem is járványos, de krónikus betegség volt a kibucban, a szervezetét legyöngítette, de az elszántságát csak még inkább megerősítette. Annál jobban szerette Goldát,

semhogy elhagyja, de azt, hogy a gyerekeit egy kibucban nevelje föl, még az ő kedvéért sem volt hajlandó megpróbálni.

Így hát Jeruzsálembe költöztek. Goldának nagyon sokat jelentett a férje szeretete és a gyerekek utáni vágya. Morris akkor lett volna igazán boldog, ha visszamennek Amerikába, de végül kompromisszumként elfogadta Jeruzsálemet, "a béke városát". Tel-Avivhoz és a kibuchoz képest Jeruzsálem valóságos trópusi kert volt. Szép fekvése sokat javított Morris hangulatán, s a Goldával tett sétákon sikerült annyira elengednie magát, hogy élvezze is. De nehezen éltek. Morris könyvelői keresetéből éppen csak ki tudtak jönni, kétszobás lakásuk felét azonban még így is meg kellett osztaniuk egy másik családdal, hogy ki tudják fizetni a lakbért. 1924-ben megszületett Menahem. Morris boldogságban úszott.

De Golda boldogsága nem tartott sokáig. Félévi háziasszonykodás után úgy elfogta a nyugtalanság, hogy visszament a kibucba, és magával vitte a kisbabát is. Morris szelíden, de hajthatatlanul közölte, hogy ő Jeruzsálemben marad. Valószínűleg arra számított, hogy a szerelmük végül mindent legyőz. Ezúttal jól számított, mert újabb fél év elteltével Golda és a kis Menahem már ismét Jeruzsálemben volt. Golda a jelek szerint elszánta magát, hogy olyan jó feleség lesz, amilyennek a férje szeretné látni. Miután 1926 májusában megszületett a kislányuk, kénytelenek voltak megszüntetni az albérletet, és Golda mosást vállalt, hogy egy kis különjövedelemhez jussanak. Ami azt jelentette, hogy örökké forrt a konyhai tűzhelyre állított fazekakban a víz (Jeruzsálemben nem volt se villany, se gáz), ő pedig végtelen órákon át dörgölte a ruhát a kádban. Mindehhez hozzájött a hitelezők - a tejes, a fűszeres, a hentes, a háziúr - előli örökös bujkálás.

Ezért amikor állást ajánlottak neki, boldogan elfogadta, különösen mert "az ügyért" dolgozhatott. Mint a Nők Munkástanácsának titkára megint a mozgalom részese lett. Morris igyekezett megérteni, és tőle telhetően segített neki, habár 1929-től fogva, amikor Golda mozgalmi főnökei fölfedezték, milyen talpraesetten tud beszélni, és ráadásul kitűnően tud angolul, egyre ritkábban látta otthon. Feleségének angliai toborzóútjai mind gyakoribbá váltak. 1932-ben kirobbant a családi válság: Golda táviratot kapott Morristól, hogy hatéves Sarah lányuk "súlyos beteg". Azonnal hazarohant.

Sarah-nak veleszületett vesebaja volt, amely most súlyosabbá

vált. Az orvosok nem jósoltak hosszú életet neki. Golda és Morris megbeszélte a dolgot. Miért ne kezeltethetnék az Egyesült Államokban? Morris, akinek épp akkor az addiginál nagyobb fizetéssel járó állást ajánlottak Haifában, Palesztinában marad, Golda pedig a két gyerekkel New Yorkba megy. Mindez újabb elválást jelentett, Sarah-nak pedig egy kockázatos utazást, de hátha odaát meg tudják gyógyítani? Golda először fordult személyes kéréssel a Nőtanácshoz: nem akadna-e munka számára az Egyesült Államokban? Akadt: rá kellene ébreszteni az amerikai zsidó nőket Izrael népének szükségleteire. Golda és a két gyerek nemsokára megérkezett New Yorkba; Sarah-t elhelyezték a Beth Israel Kórházban. Két év múlva Golda Izrael ügyének jól ismert és sikeres képviselője volt, Menahem az otthon és főleg az apja után vágyott, Sarah pedig meggyógyult. Ideje volt hazamenni. Hazaérkezésük napja az örömkönnyek és szeretetteljes ölelések napja volt.

De a régi probléma nem szűnt meg. Létezik egy olyan feleségtípus, írta egyszer Golda, amely képtelen otthon ülni a megszokott körülmények között, nem tudja függetleníteni magát a tágabb társadalmi és politikai élettől. "És az ilyen asszony nem nyughat." Morris még mindig Haifában dolgozott, Golda pedig kitűnő ajánlatot kapott Tel-Avivból, a nagy hatalmú és roppant aktív Histadruttól, az Általános Zsidó Munkásszövetségtől: legyen a végrehajtó bizottság munkatársa. A házaspár megállapította, hogy kölcsönös nagy szerelmük ellenére képtelenek egymáshoz alkalmazkodni. Okosabb, ha próbaképpen különköltöznek. Golda a gyerekekkel Tel-Avivban fog lakni és dolgozni, Morris pedig a mintegy hatvan mérfölddel északabbra fekvő Haifában, de minden szombaton autóbuszra száll, és a Sábátot együtt tölti a családdal.

Az ilyen megállapodás persze nemigen élteti a szerelmet és a házasságot. Ahogy múltak az évek, a házaspár egyre jobban eltávolodott egymástól, és már csak hébe-hóba találkoztak, amíg Morris meg nem halt ("1951-ben, éppen énnálam, amikor - milyen szimbolikus! - én éppen nem voltam otthon" - írta Golda az önéletrajzában). A halála ébresztett rá, tette hozzá, "milyen nagy árat fizettem - és fizettettem Morrisszal - mindazért, amit különélésünk éveiben éltem át s elértem".

Nem sokkal ezután megváltoztatta a nevét Izrael erős emberének, Ben Gurionnak az ösztönzésére, aki azt akarta, hogy a kormánytisztviselők héber nevet viseljenek. Golda a magáét Meirre változtatta, ami olyasmit jelent, mint "megvilágító", és amely leg

inkább hasonlított a férje nevére. Morris szomorú emléke, mondta évekkel később Oriana Fallacinak, bűntudattal vegyül benne. Nem tudtak egymás nélkül élni, de az ő Izrael iránti elkötelezettsége miatt végül mégis ezt tették. Természetesen nem bánta meg a választását, de nehezére esik a házasságáról beszélnie. "Tragédia volt - mondta. - Nagy tragédia."

Zelda Sayre és F. Scott Fitzgerald

Zelda Sayre megelőzte a korát, lévén észjárásban, szóban és tettben feminista egy olyan korban, amikor a feminizmusnak még a gondolatát is elvetette a társadalom, s még kevésbé fogadta el szóban és tettben. Az ő feminizmusának azonban két hibája is volt. Az egyik, hogy a zajos húszas évek flappertípusát, pimasz bakfisait bálványozta és utánozta, akik céltalansága és sekélyes élvhajhászása korának minden otthonszerető emberét elidegenítette tőlük ugyanúgy, ahogy hatvan évvel később a mi korunk céltudatos, felszabadult asszonyai is minden bizonnyal elfordulnának ezektől a tulajdonságoktól. A másik hibája az volt, hogy a feminizmust személyes ügyének tekintette, érvényesíteni akarta szeszélyesen tehetséges férjével szemben, és hagyta, hogy függetlenségvágya fölülkerekedjék kétségbeesett szerelmén. Eleve tragédiára ítélt küzdelem volt ez.

Egyformán vadóc volt mint gyermek és mint fiatalasszony. Az apja az alabamai legfelsőbb bíróság törvényszéki bírája volt (1909-től, Zelda kilencéves korától kezdve): félelmetesen nagy tekintélyű férfiú, aki elszánt szigorral, bár nem sok eredménnyel fegyelmezte a családját. Az anyja ellenben - a montgomeryi higgadt középosztály amatőr nonkonformistájaként - eleven kislánya minden különcségét elnézte. Akár arról volt szó, hogy kisgyerekként hamisan riasztja a tűzoltókat, akár arról, hogy bakfis korában az eszméletlenségig ropja a kor népszerű táncainak legvadabb változatait, Zelda számíthatott rá - mint később önéletrajzi regényében megfogalmazta -, hogy "jó képet vág hozzá". Nem sokkal ezután, 1928 júliusában, egy country clubbeli táncmulatságon megismerkedett Scott Fitzgeralddal, aki úgy tudósított erről, hogy "egy szélörvénybe lettem szerelmes".

Szépnek látta Zeldát. Furcsa, hogy bár egy csöppet sem volt fotogén, minden férfi, aki ismerte, beleértve John Dos Passost és Ernest Hemingwayt, szépnek tartotta. A legtöbb nő is; a két számottevő kivétel Dorothy Parker, aki szerint túlságosan mogorva volt az arckifejezése, és Rebecca West, aki egészen köznapinak, sőt

kifejezéstelennek festette le a külsejét. A szépsége csakugyan majdnem olyan változékony lehetett, mint a hangulata. Ha jókedvű volt, elbűvölőnek látszott, de a depresszió egészen elsötétítette a tekintetét, az arcára pedig kiült a kimondatlan rettegés és fájdalom. A rosszkedve azonban csak később vált mindennapivá. Tizenéves korában, majd húsz fölött alapjában véve jókedvű, derűs, élénk, ügyesen társalgó, bár kiszámíthatatlan lány volt. Scott elhatározta, hogy sosem nősül meg, nehogy a házassággal együtt járó felelősség gátolja írói karrierjét. Mialatt 1918-ban a leszerelésére várt New Yorkban, rengeteg ideje volt arra, hogy ezen az elhatározásán és Zeldán elgondolkodjék. Nem tudta a lányt kiverni a fejéből vagy a szívéből. Egyik barátjához írt levelében beszámol arról az elhatározásáról, hogy sosem fog megházasodni. De, tette hozzá, "Ő még mindig figyelemre méltó lány".

Ez a konfliktus, házasság és karrier konfliktusa járja majd át hosszan tartó "gyűlöllek-szeretlek" kapcsolatukat, valamint Fitzgeraldnak az a konvencionális elképzelése, hogy a feleség legfőbb feladata, hogy férje segítőtársa és támasza legyen. Az udvarlás szenvedélyesen romantikus napjaiban azonban nem vette észre, hogy Zelda nem osztja ezt a felfogását, s nem törődik az ő munkája kívánalmaival. Túltengő öntudata csak még vonzóbbá tette Scott szemében, akinek nőideálja egész biztosan lenézte volna feleségideálját. Amikor Fitzgerald visszatért Montgomeryba, szabad folyást engedtek kölcsönös vonzalmuknak, és mindenhova együtt mentek: piknikekre, színházba, moziba, estélyekre. Főleg estélyekre, ahol sokat lehetett inni.

Közben a férfi írt is valamicskét. 1919 februárjában leszerelték, ekkor visszament New Yorkba, állást kapott egy hirdetési ügynökségnél, s a szabad idejében a novelláiról küldött visszautasító leveleket gyűjtögette. Zelda gyakori és gyöngéd levelei tele voltak a sűrű randevúin elkövetett szertelen hőstetteiről szóló beszámolókkal, úgymint: férfiruhába öltözve ment moziba egy csapat fiúval, kisiklattak egy villamost; és a többi. Még azt is megírta, hogy merő tréfából hagyta, hogy egy hétvégi versenyen röptében "felcsípje" egy ifjú golfozó. A haverjaival együtt természetesen minden ilyen alkalommal a sárga földig leitta magát. Ezek a beszámolói üdítően őszinték voltak, de nem teljesen hihetők. A férfi abbéli igyekezetében, hogy valamiképpen tartósítsa kapcsolatukat, küldött neki egy jegygyűrűt, amelyet ő hálás szeretettel elfogadott, de a viselkedésén jottányit sem változtatott. Néhány hónap múl

tán, júliusban Scott úgy érezte, nem bírja tovább a feszültséget. Azonnal vonatra ült, elutazott Montgomeryba, és kétségbeesetten könyörgött Zeldának, hogy azonnal jöjjön hozzá feleségül.

A lány nemet mondott. Az ezt követő viharos jelenet során még a gyűrűt is visszaadta. Nem ismerjük az indokait, még azokat sem, amelyeket Scottnak mondott. De kétségkívül olyasvalakire vágyott, akinek "jók a kilátásai" - ha nem is egy királyra, de legalább királyfira.

Scott kilátásai pedig ez idő tájt nyilvánvalóan nem sok jóval kecsegtettek. Teljesen letörve ment vissza New Yorkba, fölmondta az állását, és három hétig mást sem tett, mint reggeltől estig ivott; akkor is csak azért hagyta abba, mert a szesztilalom miatt minden bár becsukott. Minthogy nem sikerült halálra innia magát (ahogy később Edmund Wilsonnak megírta), elhatározta, hogy hazamegy St. Paulba, ahol huszonhárom évvel azelőtt született, és átírja a regényét, amelyen már egy ideje dolgozott. Szeptemberben elküldte a kéziratot a Scribner Kiadónak, és nemsokára kapott egy kiadási szerződést. Izgatottan írt Zeldának, beszámolt róla, hogy a kilátásai most lényegesen jobbak, és megkérdezte, meglátogathatja-e Montgomeryban. A lány hasonlóan izgatottan azt válaszolta, hogy szívesen látja. Mellesleg megkérte, hozzon magával egy negyed gallon gint.

A látogatás rövid volt, de teljes sikerrel járt. Zeldára nagy hatást tett a fiú új keletű önbizalma. Megújították az eljegyzésüket, s megállapodtak, hogy mindjárt a regény megjelenése után összeházasodnak. Scott visszautazott New Yorkba, és boldogan nekilátott novellái átírásának. Amikor megjelent az *Innen az édenen,* álmai kezdtek valóra válni. A könyv elég jól fogyott, s ezzel számos kiadóhoz egyengette az útját, akik szép, sőt nagyon szép summákat fizettek a novelláiért. Nemsokára megengedhette magának a legújabb státusszimbólumot: saját alkoholcsempészt szerződtetett. Az egyik történetére még a megfilmesítés jogát is megvásárolta tőle a Metro-Goldwyn-Mayer. A bevételt arra használta föl, hogy Zeldának egy pokolian drága, gyémántokkal kirakott platina karórát vásároljon. Roppantul élvezte a bőkezű ajándékozó szerepét, és ezt a szokását élete végéig megtartotta. Az olyan megjegyzéseket, hogy esetleg félre is tehetne valamit, zavart megvetéssel utasította vissza.

Az esküvő New Yorkban zajlott le, 1920 áprilisának elején. Kivettek egy lakosztályt a Biltmore-ban, és berendezkedtek a fény

űző életre. Ez a két surmó, az egyik a legmélyebb Délről, a másik pedig a gyökeresen ellentétes Középnyugatról, a New York-i rafináltan kifinomult társaság hangadója lett. Valósággal tömjénezték őket az estélyeiken, valamint az estélyekre menet s jövet. Nemcsak Scott növekvő irodalmi tekintélye miatt, hanem mert annak a szenvedélyes hedonizmusnak a mintaképeit látták bennük, amely a hosszú, kegyetlen és véres háborúra adott reakciónak volt a része. A vendégeskedés, a tömjénezés és persze az ivászatok akkor is folytatódtak, amikor a New York-i szállodából átköltöztek a connecticuti Westportban vásárolt házukba.

Scott a második regényén dolgozott, de ő is, Zelda is majdnem minden este az eszméletlenségig leitta magát. Egyik barátjuk leírása szerint Scottnak egy hétig sikerült megtartóztatnia magát, s erről úgy beszélt, "mintha egy évszázad lett volna". Tele voltak adóssággal (Istenem! Borzalmas dolog tartozni! - kiáltott föl Scott patetikusan másfél szertelen évtized múltán.) E zaklatott élet közepette Scottnak két évre volt szüksége, hogy megírja a *Szépek és elátkozottakat,* amely 1922 márciusában jelent meg. Addigi szertelen szórakozásaik kiegészültek az utazásokkal. 1921 májusában a két hónapos terhes Zeldával európai útra indultak. Az utazás eseménytelenül telt el, akárcsak Zelda terhessége, habár a szülést hosszú és nehéz vajúdás előzte meg. Frances Scott Fitzgerald, becenevén Scottie októberben jött a világra St. Paulban. Hat hónappal később Zelda csöndben véget vetett második, egyben utolsó terhességének.

Kezdett furcsán viselkedni, különösen Scott-tal szemben. Nem sokkal európai útjuk előtt egy New York-i titkos lebujban összeugrasztotta egy kidobóemberrel. Szegény Scott ebből a verekedésből jó pár sérüléssel került ki. Nem sokkal a *Szépek és elátkozottak* megjelenése után Zelda Sayre aláírással panaszoslevél jelent meg a *New York Tribune* mellékletében: Scott az egész történetet az ő bőséges leírásokkal teli naplójából és leveleiből merítette. "Mr. Fitzgerald - gondolom, így írja a nevét -, úgy látszik, azt hiszi, hogy a plagizálás otthon kezdődik" - írta. Annál sokkal tehetségesebb volt, semhogy beérje a hátsó üléssel Scott dicsőség felé vágtató szekerén, és törékeny személyiségén megjelentek az első parányi, baljós repedések. Ez volt az az idő, amikor John Dos Passos derűsnek és vonzónak látta, de "ott volt az a furcsa kis vonás". Egy farsangi estén Zelda odafordult hozzá a forgó óriáskeréken, és egy olyan megjegyzést tett, ami megdöbbentette. Később meg

próbálta emlékezetébe idézni, de nem sikerült, csak arra emlékezett, hogy "teljesen eltért a témától", és hogy az volt a benyomása, mintha "sötét szakadékba néznék... Hirtelen arra gondoltam, hogy ez az asszony őrült".

Állapotának rosszabbodása talán jobban szembetűnt volna egy nyugodt, kiegyensúlyozott teremtés esetében, de nem úgy Zeldánál, aki Scott-tal együtt fáradhatatlanul igyekezett fönntartani magukról azt a képet, hogy ők a bolondos különcöknek is a legkülöncebbjei. 1924-ben, egy dél-franciaországi utazás közben, a francia haditengerészet egyik pilótájával való elvetélt flörtje után Zelda öngyilkosságot kísérelt meg a mindig nála lévő altatótablettákkal. Évekkel később a pilóta, akit kifaggattak az ügyről, azt állította, hogy Zelda sohasem volt hűtlen a férjéhez, és hogy Fitzgeraldék dramatizálták később a helyzetet "beteges képzeletükkel". (Például azt nyilatkozták, hogy ő öngyilkos lett, holott lám, él és virul, és hosszú és sikeres pályát futott be a francia flottánál.) Zelda már-már fuldokló énjére végre Scott is fölfigyelt. Az ő énje kiheverte a dolgot, de érezte, hogy a kapcsolatukat immár nem lehet helyreállítani. A következő évben, egy baráti körben elköltött vacsora közben a Riviéra egyik fölkapott éttermében - Scott a helyiség másik felében Isadora Duncant halmozta el figyelmével - Zelda egyszer csak fölállt a székre, átugrotta az asztalt, és eltűnt a mögötte nyíló sötét lépcsőházban. Miután így sikerült magára vonnia Scott figyelmét, nyugodtan bement a mosdóba, hogy letisztítsa véres térdét és ruháját.

Nem mintha a viselkedése ebben a szakaszban élesen elütött volna a Scottétól. Ők voltak Fitzgeraldék, a mérhetetlen mennyiségű alkohollal táplált szertelen különcködés bajnokai. Hadley Hemingway "kellemetlen barátaink"-nak nevezte őket, akik képesek voltak például hajnali négykor bejelentés nélkül beállítani, hogy náluk fejezzék be mozgalmas éjszakájukat. Egyszer egy estélyen, amelyet két legjobb barátjuk rendezett, a részeg Scott dobálózni kezdett a házigazda értékes muranői borospoharaival, és addig folytatta, amíg a barátja le nem fogta, s föl nem szólította, hogy át ne lépje egy darabig a háza küszöbét. Ernest Hemingway is úgy írta le, mint aki rettenetesen a terhére van felebarátainak, de elismerte, hogy nagy tehetség rejlik benne, amely azonban sohasem fog teljesen érvényesülni, amíg Scott leragad a mellett az őrült Zelda mellett.

Scottnak is megvoltak tehát a maga őrült pillanatai, különösen

ha leitta magát. De hiányzott belőle Zelda szívet tépő bizonytalansága, alkalmatlanságának mélységes átérzése. 1926 decemberében visszamentek Amerikába, és Kaliforniába utaztak (ahol Scottot szerződés várta egy forgatókönyv megírására, s közben volt egy "dobása" egy fiatal hollywoodi színésznővel). Visszafelé utaztukban Zelda egy különösen heves veszekedés csúcspontján kidobta a vonat ablakán azt a gyémántokkal kirakott, mesés platina karórát, amelyet az esküvőjük előtt kapott Scott-tól. Hazaérkezésük után megállás nélkül ittak és veszekedtek, és ezt addig folytatták, amíg Zelda hirtelen el nem határozta, hogy abbahagyja a műkedvelő írogatást és festegetést, és mint hivatásos táncosnő csinál karriert. Kijelentette, hogy ő lesz a második Pavlova, és könyörtelenül gyötörni kezdte a testét egy New York-i táncstúdióban, s amikor ismét Európába utaztak, Párizsban is folytatta. De hát már huszonhét éves volt.

Őrjöngő konoksága a teljes fizikai és idegkimerültség állapotába juttatta. Hallucinációi támadtak, hangokat hallott, rohamait csak morfiuminjekciókkal lehetett megfékezni. 1930 májusában Scott bevitte egy klinikára, majd miután megállapították, hogy skizofréniás, egy svájci szanatóriumban helyezte el hosszabb pszichiátriai kezelés céljából. Zelda fájdalmasan tisztában volt az állapotával, amely elszomorította, zavarba ejtette, megrémítette. Az, hogy ilyen intézményben helyezték el, olyan volt, mintha kalickába zártak volna egy fecskét. De kisebb-nagyobb szünetekkel egész hátralévő életében ez volt a sorsa.

Most már teljesen Scott-tól függött, érzelmileg éppúgy, mint anyagilag, de érzelmileg éppolyan távol volt tőle, mint fizikailag. A hozzá írt leveleiben szakadatlan szívfájdalom remeg, és a gyógyulás kétségbeesett vágya, hogy visszatérhessen a szabadságba és őhozzá. Egyszer, egy telefonbeszélgetésük után, ezt írta neki: "Még két óra hosszat lépkedtem azokon a telefondrótokon, úgy egyensúlyozva a szerelmeddel, mint egy napernyővel." Scott tőle telhetően támogatta anyagilag és érzelmileg őt is, Scottie-t is, de bizonytalan jövedelme és a halmozódó adósságok annyira nyomasztották, hogy az ital lett az egyetlen menedéke. 1937-1938-ban forgatókönyvet írt Hollywoodban az MGM-nek; itt kezdett bele utolsó regényébe, Az *utolsó császár*ba, és itt ismerkedett meg Sheilah Graham újságírónővel. Szerelmük, amelyet az asszony olyan szeretettel festett le a *Hűtlen* szeretőben, a férfi élete végéig kitartott. Scottot 1940-ben vitte el egy szívroham.

Nem valószínű, hogy Zelda tudott volna a viszonyukról, legalábbis nem részletekbe menően. De világosan érezte elidegenedését a leveleiből, amelyeket továbbra is hetente írt hozzá. Talán ez enyhítette a halál döbbenetét: a vártnál nyugodtabban fogadta a hírt. Nem is keseredett meg hátralévő éveire. Scott minden problémája - írói válságai, adósságai, alkoholizmusa, emésztő becsvágya és érzelmi bizonytalansága - ellenére egész életében gondoskodott róla és Scottie-ról. Zeldában sosem hunyt ki a szerelem, ő pedig nem hagyta cserben. Néhány nappal a halála után, karácsony napján ezt írta róla Zelda: "Ő volt az én legjobb barátom."

1948-ban, egy márciusi éjszakán tűz ütött ki abban a szanatóriumban, amelyben Zeldát kezelték. Kilenc nő lelte halálát a lángokban. Ő is köztük volt.

Helen Hayes és Charles MacArthur

Szemmel látható volt, hogy ők ketten sohasem lehetnek boldogok egymással. Mindenki ezt mondta. Az idősebb MacArthur, a fundamentalista igehirdető eleve elítélt mindennemű kapcsolatot egy olyan nővel, aki, hivatásos színésznő lévén, majdan a gyehenna tüzére vettetik. Helen anyja eleve elítélt mindennemű kapcsolatot egy újságíróval, aki alighanem egész életében több pénzt fog elinni, mint amennyit megkeres. De még a barátaik is óva intették őket egymástól, mondván, hogy egyáltalán nem illenek össze: Charles, a fékevesztett kéjenc, és Helen, a tartózkodó ifjú hajadon! Miután 1928 augusztusában mégis összeházasodtak, úgy rendelte a sors, hogy az elkövetkező huszonnyolc év alatt bebizonyítsák: mindenki tévedett.

Ennek a "mindenkinek" abban igaza volt, hogy egy csomó dologban különböztek. Helen Hayes, annak ellenére, hogy húszas éveinek közepén járt, és több mint tizenkét évi színészi múlttal biztos helyet vívott ki magának a Broadwayn, jól nevelt, visszahúzódó nő volt, és olyan szemérmes, hogy - mint egy ismerőse mondta - ha csak meghallotta, hogy valaki valakinek a babája, fülig vörösödve menekült ki a szobából. Charles MacArthur ezzel szemben született csirkefogó volt, akinek a szüntelen italozástól teljesen fölöldódtak amúgy sem erős gátlásai. Elfojthatatlan humorérzékét meglehetősen mocskos szabadszájúság fűszerezte; chicagói riportereskedése idején például kiszagolt egy históriát, amelynek fogorvos hősét följelentették egyik páciensének megerőszakolása miatt. Cikkének ezt a címet szánta: "A fogorvos nem a megfelelő lyukat tömte be." A megszelídíthetetlen vad szerepében sok nőt sikerült magába bolondítania, köztük Dorothy Parkert és Bea Lillie-t. No meg Helen Hayest, de őt aztán végérvényesen.

Egy koktélpartin találkoztak először, ahol Charles néhány mogyorót pottyantott Helen tenyerébe, és azt mondta, bárcsak smaragdok volnának. Ettől Helen azonnal fülig beleszeretett. A következő hónapokban legnagyobb bánatára csak véletlenül és ritkán futottak össze. Egy szombat este azonban a férfi váratlanul megje

lent Guild Theater-beli öltözőjében Shaw *Caesar és Kleopátrájának* előadása után. Tetszett neki az előadás? Azt nem látta, de éppen erre járt, és amikor észrevette a plakáton a képét, gondolta, beugrik hozzá egy percre. Helen egy hirtelen ötlettel meghívta, látogassa meg a hétvégén abban a Long Island-i villában, amelyet kibéreltek a nyárra az anyjával. Ugyanilyen hirtelen ötlettel Charlie azt ajánlotta, menjenek ki már aznap este. Ez az első együttlét víkendek hosszú sorát nyitotta meg, minthogy Charlie még reménytelenebbül szerelembe esett.

Beszélgetéseik közben persze fölmerült a házasság kérdése. Helen akár tegnapelőtt hajlandó lett volna rá, de Charlie előbb meg akart írni egy darabot a Broadway számára, egy igazi bombasikert. Amellett el kellett válnia egy úgyszólván már elfelejtett feleségtől. Mint férj nemigen dicsekedhetett több sikerrel, mint Helen a feleség sosem játszott szerepében, és mint színdarabíró jóval kevesebb sikert aratott, mint Helen színésznőként. Kétségkívül jobban szerette volna, ha egyenlő félként evez be a házasság révébe. 1928 elején azután a Ben Hechttel közösen írt *Címlap* valódi bombasiker lett a Broadwayn, és kikövezte az utat az augusztusi esküvőhöz.

A minden ünnepélyességet nélkülöző, néhány perces szertartást beszorították a *Kokett* két előadása közé, amelyben Helen éppen játszott. A mézesheteikre jó pár hétig várniuk kellett, addigra azonban Charlie pénztárcája elég kövérre hízott ahhoz, hogy a Bermudákon tölthessenek el egy hetet. Ottlétük idillikus lehetett volna, ha mindjárt a megérkezésük után nem hal meg gyanús körülmények között a hajón szerzett új barátjuk. Ami miatt a hét nagy részét azzal töltötték, hogy tanúvallomást tettek előbb a rendőrségen, majd a halottkém előtt, és határozottan megkönnyebbültek, amikor visszamehettek a békés és nyugodt New Yorkba.

Helennek nemsokára turnéra kellett mennie a Kokett-tel; ez volt az első a sok fárasztó turné közül. Gyakori elválásaik mintha a házasságuknak rossz véget jósoló kasszandrák malmára hajtották volna a vizet, akik biztosak voltak benne, hogy ez a házasság nem fogja kibírni a feszültségeket: Charles egykettőre az italhoz, tivornyákhoz és nőkhöz menekül. És csakugyan az italhoz menekült, kisebb mértékben a tivornyákhoz, de nőkhöz soha, és az italozásban is mértéket tartott. Amikor Howard Hughes fejedelmi összegért megvásárolta *a Címlap* megfilmesítési jogát, Charlie is megvehetett egy szövetkezeti lakást a New

York-i felső East Side-on új, megalapozott - persze viszonylagos - tekintélyének jelképeként.

A tekintélye tovább gyarapodott 1929 júliusában, amikor Helen bejelentette, hogy gyermeket vár. Charlie máris a roppant aggályos leendő apa szerepét játszotta, és alaposan összeszidta nejét, amikor az a Fairbanks-Pickford házaspár hollywoodi kertjében beugrott az úszómedencébe, hogy kihalássza a Maurice Chevalier által bedobált egycenteseket. (Még ha negyeddollárosokról lett volna szó!) Volt oka az aggodalomra: Helen terhessége eléggé aggasztónak látszott ahhoz, hogy az orvos ágyba parancsolja - mint kiderült, két teljes hónapra. Jed Harris, a *Kokett* producere inkább beszüntette az előadásokat, semhogy másik színésznőt szerződtessen. Emiatt Helen terhessége, melyet ő még az anyja elől is eltitkolt, ameddig lehetett, a kívánatosnál nagyobb nyilvánosságot kapott. Hamis nem volt hajlandó végkielégítést fizetni a társulatnak azon az alapon, hogy a szerződés szerint nem kötelezhető rá, ha *vis maior* következtében kénytelen az előadásokat beszüntetni. A szereplőgárda panaszt emelt a jogaikat védelmező szövetségnél, amely az ő javukra döntött. (Charlie legnagyobb örömére, aki szerint ami jár, az jár nekik.)

Még nagyobb örömére szolgált, hogy 1930 februárjában megszületett Mary, a kislányuk, aki, mint Helen később bevallotta, annak köszönhette megszületését, hogy kilenc hónappal előtte beköltözhettek a lakásukba.

Charlie a közbeeső hónapokat részben Hollywoodban töltötte, ahol Ethel, Lionel és John Barrymore számára megírta a *Raszputyin és a cárné* forgatókönyvét. Amikor elkészült vele, művészbarátai búcsúestélyt rendeztek neki. Azután kivitték az állomásra, és fölültették a vonatra, de illuminált állapotuknak köszönhetően nem jó vonatra tették. Ő pedig, ugyancsak illuminált állapotában, fönt maradt a vonaton, amely egyszer csak rágördült egy kompra, és Charlie, legnagyobb meglepetésére, Havannában ébredt föl. Végül mégiscsak hazakeveredett New Yorkba; Helen, szerencsére, ekkor még csak a nyolcadik hónapban volt.

Roppant engedékeny szülők voltak. Maryt nem elhalmozták - valósággal elborították ajándékokkal. Babák, mesekönyvek, építőkockák, változtatható méretű biliárdasztal, külön lakosztály, hogy - mint Charlie elmagyarázta - a saját életét élhesse, ha majd szükségét érzi.

Egy év múlva kiadták a lakást, és Kaliforniában vásároltak há

zat, az MGM Stúdió közelében. Charlie úgy döntött, hogy Helennek a film világában kell karriert csinálnia, hiába tiltakozott ő váltig, hogy Hollywood a ragyogó paradicsommadaraknak való, ő pedig csak egy szürke kis veréb. Hollywoodi tanácsadói ebben egyetértettek vele, és bőséges sminkkel és még bőségesebb reklámmal igyekeztek ellensúlyozni a dolgot (végtére is egy híres broadwayi producer és egy színésznő szerelemgyereke volt), de makacs ellenállását látva, végül abbahagyták a kísérletezést. Amikor első filmjét, a *Madelorr Claudet bűné*t - amelyet Charlie teljesen átírt - a kritika ízekre szedte, a közönség pedig kifütyülte, Helen mélységesen csalódott, Charlie pedig teljesen letört. Mindketten bűnösnek érezték magukat a másikkal szemben, de Charlie-t még az a tudat is nyomasztotta, hogy ő beszélte rá a feleségét megalapozott Broadway-karrierjének föladására a film kedvéért. De nemsokára feledésbe merült ez az egész: 1931-ben Irving Thalberg javaslatára néhány változtatással újból elkészítették a filmet, és ebben a formában óriási sikert aratott mind a közönség, mind a kritikusok körében. Helen még Oscar-díjat is kapott érte.

A szürke kis veréb rátalált a maga útjára: Ronald Colmannel szerepelt együtt az *Arrowsmith*ben, Gary Cooperrel *a Búcsú a fegyverektől*ben és Clark Gable-lel *A fehér nővér*ben, s mindezt néhány év alatt érte el. Charlie - két macskajaj között - folytatta a forgatókönyvírást, többnyire jó barátjával, Ben Hechttel együtt. Többszöri halasztás után ragyogó forgatókönyvvel rukkoltak elő Lawrence Olivier és Merle Oberon számára *(Üvöltő szelek),* majd az újságcsinálásnak szentelt darabjuk, a *Címlap* folytatásaként a Broadway-ra megint elsöprő sikert arató darabot írtak a show-bizniszről *(Huszadik század),* amelyből 1934-ben klasszikussá lett film is készült.

Habár Hollywood bizonyos mértékben művészileg is kielégítette őket, nem szólva a hírnévről és a gazdagságról, sohasem érezték igazán otthon magukat ebben a talmi csillogásban. Charlie szerint a hatéves Mary beszélte rá őket, hogy menjenek vissza New Yorkba. Őt nem annyira a régi otthon vonzotta, mint inkább a legjobb barátnője, akit többnyire egy huszonhét hengeres, terjedelmes italhűtővel is fölszerelt limuzin fuvarozott ide-oda. Néhány másodperccel azután, *hogy a* kis hölgy szóba hozta a témát, mondta Charlie, elkezdtek csomagolni.

New Yorkban a MacArthur-Hecht páros beszállt a filmüzletbe: béreltek egy műtermet Long Islanden, és három év alatt három

filmet csináltak. A Kedves *csirkefogó* Noël Cowarddal jó kritikát és egy Oscar-díjat hozott, a *Hidegvérű gyilkosság*ot Claude Rainsszel szintén jól fogadták. De a *Minden szökőévben egyszer* című komédiát kegyetlenül lehúzták; egy bostoni kritikus szerint ez volt minden idők legrosszabb filmje. Ugyanilyen kedvezőtlen fogadtatásban részesült a *Fizessenek a gazdagok,* amelyet az előbb említett kritikus minden idők második legrosszabb filmjének titulált. Egyikkel sem kerestek sok pénzt.

Helen ezalatt jóval nagyobb sikerrel lépett föl a Broadwayn. Főszerepet játszott *A jó tündér*ben és a *Mária, Skócia királynőjé*ben, majd 969-szer lépett színre a *Victoria Reginá*ban; mellesleg, mind a három darabban ötven évet öregedett a színpadon a sminkesek segítségével. E darabok sikere éppúgy történelmi volt, mint a témájuk. A vidéki turnék során csupa jó kritikát és telt házakat vonzottak, és több mint kétmillió dollárt hoztak a konyhára. Helen közben ismét bebizonyította, mennyire járatlan a világ dolgaiban. New Orleansban a társulatot a Rooseveltről elnevezett luxushotelban szállásolták el. Nem, mondta Helen, ő inkább a francia negyedben szállna meg, abban a festői régi fogadóban, amelynek díszes első emeleti erkélyét fehér oszlopok támasztják alá. Csak amikor utánajött az efféle dolgokban jóval tapasztaltabb férje, tudta meg, hogy egy nagyon drága, sűrű atmoszférájú bordélyban lakik.

Visszatérve New Yorkba, kétségek ébredtek bennük, hogy éppen a felső East Side-beli lakás a legalkalmasabb hely-e egy gyermek fölnevelésére. Marynek több friss levegőre van szüksége, mint amennyit a Central Park nyújthat, mondta Helen, és olyan otthonra, amelynek manzárdja is van. Attól is megijedtek, hogy a házukban egy másik kisgyerek - bár rövid időre - gyermekrablók fogságába került. Megvásároltak egy szép, régi Viktória korabeli házat a Manhattantől mintegy harminc mérföldre, a Hudson partján lévő Nyackben; a háznak manzárdja is volt, meg még húsz szobája. Meglehetősen nagy épület egy ilyen kis családnak, de hát, reményeikkel ellentétben, nem sikerült megnövelni a létszámot, s a jövő sem ígért változást. Így történt, hogy Marynek, nem sokkal a kilencedik születésnapja előtt, bemutatták új, fogadott öcsikéjét, James Gordon MacArthurt.

Bolondultak a gyerekekért, különösen Charlie. A játékra nem annyira a gyerekeknek, mint inkább neki volt szüksége, ami rengeteg alkalmat adott a bolondozásra. Mint ahogy más apák, ő is

csinált a gyerekeinek hóembert, de más apáktól eltérően, ő pirosra festett szakállt ragasztott neki, és indián tolldíszt rakott a fejére. Amikor megmutatta Marynek, milyen jól ki lehet lőni a krumplipürét kanállal, a szigorú nevelőnő homlokát vette célba vele. Néhány európai utazást lészámítva, Helennel együtt annyi időt töltött otthon a gyerekekkel, amennyit csak lehetett. Együtt vagy külön - tekintve, hogy eltérő pályájuk miatt gyakran el kellett válniuk, s olykor egy egész kontinens választotta el őket. Amikor egyszer Charlie Hollywoodban, Ben Hechttel a *Gunga Din* forgatókönyvén dolgozott, egy este John Barrymore-ral annak tágas pincéjében az utolsó cseppig mindent megivott, talán azért, mert nehezére esett bármi jót írnia a brit imperializmusról.

A második világháború hosszú időre elválasztotta őket; Charlie ide-oda röpködött Európában és Ázsiában mint a Vegyvédelmi Szolgálat őrnagya és minden elképzelhető szolgálat jolly jokeres Helen ezalatt otthon volt a gyerekekkel, föllépett a Broadwayn Harriet Beecher-Stowe szerepében és jótékony célú előadásokon. Charlie levelei némileg megvigasztalták magányában, de még inkább váratlan megjelenései, mint például amikor Indiából egy kis csomag smaragddal állított be, és azt mondta, bárcsak mogyoró volna.

Helen már korábban is, majd a háború éveiben többször szerepelt együtt Maryvel. 1949 nyarán a connecticuti Westportban léptek föl egy vígjáték, *a Példás háztartás* előzetes bemutatóján. Pár nappal később Mary arról panaszkodott, hogy nem érzi jól magát. A gyermekbénulás napok alatt végzett vele. Helen belehalt volna a fájdalomba, ha Charlie nem tesz meg mindent a megmentésére. Először megállapodott Josh Logannel, hogy föllépteti egy darabban, és megpróbálta rávenni, hogy vállalja el a szerepet. Helen nem akarta, nem bírta. Ekkor elvitte Új-Mexikóba, egy isten háta mögötti faluba, hadd pihenjen. Amikor ez sem használt, visszavitte Nyackba, és megint megpróbálta fölkelteni az érdeklődését a Logan-féle darab, a *Glicíniák* iránt. Helen ezúttal kedvetlenül bár, de vállalta a föllépést - és két hónap múlva megint ő volt a nézők és a kritikusok kedvence. Ami azonban igazán visszahozta az életkedvét, az alapítványi munkája volt, amelyet a gyermekbénulásban meghaltak szüleinek körében végzett.

Ahogy ő gyógyult, úgy hanyatlott Charlie egészsége. Egyre ritkultak jókedvű periódusai. Az esti ivászatok gyakran belenyúltak a reggeli órákba. Hiába teltek az évek, valahányszor eszébe jutott

Mary, könnyek gyűltek a szemébe. Helen erősen csökkentette fellépései számát, hogy minél többet lehessen a férjével, de csak annyit tehetett, hogy ott ült a kórházi ágy mellett, fogta a kezét, és tehetetlenül nézte. Az utolsó szava ez volt hozzá: szeretlek. Mire Charlie csak legyintett, és azt mondta: "Majd menj..." De ebből a "majd"-ból természetesen nem lett semmi.

Helennek még egyszer föl kellett küzdenie magát a szakadék mélyéről. De ezúttal nem volt mellette Charlie, hogy segítő kezet nyújtson. Szerencsére ott volt a szerető fiú, akiből időközben színész lett, az unokák, a jó barátok és a munka - meg a katolikus vallás nyújtotta vigasz. Mindez együtt újból a felszínre segítette. Rettenetesen hiányzott neki Charlie, de nagy megnyugvást talált az emlékeiben. Amikor a házasságukat fontolgatták, Charlie azt ígérte neki, hogy unatkozni biztos nem fog mellette. Nem is unatkozott soha.

Katharine Hepburn és Spencer Tracy

Nem éppen jól kezdődött a dolog. Katharine Hepburn ugyan régi csodálója volt Spencer Tracynek, különösen a *Bátor kapitányok* és a *Dr. Jekyll és Mr. Hyde* óta, de sohasem találkozott vele. Most, 1942-ben az ő ötlete volt, hogy játsszanak együtt *Az év asszonyá*ban. Nem bírta megállni, hogy első találkozásukra ne a férfiriasztó telitalpú cipőjét vegye föl, és ne jegyezze meg, amikor Joseph Mankiewicz, a producer bemutatta őket egymásnak: "Attól félek, egy kicsit nagy vagyok magához, Mr. Tracy." Tracy, aki nem volt éppenséggel egy égimeszelő, dühösen nézett rá, ahogy csak ő tudott nézni, de nem szólt semmit. Nem baj, biztosította Mankiewicz a hetyke Kate-et, majd ő megfelelő méretűre nyes.

Így is tett. Vagy talán helyesebb, ha azt mondjuk, Kate nyeste vissza magát annyira, hogy megfeleljen Tracy méretének. Egyébként arról volt híres, hogy ellenállhatatlan egyéniségének súlyával mindig rákényszerítette másokra a maga elképzeléseit. De nem Tracyre. Vasakarattal terrorizálhatta a stúdióvezetőket, producereket, de Tracyvel szemben egy csöppet sem jellemző módon szófogadóan, fogékonyan, sőt alázatosan viselkedett. Kate aktívan volt csökönyös, Tracy passzívan. Kate vibrálóan energikus volt, Tracy pedig olykor kerülő úton érvényesítette az akaratát, de mindig Kate volt az, aki engedett: az ellenállhatatlan nő, amint ott ül a mozdulatlan bálvány lábánál.

És ezt a szerelem tette. A szerelem, amely Az *év asszonya* forgatása közben lobbant föl köztük. Kate ötlete volt, hogy dolgozzanak együtt; biztos volt benne, hogy Tracy a legmegfelelőbb színész a keménykötésű sportriporter szerepére, a dinamikus politikai kommentátor partneréül. Először úgy látszott, nem sikerül megszerezni, minthogy éppen Floridában forgatott, de amikor annak a filmnek a forgatását félbeszakították, Tracy boldogan otthagyta a forró, párás lápvidéket a jóval kellemesebb Hollywood kedvéért. Kate erősen megkönnyebbült. A jelek szerint szívvel-lélekkel akarta, hogy megvalósuljon a terve.

Mire a film elkészült, ebből az egymástól annyira elütő két em

berből szerelmespár és ünnepelt filmszínészkettős lett. Mint partnereket jól fogadták őket a kritikusok: élvezték e két, oly nagyon különböző személyiség egyensúlyozását, amit belevittek a szerepükbe is. Nyilvánvaló volt, hogy fényes közös jövő vár rájuk. De mint szerelmeseknek szembe kellett nézniük azzal az akadállyal, hogy Spencer és felesége, Louise templomjáró katolikusok voltak. Házasságukból már régen hiányzott a szerelem, de a válás egyszerűen szóba sem jöhetett. Ezen túl is egymáshoz kötötte őket a fiuk, John miatti aggodalmuk, aki születésétől fogva süket volt; ez indította arra Louise-t, hogy fáradhatatlanul tevékenykedjék a süket gyermekek érdekében. Spencer szüntelenül csodálta és támogatta ezt a tevékenységét.

Tulajdonképpen az asszony nagylelkűségének köszönhették, hogy az akadály elviselhető mértékűre csökkent. Nem féltékenykedett, nem fitogtatta birtokonbelüliségét, és nem látta okát, hogy megnyomorítsa akár Spencer, akár Kate életét. Nyomasztó helyzetükön azzal a hallgatólagos megállapodással segített, hogy Spencer életében Kate a másik, a fontosabb nő. Kate-nek, aki egy harcos feminista lányaként nőtt fel, akinek értékrendjében a házasság egészen alacsony helyet foglalt el, és aki mint színésznő töretlen karrierre vágyott, ez a megoldás teljesen megfelelt. És ha neki jó volt így, jó volt Spencernek is.

Az ital volt az egyetlen, ami nélkül nem bírt élni. Amikor ő és Kate megismerkedett, Tracy a negyvenes éveinek elején járt (Kate a harmincas évei elején), s a szüntelen italozás krónikusan beteg emberré tette. Kate gyöngéd együttérzéssel bánt vele. Abban tudott segíteni, hogy kikúrálja káros szenvedélyéből, de az egészségét nem adhatta vissza. Mialatt kórházban volt, ő és Louise egymást váltották a betegágyánál. (Csakugyan különös háromszög volt, amelyet a szeretet különböző formái éltettek.) Spencer, annak ellenére, hogy igazi sztár volt, nemigen felelt meg a matinék bálványának, mint például Clark Gable vagy Robert Taylor. Nem azért vonzotta Kate-et, mert egy Adonisz volt. Nem is az a fajta férfi, aki fölébreszti a nőkben az anyai ösztönt, amiből Kate-be amúgy is kevés szorult. De volt benne valami sajátos, hihetetlen férfiasság, amelyet a filmekben gyakran lehajtott fejével, fölhúzott szemöldökével, beható pillantásával, összeszorított szájával juttatott kifejezésre. Ezenkívül a filmekben és a valóságban egyaránt, üdítő, olykor viszont meghökkentő nyíltságával. Kate-nek több goromba ugratásban volt tőle része, mint amennyit másoktól

együttvéve sem tűrt volna el. Valahányszor túlságosan ágaskodni kezdett benne az önérzet, Spencer tüstént a helyére tette. Mindamellett kétségtelenül ragaszkodott hozzá, függött tőle, élvezte a társaságát, hálás volt a szerelméért. Időnként például kegyetlenül kicsúfolta a soványsága miatt, csontkollekciónak nevezte, de látszott, hogy e kollekció minden egyes csontja boldoggá teszi. Azt aztán nem lehetett ráfogni, hogy érzelmes természetű.

Következő közös filmjüket, A *láng őrzőjé*t 1942-ben mutatták be. Megbukott. A film üzenete a rejtőzködő fasisztákról szólt, és érthető módon nélkülözte a humort: Kate (George Cukor, a rendező kívánságára) ennek megfelelően dagályos volt, amit a kritika *(Time) az* új kettős szempontjából "nagy és súlyos hibának" ítélt. Spencer játéka jobb minősítést kapott; ő valószínűleg nem vette olyan komolyan a filmet, mint partnere, aki lelkes híve volt Henry Wallace-nak, a Demokrata Párt balszárnya kedvencének. Kate szemében még csak súlyosbította a bukást, hogy amikor New Yorkba visszatérve színpadra lépett a *Szerelem nélkül* című darabban, megint lehúzta a kritika. Emiatt nyolc évig nem is játszott színpadon. Pedig a darabból, némileg átpofozva, a mozivásznon bombasiker lett.

Ezután néhány háborús film következett, amelyekben külön szerepeltek: Spencer A *pasas neve Joe*-ban és *a Harminc másodperc Tokio fölött*ben, Kate a Pearl S. Buck regényéből készült *Sárkányivadék*ban. 1945 elején megint összeállt a páros, hogy a *Szerelem nélkül*t szórakoztató és sikeres vígjátékká változtassa. De a hullámvasút újból a mélybe rohant, ezúttal mindkettőjükkel.

Spencer számára 1945 nyara valóságos kínszenvedés volt. A bajok sorozata a tizenöt év óta első színpadi fellépésével kezdődött: Robert Sherwood *Göröngyös ösvény* című darabjában szerepelt. A Rhode Island-i Providence-bon tartott próbapremieren az idegösszeomlás határán lépett a színpadra. Annak ellenére, hogy magas láza volt, és reszketett a gyomra, valahogy végigjátszotta a darabot; Kate aggódva állt a kulisszák mögött, hogy a felvonásközökben megvigasztalja; még föl is takarított utána, ha szükség volt rá. Az egész tízhetes turné alatt kitartott mellette Providence-ben, Bostonban, majd New Yorkban is, bátorságot öntött belé, ha Tracy abba akarta hagyni az egészet, lakályossá tette az öltözőjét, és kényelmes szállást rendezett be neki. Miután visszatértek, Kate-et beugratták egy, *A szerelem dala* címet viselő szentimentális zagyvaságba, és csak 1948-ban kezdett ismét emelkedni a hullámvasút.

Az Államok szövetsége, Lindsay és Crouse nagy sikerű darabja felkeltette Frank Capra hollywoodi rendező figyelmét. A főszereplő - a túlbuzgó elnökjelölt, aki az 1944-ben ringbe szálló Wendell Wilkie-re emlékeztetett - eszményi szerepnek látszott Spencer Tracy számára. A feleség szerepére, aki szoros pórázon tartja a férjét, Capra Claudette Colbertet szemelte ki. Megvásárolta a darab filmjogát, leszerződtette Tracyt és Colbertet, és beütemezte a forgatást. A felvételek elkezdése előtt egy nappal Colbort, aki nem sokkal előbb eltörte a bokáját, közölte Caprával, hogy mindennap ötkor abba fogja hagyni a munkát, mert így írta elő orvos férje és a fivére, aki egyben az ügynöke volt. Capra, aki már mindent beprogramozott, közölte vele, hogy akkor fogja a cókmókját, és tűnjön el.

Izgatottan megtelefonálta a helyzetet Louis B. Mayernek, aki azt ajánlotta neki, hívja föl Tracyt, és legalább azt közölje vele, hogy hiányzik a női főszereplő, nehogy majd a pletykarovatokból tudja meg. Capra így is tett, megtoldva a hírt azzal a kétségbeesett kéréssel, hogy a színész javasoljon néhány nevet Colbert helyett. Nos, itt van Kate, felelte Tracy, éppen a szerepemet gyakoroljuk, és ő mondja Colbort szövegét, úgyhogy bárki másnál előbb elkészülhet a szereppel. Capra képtelen volt elhinni, hogy egy ekkora sztár hajlandó legyen beugrani más helyett anélkül, hogy a vészhelyzetet ne használja ki egy kis zsarolásra. Amikor Spencer azt mondta, hogy máris átadja a kagylót Kate-nek, Capra fölkészült rá, hogy olyasmik zúdulnak a nyakába, mint pénz, megemelt gázsi, szitkok és a többi. Ehelyett azt hallotta: "A fenébe, hát persze, mikor kezdünk?" És kellő időben elkezdték. A jobboldali beállítottságú Adolphe Menjouval való súrlódásoktól eltekintve - aki följelentgette kollégáit az Amerika-ellenes Tevékenységet Vizsgáló Bizottságnál - a kiváló színészeket fölvonultató film szép sikert aratott.

Amikor véget ért filmbeli munkájuk, Kate elkísérte Spencert Angliába, ahol a férfi az *Edward, a fiam* című, jelentéktelen filmben játszott Deborah Kerr-rel. (Tracy Laurence Olivier-ék vendége volt, Kate diszkréten a Claridge-bon szállt meg.) Közben Louis B. Mayert sürgették, hogy készítsen egy újabb vígjátékot a Hepburn-Tracy párossal, olyasfélét, mint *Az év asszonya* volt. (Általában Spencer kapta meg először a szerződést; amikor Garson Kanin egyszer megkérdezte tőle, sose hallott-e arról, hogy "a hölgyeké az elsőbbség", azt válaszolta, hogy filmről van szó, nem mentő

csónakról.) Válaszul Kate és Spencer visszatérése után előszedett a süllyesztőből egy forgatókönyvet, amelyet tehetséges barátaik, Garson Kanin és a felesége, Ruth Gordon írtak, és amely két ügyvédről - férjről és feleségről - szólt, akik egy gyilkossági ügyben az ellentétes oldalon találják magukat. Megint elemükben voltak. Az *Ádám bordája* elsöprő sikert aratott, és klasszikussá vált.

Ez 1949-ben volt. 1950-1951-ben Spencer *A menyasszony apjá*ban és folytatásában, *Az apa csekély jutaléká*ban szerepelt Joan Bennett-tel és Elizabeth Taylorral; Kate ezalatt a New York-i Cort Theaterben játszotta az *Ahogy tetszik* Rozalindáját. (Tracynek a keleti parton tett látogatásait diszkrét homály fedte) Amikor lefutott a széria, Kate-et fölkereste John Huston és Spencer régi barátja, Humphrey Bogart, és azzal az ajánlattal álltak elő, hogy játssza el a vénkisasszony misszionáriusnőt az *Afrika királynőjé*ben, amelyet még abban az évben akartak forgatni Afrikában. Kate boldogan elfogadta, és 1951 nagy részét azzal töltötte, hogy megbirkózzék Belga-Kongóval és Bogarttal, aki éppúgy utálta a kényeskedést, mint Tracy. Ő meg Lauren Bacall, aki csak mint kísérő volt jelen, hősiesen vállalta a trópusi betegségektől megkínzott gyengébb nem ápolását (egy időre Kate-et is leverte a lábáról a dizentéria). A lidércnyomásból persze remek film kerekedett, ami nagy gyönyörűségére szolgált Kate-nek. Mint ahogy az is, hogy amikor 1951 végén visszaérkezett New Yorkba, megtudta, hogy a Kanin-Gordon páros újabb filmet álmodott meg a Tracy-Hepburn páros számára, melyet teljes egészében a dél-kaliforniai Riviéra Country Club kényelmes terepén fognak fölvenni.

A film lehetőséget nyújtott Spencernek arra, hogy megint ugrassa egy kicsit szeretett "csontkollekcióját". Egy helyütt a szövegkönyv szerint az általa játszott sportriporternek azt kellett volna mondania a Kate által megszemélyesített golfozónőről, hogy "jól ki van párnázva". Kijelentette, hogy ez a mondat irreális. Akkor találjon ki helyette valami mást, mondták, mire ezt a valóban reálisabban csengő és emlékezetes mondatot javasolta: "Nincs sok hús rajta, de azért stramm nő." A *Pat és Mike* népszerű film lett mind a kritikusok, mind a közönség körében. És Kate sokkal strammabbul nézett ki benne, mint *az Afrika királynőjé*ben.

Ezután egy időre elvált az útjuk. 1953-1954-ben Kate először Londonban járt, ahol eljátszotta Shaw *Milliomosnő*jét, majd Velencében, ahol David Lean filmjét, *a Nyáridő*t vették föl. Spencer idejéből csak rövid látogatásokra futotta. 1955 nagy részét Kate

Ausztráliában töltötte: Shakespeare-t játszott az Old Vic társulatával, s ezalatt egyáltalán nem látták egymást. Spencerre rossz idők jártak: egymás után két olyan filmben szerepelt, amelyet hegyes terepen vettek föl, és a magaslat nem tett jót az egészségének. Megint inni kezdett, s emiatt az egyik filmből ki is hagyták. Kate nem sokat segíthetett rajta hazatérése után sem, mert szinte azonnal Angliába kellett utaznia, hogy részt vegyen egy, mint utóbb kiderült, katasztrofálisan rossz filmben, a *Vas alsószoknyá*ban.

1956 tavaszán azonban elkísérhette Spencert Kubába. Tracyt szemelték ki Hemingway novellája, *Az öreg halász és a tenger* filmváltozatának főszerepére. Kellemes kirándulás lehetett volna számukra, de az időjárás többnyire nem volt megfelelő, a produkcióban részt vevő emberek még kevésbé. Szerencsétlen élmény volt mindenkinek, Kate-et kivéve, aki némi vigaszt merített abból, hogy kedvére festegethette tengeri tájképeit. Spencer számára a bajok sorozata Hollywoodba való visszatérésük után is folytatódott: a film nagy részét újból föl kellett venni stúdiókörülmények között, egy óriási medencében; mire a nap véget ért, teljesen kikészült. Minthogy Kate is Hollywoodban dolgozott - Az *esőcsináló* női főszerepét játszotta Burt Lancaster partnereként -, legalább munka után együtt lehettek, és Tracynek soha nem volt rá nagyobb szüksége.

Amire mindkettőjüknek szüksége volt: egy újabb közös vígjáték, s a vele járó móka és együttlét. Ennek 1957-ben jött el az ideje az *Íróasztalkészlet* képében, amelyben Spencer egy méréstechnikai szakembert játszott, aki Kate televíziós kutatóközpontjának automatizálását irányítja. Igazi élvezet volt mindenkinek, a kritikusoknak és a közönségnek éppúgy, mint a forgalmazóknak, az összes szereplőnek, főleg pedig a két sztárnak. Kate boldogan figyelte a fölszabadult Spencert, aki megint élvezte a munkát.

De a pályájuk megint elválasztotta őket egymástól. Kate a connecticuti Stratfordba ment, hogy megmentse az amerikai Shakespeare Fesztivál társulatát, és eljátssza Portia szerepét *A velencei kalmár*ban és Beatrice-ét a *Sok hűhó semmiért*ben, onnan pedig Angliába, Tennessee Williams *Múlt nyáron, hirtelen* című darabja filmváltozatának elkészítésére. Ez utóbbi valóságos kínszenvedésnek bizonyult, főleg Montgomery Clift miatt, aki még nem épült föl teljesen borzalmas autóbalesete után, és a színésznő Kate-et - kimondatlanul, de visszautasíthatatlanul - az irgalmas nővér szerepére kényszerítette.

Kate, az irgalmas nővér persze Spencer miatt is aggódott, és amikor visszatért Angliából - előbb egy kis kitérőt tett Stratfordba, hogy eljátssza Violát a *Vízkereszt*ben és Kleopátrát az *Antonius és Kleopátrá*ban -, egy időre háttérbe szorította a színésznő Kate-et, és minden erejét arra fordította, hogy helyreállítsa szerelme egészségét és nyugalmát. Ez több utazást jelentett. Tracy, miután megcsinálta az *Aki szelet* vetet, Hawaiiba ment *Az ördög négykor,* majd Németországba *az Ítélet Nürnbergben* forgatására. Minthogy utálta az utazást, és még jobban gyűlölte a repülést, szüksége volt Kate támogatására, amit ő korlátlanul meg is adott neki. Mind a két útra elkísérte, szokása szerint roppant diszkréten.

A diszkréciónak is megvannak azonban a határai, az újságírók önmérsékletének pedig kivált. 19h2-ben a *Look*ban megjelent egy cikk Tracyről, amelyben célzásokat tettek a mindaddig nem publikus viszonyra. Személyükben bántotta őket az ügy, de szakmailag nem ártott nekik. Spencert fölkérték, hogy legyen a narrátora a *Hogyan hódítottuk meg a Nyugatot?* című filmeposznak, Kate-re pedig rábízták Mary Tyrone szerepét Eugene O'Neill *Hosszú út az éjszakába* című darabjának filmváltozatában, s ezzel a szereppel kilencedszer jelölték a Filmakadémia díjára.

1963 nyarán, amikor kirándultak Malibu Beachbe, Spencer hirtelen sántítani kezdett, és panaszkodott, hogy erős fájdalmat érez a mellkasában. "Kate - kérdezte -, muszáj nekünk épp most kirándulnunk?" Meggyógyult, de a következő három évre gyakorlatilag teljesen visszavonultak mind a ketten. Csak egyszer szakították félbe pihenésüket, amikor Stanley Kramer azzal a csábító ajánlattal állt elő 1966 végén, hogy megint játsszanak együtt a *Találd ki, ki jön vacsorára!* című filmben. Kate boldogan benne volt, Spencer kevésbé, de nemigen utasíthatta vissza.

Spencernek nehezére esett a munka: energiájából csak a délelőttökre futotta. A filmet nem is akarták biztosítani miatta, úgyhogy Kramer magára vállalt minden kockázatot. De Spencer elakadt a munkával, s végül egy nap kénytelen volt bevallani, hogy a forgatókönyv nem képes kicsiholni belőle semmit: "Az sem számítana, ha ma éjszaka meghalnék; nyugodtan kihozhatnátok így is." A film óriási sikerét még megérte, de azt már nem, hogy Kate megkapta érte az Oscart.

1967 júniusának egyik hajnalán Kate - aki egy kis szobában aludt Spencer hálószobája mellett - hallotta, amint a férfi kimegy a konyhába, és kinyitja a hűtőszekrényt. Aztán egy másik, furcsa

zaj arra késztette, hogy utána siessen. Spencert ott találta a konyhaasztalnál ülve, előtte egy pohár tejjel. Halott volt.

Diszkréten távol maradt a temetéséről. Így ért véget, írta Charles Champlin a Los *Angeles Timesban,* "a legszebb és legtiszteletreméltóbb szövetség, amelyet ez a város valaha is megért".

Ez azonban semmiképpen sem jelentette Kate pályafutásának végét. Még abban az évben belevetette magát Az *oroszlán télen*be, amelyért még egy Oscart kapott. Ami véget ért, az a szerelmi élete volt. Egy negyedszázadot élt le "tökéletes egyetértésben egy igaz emberrel" - mondta egyszer egy riporternek, és sosem bánta meg. Ráadásul, tette hozzá, "volt még egy remek tulajdonsága Spencernek: ő főzte a világ legjobb kávéját".

Eva Duarte és Juan Perón

1934 őszén egy roppant bájos, tizenöt éves, csókra termett lányka, Maria Eva Duarte érkezett Buenos Airesbe, hogy szerencsét próbáljon. A mintegy százötven mérföldre nyugatra fekvő kisvárosból, Junínból utazott föl, ahol özvegy édesanyja, három húga és kisöccse szerény, de tisztes körülmények között éldegélt. Nagy reményeket és színes álmokat dédelgetett, amelyek főleg az argentin filmújságok szenvedélyes olvasásából táplálkoztak, noha csak hat osztályt végzett, gyönge és bizonytalan hangocskája volt, egészen kevéske zongoratudása, falusias kiejtése és semminemű gyakorlata a szórakoztatóiparban. A következő hat évet ugyanabban a lerobbant bérházban élte le. De csinos és eszes lány volt, és végtelenül becsvágyó. Hat év múlva elköltözött a bérházból, és nemsokára ő lett Argentína "first lady"-je.

A Buenos Airesben töltött első két év keserves szegénységben telt el: újra meg újra visszautasították a színházak és az ügynökségek, s a nyomorgáson csak a *senores amigos* mérsékelt nagylelkűsége enyhített hébe-hóba. 1936-ban kapott egy kis szerepet Lillian Hellman *A gyermekek órája* című darabjának spanyol változatában, s a következő három évben több prózai és zenés vígjátékban lépett föl - csupa jelentéktelen szerepben. De 1939-ben sikerült betörnie a rádióba, amelynek tömeges hallgatósága nem igényelte olyan nagyon a pallérozott kiejtést és a tehetséget, 1943-ra pedig szappanoperasztárrá nőtte ki magát. Ezután föl-föltünedezett a filmvásznon is, eleinte kisebb szerepekben, de a rádió révén szerzett népszerűsége elősegítette a filmes kilátásait, és viszont. Ennek az évnek végén egy rádiós talk show vezetésével bízták meg, amelyben aktuális témákról esett szó, köztük politikai kérdésekről is. Ez utóbbiak legnépszerűbb és visszatérő témája volt Juan Perón ezredes megállíthatatlannak látszó előretörése az épp aktuális juntán belül. Perónt úgy ismerték, mint Argentína erős emberét, akire ígéretes jövő vár. Özvegyember volt, negyvenkilenc évéhez mérten feltűnően virgonc, és az volt a híre, hogy szereti a pipihúst. Eva Duarte kivetette tehát a hálóját.

Addigra már ismerte a junta néhány tagját, akikkel a rádió felügyeletével megbízott katonatiszt révén került kapcsolatba, sőt nem eggyel valószínűleg bensőséges kapcsolatban is állt. Perón szerepe a túlnyomóan fasiszta kormányban - a "semleges" Argentína volt az egyetlen latin-amerikai ország, amely majdnem a második világháború végéig fenntartotta diplomáciai kapcsolatát a tengelyhatalmakkal - megfelelt a munkaügyi miniszter posztjának. Nem vesztegette az időt, egykettőre ellenőrzése alá vonta a politikailag óriási erőt képviselő szakszervezeteket, úgy, ahogy Mussolini tette. Eva közben tovább építgette filmes karrierjét, ápolva a barátságát a juntával, amely éppúgy kezében tartotta a nyersfilm-ellátást, mint szinte minden egyebet. 1943 nyarán kiköltözött az említett bérházból, és a belvárossal határos divatos kerületben vett ki magának lakást. Személyesen még nem találkozott Juan Perónnal, de minden alkalmat megragadott az érdekei képviseletére.

Októberben végre találkoztak egy estélyen, amelyet Eva rádióállomása adott a junta tagjainak. Mindjárt jó barátok és kétségkívül alkalmi ágyastársak lettek, de a férfiban csak a következő év elején nőtt meg annyira az érdeklődés, hogy otthagyja soros tizenéves kis barátnőjét, és Eva otthonában üsse föl a tanyáját. A lány nemcsak arra használta föl ezt a helyzetet, hogy kikapcsolódást kínáljon a kormányzati munkából, hanem hogy ő is részt vegyen benne: döntő szerepe volt abban, hogy az ezredes az egyenlők között az elsőből a mindenki mást maga alá parancsoló legeslegelső legyen.

Miután Juan 1944-ben a kiszorítósdi újabb menete után alelnök lett, Eva kezdett eljárni vele a szakszervezeti gyűlésekre, ahol az alsóbb néposztályokra jellemző beszéde és az országot tönkretevő, élősdi plutokrácia elleni izzó gyűlölete roppant meggyőző szónokká tette. Nyilvánvaló volt a Perón iránti politikai elkötelezettsége, a viszonyukról pedig mindenki tudott, vagy legalábbis gyanították. Egy este éppen odaült a stúdióban a mikrofon elé, amikor egyszer csak egy bemondó hangja harsant fel az adásban, egy véletlenül bekapcsolt mikrofonon keresztül: "Na, itt van a cafka." (A kormány negyvennyolc órára azonnal betiltott minden kereskedelmi adót.) Amikor Perónnak megmondták, hogy egyes konzervatív tiszteket aggaszt a botrány kihatása a kormányzati és katonai hatalomra, ezt a nyilatkozatot tette közzé: "Ellenségeim azzal vádolnak, hogy nőkkel tartok

kapcsolatot. Igenis ezt teszem. Vagy talán azt várják tőlem, hogy férfiakkal tegyem ugyanezt?"

A politikai és a személyes dolgok összekapcsolódása 1945 októberében került reflektorfénybe. Az önkényuralom elleni lázadozás annyira ellenőrizhetetlenné vált, hogy Perón kénytelen volt lemondani, és 6-án le is tartóztatták. Eva a következő tíz napot azzal töltötte, hogy sorra látogatta az ismerős munkásvezéreket, és cselekvésre szólította fel őket. Október 17-én általános sztrájk tört ki. A kormány kénytelen volt Perónt szabadon engedni és visszahelyezni minden tisztségébe. Ő pedig október 22-én hálából feleségül vette Evát. (Az, hogy nem jelentették be nyilvánosan, azt sejteti, hogy már előbb összeházasodtak.)

Argentínában 1928 óta nem voltak általános választások, és most, hogy a vas meleg volt, ütni kellett. Perón a náci németországbeli választásokra emlékeztető kampány után (erre az időre levetette az egyenruhát) látványos győzelemre juttatta pártját. Ő maga mint elnökjelölt a szavazatoknak csak ötvenöt százalékát nyerte el, de pártja megszerezte mind a tizenöt tartományi kormányzói posztot, a parlament felsőházának valamennyi helyét és a képviselői helyek hetven százalékát. Eva, aki teljes mértékben osztozott a kampány terheiben, ugyanígy osztozott a győzelemben.

Ennél is fontosabb szerepet kapott a kormányban. A Munkaügyi Titkárságon lévő irodája a kormány adminisztratív gócpontjává vált. Miközben az elnök a nagy dolgokkal birkózott, ő intézte az audienciákat, osztotta a kegyeket, adta ki a végrehajtási parancsokat (férje előzékeny jóváhagyásával), fogadta el a kenőpénzeket (több ékszere és bundája volt, mint amennyit valaha is viselni tudott), kezelte a svájci bankszámláikra elhelyezett letéteket és intézte a személyes bosszúkat. A diadalmaskodó pár azonban a szorgos "fölözés" közben sem feledkezett meg arról, hogy kik juttatták hatalomra. Perón három év alatt megduplázta, sok esetben megháromszorozta a katonatisztek zsoldját. Uralmuk első öt évében Eva égisze alatt a munkások részesedése a nemzeti jövedelemből majdnem száz százalékkal nőtt: annyi élelemhez, lakáshoz, ruházathoz és üdüléshez jutottak, mint addig soha. Minthogy az árakat ellenőrizték, minderre azoktól jött a pénz, akiknek volt: a hírhedten gazdag gyáriparosoktól és nagybirtokosoktól. Nem csoda, hogy az argentin plutokrácia palotáiban és otthonaiban Evát csak úgy emlegették, mint "azt a nőt". Olykor pedig mint "azt a dögöt".

Férj és feleség kétségtelenül őszintén és látványosan szerette egymást. Persze kölcsönösen védték is egymást. Ugyanúgy, ahogy Eva sietett a férfi segítségére bebörtönzésekor, Perón mostani rangjában igyekezett őt minden bajtól megóvni, elhallgattatta a bírálóit, megtorolta a tiszteletlenség legcsekélyebb jelét is. Eva 1947-es európai körútja alatt egy Párizsban élő gazdag argentin család elmulasztotta, hogy estélyt adjon a tiszteletére. Nem sokkal később negyedmilliárd dollárra becsült teljes vagyonukat lefoglalta a kormány. Amikor Eva megtudta, hogy mialatt ő az előzetesen bejelentett program szerint Londonban lenne, a királyi család Skóciában nyaral, dühösen lemondta angliai látogatását, és néhány hónap elteltével húsz százalékkal emelkedett az Egyesült Királyságba exportált argentin marhahús és búza ára a kontinensen érvényes árakhoz képest, Argentínában pedig meglepetésszerűen államosították az angol kézben lévő vasutakat és egyéb tulajdonokat.

De amilyen szédítő magasba emelkedett Eva, ugyanolyan mélyre zuhant is. 1951-ben az egészsége kezdett megromlani. Bár továbbra sem hagyott föl hangos reklámmal kísért tevékenységeivel, például a jótékonykodással és a kormány számára létfontosságú tömegkommunikációs propagandagépezet felügyeletével, mindaddig kifogyhatatlan energiája erősen megfogyatkozott. Augusztusban kénytelen volt megcáfolni azokat a híresztéléseket, hogy a novemberi választásokon az alelnöki poszt elnyerésére pályázik férje oldalán; bár nem említette, ennek fő oka a betegsége volt. A másik ok viszont az, hogy Juant figyelmeztették a katonai fejesek, Eva esetleges kinevezése lázadást robbanthat ki a tisztikarban. Eva egyre ritkábban jelent meg a nyilvánosság előtt. Október 17-én még segített megünnepelni férje hatalomba való visszakerülésének évfordulóját, és vele együtt jelent meg a Casa Rosada erkélyén a rajongó tömeg előtt, Perón pedig az éljenzők szeme láttára nyújtotta át neki az ország legmagasabb kitüntetését, egyben Szent Evita ünnepévé nyilvánítva a napot. Mielőtt novemberben bevonult volna a kórházba, könnyes beszédben szólította föl az ország népét, hogy válassza újra Perónt.

A választások jobb eredménnyel zárultak, mint a sebészeti beavatkozás, Eva mégis új erőre kapott. De halálra volt ítélve. Az állapotáról kiadott hivatalos orvosi jelentések nem sok konkrétumot tartalmaztak, a történészek azonban egyetértenek abban, hogy elhanyagolt mellrákja volt, amely lassan átterjedt az egész

testére. Betegsége a jelek szerint elidegenítette tőle Perónt, aki változatlanul ellátta hivatalos teendőit éppúgy, mint szabadidős programjait, ami nem éppen a mélységes bánatról és aggodalomról tanúskodik. Eva nem sokkal júliusban bekövetkező halála előtt, miközben síró családja körülállta az ágyát, hirtelen felült, és meglátta a férjét, amint ott áll távolabb, száraz szemmel és hűvösen. "Mindenki sirat - jegyezte meg -, csak te nem."

Halála után a nemzet jobban kimutatta a bánatát. A gyász a szó szoros értelmében hónapokig tartott. Egy fiatalembert, aki azt a hibát követte el, hogy hangosan nevetett egy zsúfolt villamoson, háromévi börtönbüntetésre ítéltek. A talpnyalók tömege, amelyet a Perón házaspár maga köré gyűjtött az elmúlt kilenc év alatt, valósággal tobzódott a gyász fitogtatásában: százával tartották a hivatalos gyászünnepségeket. Eva holttestét, akárcsak Leninét, bebalzsamozták, hogy az emberek tartósan leróhassák előtte tiszteletüket. Két hét telt el, mielőtt a végső gyászszertartásra sor került volna.

De még akkor sem temették el, hanem egy hatalmas, jól őrzött terembe szállították, ahol egy spanyol anatómus-preparátor éjt nappallá téve dolgozott, hogy befejezze a bebalzsamozási eljárást, amelyről azt állította, hogy "abszolút élethű megjelenést" eredményez. Eközben Juan, hogy bánatát feledje, visszatért a tizenéves lánykákhoz. A holttestet, mint közölték, egy óriási kriptában fogják elhelyezni. Mint a rendszer számos más grandiózus terve, ez sem jutott messzebb az alapkőletételnél, amelyre Juan két évvel Eva halála után és számos kis barátnőn túl szakított időt. Ez alatt a két év alatt a korrupt zsarnokságot menthetetlenül aláaknázták Perón ellenfelei és a saját hibái (például képtelen volt megfékezni az inflációt). Eva családja és Juan - egymástól függetlenül -, az asszony holttestét hátrahagyva, elmenekült az országból. Minthogy az új kormány senkit sem talált, aki igényt tartott volna a halottra, föltette egy Európába tartó hajóra, és minden ceremóniát mellőzve, titokban eltemették Milánóban, Argentínában pedig lerombolták Eva monumentális kriptájának alapozását.

Amikor Perón 1972 novemberében, hetvenhét éves korában visszatért Argentínába, már másik felesége volt: a negyvenegy éves Isabel. Utjukat a plutokrácia ostobasága és korruptsága kövezte ki. Egy évvel később a házastársakat elsöprő többséggel elnökké, illetve alelnökké választották a csalódott, becsapott, kétségbeesett választók. Amikor Perón a következő év júliusában

meghalt, Isabel lett az utóda az elnöki székben. Névleges uralma 1976 elejéig tartott - amikor is az addigra kétszáz százalékot is túllépő inflációs ráta és egy katonai államcsíny megbízatásának lejárta előtt lemondásra kényszerítene. De még ezt megelőzőleg fölkutatta és visszahozatta Argentínába Eva holttestét, azt remélve, ha egy "szenttel" társul, megnövelheti az ázsióját. Az államcsíny után Evát végre eltemették a Duarte család birtokán.

Lauren Bacall és Humphrey Bogart

Mindenki ellenezte ezt a házasságot. De igazán mindenki. 1943-ban Humphrey Bogart negyvennégy éves volt, Betty Bacall pedig mindössze tizenkilenc. (A "Lauren" csak jól hangzó művésznév volt Hollywood és a Broadway számára.) Bogart háromszor nősült, Betty pedig a romantika és a szex terén körülbelül annyi tapasztalattal rendelkezett, mint Hófehérke. A férfi köztudottan nyakalta az italt, a lány pedig kifejezetten utálta az alkoholt. Bogart és soros felesége, aki hírhedt alkoholista volt, zajos hírnévre tettek szert látványos nyilvános veszekedéseikkel még abban a városban is, amely közismert volt a lármás házi perpatvarokról. Betty édesanyja harsányan ellenezte, hogy a lánya pont egy ilyen ember iránt érdeklődjék (olyan tőrőlmetszett zsidó fiúban reménykedett, mint az a helyes Kirk Douglas). Bettyt nagybátyjai is óva intették attól, hogy tartós boldogságot várjon ettől a házasságtól. Howard Hawks, a mentora és a *Van is, meg nincs* is rendezője, amelynek ő és Bogart volt a sztárja, tajtékzott védencének esztelen szerelme miatt, amely, véleménye szerint, komolyan veszélyezteti a karrierjét és az ő nem csekély erőfeszítéseinek sikerét. Már régóta távol élő apja is írt egy levelet - holott hosszú évek óta feléjük se nézett -, amelyben elítélte ezt a házasságot.

Ami Howard Hawkst illeti, ő csak magának tehetett szemrehányást, amiért hallgatott a feleségére, és ezt a csinos kis *Harper's Bazaar*-beli fotómodellt elvitte Hollywoodba. És ő volt az, aki elhatározta, hogy éppen őt szerepelteti Bogart partnereként a *Van is, meg nincs is*ben. De persze csak eddig terjedt a felelőssége. Innentől kezdve Betty és Bogart vette kezébe az ügyet. Egy szép napon, nem sokkal azután, hogy megcsinálták Bettyvel a próbafelvételt, amelynek eredményeképpen megkapta a szerepet, éppen Hawks irodájába tartott, amikor Bogart kijött onnan, és közölte vele, hogy az imént látta a próbafelvételt, és reméli, hogy "sok mókában lesz részük együtt". Alighanem ez volt a hét legszerényebb jóslata.

Persze ő szakmailag gondolta. Szeretett dolgozni, és alig várta,

hogy megcsinálja ezt a filmet. A románc lehetősége meg sem fordult a fejében, sem a Bettyében. Bogartot sokkal jobban lekötötte zűrzavaros házassága, semhogy komolyan gondoljon egy ilyen kis sztárjelöltre. Ami pedig Bettyt illeti, ő sokkal szívesebben vette volna Hawksnak azt a korábbi, bár csak próbaképpen fölvetett gondolatát, hogy Cary Granttel szerepelteti együtt. De ha ló nincs, a szamár is jó, gondolta, és ha Hawks a szamarat választotta, elfogadta a döntését. Végtére is, Bogart huszonnégy karátos sztárnak számított.

A változás már az első közös jelenetüknél bekövetkezhetett, az emlékezetes gyufásdoboz-jelenetnél, amely ezekkel a szavakkal kezdődött: "Csak fütyüljön... tud fütyülni, nem?" Bacall annyira reszketett a lámpaláztól, hogy először nem tudta meggyújtani a cigarettáját. Hogy ne remegjen a feje olyan feltűnően, leszegte az állát (s ebből született meg az a bizonyos nézés, a negyvenes évek ellenállhatatlanul csábító pillantása). Bogart tréfával próbálta megnyugtatni, feloldani a feszültségét. Addig mókázott, amíg Bettynek sikerült annyira ellazítania magát, hogy megcsinálja a jelenetet. Bogart ehhez nagyon értett, született tehetsége volt hozzá; Betty évekkel később azt írta, hogy egész együtt töltött életükben "ott hallatszott a legtöbb nevetés, ahol Humphrey ott volt".

Egyáltalán nem várt ennyi kedvességet a filmvászon közismerten nehéz emberétől, sem pedig ilyen sziporkázó fogékonyságot a közös munka adok-kapok körülményei között. A forgatás harmadik hetében Bogart elkérte a telefonszámát. Attól kezdve elég sokat látták együtt őket, s mire elkészült a film, komolyra fordult az ügy. Nemcsak komolyra, hanem komorra is, mert Bogart feleségét könnyen kivetkőztette magából az alkohollal elegyített féltékenység. A két színész, a feltűnést elkerülendő, olyan divatjamúlt eszközökhöz folyamodott, mint a lopva lebonyolított telefonhívások és titkos randevúk. Ráadásul Bogart képes volt az éjszaka kellős közepén vagy hajnalban telefonálni - rendszerint bárokból -, ha részegen kitört rajta a szomorúság, vagy társaságra volt szüksége, vagy csak azt akarta, hogy fuvarozza haza valaki. Ez a viselkedés dühbe hozta Betty anyját, Betty azonban sokkal szerelmesebb volt, semhogy megtagadja a kérését.

A szerelmesek aggodalmait más meggondolások is súlyosbították. Bogartot idegesítette a korkülönbség. Attól félt, hogy egy ilyen fiatal lány szerelme nem tarthat sokáig. Nem nagyon vigasztalta meg barátjának, Peter Lorre-nak az az észrevétele, hogy hát

ha sikerül megtartania öt évig, és "öt év is jobb, mint semmi, nem igaz?" Az is aggasztotta, hogy Betty a show-bizniszben dolgozik. Az ő házasságai jórészt színésznő feleségeinek becsvágya miatt futottak zátonyra; miért várjon mást ezúttal? Ez utóbbi aggodalmát Betty is osztotta, bár egészen más szemszögből. Eszelősen szerelmes volt Bogie-ba, és úgy érezte, a férfi hasonlóképpen szereti őt. Férjhez akart menni hozzá, és ezt a házasságot sokkal fontosabbnak tartotta, mint egyelőre még bizonytalan karrierjét. De mert ott volt Bogie levakarhatatlannak látszó felesége, nem tudhatta, hogy erre a házasságra mikor kerülhet sor, és sor kerülhet-e rá egyáltalán. És azért egy csöppet sem volt közömbös neki a karrierje sem, és félt, hogy Howard Hawks képes beváltani a fenyegetését, és száműzi a Monogram Pictureshöz, amely a renitens színészek temetőjének számított.

És itt volt még Bogart gondja a felesége miatt, aki időnként kikászálódott alkoholmámorából, megígérte, hogy megváltozik, és könyörgött neki, hogy adjon még egy esélyt. Bogart kötelességének érezte, hogy adjon neki még néhány esélyt, s emiatt elhalassza az előbb-utóbb úgyis elkerülhetetlen válást; ezzel a fölöttébb rugalmas szánalmával még Betty kelletlen csodálatát is kivívta. Végül a feleség belátta, hogy az utolsó esélyét is eljátszotta, elutazott Renóba, és 1945 májusában, két évvel a Howard Hawks irodája előtt történt végzetes találkozás után, Betty Bacallból Mrs. Bogart lett.

És igazán Mrs. Bogart volt: szerető hitves és háziasszony. Bár együtt szerepelt Bogarttal a nagy sikerű *Van is, meg nincs is*ben és *A nagy álomban,* majd Charles Boyer-val a kevésbé sikeres *Titkos ügynökben,* s bár a "femme fatale" szerepkörében országszerte híres lett, igazi otthon ülő feleség vált belőle, s a következő években alig játszott. Az egyik kiemelkedő kivétel a *Sötét folyosó* volt Bogarttal a férfifőszerepben. Tökéletesen, földöntúlian boldogok voltak egymással. Házasságuk első nyolc évében egy percre sem váltak el. Ha Bogartot valamelyik filmje elszólította Hollywoodból, Betty is vele ment. Még John Huston notórius ragaszkodása az isten háta mögötti színhelyekhez - *A Sierra Madre kincsé*t például a kietlen mexikói hegyvidéken, az *Afrika királynőjé*t pedig a fekete kontinens őserdejében forgatták - sem rémítette el. Sem a legsötétebb washingtoni folyosók, ahol (Hustonnal és másokkal) az Amerika-ellenes Tevékenységet Vizsgáló Bizottság garázdálkodása ellen tiltakozott 1947-ben.

Ráadásul a szerető hitvesből és háziasszonyból szerető anya lett. 1949 januárjában megszületett Steve fiuk, 1952-ben pedig Leslie lányuk - aki Leslie Howard után kapta a nevét, tudniillik ő indította el 1935-ben Bogart filmes pályafutását azzal, hogy kijelentette, csak vele együtt hajlandó játszani *Az elvarázsolt erdő*ben. Bettyből egyúttal lelkes vendéglátó lett: városszerte híres estélyeket adott, amelyek rendszerint néhány bizalmas jó barát (David Nivenék, Frank Sinatra, Spencer Tracy és Katharine Hepburn) társaságában kezdődtek, majd afféle "mindenki ott volt" gyülekezetbe torkolltak. A "mindenki" általában a filmes kolónia válogatott polgáraiból, valamint a keleti partról Hollywoodba látogató irodalmi nagyságokból és a show-biznisz hírességeiből tevődött össze. És Betty még vitorlázni is megtanult a férje kedvéért.

Az első elválásra 1953-ban került sor, amikor Bogartnak Olaszországba kellett mennie, hogy - ismét John Huston rendezésében - megcsinálják az *Üsd az ördögöt* című filmet. Bettynek ugyanakkor ragyogó szerepet kínáltak Hollywoodban a *Hogyan szerezzünk milliomos férjet?*-ben. Egyetértettek abban, hogy a házasságuk elég erős és kibírja a különélést, de megegyeztek, hogy mihelyt a *Hogyan szerezzünk...* dobozba kerül, Betty a férje után utazik Olaszországba. Így is lett, a házasság nem csorbult, és folytatódott a gyöngyélet. 1956-ban kellemesen meglepődtek, amikor a Warner Brothers fölajánlotta, hogy játsszanak együtt John P. Marquand *Melvin Goodwin* című regényének filmváltozatában. Több mint tíz éve éltek boldog házasságban, de már nyolc éve nem játszottak együtt, és örömmel fogadták el ezt a lehetőséget.

De nem lett belőle semmi. 1956 őszén Greer Garson egyszer együtt ebédelt Bogarttal, és rettenetesen megijedt, amikor a férfi köhögőrohamot kapott. Ragaszkodott hozzá, hogy mutassa meg magát az ő Beverly Hills-i orvosának. Bogart szinte egész életében köhögött - rettentően érzékeny a torka, mondta Bettynek -, de a köhögését most úgy diagnosztizálták, mint a gégerák tünetét. Ezt a diagnózist egy évig tartó kálvária követte különféle kórházakban, drasztikus műtétekkel, orvosokkal és ápolónőkkel, s mindezt egy olyan embernek kellett elszenvednie, aki soha életében nem volt beteg. Ez az év kimondhatatlan megpróbáltatás volt neki is, Bettynek is, aki sem a kórházban, sem otthon nem mozdult el a betegágya mellől, ápolta, etette, minden kívánságát teljesítette, megszervezte a barátai látogatásait. Boldog otthont teremtett neki, és ezt, amennyire lehetett, fenn is akarta tartani egészen a végső

percig. A férfi bizonyára megérezte ezt, amikor hazatérőben a kórházból, fölvitték a lépcsőn, és a fordulóban meglátta a feleségét Steve-vel és Leslie-vel. "Ez a legfontosabb az egészben - mondta. - Ezért érdemes volt megházasodni."

1957 januárjában hunyt el. Az a házasság, amelyről mindenki azt mondta, hogy nem fog sokáig tartani, ragyogóan bevált. Előfordult benne könny is, de főképpen nevetés. Sok-sok nevetés és sok-sok szeretet. Bogie egyszer azt mondta a szeretkezésről, hogy "a legmulatságosabb dolog, amelyet meg lehet állni nevetés nélkül". A következő években Betty, a csodálatos idők emlékei mellett, kincsként őrizte Moss Hart szavait, amelyeket mélységes együttérzésről árulkodó, bátorító levelében írt le: "Maga és csakis maga volt az egyetlen, akit Bogie gyöngéden és mélységesen szeretett, akire a legbüszkébb volt, és akinek társaságát mindenki másénál jobban élvezte."

Ingrid Bergman és Roberto Rossellini

Roberto Rossellini már a kezdet kezdetén, még mielőtt találkoztak volna, érezte, hogy Ingrid Bergmannal való kapcsolata nem lesz merőben szakmai. Olasz lévén, talán túlzott jelentőséget tulajdonított neki, hogy a filmszínésznő a hozzá intézett első levelében azt írta: csak annyit tud olaszul, *hogy "ti amo"*. Anna Magnani, a rendező akkori szerelme e levél ismerete nélkül is eleget gyanított ahhoz, hogy féltékeny legyen. Amikor Rossellininak egy Angliából érkezett táviratot kézbesítettek az étteremben, ahol éppen ebédeltek, hisztériás rohamot kapott, mert tudta, hogy Ingrid éppen Angliában van. Amikor Rossellini színlelt közömbösséggel zsebre gyűrte a táviratot, úgy felbőszült, hogy miután gondosan összekeverte a tálban a spagettit a hozzá való paradicsommal és fűszerekkel, hamisítatlan olasz temperamentummal az egészet Roberto fejére borította, és diadalmas méltósággal kivonult. "Gondolom - írta Ingrid évekkel később az önéletrajzában -, ezt a pillanatot nevezhetjük tényleges kapcsolatunk kezdetének."

Ez a pillanat 1948 őszén volt. Ennek az évnek tavaszán Petter Lindstrommal, a férjével megnézte Rossellini *Róma, nyílt város* című filmjét, majd nem sokkal később a *Païsà*t. Mindkét film mélységesen megragadta, és nagy hatást tett rá a rendezés minősége. Ez az ember roppant tehetséges, gondolta, és jóval nagyobb közönséget érdemelne. Ahhoz, hogy megszerezze, szüksége volna egy nemzetközi hírű filmsztárra. Hol találhat ilyet? Egy fölmérés szerint éppen Bergman állt a népszerűségi lista csúcsán, még Garbót és T'racyt is megelőzve, így hát írt neki egy rövid levelet. Azt a végzetes levelet. Megmutatta Petternek, aki jónak találta, és elküldte. A levélben megemlítette, mennyire tetszett a nemrég látott két film, s kijelentette, hogy ha tud használni egy svéd színésznőt, aki folyékonyan beszél angolul, tűrhetően németül, meg tudja értetni magát franciául, olaszul viszont csak azt a bizonyos két szót ismeri, hajlandó Olaszországba utazni, és filmet készíteni vele.

Robertóhoz még nem érkezett el a híre; ritkán járt moziba. Csak egy elszánt titkárnő erélyes sürgetésére idézte emlékezetébe azt a

szőke nőt, akit Leslie Howard partnereként látott az *Intermezzó*ban. Tájékoztatták, hogy a színésznő tucatnyi európai és több mint egy tucat amerikai filmben játszott, többek közt a *Dr. Jekyll és Mr. Hyde*-ban, az *Anna Christie*-ben, a *Casablancá*ban, az *Akiért a harang szól*ban, *a Gázlángban, A Mária templom harangjai*ban és a *Szent Johanná*ban. Ezek után lelkes táviratban válaszolt Ingridnek.

A táviratot levél követte, amely ismertette az elkészítendő filmet. Az ismertetés is lelkes volt, de meglehetősen képlékeny, legalábbis az aprólékosan kidolgozott hollywoodi tervezéshez képest, amelyhez Ingrid hozzászokott (egyetlen híres kivétellel, a *Casablanca* majdhogynem rögtönzött produkciójával). Rossellini filmkészítési módszere ezzel összehasonlítva határozottan lazának tűnt, erősen hagyatkozott a rögtönzésre, a körülmények adta lehetőségekre, s gyakran a színészek menet közbeni ötleteire is. Ingrid azt gondolta, találkozniuk kellene valahol, hogy megbeszéljék a tervet, ha azt akarják, hogy legyen belőle valami. Párizst javasolta, minthogy éppen Angliába készült, ahol Alfred Hitchcock rendezésében *A Baktérítő alatt*ban fog szerepelni, s ő és Petter szívesen odarepülne, hogy találkozzanak vele. Roberto beleegyezett. Ingrid ez alkalommal még nem írta alá a szerződést, mégis úgy érezte, hogy elkötelezte magát a film elkészítésére.

Az elkötelezettség már ekkor sem csupán szakmai, hanem személyes is lehetett. Néhány év óta feszültté vált a férjével való viszonya, akinek gyakorlatias és aggályos oltalmát nagyra becsülte, de úgy vette észre, egyre főnökiesebben, sőt zsémbesen viselkedik vele. Vagy legalábbis így érezte, s ennek következtében különösen fogékonnyá vált Roberto fegyelmezetlen, minden teketóriát mellőző kedvessége, leplezetlen érzelmessége, színes képzelőereje, idegen nyelveken is lenyűgöző ékesszólása iránt. Egyszerűen izgatta, elbűvölte a férfi. Amikor visszament Londonba, és befejezte a Hitchcock-filmet, majd visszatért Kaliforniába, és visszazökkent a hollywoodi és Beverly Hills-i rutinba, némi riadalommal vette észre, hogy nem tudja kiverni a fejéből.

A távollét sem akadályozhatta meg abban, hogy egyre jobban megkedvelje. Roberto néhány hét múlva New Yorkba jött, hogy átvegye a New York-i filmkritikusok díját a *Róma, nyílt város*ért mint 1948 legjobb külföldi filmjéé. Néhány napra rá Hollywoodba utazott, ahol Ingrid rábeszélte Samuel Goldwynt, hogy vállalja el a tervezett film támogatását. Goldwynt is elkápráztatta Roberto, mégis visszakozott, mert nem tudta elfogadni a kezdetleges

szcenáriumot. De hamarosan akadt helyette más. Amikor az olajmágnás Howard Hughes, Ingrid lelkes rajongója megvásárolta az RKO-t, többé nem volt gond a pénzügyi támogatás. Közben Roberto, aki mindössze egy hónapja tette be a lábát Amerikába, szenvedélyesen beleszeretett Ingridbe. Annyira, hogy azt ajánlotta, szökjön meg vele a földközi-tengeri Stromboli szigetére, ahol majd a filmet fogják forgatni. Ingrid csak annyit tehetett, hogy megígérte, hamarosan utána utazik Rómába. Amikor 1949 márciusában megérkezett, nemcsak mint nagy sztárt üdvözölte ennek a szerelemre hajlamos országnak a sajtója és népe, hanem mint Roberto új asszonyát is. Ingridet mélységesen meghatotta, de egy kicsit nyomasztotta is ez a jókedvű és szeretetteljes fogadtatás. Még sohasem volt ilyen boldog.

De itt voltak lutheránus lelkiismeretének azok a kellemetlen döfései. Mi lesz Petterrel és Pia lányukkal? Tudta, hogy Robertóval való románca közbeszéd tárgya a filmvárosban. Természetesen az volna a legjobb, ha kereken megmondaná Petternek, hogy reménytelenül rabja új szerelmének, és nem fog hazamenni. Így is tett, de amikor férje elolvasta a levelet, nem hitt a szemének - pedig az újságok kolumnás beszámolói előre figyelmeztették, s a *Life*-ban megjelent a szerelmesek fényképe, akiket kéz a kézben, romantikus beállításban kaptak lencsevégre az olasz tengerparton. Sőt Ingrid már három évvel korábban el akart válni tőle. Csakugyan képes volna *mindent* fölrúgni *ezért?* Sebtében rábízta Piát egy baráti családra, bezárta a házat, és Olaszországba utazott. De amikor megérkezett, kiderült, hogy a kedvezőtlen időjárás miatt nem juthat el Strombolira.

A szicíliai Messinában találkoztak. Roberto odavitte Ingridet a szállodához, és egész idő alatt az épület körül körözött autójával, készen arra, hogy megakadályozzon minden szöktetési kísérletet. Amikor Ingrid végre kijött, azonnal elszáguldott vele. Egyszer csak kifogyott az autóból a benzin - olyan sokáig járt vele körbe-körbe. A megbeszélés kompromisszummal végződött: Ingrid befejezi a filmet, utána visszamegy Amerikába, hogy amennyire lehetséges, higgadtan megtárgyalják az ügyet. Közben a bulvár- és pletykalapok nyakló nélkül, széltében-hosszában csámcsogva cikkeztek arról, hogy *A Mária templom harangjai*nak apácája és a *Szent Johanna* harcos szüze fölháborító módon szeretőt tart. A coloradói Edwin Johnson szenátor harciasan követelte, hogy mint nemkívánatos idegent ne is engedjék vissza az Egyesült Államokba erköl

csi eltévelyedése okán. Amikor Ingrid augusztusban végre eljött Stromboliról, megdöbbentette és megijesztette ez a világraszóló izgalom amiatt, amit ő naiv módon a magánügyének tartott, és tudta, hogy szakmai és személyes jó híre romokban hever. Sőt azt is tudta, hogy ez a helyzet csak rosszabbodni fog - ugyanis harmadik hónapja gyermeket várt. Ezek után nem is akart visszamenni Amerikába.

Néhány nappal korábban nyilatkozatot tett közzé, utasította az ügyvédjét, indítsa meg a válópert, és hogy vissza fog vonulni, abbahagyja filmes pályafutását. Nem sokkal ezután egy római újság lihegve tudatta lihegő olvasóival, hogy a színésznő másállapotban van. Egyszer csak ott termett Rómában Hedda Hopper, és meginterjúvolta Ingridet, aki a pletykások bosszúságára kereken cáfolta a terhességéről szóló "mesét". ("Hát úgy nézek ki, Hedda?") De az Ingrid és Roberto által megbízott ügyvéd, egy Rómában élő és dolgozó amerikai, inkább ügynöknek, mint ügyvédnek bizonyult. Miután kiszedett Ingridből egy csomó bizalmas információt az életéről és a házasságáról, Amerikában gátlástalanul kitálalt mindent, azzal a szándékkal, hogy Pettert még a per előtt hátrányos helyzetbe juttassa. Ez a taktika aztán végképp romba döntötte Ingrid tekintélyét, és teljesen elidegenítette tőle Pettert. Ezután egy másik ügyvéd vette át az ügyet, aki jóval higgadtabban intézte a dolgokat, de a romokat ő sem tudta helyreállítani. Az egész gyilkos sajtóhadjáratból az a különben hamis állítás ártott Ingridnek a legtöbbet, hogy úgymond, a lányát hajlandó átengedni Petternek. Tudta, hogy Pia valószínűleg elolvassa a cikket, vagy az orrukat mindenbe beleütő jó barátoktól szerez tudomást róla, ezért írt neki egy kapkodó levelet, hogy megnyugtassa. A kapkodásra jó oka volt: rohannia kellett a kórházba, hogy megszülje Robertinót. A kórházat elözönlötték a riporterek és fényképészek, akik egyébként már öt hete ostrom alatt tartották római lakását. A helyzet iróniája, hogy legtöbbjük a szenzációs esemény hírére angolosan távozott Anna Magnani legújabb filmjének premierjéről. Majdnem kétheti kérlelhetetlen ostrom és alkalmankénti alattomos rohamok után Roberto megszervezte, hogy észrevétlenül megszökhessenek a fényképészhad orra elől.

Mindez 1950 februárjában történt. A szerelmesek a sajtó szüntelen behatolási kísérletei, a gyalázkodó levelek özöne, a gyengén sikerült *Stromboli*t érő lesújtó kritikák és Ingridnek Piával kapcso

latos szomorú gondolatai ellenére kis időre békét és nyugalmat leltek Rómában Roberto családjánál. Novemberben végre elrendeződtek a dolgok abban az értelemben, hogy a jogi kérdéseket többé-kevésbé tisztázták, beleértve Roberto házasságának érvénytelenítését, Ingrid mexikói válását Pettertől, Petter amerikai válását Ingridtől és Ingrid és Roberto Mexikóban megkötött házasságát. Egy kicsit tekervényes, de járható út volt.

Egy év elteltével Ingrid, minden visszavonulási terve ellenére, ismét dolgozott. Szükségük volt a pénzre (nem éltek éppen mértékletesen). Roberto rendezett, Ingrid Alexander Knox filmjében játszott, amelynek először *Európa '51,* majd *A legnagyobb szerelem* lett a címe, de nem sokat lendített a karrierjén. Sietni kellett a forgatással, minthogy Ingrid ismét gömbölyödni kezdett az ikrek jóvoltából, akiket 1952 júniusára várt. Azt remélte, ebből az alkalomból Pia majd meglátogatja Rómában őt és a féltestvéreit, és a kaliforniai bíróságnál kérelmet nyújtott be ennek érdekében. De Pia nem akart elmenni. Kedveli az anyját, jelentette ki, de nem szereti. Az apját szereti.

Piának nem lehetett könnyű végignézni, amint tisztességes és nagyon emberséges apja kétségbeesetten hadakozik és szinte összeroskad a botrány terhe alatt. Petter elismert, sőt nemzetközi hírű agysebész volt, de a botrányt alaposan megszenvedte a karrierje. Anyja könyörgő hívásaira Pia azt válaszolta, hogy törődjön inkább a másik három gyerekével, ne futkosson ügyvédekhez, és hagyja békén őt meg az apját. Ingridet ez rettenetesen bántotta, és azt válaszolta, hogy többé nem fogja zavarni őket. (Nem is zavarta, de később kibékültek.)

Más gondjai voltak. Robertóval és a három gyerekkel 1953 végétől másfél éven át szinte szüntelenül utazott szerte Európában, miközben Rossellini Claudel-Honegger oratóriumát, a *Jeanne d'Arc a máglyán*t vitte filmre. Az utazás végén Ingrid nagy örömére Svédországba is eljutottak, de örömét alaposan megkeserítette a sajtó durva bánásmódja. Két filmet is csináltak közösen; egyik sem aratott sikert. Fokozatosan kiderült, hogy a pályájuk összeegyeztethetetlen, Roberto rendezői és az ő színészi tehetsége nem kombinálható sikeresen. Adósságaik riasztóan nőttek, legalábbis Ingrid szemében, aki az ilyesmire érzékenyebben reagált. Az, hogy szakmailag nem illenek össze, kikezdte a személyes kapcsolatukat is, és ezt mások is észrevették, köztük az a német filmszínész, aki a férjét alakította egy filmjében. A legjobb úton halad az

idegösszeomlás felé, figyelmeztette, hacsak nem hagyja ott Robertót. Ez a megjegyzés Ingridet mélyen megdöbbentette.

A szakítás akkor következett be, amikor Párizsban színpadra lépett Robert Anderson *Tea és vonzalom* című darabjában. Roberto hamisítatlanul olasz módon megtiltotta neki, hogy olyan darabban szerepeljen, amely a homoszexualitással foglalkozik. Ingrid nem törődött a tilalommal. A darabot és a női főszereplő játékát lelkesen fogadták. Ugyanekkor mutatták be *az Anasztázia* című filmet. Minthogy Európában készítették el, Ingrid szerepelhetett benne (amit Roberto szintén helytelenített) anélkül, hogy Amerikába kelljen mennie. A film azonnal óriási sikert aratott, Ingrid mint az 1956-os év legjobb színésznője megkapta érte az Oscart és a New York-i filmkritikusok díját. Roberto Indiába utazott egy film elkészítése céljából. Kilenc hónapig maradt távol.

Indiában viszonyt folytatott egy férjes asszonnyal, és erről Ingrid is tudott, bár a férfi fölháborodottan cáfolta a hírt. Ingrid életében is megjelent egy új férfi: egy sikeres színházi impresszárió. Amikor Roberto visszajött, megegyeztek benne, hogy a házasságuknak vége. De nem az életüknek. Robertóra még sok munka várt, Ingrid karrierje pedig ismét látványos csúcsot ért el. És mindhalálig jó barátok maradtak.

Nancy Davis és Ronald Reagan

Akár tetszik, akár nem, Nancy Davist és Ronald Reagant a kommunizmus hozta össze.

1951-ben, amikor a vörös veszedelmes színnek számított a show-bizniszben, a huszonkilenc éves filmszínésznő fölfedezte a nevét a "kommunista szimpatizánsok" névsorában, holott a legcsekélyebb mértékben sem érdekelték a politikai és társadalmi kérdések. Mivel tudta, hogy az efféle figyelem szakmailag fölér a halál csókjával, a filmvállalat egyik igazgatójától, Mervyn LeRoytól kért tanácsot és segítséget. LeRoy ismerte annyira, hogy sejtse, csakis tévedés lehet a dologban. A Filmszínészek Testületének elnöke, mondta, valószínűleg el tudja simítani az ügyet: nagyon elszántan harcol a kommunisták ellen a Testületen belül, és jól ért az ilyen ügyekhez. Lehet, hogy az egész csak egy telefonba kerül.

És csakugyan egy telefonba került. Ronald Reagan visszahívta és tájékoztatta LeRoyt, a kalamajkát az okozta, hogy három másik Nancy Davis is tevékenykedik a show-bizniszben. Nyugtasd meg Miss Davist, tette hozzá, hogy ha még egyszer az életben fölmerül ez a vád, számíthat a testület védelmére. (Nem merült föl.) Másnap reggel, miután LeRoy közölte vele a jó hírt, Nancy úgy vette észre, hogy megkönnyebbülésébe némi csalódás vegyül. Közvetlen, személyes választ várt. Már látta Ronald Reagant néhány filmben, tetszett neki, és tudta, hogy évekkel ezelőtt elvált Jane Wymantől. Elhatározta, hogy átveszi a kezdeményezést, persze csak diszkréten, mert roppant illedelmes fiatal hölgy volt, egyenesen a Smith Kollégiumból.

Még mindig aggódik, mondta LeRoynak, és szeretné, ha személyesen is megnyugtatnák. LeRoy minden további magyarázat nélkül elértette a szándékát. Kora este - ami Nancy szemében végtelen hosszú időnek tűnt - megszólalt a telefon: Ronald volt az, és arra kérte, vacsorázzék vele. Nancy lányos szeméremmel szabódott, de csak annyira, hogy ne veszélyeztesse a meghívást. A vacsora alatt, amelyet egy Sunset Boulevard-i étteremben költöttek el, miután gyorsan elintézték a több kiadásban létező Nancy Da

vis ügyét, észrevette, hogy ennek az embernek az érdeklődése messze túlterjed a karrierjén, Hollywoodon, az egész színészkedésen. Meg azt is, hogy az övét sem a felszínes kíváncsiság okozza.

A férfi hasonlóképpen reagált. Bár két mankóval jelent meg - egy jótékony célú baseballmeccsen eltörte a lábát -, a rövidre tervezett este messze belenyúlt a reggelbe, immár a Ciróban, ahol kétszer - vagy háromszor? - végignézték Sophie Tucker show-ját, majd újabb esti randevúkkal folytatódott más éttermekben és klubokban, később pedig olyan jó barátok otthonában, mint William Holden és felesége, Brenda Marshall. Ezután fokozatosan csökkent az iram, de csak az egészséges nyugalom kedvéért; az együttlétek nem szűntek meg. A házasság témáját ugyan sosem érintették beszélgetéseikben, mégis széles körben elterjedt, míg végül köztük is fölmerült. Ronald a dolgok rendje és módja szerint oldotta meg a helyzetet: szabályosan megkérte Nancy kezét az apjától, s ezzel a régimódi gesztussal végképp elbűvölte a régimódi lányt.

Miután kétszer is sikertelenül próbálták beilleszteni a hivatalos esküvőt Ronald meglehetősen mozgalmas forgatási ütemtervébe (1937-től 1964-ig vagy ötven filmben játszott), végül beérték egy gyors, csöndes szertartással 1952 márciusában; Holdenék voltak a tanúk. Az esküvőt ugyancsak kurta nászút követte az arizonai Phoenixbe, ahol Nancy szülei üdültek. Bár igazán szeretetreméltó szülők voltak, Nancy azt írta később, hogy ez a választás "szép gesztus volt Ronnie részéről". Annál nehezebb volt az út hazafelé az arizonai sivatagon keresztül. Erős homokvihar kerekedett, amely majdnem leszakította sportkocsijuk tetejét, úgyhogy Nancynak föl kellett térdelnie az ülésre, és fogni a tetőt hidegtől elgémberedett kezeivel. Szerencsére kivergődtek a viharzónából, még mielőtt örökre megmerevedett volna ebben a helyzetben.

A következő huszonvalahány év főleg a családi boldogság ideje volt. Reaganék nemcsak szerető házasok voltak és maradtak, hanem elsősorban boldog és vidám emberek, s a családi boldogság kapcsolatuk próbaköve volt. Nem sokkal az esküvő után elindultak, hogy lakást keressenek a Pacific Palisadesnek nevezett dombos, tengerparti részen, Santa Monicától északra. Az első házuk túlságosan kicsinek bizonyult; a másodikat 1956-ban építették föl ugyanebben a körzetben. Itt nevelték föl a gyerekeiket - Patti lányukat, aki 1954-ben született és Ron fiukat, aki 1958-ban (Michael és Maureen Ronald első házasságából származott) -, és itt

éltek több mint negyedszázadon át, már amennyire a szakmai programjuk engedte. Igénytelen ház volt (mindössze három hálószobával), különösen a Beverly Hills-i szabványhoz mérten, de jól megfelelt egy olyan családnak, amely nem szerette a látványos költekezést. Később vásároltak egy szerény farmot Lake Malibuban, ahol Ronald kiélhette a lovak iránti és a Lincolnt utánzó favágó szenvedélyét.

Fokozatosan fölhagytak a filmezéssel; Nancy az otthon és a család, Ronald a televíziós sorozatok (a *General Electric Színház* és a *Holt Völgy*) kedvéért. De mielőtt teljesen hátat fordítottak volna Hollywoodnak (Nancy 1958-ban, Ronald 1964-ben), módjuk volt egyszer együtt szerepelni (*A flotta ördöngösei*ben) egy háborús filmben, amelyben Nancy játszotta férje menyasszonyát, és úgy vette észre, hogy örvendetesen könnyen oldják meg a szerelmi jeleneteket. Amikor 1956-ban bemutatták a filmet, Ronald már két éve a *GE Színház* házigazdája és alkalmi szerzője volt; ezt a feladatot 1962-ig látta el, amikor két évre leszerződött a *Holt Völgyre.* Mint GE-házigazda a szerződés szerint évente tíz hetet töltött a cég különféle üzemeiben, és beszélgetett a dolgozókkal. Ennek során sok alkalma adódott arra, hogy más üzleti és civil tevékenységekről is szót ejtsen, és óriási gyakorlatot szerzett abban, hogyan hasznosítsa szeretetre méltó egyéniségét, s mondjon kedves semmiségeket a társadalmi kérdésekről, habár ebben az időben még nem gondolt politikai karrierre. Az üzleti élet vezetőivel folytatott gyakori tárgyalásai azonban a roosevelti demokratából fokozatosan Landon-párti republikánust faragtak, s közben az üzleti élet vezetői és mások is fölismerték, micsoda politikai lehetőség rejlik benne.

A hatvanas évek elején republikánus támogatást ígértek neki, ha hajlandó politikai tisztségre pályázni: a szenátusba, illetve Kalifornia kormányzói székébe. Nem, válaszolta mindahányszor, keressetek más jelöltet, én pedig részt veszek a kampányában. Meg is tette, mégpedig hallatlan energiával, miáltal Kalifornia-szerte megismerték, és sokaknak étvágyat csinált a republikánusok menüjéhez. Barry Goldwater érdekében elmondott híres beszéde (1964) után fokozódott a ránehezedő nyomás. Ronaldnak egyszer csak elege lett elvbarátai - bár roppant hízelgő - nyaggatásából, akik elszántan keresték a megfelelő jelöltet, hogy megveressék vele a demokraták támogatását élvező Pat Brownt a kormányzóságért folyó vetélkedésben. Ronald 1966 nyaráig makacsul nemet

mondott, akkor azonban arra kérte a pártot, a következő öt hónapban szervezzen számára korteskörutat, hogy kipuhatolhassa, milyen esélyei vannak. Még az év vége előtt, ígérte, közli a benyomásait és a döntését. Ebben megegyeztek.

December 31-én sajtóértekezleten jelentette be, hogy indul a választáson. A bejelentés nem keltett osztatlan lelkesedést az állam "jó öreg pártjában", főleg azért nem, mert egyeseknek fenntartásaik voltak egy újonccal és különösen egy "ripaccsal" szemben, akitől aligha lehetett elvárni, hogy kiismerje magát a politika szövevényes világában. De ez a kampány megszülte a tizenegyedik parancsolatot: "Ne mondj rosszat republikánus felebarátodról." Fokozatosan sikerült elbűvölnie vagy legalábbis óvatos támogatásra bírnia a szkeptikusok legtöbbjét, és ebben óriási segítségére volt Nancy, a másik elbűvölő egyéniség, aki - akárcsak férje - úgy tudott véleményt nyilvánítani, mintha az egyszerre jönne a szíve mélyéről és az esze magasából. Nem sok kedve volt ugyan a fárasztó kampányhoz, és kereken visszautasította, hogy politikai beszédeket tartson, de arra sikerült rávenni őt, hogy Kalifornia-szerte részt vegyen a kérdés-felelet összejöveteleken, s ezek során sokat javított a férje és a maga "imázsán". A választás napján mindketten elnyerték jutalmukat: Ronald ötvennyolc százalékos többséget szerzett.

Természetesen megváltozott az életük. Anyagi és politikai okokból el kellett adniuk a kedves Lake Malibu-i farmot. (Később a Santa Barbara-i nyaralóval kárpótolták magukat.) Mint közéleti emberek azt tapasztalták, hogy még a magánéleti döntéseik is közüggyé válnak. Amikor Nancy fölfedezte, hogy a nyolcvanhét éves kormányzói rezidencia minden eresztékében recseg-ropog, és hivatalosan tűzveszélyessé is nyilvánították, fölvetette, hogy a saját pénzükön béreljenek egy másik, kevésbé veszélyes épületet Sacramentóban. Ronald készségesen belement. A családjuk biztonsága érdekében hozott döntés mégis jó adag bírálatot váltott ki a politikai bennfentesek körében; ennek ellenére elköltöztek. Végül megépült az új kormányzói rezidencia, de ahhoz nem elég gyorsan, hogy még a második kormányzói ciklus vége előtt elfoglalhassák.

Az állam fővárosában lévő kormányzói hivatal, ha biztonságos volt is, majdnem olyan rozoga állapotban leledzett, mint a régi rezidencia. Nancyt bántotta, hogy Ronaldnak ilyen leverő környezetben kell dolgoznia. (Mindig szégyentelenül érzelgős volt; a fér

je azzal ugratta, hogy akkor is sír, ha mosásba adja a szennyest.) Munkába állt a lakberendező. Kicserélték a szőnyeget, megjavították a kanapét, a falat világosdrappra festették, lovakat ábrázoló angol nyomatokat akasztottak föl rá. De talán a legegyszerűbb ötlet volt a leghatásosabb. A helyiség ablakaiból nagyon szép tájra lehetett látni, de a rolók mindig le voltak eresztve, senki sem tudta, miért. Nancy fölhúzta, és úgy is hagyta őket, a kormányzó nagy örömére. Amikor 1967 februárjában befejezték a munkát, éppen boldog születésnapot kívánhatott a férjének.

A nyolc sacramentói év mozgalmas időszak volt mindkettőjüknek. Ronald bőséges tapasztalatra tett szert politikai vezetőként, Nancy pedig fontos ügyek érdekében kamatoztatta a befolyását. Mindamellett ezek az évek a nyitányt képviselték, a többi pedig jelen idejű történelem. Az 1976-os republikánus elnökjelölő kongresszuson Ronald, bár szoros eredménnyel, de veszített, 1980-ban azonban pártja őt jelölte, és meg is választották az Egyesült Államok elnökévé. Éveken át az volt a legnagyobb gondja, a vesszőparipája, hogy az Egyesült Államok kormánya évről évre több pénzt költ el, mint amennyit beszed. A hetvenes években tartott beszédeiben és rádióinterjúiban, különösen pedig az elnökválasztási kampány során újra meg újra visszatért a szövetségi költségvetés fölháborító deficitjére. Most, hogy elnök lett, végre *tehetett* is ellene valamit.

Megbízhatósága ebben a tekintetben közbeszéd tárgya. Ugyanígy a Reagan házaspár sikere abban, hogy visszaadják a Fehér Háznak azt a méltóságot és eleganciát, amelyet Kennedyék óta nélkülözött. Témánk szempontjából azonban fontosabb, hogy személyes kapcsolatuknak mit sem ártottak az ezzel az "aranyhalas akváriummal" együtt járó kényelmetlenségek és buktatók. A kritikák ellenére Nancy változatlanul úgy nézett férjére a beszédei alatt, mintha ő volna a mindenható Teremtő. És a kritikák ellenére változatlanul fogták egymás kezét - diszkréten, de jól láthatóan - minden nyilvános szereplésükkor. Ahogy Michael fiuk mondta: "Azt lehetne hinni, hogy tegnap volt az esküvőjük."

Jacqueline Bouvier és John F. Kennedy

Van valami Jacqueline Bouvier és John F. Kennedy történetében, ami a görög tragédiákra emlékeztet: a maguk által kihívott végzet, egy kis ironikus csavarintással. Jackie elhatározta, hogy Mrs. Kennedy lesz belőle, John pedig elhatározta, hogy az Egyesült Államok elnöke lesz. És szerepelt a jövőjükben egy bizonyos Lee Harvey Oswald.

Jackie elhatározása nem hirtelen és a semmiből pattant ki, de nem is céltudatos, szívtelen becsvágy sugallta. Lassan alakult ki, és sohasem terjedt többre az őszinte és heves reménynél. Először 1948-ban találkozott az ifjú képviselővel futólag és véletlenül. 1952-ben találkoztak újból közös barátaiknál, akik azért hívták meg őket, hátha "megértik egymást". Ha hajlandók voltak is rá, nem adták jelét. De Jackie mint a *Washington Times-Herald* riportere gyakorta ellátogatott a Kapitóliumba, és többször összefutottak a képviselőház folyosóin. Miután Jacket 1952-ben beválasztották a szenátusba - ritka demokrata győzelemnek számított az Eisenhower-féle földcsuszamlás idején -, interjút kért tőle a *Times-Herald* számára. Tagadhatatlan vonzereje - sajátos szépsége, lágy hangja, gyors észjárása, élénk szelleme, kecses és nyugodt mozgása - ezúttal valóban fölkeltette a férfi figyelmét, s ettől fogva egyre gyakrabban kerülgette. Például őt hívta meg partneréül Eisenhower beiktatási báljára. Minthogy Jack volt a szenátus legkapósabb agglegénye, gyakori együttlétéik felkeltették a pletykarovatok figyelmét, úgyhogy Jackie megszerezhette első tapasztalatait arról a könyörtelen tolakodásról, amellyel egész életén át üldözték. Kétségkívül tetszett neki a szenátor nyilvánvaló érdeklődése. Bár Jack a harmincötödik évében járt, tehát tizenkét évvel idősebb volt őnála, de a koránál jóval fiatalabbnak látszott, fiatalosan is viselkedett, és mindent egybevetve lenyűgözően vonzó férfi volt. Nem kellett sok idő hozzá, hogy Jackie a horgára akadjon. Gondolataiban egyre gyakrabban merült föl a házasság lehetősége (megfontoltabb idők jártak akkortájt). Jack nem adta jelét, hogy a lány komolyan vetélkedhetne a politikával érdeklődése elnyeréséért,

de 1953 májusában, amikor Jackie Londonba ment, hogy II. Erzsébet koronázási ünnepségéről tudósítsa a lapját, határozottan kezdett neki hiányozni. Sűrűn telefonált, bevallotta, mennyire vágyódik utána, sürgette, hogy jöjjön haza, végül pedig fölajánlotta, hogy a visszajövetele után házasodjanak össze. Minthogy Jackie már elvégezte, amivel megbízták, töröltette hajókabin-foglalását, és azonnal hazarepült; Jack türelmetlenül várta a repülőtéren. Másnap megtörtént az eljegyzés, bár a bejelentést június 25-re halasztották, lehetővé téve a *Saturday Evening* Postnak, hogy leközölje jó ideje készen lévő cikkét Jack Kennedyről, "a szenátus jókedvű, ifjú agglegényéről".

A "szerény kis esküvő" szeptemberben zajlott le; a szertartást Richard Cushing bostoni érsek celebrálta alig ezerkétszáz meghívott jelenlétében, akiknek rangja a fontostól a nagyon fontosig terjedt. Amikor Jackie a nevelőapja, Hugh Auchincloss karján végiglejtett a templom hajóján, boldogságára csak anyjának az ír Kennedyekkel szembeni, rosszul leplezett megvetése és édesapjának távolléte vetett árnyékot. Jack Bouvier, akit nyilván nyomasztott a maga szerény vagyoni helyzete (amit jórészt az 1929-es Wall Street-i összeomlásnak köszönhetett) és az Auchinclossok gazdagságának látványos fitogtatása, előre megsejtett zavarát már előző este alkoholba fojtotta, és merevrészelten horkolt a szállodában.

Röpke acapulcói nászútjuk után az ifjú házasok visszatértek Washingtonba, ahol Jackie-re a szenátorfeleségek napi teendői vártak. Vacsorák, teák, koktélpartik - náluk és másoknál - töltötték ki napjait; Jack ezalatt a nappalokat, sokszor az estéket is a szenátusban töltötte. Társasági életük jórészt ehhez a munkához kapcsolódott, ami gyakran untatta őket, de főleg Jackie-t, aki a politikusoknál jobban kedvelte az írókat és művészeket. Nemcsak a háztartással kellett törődnie, hanem elképesztően rendetlen férjével is, akinek ruhatárát például a "hanyagul lomposból" a "tekintélyes férfiúhoz illővé" kellett átalakítania.

Közben Jack háborúban megsérült háta egyre jobban fájt, és egyre nagyobb aggodalmat keltett; 1954 nyarán már mankót kellett használnia. Októberben gerincműtétnek vetette alá magát. Utána fertőzést kapott, és kis híján belehalt. Néhány hónappal később, minthogy az első műtét nem sikerült, újra megoperálták, ezúttal reményt keltő eredménnyel. Még mindig megvolt a lehetősége, hogy fűzővel és mindennapos kezeléssel elnök legyen belőle.

Jackie természetesen egész kálváriája és Palm Beach-i lábadozá

sa hónapjaiban mellette volt. A nyughatatlan Jack ezeket a hónapokat arra használta föl, hogy a könyvén dolgozzék, amelynek ezt a címet adta: *Arcképek a bátorságról,* és olyan politikusok történetét gyűjtötte össze benne, akik az elveikért kockára tették, sőt akár föláldozták a karrierjüket. A megvalósítás jól szervezett hadművelethez hasonlított, olyan segítőtársakkal, mint Ted Sorenson és a gyorsírók hada, s a dolgok sűrűjében ott volt Jackie, fölolvasott a férjének, fordított neki, átfésülte a könyvesboltokat és könyvtárakat a szükséges segédanyagokért. Tudta, hogy az alkotómunka önmagában is jó terápia, ráadásul jótékony kikapcsolódás. Csodálta férje türelmét és bátorságát, és mindig kéznél volt, ha vigasztalni kellett őt a kétségbeesés pillanataiban. Elviselte ír cimboráit és politikai elvbarátait, még buzdította is őket, hogy látogassák meg és tartsák benne a lelket - különösen Dave Powerst, a bostoni politikust és híres adomázót, akinek a Kennedyekkel való sírig tartó barátsága erre a maximára épült: "Három dolog van, ami valóságos: Isten, az emberi butaság és a nevetés. Az első kettő kívül esik a hatáskörünkön, ezért a harmadikkal a lehető legjobban kell élnünk."

Jackie az oltár előtt megfogadta, hogy jóban-rosszban kitart a férje mellett. Most éppen a rossznál tartottak, de még nem jött el a legrosszabb. A jóhoz hozzátartozott a Kennedyek pénze, amely lehetővé tette, hogy kielégítse a sajtóban legtöbbet szellőztetett gyengéjét: költekezési vágyát. Jack lábadozása alatt, amikor a férje pihent vagy látogatóit fogadta, az volt a legfőbb kikapcsolódása, ha komissiózhatott a városban. Arisztokratikus jólétben nőtt fel, de anyja, akit mindig aggasztott, hogy el találja rontani a gyerekeit, rövid pórázon tartotta. Jackie mint újságíró hetenként ötven dollár körüli összeget keresett, ami tűrhető fizetésnek számított abban az időben, de semmiképpen sem lehetett belőle nagy lábon élni. Most, hogy egyszerre hozzájutott a Kennedy-milliókhoz, a költekezés ártalmatlan, de drága szenvedélyévé vált. Havonta több ezer dollárt költött el ruhákra, háztartási eszközökre, ajándékokra. Jack, akinek a Kennedy-vagyonból való részesedését szigorúan megszabta az apja, és nagyszámú testvérével kellett osztoznia, néha tiltakozott, olykor némi eredménnyel, de kénytelen volt elfogadni, hogy felesége szótárában a minőség mindig meg fogja előzni az árat.

A másik, amit el kellett fogadnia neki is, a családjának is, hogy Jackie nem volt Kennedy, és nem is akart azzá válni. A Hyannis

Port-i híres mókák és vetélkedők, a lármás érzelemnyilvánítások és társasjátékok nem illettek a stílusához. Élvezte ugyan a Kennedyek fesztelenségét és közvetlenségét, de általában kivonta magát az egyetemi életből átvett mókákból, és ebben nem más támogatta, mint a zseniális zsarnok és családfő, Joe Kennedy, akinek tetszett a szellemi függetlenség, bárki részéről tapasztalta. Barátságuk egyre mélyült az évek folyamán, és amikor 1961 decemberében az öreget szélütés érte és megbénult, ez majdnem olyan súlyos csapás volt Jackie-nek, mint néhány évvel előbb saját apjának halála.

1956-ban Jack teljesen fölépült, és elég mozgékony volt ahhoz, hogy hajszál híján sikerrel vívja meg hadjáratát az alelnökjelöltségért. Jackie-nek közben volt egy vetélése, majd egy halvaszülése, s ezek a csapások elég ijesztőnek látszottak a közmondásosan szapora Kennedyek körében. Amikor megint állapotos lett, aggodalma csak nőtt, hogy talán sohasem fog tudni kihordani egy gyermeket de 1957 novemberében egészséges kislánya született; igaz, császármetszéssel kellett a világra segíteni. Jackie-t csakugyan arra ítélte a sorsa, hogy sose szüljön rendesen: Caroline után az ifjabbik John (John-John, ahogy az apja családi körben nevezte) koraszülöttként és ugyancsak császármetszéssel jött a világra 1960 november végén, ugyanígy 1963-ban utolsó gyermeke, Patrick, aki azonban csak másfél napig élt.

Veszélyeztetett terhessége miatt nem vehetett részt a Kennedyek arra irányuló lázas erőfeszítéseiben, hogy Jacket bejuttassák a Fehér Házba.

Minthogy nem utazhatott sokat, a választási kampány otthon is elvégezhető részét vállalta magára: levelek szétküldését az ország különböző részeiben tevékenykedő kortesekhez. Ezenkívül volt egy heti rovata az újságban "kampányfeleség" címmel, szerepelt a tévé talk show-iban, politikai teákon vett részt. Mindez nem csekély megterhelést jelentett, és aligha szerzett neki felhőtlen örömöt, de aggasztotta, hogy szoros választás esetén döntő különbséget okozhat a feleség háttérbe vonulása. A választás csakugyan szoros volt, de az eredményt senki nem vonta kétségbe: egyik fél sem kérte a szavazatok összeszámlálásának felülvizsgálatát. Jackie együtt volt Jackkel másnap reggel, amikor beérkeztek a távoli körzetek eredményei, és véglegessé vált férje győzelme. "Akkor hát - mondta Jack az összegyűlt riportereknek - a feleségem és én nekilátunk az új kormány és az új kisbaba előállításának."

Jackie-nek az új kormányzattal kevesebb dolga volt, mint az új kisbabával, de a "first lady" pozícióját sem lehetett éppen szinekúrának nevezni. Csak a posta több volt, mint amennyit egy ember el tudott látni. Kötelezettségeinek sokféleségéhez igazodva választotta meg munkatársi gárdáját, amely egy általános titkárból, sajtótitkárból és házvezetőnőből állt (meg egy nörszből a gyerekek mellett). Ő meg Jack szemrevaló párt alkottak, és egy kis csillogást vittek a Fehér Házba, amit a reklám, a sajtó és a közvélemény alaposan fölnagyított. Jackie különösen két terv megvalósítását élvezte, amelynek során kiélhette művészi hajlamát: örömmel rendezte be a gyerekszobákat, és adta vissza a Fehér Házat tulajdonosának, az Egyesült Államok népének. A hivatali helyiségeket nemcsak át kellett rendezni, hanem olyanná kellett változtatni, hogy a történelmi folytonosság atmoszféráját árasszák. A Fehér Házra vonatkozó tetemes mennyiségű kutatási anyagot tanulmányozott át, amit a kongresszusi könyvtárból kölcsönzött ki, és megszerezte a kongresszus jóváhagyását ahhoz, hogy a Fehér Házat nemzeti múzeummá nyilvánítsák (miáltal a hozzájárulásokat le lehetett vonni az adóalapból), átfogó programot dolgozott ki arra, hogy fölkutassák az épület múltjának maradékait a pincétől az elfeledett raktárhelyiségeken át a padlásig és az ország különböző részeiben föllelhető magángyűjteményekben is. Így került elő egy James Monroe idejéből való íróasztal és asztal, Dolley Madison díványa, egy Andrew Jackson-portré, a Lincolnék berendezéséből származó pamlag és szék, és a többi. Mire befejeződött a program, egymillió dollár értékű bútorral egészült ki a berendezés, és ugyancsak egymillió dollár gyűlt össze készpénzben. Jackie, hogy mindezt kézzelfoghatóbbá tegye a látogatóknak és a többi érdeklődőnek, 1962 februárjában bemutatta a Fehér Házat a tévében, amit azután mind a három kereskedelmi adó sugárzott, így több mint ötvenmillió ember láthatta. Később az új múzeumi gondnok ismertető könyvet állított össze. Ez egyébként még több kritikát váltott ki, mint az egész renoválás ("olyan drága!"), de Jackie megint győzött: a könyv júliusban jelent meg, és a következő másfél év alatt hatszázezer példányt adtak el belőle. Ugyanilyen sikeresek voltak azok az erőfeszítései, hogy a Fehér Házat afféle nemzeti kulturális központtá változtassa: Shakespeare-színészeket, balett-táncosokat, opera- és musicalénekeseket és olyan kiváló előadóművészeket hívott meg, mint Isaac Stern és Pablo Casals, hogy a Keleti Szoba elragadtatott közönségét gyönyörködtessék.

Az elnök eleinte erősen szkeptikus volt, és nem helyeselte a dolgot, de az eredmény meggyőzte, és örült Jackie nem sejtett szervezői tehetségének. Az a méltóságteljes közvetlenség is tetszett neki, ahogyan az olyan vendégek tiszteletére rendezett hivatalos vacsorákon töltötte be a háziasszony tisztét, mint Nehru, Hailé Szelasszié, de Gaulle, MacMillan, Adenauer vagy a monacói herceg. Kezdettől fogva szemmel láthatóan büszke volt az ő "first lady"-jére, és különösen nagy hatást tett rá az a lelkes fogadtatás, amelyben 1961-ben franciaországi látogatásukkor részesítették Jackie-t, ahol teljesen levette a lábáról az egyszerű embereket éppúgy, mint a de Gaulle házaspárt. Elismerését ezzel a híres bókkal fejezte ki: "Én vagyok az az ember, aki elkísérte Jacqueline Kennedyt Párizsba, és mondhatom, nagyon élvezem." Egy év múlva Jackie Indiába látogatott, ezúttal a nővére, Lee kíséretében, hasonló eredménnyel.

Jacknek a felesége iránti csodálatát mit sem csökkentette, hogy közben más nők iránt is érdeklődött. Ennek az érdeklődésnek a természete, kiterjedése és intenzitása sok találgatás tárgya volt az elkövetkező években a kéjencek és az erkölcscsőszök körében egyaránt. Lehetséges, hogy a washingtoni sajtó éppúgy elnézte Kennedy félrelépéseit, mint ahogy egy évtizeddel később Gerald Ford nézte el Nixon ballépéseit. Tény, hogy Jack és Jackie sokat volt távol egymástól, és hogy a Fehér Házban külön, bár szomszédos hálószobában aludtak. De az is tagadhatatlan tény, hogy Jackie 1963 elején ismét gyermeket várt.

Ez a terhessége augusztusban tragikus koraszüléssel végződött, és a kis Patrick két nappal később meghalt. Jackie nővére, Lee (Radziwill hercegné) közvetítette a húgának Arisztotelész Onasszisz meghívását - Jackie még 1958-ban ismerkedett meg a görög hajómágnással -, hogy legyen a vendége a jachtján, míg meg nem erősödik egy kicsit. Bár a kisbaba halála után férj és feleség még közelebb került egymáshoz, Jackie-nek szüksége volt a kikapcsolódásra, így hát októberben Görögországba repült, ahol csatlakozott Onassziszhoz, Radziwillékhoz és az ifjabb Mr. és Mrs. Roosevelthez. A hajókirándulásnak, amelyet az Égei-tengeren tettek, csakugyan jótékony hatása volt. Néhány hét múlva sokkal kipihentebben tért vissza Washingtonba, készen arra, hogy bekapcsolódjék az 1964-es elnökválasztási kampányba.

Ez a kampány valójában már elkezdődött, s az elnök a következő hónapokban sorra látogatta az ország politikailag kritikus kör

zeteit. Ezek egyike volt Texas, ahol az elnöki pár San Antonióban, Houstonban, Fort Worthben, november 22-én pedig Dallasban tett látogatást. A titkosszolgálat emberei erősen nyugtalankodtak Dallas miatt, amelyet a politikai reakció melegágyának tartottak, ahol egy megzabolázhatatlan, ellenséges szellemű és érzületű, fegyverekkel is rendelkező lármás csoport gyűlt össze. Kennedy mindig fatalista módon fogadta a merényletek lehetőségét; most is félresöpörte az aggályokat, és úgy döntött, hogy nyitott autóban hajtat végig a városon azon a végzetes délelőttön. Ő és Jackie ült a hátsó ülésen, John Conally kormányzó és felesége az előttük lévő lehajtható üléseken. Jackie gyapjúkosztümöt viselt, amely túl melegnek bizonyult a váratlanul enyhe időben. Később úgy emlékezett rá, hogy roppant kellemetlenül érezte magát, és amikor az aluljáróhoz közeledtek, átfutott az agyán, hogy milyen hívogatóan hűvösnek látszik.

Először azonban a texasi tankönyvraktár épülete mellett kellett elhaladniuk, ahol Lee Harvey Oswald egy nyitott ablakban hasalt. Pár pillanattal azután, hogy az autójuk elhaladt, lövések hallatszottak, de valahogy jelentéktelen utórobbanásoknak hatottak. Jack előrebillent: "Eltaláltak!" - kiáltott föl, és a nyakához kapott. Fejéből vér fröccsent a kárpitra. Conally, aki a karján sebesült meg, szintén följajdult. Jackie elkapta Jacket, és véres fejét az ölébe fektette. A következő pillanatban az autókaraván fölgyorsított; Jackie ekkor kábultan fölmászott az autó hátuljára, és kezét a titkosszolgálat embere felé nyújtotta, aki utánuk rohant, fölugrott az autóra, s az asszonyt visszanyomta az ülésre. Az autó a legközelebbi kórházba száguldott.

Jackie a következő napokban megmutatta az amerikaiaknak és az egész világnak, milyen erős és bátor asszony. Mint mondta, addig nem fog sírni, amíg nem lesznek túl mindenen. És mint egy nem éppen jóindulatú életrajzírója is elismerte, nagyszerűen viselkedett. A többiek, elsősorban Robert Kennedy segítségével keményen tartotta magát, részt vett a temetés előkészületeiben. Azt akarta, hogy a temetés egyszerre fejezze ki a történelmi jelentőségű tragédiát és azt a komor szépséget, amely megilleti.

Nem nehéz elképzelni, hogy egy életerőtől duzzadó, karizmatikus férj elvesztése nagy űrt hagyott az életében. Lassan, fokozatosan igyekezett ezt az űrt kitölteni. Először a súlyos személyes tragédiát követő gyakorlati teendőkbe vetette bele magát. Gyermekeivel együtt, akiket még az eddiginél is elszántabban védelme

zett, nemsokára egy New York-i lakásba költözött, amely némi védelmet nyújtott a ráérő és gyakran ellenséges kíváncsiskodók tolakodásával szemben. Amellett itt nem emlékeztette minden a veszteségére, és a kikapcsolódás lehetőségei is jobban megfeleltek az ízlésének, mint Washingtonban. És nem utolsósorban több időt szentelhetett a harvardi Kennedy Emlékkönyvtárnak.

Öt magányos év után férjhez ment Arisztotelész Onassziszhoz, akinek aggályos figyelmessége sokban hozzájárult lelki gyógyulásához, különösen Robert Kennedy halála után. Elhatározását szokás szerint fejcsóválással, homlokráncolással, ajakbiggyesztéssel fogadták szerte az országban, de a határozott természetű öreg Cushing biboros a védelmébe vette ("Miért ne mehetne férjhez ahhoz, akihez akar?"), és még az anyósa, Rose Kennedy is "finom embernek" nevezte Onassziszt. Hogy Jackie miért éppen egy annyival idősebb és gazdagabb férfihoz ment férjhez, azon még elvitatkoztak egy darabig; ő maga egyszerűen azzal indokolta meg, hogy egyedül volt. Onasszisz, mondta évekkel később, "megmentett abban a pillanatban, amikor sötét árnyék borult az életemre... Magával vitt abba a világba, ahol újra megtalálhattam a szeretetet és boldogságot."

Coretta Scott és Martin Luther King

Obadiah Scott volt az egyetlen fekete, akinek saját teherautója volt Marionban, ebben az alabamai kisvárosban. A fehér fuvarosok nem nézték jó szemmel fekete bőrű vetélytársukat, és megfenyegették, hogy megölik. Gyakran fenyegették meg. 1942-ben, a másikfajta nácik ellen vívott háború alatt porig égették a házát meg a fűrészmalmát, amelynek megvásárlásába és rövid ideig tartó működtetésébe fektette minden, kemény munkával megszerzett pénzét. Bátorságának és kitartásának köszönhetően túlélte, végül még össze is szedte magát, de mint a feketék milliói, szüntelen halálfélelemben élt. Évekkel később Loretta lánya azt írta önéletrajzában, hogy az apjáért érzett minden gondolatát átható könyörtelen félelem jól fölkészítette arra a félelemre, amelyet utóbb a férje miatt érzett.

1952 januárjában Loretta Scott huszonnégy éves ösztöndíjas volt a bostoni Zenei Konzervatóriumban. Hatévi főiskolai tanulás, hat szellemileg és művészileg erőt adó év volt mögötte, amelyek ugyancsak jól fölkészítették a jövőre, ha másképpen és jóval kellemesebben is. Első elhatározását, hogy tanítani fog, megváltoztatta az énekesi karrier kedvéért, minthogy szerette a zenét, és szép hangja volt. De még abban a hónapban megismerkedett Martin Luther Kinggel, a bostoni egyetem huszonhárom esztendős, utolsóéves hallgatójával, aki a teológiai doktorátust készült megszerezni. Martin érdeklődött felőle egyik barátnőjénél, és már az első telefonbeszélgetés alkalmával kijelentette, hogy "sok szép dolgot tudtam meg magáról". Miután váltottak néhány mondatot a telefonban, egyszer csak kitört, mondván: "Tudja, minden Napóleonnak megvan a maga Waterlooja. Én olyan vagyok, mint Napóleon, és itt állok Waterloo előtt, és térdre hullok." Mindjárt az első telefonbeszélgetésnél!

Ez kicsit gyorsan jött, de tetszett Lorettának. Tetszett a fiú is, és nem látott okot, hogy visszautasítson egy olyan illedelmes javaslatot, hogy ebédeljenek együtt másnap. Amikor Martin eljött érte zöld Chevroletjén, Loretta meglehetősen zömöknek és egészében

véve nem túlságosan vonzónak találta, de ez csak addig tartott, amíg Martin beszélni nem kezdett. Az ebéd közben nagyot nőtt a szemében. Csak úgy izzott benne a férfias magabiztosság, amelyet rejtett önirónia és humorérzék enyhített. Minden fanatizmustól mentes elszántsággal beszélt lelkipásztori ambícióiról - őszintén, folyékonyan, vonzón. Loretta egykettőre rájött, hogy "egészen különleges" emberrel van dolga, és ez a fölismerés minden bizonnyal kölcsönös volt. Amikor a fiú visszavitte a konzervatóriumba, megjegyezte, hogy négy dolgot vár el jövendő feleségétől: "legyen jellemes és intelligens, legyen egyénisége, és legyen szép. Magában mind a négy megvan." Aztán megkérdezte, mikor láthatja újra.

Corettának némi erőfeszítésébe került, hogy el ne szédüljön, de valahogy sikerült kinyögnie, hogy "majd hívjon föl". Otthon elkezdte összerakosgatni az érveit, hogy megvédje a karrierjét ettől a rámenős széptevőtől. A beszélgetésből az derült ki, hogy teljes munkaidejű feleségre és anyára van szüksége, úgy, ahogy régen volt divatban, nem pedig egy dolgozó nőre, akit csak másodsorban érdekel az otthon és a család. Ilyen sok és kemény munka után áldozza föl a karrierjét egy *férfiért?* Akár *ezért* a férfiért? Ezen még gondolkodnia kellett. Ugyanakkor mindenképpen viszont akarta látni Martint.

Természetesen viszontlátta, mégpedig gyakran. Illetve nemcsak látta, hanem hallotta-hallgatta is, és épp ez volt a lényeg. Martin hamisítatlan diák volt, akit érdekeltek az eszmék, ismerte a filozófia és a teológia különféle nézeteit. Tudós volt, de nem szakbarbár, és lenyűgöző társalgó. Különösen Thoreau-t és Gandhit tisztelte, úgy gondolta, az ő polgári engedetlenséget és erőszakmentes ellenállást hirdető kihívó érveiket jól lehetne alkalmazni az Egyesült Államokban, a feketéket sújtó elnyomás enyhítése érdekében. És régóta vallotta Jézus Krisztusnak azt a tanítását, hogy szeressük még az ellenségeinket is. Hitt benne, hogy az emberek úgy is szembeszállhatnak a rosszal, ha nem vesznek bűnt magukra.

Martin csakhamar eloszlatta Loretta liberálisabb felfogásából eredő fenntartásait. Természetesen nem volt tüzet okádó fundamentalista, mint ahogy nem lovagolt a szertartások külsőségein sem. Amikor Loretta prédikálni hallotta a helyi baptista templomban, nagy hatással volt rá, milyen nyugodtan és józanul közelít ehhez a tartózkodóbb északi gyülekezethez (a sötét Dél közösségeinek szertartásain később sokkal érzelmesebb volt). És egyre

fokozódtak a kétségei saját énekesi karrierjét illetően. Nem egyszerűen lemondana róla, hanem egy másik hivatással cserélné föl, arcelv talap fontosabb és több örömöt szerezne neki. Végül is, döntötte el magában, szerelmes Martinba, és szemlátomást a fiú is szerelmes őbelé. A kötelező családlátogatás után - Martin félelmetes apja egy kicsit berzenkedett, de hamar legyőzték az ellenkezését- 1953 júniusában összeházasodtak. A menyasszonynak azt az ígéretét, hogy engedelmeskedik urának és parancsolójának, kihagyták a szertartás szövegéből.

A nászéjszakájukat egy családi ismerősük temetkezési vállalatának fogadószobájában töltötték, mert a szabad polgárok földjének e régiója nem engedte be a feketéket a jobb szállodákba. Szeptemberben - a nyár jórészt a vendégszerető King családnál telt el -visszautaztak Bostonba, hogy befejezzék tanulmányaikat, és megosszák az otthoni teendőket kis lakásukban. (Martin elfogadható szakácsnak bizonyult, de a mosás-vasalás terén több szorgalmat, mint hozzáértést árult el.) A fárasztó tanulás mellett az ifjú férj templomokban prédikált, felesége pedig hangversenyeken énekelt. Amikor Coretta anyja meglátogatta őket a tanév végén, roppant tetszett neki vejének vasárnapi prédikációja, s hasonlóképpen élvezte délután a bohóckodását egy görkorcsolyapályán. Martin mókaszeretete jelentette Coretta életének legfőbb örömét.

Ez év nyarán a házaspár befejezve tanulmányait, visszament Délre, az alabamai Montgomeryba, ahol Martin elfoglalta a Dexter Avenue-i baptista templom lelkészi állását. Corettának csalódást okozott, hogy ilyen hamar vissza kellett térnie a leplezetlen fajgyűlölet honába, de hát a feleség követni tartozik az ő urát. Mozgalmas másfél év következett, mégis ez volt házasságuk legnyugalmasabb időszaka. Martin reggeli előtt, majd a korai vacsora után is három órait dolgozott doktori disszertációján, a többi időt pedig lelkészi feladatainak szentelte; Loretta gyakorolta magát a főzésben és takarításban, ellátta a titkári teendőket, énekelt a kórusban, segített a lelkészi munkában. 1955 tavaszán (nem sokkal azután, hogy férje megkapta a doktori címet) teherbe esett, és novemberben megszületett négy gyermekük közül az első.

Három hét múlva véget ért a másfél évi nyugalom: letartóztatták Rosa Parks montgomeryi varrónőt, a Színes Bőrűek Előrejutását Segítő Nemzeti Unió részidős titkárnőjét. Az ok: súlyosan megszegte azt a szegreyíciós rendelkezést, hogy adja át a helyét egy fehér embernek, és takarodjék az autóbusz végébe, "ahol a

feketék helye van". A Montgomeryban lakó ötvenezer fekete bőrű szemében ez volt az utolsó csöpp a könyörtelen megaláztatások poharában. Rosa Parks ügyvédje, miután sikerült védencét óvadék ellenében szabadlábra helyeztetni, megnyerte segítőtársául Martint, Ralph Albernathyt, Martin sírig hű barátját, és másokat annak érdekében, hogy a feketék bojkottálják a városi autóbuszközlekedést.

Martin az egymást követő gyűléseken bizonyított ékesszólása révén csakhamar a mozgalom első vonalába került. ("Elképesztően türelmesek voltunk... de ma este azért jöttünk ide, hogy levetkőzzük azt a türelmet, amely mindennel szemben türelmessé tehet bennünket, kivéve a szabadságot és az igazságot.") Eltűnt a nyugalom a King-házból is, különösen azután, hogy Martint hivatalosan is megbízták a bojkottmozgalom irányításával. Megállás nélkül csöngött a telefon, amely éppúgy közvetített együttműködést fölajánló és bátorító üzeneteket, mint ijesztő fenyegetéseket - nemcsak őrá, hanem a feleségére és a gyermekére vonatkozóan is. Loretta a kisbabát, nehogy őt is baj érje egy esetleges robbantásnál, a hátsó szobában altatta. Szerencsére senki sem sérült meg, amikor január 30-án éjszaka, nyolc héttel Rosa Parks letartóztatása után bombát dobtak a házukra, és ledőlt az egész homlokzat.

Keserves nyolc téli hét volt ez a feketék közössége számára: az autósok, taxisok, furgontulajdonosok érdekszövetségbe tömörültek, és nekik bricskákon, lovakon, öszvérháton, sokszor pedig gyalog kellett megtenniük az utat - esetleg mérföldeket - a munkahelyükre, boltokba, templomba, orvoshoz. Feldühödött tömeg gyűlt össze Kingék lerombolt háza előtt azon a januári éjszakán, sokan fegyverrel jöttek el, és a legtöbben nem érték volna be a legközelebbi borsóültetvény letaposásával. De Martin egy jellegzetes "szeresd ellenségeidet" beszéddel lecsillapította a támadókat, és rávette őket arra, hogy menjenek haza békében. De Corettát sem ő, sem az apja, sem az apósa nem tudta rávenni, hogy a saját és a kislány biztonsága érdekében menjen haza Marionba, a családjához. Ez itt az ő férje, akit szeret, és nem hajlandó elhagyni akkor, amikor a legnagyobb szüksége van rá. Csakugyan szüksége volt rá, vallotta be Martin a közvetlen veszély elmúltával, nemcsak akkor, hanem szüksége lesz azután is, mindig.

A bojkott még kilenc hónapig folytatódott; közben a fehérek társadalma különféle trükkökhöz folyamodott, hogy véget vessen neki, a feketék közössége pedig keresetet nyújtott be a Szövetségi Bí

rósághoz, hogy minősítse alkotmányellenesnek a montgomeryi és alabamai autóbuszokon érvényes faji megkülönböztetést. Novemberben a város a helyi bírósággal be akarta tiltatni "a bojkottból kifejlődött érdekvédelmi szervezeteket". Martin úgy érezte, eljött a vég: a sokat szenvedett feketéket nem lehet többé arra kérni, hogy ne vegyék igénybe az autóbuszokat, amikor semmilyen más közlekedési eszközt nem használhatnak helyettük. De a tilalom, habár elég gyorsan kimondták, nem sokat változtatott a helyzeten. Ugyanezen a napon az Egyesült Államok Legfelsőbb Bírósága törvényellenesnek nyilvánította a szegregációs autóbusz-rendeletet.

Régóta terveztek egy jótékonysági hangversenyt a bojkott támogatására. December elején tartották meg Manhattanben. Harry Belafonte volt az egyik sztárja, s Loretta is föllépett rajta. Ez volt az első, de nem az utolsó találkozása a híres énekessel, aki Kingék leghűségesebb és leglelkesebb hívének bizonyult. A koncert nagy siker volt, és Coretta örült, hogy ő is hozzájárult az ügyhöz.

Montgomeryban Martin fölszólította a feketéket, hogy "a (legfelsőbb bírósági) határozatra válaszoljanak megértéssel azok iránt, akik elnyomták őket, de méltányolják az új szabályozást, amelyet a bírósági döntés ró rájuk". Mindamellett a szegregáció eltörlését néhány héten át verekedések, lövöldözések, robbantások követték. Fokozatosan hatni kezdett azonban az újságok és a fehér lelkészek könyörgése, hogy engedelmeskedjenek a törvénynek, s az elvakult gyűlölet lassan elvesztette támogatóit. 1957 tavaszától a szegregációmentes autóbuszok már komolyabb incidensek nélkül közlekedtek. Martin és Loretta mérhetetlen megkönnyebbülésére, egyetlen életet sem követelt a küzdelem.

Ahogy nőtt Martin híre, s mind többen és gyakrabban tartottak igényt tehetségére és idejére, a mozgalom egyre hosszabb időre választotta el egymástól a fiatal párt (még mindig csak a húszas éveikben jártak) fizikailag, de lelkileg annál jobban egyesítette őket. Ha Loretta kevésbé kötelezi el magát az ügy mellett, férjének gyakori távolléte óhatatlanul feszültséget okozott volna házasságukban. 1957-1958-ban például tizenkét hónap alatt Martin hétszáznyolcvanezer mérföldet utazott, több mint kétszáz beszédet tartott, otthon pedig jórészt első könyvének kéziratán dolgozott *(Lépések a szabadság felé).* Corettára maradt a gyerekek nevelése, neki kellett elmagyaráznia, miért nem járhatnak bizonyos iskolákba, boltokba, színházba, vidámparkba, és miért tartóztatják le és hurcolják börtönbe olyan gyakran az apjukat. (A börtönnek,

mondta nekik, az az értelme, hogy majd egyszer ők is bemehessenek azokba a boltokba és mind a többi helyre.) Amikor a vidámparkban is megszüntették a szegregációt, Martin elvitte az egész családot, és istenigazában kiszórakozták magukat.

Coretta - rokonaik és barátaik jóvoltából - elkísérhette férjét afrikai és indiai látogatására, de nem tehette meg ugyanezt a saját hazájukban tett szervező- és támogatást szerző útjain, mert nem hagyhatta magukra a gyerekeket. Amennyire tudta, megosztotta Martinnal a munka jó részét, például a Déli Keresztény Vezetők Konferenciájának előkészítését (ahol Martint választották a szervezet elnökévé); együtt volt vele a diákoknak a menzák deszegregációjáért folytatott ülősztrájkjain, a szabadságmenetekben, s a fajgyűlölet fellegvárában, Bull Connor Birminghamjében folytatott kampány során. Hűségesen elkísérte a tárgyalótermekbe, meglátogatta a börtönökben és a kórházban, amikor a Harlemben megszúrta egy őrült fekete nő. Akárhol volt a férje, mindig számíthatott aggódó szeretetére, ő pedig tudta, hogy szüksége van rá.

Az események gyorsan követték egymást: a híres washingtoni menetelés 1963 augusztusában; a gyilkos merénylet novemberben az elnök ellen, aki olyan jóindulatú volt irántuk, és oly sokat jelentett Kingéknek; az 1964-ben kiadott polgárjogi törvény, Martin Nobel-békedíja és Coretta első szabadságkoncertje; az alabamai Selmában kitört véres incidens (miközben a seriff magánkívül üvöltötte, hogy "kapjátok el azokat a rohadt niggereket!"); az 1965-ös választójogi törvény; 1966-ban a mississippi menetelés és a chicagói kampány. 1967-ben Martin elítélte az Egyesült Államok vietnami szereplését (ami sok vitát váltott ki). 1968 elején volt a "Szegényemberek kampánya". Mindezen izgalmak közben - menetelések, beszédek, lázongások, fenyegetések, fizikai támadások, bírálatok és a férj hűtlenségéről szóló mendemondák ellenére - az Isten és felebarátaik iránti szeretetére alapozott szerelmük töretlen maradt.

1968 április elején Martin Memphisbe utazott, hogy támogassa a város köztisztasági dolgozóinak sztrájkját: "Lehet, hogy én már nem leszek veletek, de azt akarom, hogy tudjátok: népünk el fog jutni az Ígéret földjére" - mondta a feketék egyik gyűlésén. Lehetett valami előérzete: egy héttel azelőtt küldetett egy csokrot Corettának, amit gyakran megtett, de, ezúttal először, művirágokból állt a csokor, hogy sokáig tartson. Azt tervezte, hogy húsvét hétfőjén fölvonulást vezet Memphisben, de nagycsütörtökön lelőtték. Azon a hétfőn Loretta állt helyette a menet élére.

Joanne Woodward és Paul Newman

Igazán nem lehetett azzal vádolni őket, hogy zárkózottak vagy hallgatagok volnának a magánéletüket illetően. Komisz tapasztalatok tették idővel ilyenné őket. Például *A teraszról* forgatása közben, amelyben együtt játszottak, egyik nap arra használták ki a kávészünetet, hogy keressenek egy rejtekhelyet, s kis időre kettesben maradtak. A rejtekhely azonban illuzórikusnak bizonyult: egy kukkoló fotóriporter lekapta nem éppen filmcsóknak nevezhető ölelkezésüket.

Bármennyit mondogatják is, hogy az ilyesmi együtt jár a népszerűséggel, az efféle tapasztalatok nemigen táplálták a bizalmukat. Newmanék a túlzott nyilvánosság hatására kezdtek rejtőzködni. Amikor Lionel Godfrey tájékoztatta Pault, hogy meg akarja írni az életrajzát, és a segítségét kérte, a színész udvariasan nemet mondott. Bár nem utasítja vissza, mondta, de nem akar részt venni egy ilyen figyelemfelkeltő munkában. A könyv ennek ellenére meglepően jó lett, pedig írója betartotta a tisztelettudó távolságot.

Amikor 1952-ben megismerkedtek, éppen mind a ketten otthagyták a televíziót a Broadway kedvéért. A férfi huszonhét éves, háromgyerekes, boldog házasember volt, a lány huszonkét éves hajadon, és ellenállhatatlanul szép. Vonzereje talán nem lett volna olyan végzetes, ha csak futólag és véletlenül találkoznak. Ehelyett mindennap együtt voltak több mint tizennégy hónapon át a Theater Guild színpadán William Inge *Piknik* című darabjában. A darab 477 előadást ért meg. Newman epizódszerepet játszott benne (Alap Seymourt, akit a darab filmváltozatában Cliff Robertson alakított), Joanne pedig több női szerepet egymás után. Egyiküket sem tette boldoggá az erősödő érzelmi kapcsolat. Amikor a darab lefutott, és Paul 1954 tavaszán Hollywoodba ment (ötéves szerződést írt alá a Warner Brothers filmvállalattal), úgy látszott, megoldódik a probléma, de nemsokára Joanne-t is Hollywoodban találjuk; őt a Twentieth Century Fox szerződtette le. A közelség csábításának végül nem tudtak ellenállni. Joanne később úgy festette le a házasságkötésüket megelőző hat évet, mint amikor mind a ket

ten megpróbáltak elmenekülni egymás elől - jelképesen és eredménytelenül -, Paul pedig egy óvatlan pillanatában kijelentette, hogy első házasságának fölbomlása akkora bűntudatot ébresztett benne, amely a sírig el fogja kísérni.

Amikor 1958 januárjában összeházasodtak, már mind a ketten ismert filmcsillagok voltak. Pault a *Valaki odafönt* filmváltozatában Rocky Marciano történetének megformálása emelte a sztárok rangjára, Joanne-t pedig az *Éva három arcá*ban nyújtott sokoldalú alakítása, melyért Oscart is kapott. Együtt is játszottak a *Hosszú, forró nyár*ban, ebben a Faulkner által ihletett filmben - égő csűrök és izzó szenvedélyek -, amely az első és talán a legjobb volt nyolc közös filmjük közül. Az Angliában eltöltött nászút után az ifjú házasok visszatértek Hollywoodba, hogy megküzdjenek a két karrier, három mostohagyerek problémáival és a csillogó filmváros ideges, sokrétű narcizmusával. A légköri szennyeződés okozta gondokat - a vegyit éppúgy értve ezen, mint a pszichológiait - részben megoldották azzal, hogy nem sokkal hazatérésük után vettek egy száznyolcvan éves házat a connecticuti Westportban, tágas almáskerttel és egy pisztrángos patakkal, és valahányszor csak tehették, oda menekültek. A mostohagyerekek problémája, mint a legtöbb efféle gond, idővel csökkent, különösen azután, hogy megszületett a három közös kislány. (Paul fia, Scott azonban 1978-ban tragikus körülmények között meghalt.)

A két karrier problémáját sohasem sikerült igazán megoldani, de megtanultak együtt élni vele. Mind a ketten fenntartás nélkül csodálták a másik tehetségét, tiszteletben tartották egymás szakmai véleményét, úgyhogy sohasem került sor olyan komoly vitára, amely valamelyikük karrierjének véget vetett volna. Joanne azonban a terhességei miatt és megfelelő forgatókönyv hiányában hosszabb-rövidebb szünetekre kényszerült. Paul is megtapasztalta az "egyszer fent, máskor lent" élményét, mégpedig a szokásosnál szenvedélyesebb formában, ami főleg szexszimbólum státusából adódott; ez eleinte féltékenységet és tartósan kellemetlen érzést keltett feleségében. Rájöttek, hogy jól tudnak együtt dolgozni, különösen, ha Paul rendez és Joanne játssza a főszerepet; ilyen volt a *Rachel, Rachel* 1968-ban és *A gammasugarak hatása a százszorszépekre* 1972-ben. De úgy vették észre, hogy külön is jól megy a munka, habár Joanne filmjei sohasem érték el férjének egetverő sikerét például *A zsebtolvaj*ban és a *Butch Cassidy és a Sundance-kölyök*ben. És az is bebizonyosodott, hogy ha nem is szívesen, de élni is tudnak egymás nél

kül, akár a kontinens két végében, ha nagyon muszáj, és ha nem tart túl soká. Házasságukat a közös szakma hozta össze, de nem úgy festett, mintha szét is akarná szakítani.

Arra is rájöttek, hogy el tudják viselni egymás szenvedélyeit, sőt részt is tudnak venni bennük (leszámítva Paul sörimádatát). Politikai és társadalmi kérdésekben sem volt ellentét köztük: mindketten lelkes és aktív liberálisok olyan kérdésekben, mint a kisebbségi jogok, a környezetvédelem, a nukleáris leszerelés. Joanne, bár halálosan reszketve, de végignézte azokat az autóversenyeket, amelyeken Paul kiélte az öngyilkos járművek iránti rajongását, a férfi pedig olykor lemondott egy-egy tévémeccsről, hogy balettelőadásokra kísérje a feleségét.

A saját meccseik - nem a tévében - néha látványosak voltak, de nem okoztak helyrehozhatatlan kárt, mert mindketten megtanulták, mikor és hogyan kell idejében visszavonulni. Megérezték, mikor válhat komollyá a feszültség. Miközben például a *Gammasugarak*at forgatták, Joanne olyan mélyen megvetette az általa játszott figurát, hogy a forgatás közbeni indulatai haza is elkísérték, ahol "Paul meg én annyira kerültük egymást, amennyire csak lehetett". Ebben a különleges esetben kétségkívül nagyon körültekintően akartak viselkedni, mert olyasvalaki is érintve volt, akit mind a ketten szerettek: tizenhárom éves kislányuk, Elinor - Nell Potts néven - alakította Joanne lányát.

A közös filmszerepek kevesebb sikert hoztak, mint a rendezői-színészi párosítás, legalábbis abban az értelemben, hogy kisebb kritikusi figyelmet és nézettséget vívtak ki. *A győztes*t ugyan méltányosan fogadták, de témája, az autóversenyzés nyilván kisebb érdeklődésre tarthatott számot, mint Paul szerint megérdemelte volna, *A gyilkos tót* pedig szemmel láthatóan *A zsebtolvaj* gyenge folytatásának tartották. Több szerencséjük volt a Broadwayn, ahol 1964-ben négy hónapig játszottak a *Babuci csókot kér*ben, bár ez nem volt elég a világhírhez.

Csalódásaik e téren elvették a kedvüket az újabb közös vállalkozásoktól. Karrierjük szétvált. Joanne Burt Reynoldsszal játszott együtt A végben, majd a televíziós játékok felé fordult, és nagy sikerrel alakított olyan jelentős szerepeket, mint a Sybilben az ideggyógyásznő és a *Botrány a középiskolában* bátor tanárnője. A Broadwayn is játszott Shaw *Candidá*jában. Paul kitartott a film mellett, és hasonlóan nagy sikert aratott *Az ítélet* részeges ügyvédjének szerepében.

Távolléteik rendszeresen és reflexszerűen mohó kíváncsiságot idéztek elő a pletykasajtóban. Vajon nem próbaválásról van szó? Szakítani készülnek? Van valaki más Paul életében? Vagy Joanne-éban? A *Macska a forró bádogtetőn* forgatása közben a pletykarovatok tele voltak olyan híresztelésekkel, hogy Paul és Elizabeth Taylor perzselő szerelemre gyulladt egymás iránt, de ezeknek nagyobb volt a füstje, mint a lángja. Az ismétlődő pletykákat csak elmérgesítette, hogy a keleti parton éltek, amit egyes hollywoodiak úgy értelmeztek, mint a híres filmes közösség tűrhetetlen elutasítását, és ez gyakran még csípősebbé tette a pletykálkodók nyelvét.

Mind a ketten hoztak áldozatokat a házasságukért. Joanne sokszor félbeszakította a pályáját az otthon és a család kedvéért, például 1960-ban, amikor a még csecsemő Elinort is magával vitte Izraelbe, hogy együtt lehessen Paullal az *Exodus* forgatása közben. 1977-ben Paul vett ki egyévi szabadságot, lehetővé téve "a világ egyik legnagyobb színésznőjének", hogy eleget tegyen a maga feladatának. Egyesítették őket a gyerekek, de még ennél is jobban az a mélységes és romantikus szerelem, amelyet egymás iránt éreztek. Még a különbözőségeiket is föl tudták használni arra, hogy ezt a szerelmet táplálja. Paul hisz az olyan érvekben, mint "a légkör megtisztítása". És ahogy Joanne fogalmazta meg egyszer egy kíváncsi fotóriporternek *A teraszról* forgatása közben: "Minden ellentétünket kimerítjük munka közben. Amikor végre hazamehetünk - hát az remek!" Lehet, hogy ezért lett olyan kitűnő az 1991-ben készült közös filmjük, a *Mr. és Mrs. North?*